

JK-11-113

A l e k s a n d a r   S t o j a n o v s k i

Viši stručen sorabotnik pri Institutot
za nacionalna istorija vo Skopje

D E R V E N D Ź I S T V O T O   V O
M A K E D O N I J A

Doktorska disertacija podnesena na Fakultetskata
uprava na Filozofskiot fakultet vo Skopje na
25 avgust 1962 godina

S O D R Ž I N A

	Strana
UVOD.....	1-17
Literatura i izvori za proučivanje na dervendžistvoto.....	3-17
OPŠT DEL.....	18-93
1. Preduslovi i pričini za pojavu i razvoj na dervendžistvoto.....	19-24
2. Vospostavuvanje na dervendžistvoto.....	25-33
3. Zadači na dervendžiskata služba.....	34-38
4. Organizacija na dervendžiskata služba.....	39-48
5. Vršenje na dervendžiskata služba.....	49-56
6. Ekonomsko-opštestvenata položba na dervendžiskoto naselenie.....	57-72
7. Otpor na dervendžiskoto naselenie protiv feudalnata eksploatacija.....	73-83
8. Raspaganje na dervendžistvoto.....	84-93
POSEBEN DEL (Dervendžiski sela).....	94-181
Armensko(str.97); Bapčor(97); Barbaras(97); Begna(99); Biljanovce(100); Bistrenci(100); Bla- ca(101); Bozica(102); Borino(102); Brodec(102); Brušnica(103); Bujkovci(104); Bukovik(105); Vetu- nica(106); Večalovik(107); Vešta(108); Vilinci (109); Gabrovnik(109); German(111); Gorničevo (112); Gradmanci(112); Grunazi(113); Demir Kapija (114); Demir Kapu(115); Dlaboki Dol(116); Dolno Kosovrasti(116); Drenovo(117); Gavato(117); Slovo (118); Ehlovec(119); Zelenikovo(120); Zerovnica (121); Ivančišta(122); Izvor(123); Ilino(125); Jabolčišta(127); Javorec(128); Kostaradža(129); Kosturino(130); Krklja(131); Krstec(132); Kru- žje(133); Kučkovo(135); Labanica(136); Lagino	

(136); Letevci(137); Livadica(138); Lipo-
 vik(139); Lokavica(140); Lopašnik(141);
 Lutovo(142); Mavrovo(143); Marišino(144);
 Metaževo(145); Mošilovec(146); Morčavis
 (146); Nevoljani(147); Nered(148); Novo
 Selo(149); Novo Selo(149); Odreno(150);
 Ostrovo(151); Palivodanica(151); Petrov
 Krst(152); Pisoder(153); Pletvar(154);
 Podržikonj(155); Pok'rvnik(155); Prdej-
 ci(156); Prasad(156); Pustenik(158); Ren-
 dina(159); Rumen(160); S'lp(160); Smesni-
 ca(161); Sogle(162); Srbino(163); Sret-
 kovo(163); Stepanci(164); Stracin(166);
 Sušica(167); Sušica(169); Tonotarci(171);
 Toplica(171); Tresonče(173); Faris(174);
 Furka(177); Gerovo(178); Ornuš(179); Če-
 gan(180); Štrbulovci(181).

ZAKLJUČEK.....	182-187
ZABELEŽKI.....	188-282
I. Kon uveđot i opštiet del...	188-234
a) Kon uveđot	189-195
b) Kon poglavie 1.....	196-198
v) Kon poglavie 2.....	199-202
g) Kon poglavie 3.....	203-206
d) Kon poglavie 4.....	207-208
g) Kon poglavie 5.....	209-211
e) Kon poglavie 6.....	212-220
ž) Kon poglavie 7.....	221-223
z) Kon poglavie 8.....	224-234
II. Kon posebniet del.....	235-282
IZVORI I LITERATURA.....	283-297
KRATENKI.....	298

P r i l o g: Karta na dervendžiskite sela vo Mako-
 donija.

U V O D

Dervendžistvoto spada vo redot na onie institucii vo Osmanskata Imperija, što zabeležale relativno dolg pat vo svojata egzistencija. Pojaveno nekade vo prvata polovina na XV vek, ako ne i malu porano, toa se održalo sé do prvite decenii na XIX vek. Skoro celoto toa vreme, a posebno vo prvata polovina od svoeto nekolkuvekovno postoeње, dervendžistvoto pretstavuvalo edna od značajnite merki za obezbeđivanje rečot i mirot vo Imperijata. Sosema e normalno što kako takvo, toa našlo mesto vo postoečkata istoriografija, pred sé vo balkanskata. Toj interes posebno bil pottiknuvan od faktot što za vršenje na dervendžiskat služba rečis isključivo bile angažirane porobenoto hristijansko naselenie na Balkanot. Pa sепak, sé do denes, ne se pristapilo kon edno poopstojno proučivanje na dervendžiskata institucija, glavno poradi nedostig na soodvetna izvorna dokumentacija. Novite turski arhivski ~~materiali~~ ^{materijali}, so koj raspolagaat neкои od jugoslovenskite arhivi, ni dadea možnosta da napravime eden takov obid. Navistina nie se ograničuvame na teritorijata na Makedonija, vo neјzinите etnički i istoriski granici, no, bodeјki e vo prašanje institucija čie prisustvo se zabeležuvalo vo site delovi na Balkanskiot Poluestrov pod turska dominacija, golem del od našite proučivanja, postavki i zaključoci, ke imaat opšto-važečke značenje. Toa dotolku poveke, što pri rabotata gi konsultiravme i podatocite što se odnesuvaat na dervendžistvoto nadvor od granicite na Makedonija.

Osnovna cel na našeto izlaganje što ke usledi ne e da go prikaže istorijatot na dervendžistvoto vo Makedonija, što, vпрочем, ne e ni možno da se stori vrz baza na nam dostapnata izvorna dokumentacija. Nie si postavivme zadača da gi proanalizirame i po možnosta rešime ključните problemi vo vrzka so dervendžiskata institucija. Nekoimod tie problemi dosega voopšto ne našle

mesto vo istoriskata literatura, nekoj pak se nedostatno ili pogrešno osvetluvani. Megutoa, prirodata na problematikata e takva, šro nejinoto proučuvanje samo po sebe znači i pridones vo nabeležuvanjeto razvojniot pat na dervendžistvoto, barem vo negovite glavni linii. Nie od svoja strana nastojuvame toj pridones da bide što poizrazit i što pocelosen.

Seto toa imaše presudno vlijanie vo određuvanjeto metodikata vo rabotata, odnosno načinot na koj ja izložuvame materijata.

Pred da premineme na izlaganjeto, sakame da naglasime deka vo tekot na rabotata, a pred sé pri koristenjeto na turskata arhivska graga, nesebična pomoš ni pružaše Metodija Sokoloski, docent pri Filozofskiot fakultet vo Skopje. Značajna stručna pomoš vo preveduvanje na del od izvornata dokumentacija ni ukaža: d-r Aleksandar Matkovski, naučen sorabotnik pri Institutot za nacionalna istorija vo Skopje, Arif Starova, Fetah Ishak i Vančo Boškov, sorabotnici na Državnata arhiva na NRM vo Skopje i Pavle Bidev, stručen sorabotnik pri Institutot za nacionalna istorija. Čuvstvuvame prijaten dolg na site niv, i vo ova prilika, najtoplo da im zablagodarime.

Posebna blagodarnost dolžime na d-r Branislav Gurgev, direktor na Orientalniot institut vo Sarajevo, koj napravi sé za da ni se olesni i zabrza rabotata nad arhivskata dokumentacija za vreme na ednomesečniot prestop vo Orientalniot institut, a isto taka i na Hamid Hadžibegić, viši naučen sorabotnik pri Orientalniot institut vo Sarajevo, koj beše ljubezen da ni pomogne vo razjasnuvanjeto na nekoj mesta od turskite popisni defteri.

Literatura i izvori za proučavanje na dervendžistvoto

Najadekvatnata, iko donekade paradoksalna karakteristika za postoečkata **l i t e r a t u r a**, vo koja se tretira dervendžistvoto, sekako e toa što taa e prilično značajna po obem, no sesema skudna po svojata sodržina. Bazirana glavno vrz neкои osmanski zakonski odredbi i sovremeni patepisni beleški, taa obično e mnogu površna, so vcepšteni formulacii i ne taka retko so pogrešni stavovi i podatoci. So mali isklučoci, taa se trudovi šijšto glaven predmet na obrabotka ne e dervendžistvoto. Vo prašanje se, pred sé, opšti dela, vo koi dervendžiite naogaat mesto kako sostaven del na ta. privilegirana raja, vo koja se vbrojuvaat ušte i vojnucite, martolozite, sokolarite, orizarite i dr., bez da se pravi nekakva razlika vo nivnata ekonomsko opšttestvena položba. Soobrazno so karakterot na izvornoto **g r a d i v o** što im bilo pri raka, avterite na spomnatite trudovi svoeto vnizanie najčesto go svrtuvaat na službata što ja vršele dervendžiite, kako i na nivnata ekonomsko-opšttestvena položba. Vo odnos na poslednovo, dosega se formirale dve sprotivni gledišta. Množinstvoto istoričari, pravnici i ekonomisti, dervendžiite gi tretiraat, makar i ne taka uverljivo, kako privilegiran sloj od porobenoto balkansko naselenie, dodeka pomal broj od niv, vrz baza na mnogu posolidna argumentacija, smeta deka e vo prašanje raja so specijalno zadolženie, vo zamena za koe bila osloboдена od izvesni danoci. Ke imame prilika, na posebno mesto, poopširno da se zadržime na ovoj, nesomneno eden od klučnite problemi vo izučuvanjeto na dervendžiskata institucija.

Po ovie nekolku opšti zabeleški vrz literaturata za dervendžistvoto, koe se obidime vo najkusi crti da se osvrneme na onie trudovi, koi bilo poradi prostorot što mu go posvetuvaat na problemot, bilo poradi izvesni stavovi i zaključoci vo toj pogled zaslužuvaat naše posebno vnizanie. Soobrazno so karakterot na

literatureta i načinot na koj vo nea e obraboteno dervendžistvoto smetavne deka ke bide najprikladno ako toj esvrt go dademe kombinirajki so tri metodi na izlaganjeto: spored redosledot na objavuvanjeto na trudovite, spored zemjata vo koja tie se objaveni i, najposle, spored nivnata srednost vo tretiranjeto na problemot.

Poznatiot češki istoričar K o n s t a n t i n I r e - č e k, koj ima tolku mnogu zaslugi za rasvetluvanje minatoto na Južnite Sloveni, ne propuštil da kaže nešto i vo odnos na dervendžistvoto. Vo svojata "Istorija na Bugarite", avtorot gi tretira dervendžiite kako edna od kategoriiite na "privilegiranite opštini", vo koi gi vbrojuva ušte vojnucite, martolozite i sokolarite.¹⁾ Tuka, toj nakuso se zadržuva na načinot na koj bila vršena dervendžiskata služba, kako i na danočnite olesnuvanja što gi imale dervendžiite, pri što pogrešno naveduva deka tie plakale samo polovina arač.²⁾ Polzuvaite izvori go naveduvaat na pogrešen zaključok i vo odnos na vremeto koga bila vovedena dervendžiskata služba. Ireček smeta deka toa stanalo duri po prezemanjeto na Belgrad od strana na sultanot Sulejman Zakonodavec (1520-1566).³⁾

D-r I v a n Š i š m a n o v, vo uvodot na svojot trud za neкои od starite patepisi što go zasegaat patot Belgrad-Carigrad, glavno go povtoruva kažanoto od Ireček za vremeto na vospostavuvanjeto i načinot na vršenjeto na dervendžiskata služba. Toj ukažuva deka dervendžiite bile poznati i pod imeto arbadžii ili arbalii (od harba - starotursko kuso, debelo kopje).⁴⁾ Netočno objasnuva deka spored osmanskite zakonski odredbi od XVI vek, sekoja triesetta koliba vo dervendžiskite sela bila dolžna da dađe eden stražar.⁵⁾ Najposle, avtorot odbeležuva deka dervendžistvoto ne e originalna turska institucija, davajki pretpostavka toa da bilo ustanoveno "po obrazec na vizantiskite armatalstva".⁶⁾

Mnogo pogolem prostor mu posvetil na dervendžistvoto bugarskiot turkolog D. I h č i e v. Polzuvajki nekoj novi turški izvorni materijali, toj vo eden svoj trud, objaven vo 1906 god., gi analizira pravata, privilegiite i dolžnostite na nekoj kategorii od hristijanskata raja, megu koi i na dervendžiite.⁷⁾ Avtorot dervendžiite gi grupira vo dve kategorii. Pokraj običnite dervendžii-čuvari na patištata, toj znae i za tn. "kalavuz bu-ljugi" koi vršele specijalna voena služba - pribiranje i dostavuvanje podatoci za akciiite i planovite na neprijatelet.⁸⁾ Meguto- ova nema potkrepa vo postoečkata izvorna dokumentacija, a Ihčiev pravi golem propust što ne se služi so voobičaieniot naučen apa- rat, od koj da se vidi vrz osnova na što gi donesuva svoje zak- lučoci.⁹⁾ Iako direktno ne se iskazuva po prašanjeto za vremeto koga bilo vospostavено dervendžistvoto, avtorot smeta deka toa postoi ušte od vremeto na sultanot Murat I (1362-1389). Ponata- mu, prefrlanjeto dolžnostite na martolozite i pandurite vrz der- vendžiite, vo 1721 god. sosema nekritično go objasnuva kako "novo visočaiše carsko blagovolenie", so koe bile udostoeni dervendžiite, poradi nivnata hrabrost, čestnost i akurantnost. Ihčiev ne propušta da se osvrne i na pravata i privilegiite na dervendžiite. Megu danocite od koi bile oslobođeni, pogrešno gi vbrojuva džizieto i ispendžeto. Dosleden na svojot stav vo tre- tiranjeto na dervendžiite kako del od "privilegiranata raja", toj im pripisuvaa na dervendžiite sloboda i poseduvanje na zemja podarena od vlasta i oslobođena od sekakvi davački, osven od desetokot.¹⁰⁾ Dokumentite govorat sosema sprotivno -dervendžiite nemaa slobodna baština, što sekako gi stava vo malu poinakva ekonomsko-društvena položba, na primer, od vojnucite ili sokola- rite.

So mali razliki, stavovite na Ihčiev gi prifaka pol- skiot turkolog J a n G ĩ ž e g o ž e v s k i, vo svojot kratok osvrt na vkupno dvaeset kategorii od "privilegiranata raja", megu

koi i na dervendžiite.¹¹⁾ Iznesenoto pak od niv dvajcata (Ihčiev i Gžegoževski) go predava, vo malu skratena forma L e o B a r - b a r.¹²⁾

V. N. Z l a t a r s k i, isto taka, gi stava dervendžiite vo kategorijata na "slobodnata ili privilegirana raja", koi za svojata služba dobivale zemja od koja ne plakale danoci. Otkako nakuso ja opišuva dervendžiskata služba, dajajki pritea nekolku interesni detalji, avtorot naveduva deka "dervendžiite se srekaat ušte vo XIV v."¹³⁾

Eden od najizrazitite zastapnici na tezata za privilegiranata položba na nekoj sloevi od rajata, megu koi i na dervendžiite, bil I v a n S a k ' z o v. Vo svojata "Stopanska istorija na Bugarija" toj iznesuva deka Turcite ušte vo početokot go razdelile hristijanskoto naselenie na dve ekonomski, socijalno i politički s t r o g o r a z g r a n i č e n i k a t e g o - r i i (k.m.): na obična i privilegirana raja. Celiot danočen tovar pagal isključivo na prvata kategorija. Drugata kategorija bila vo povlastena položba i zazemala sredna pozicija: vo odnos na ostanatoto pokorano naselenie, od edna strana, i Turcite, od druga strana. Zadržuvajki se posebno na dervendžiite, Sak'zov smeta deka tie vlečat koren ušte od predosmanskata epoha.¹⁴⁾

I sovetскиот akademik N.S. D e r ž a v i n ne uspeal da napravi čekor napred vo tretiranjeto na problemot za "privilegiranata raja". Vo svojata "Istorija na Bugarija", toj iznesuva postavki rečisi identični so onie na Sak'zov.¹⁵⁾ I Deržavin ja postavuva "privilegiranata raja" na sredina megu masata od ugnetenoto naselenie (prostata raja) i zavoevateľot od tuga narodnost. Spored nego, prifakanjeto na specijalnite dolžnosti, što gi vršele raznite kategorii "privilegirana raja", stanuvale na dogovorna osnova. Dogovoret megu rajata i centralnata vlast bil utvrduvan so sultanskite fermani i povalbi. Po takev način toj del od rajata bil doveden vo nezavisna državno-pravna po-

ložba, što traela so vekovi. Se razbira seto ova ne naoga potkrepa vo postoečkata dokumentacija, osobeno što se odnesuva do kategorijata od porobenoto balkansko naselenie koja nie ovde ja razgleduvame.

Sovetskiot turkolog A.S. T v e r i t i n o v a, koja vo edna svoja obemna i značajna studija za selanstvoto i negovoto koristenje na zemjata vo Osmanskata Imperija, samo go dopira prašanjeto za ekonomsko-opštestvenata položba na dervendžiite, bezrezervno tvrdi deka poslednive, zaedno so muselenite, jaite, tatarite, vojnucite i sl., ne pripagale kon kategorijata raja, tuku sočinuvale svoseobitazni voeni opštini, i za niv dejstvuvale posebni zakoni. Megutoa, site tie, spored avtorot, se javuvaat kako izvesna rezerva za zgolesuvanje masata na feudalno zavisanoto malanstvo, bidejki od nivnata sredina, vo tekot na celiot XVII i XVIII vek, se popolnuvale spisocite na rajata na zemjata na privatnite feudalni vladeteli.¹⁶⁾ Očigledno, vakvoto voopštuvanje ne e bazirano vrz podlaboko proučuvanje na nekoja od navedenite "opštini", zašto vo sprotiven slučaj dervendžiite nemaše da bidat izdvoeni od kategorijata raja.

Sosema poinakov tretman na prašanjeto za položbata na ta. privilegirana raja mu dava bugarskiot turkolog G a l ' - b o v. Navistina, avtorot se zadržuva samo na delot od toa raja što go pretstavuvale vojnucite, no negovite konstatacii dobivaat poširoko značenje. Od posebna važnost vo dađeni ov slučaj e što tvrdenjata za uživanje privilegii od strana na vojnucite Gal'bov gi kvalifikuva kako anogu presileni i "neosnovani na nikakvi izveri", poradi što ne oddalečuvaat od istoriskata vistina.¹⁷⁾ Spored nego, vojnucite ne bile "nitu de facto, nitu vo soznaniето na osmanskiot upravnik, privilegirani luge".¹⁸⁾ Ako ova stanoviše na Gal'bov bi se prifatilo kako točno, togaš toa bezdrugo treba da važi i vo odnos na dervendžiite, i ne samo na niv. A,

kake što ke vidime podolu, najnovata bugarska istoriografija, tokom taka go interpretira i ponatamu razviva toa stanovište. Megutoa, jugoslovenskiot turkolog B r a n i s l a v G u r g e v gi podložuva na kritika stavovite na Gal'bov.¹⁹⁾ Toj zaključuva deka vojnucite imaat meguklasen karakter vo podelbata na askeri i raja, bidejki, od edna strana, so svojata položba tie se vrzani za turskata feudalna klasa, zošto od svoje baštini ne davaat desetini i drugi dažbini, a pak, od druga strana, višekot na proizvodite što go uživaat, po pravilo, samite go imaat proizvedeno. Poradi toa, ~~smeta~~ ^{smeta} Gurgev, izrazot privilegirana raja, "ne e taka loš, ako se upotrebi vo gornata smisla".²⁰⁾ Ne navleguvajki poširoko vo problemot, nie zasaga ke zabeležime samo deka ekonomskata položba na vojnucite i dervendžiite ne bila ista. Megu drugoto, dervendžiite ne raspolagale so baštini oslobodeni od desetokot i drugi dažbini.

Kon stanovišteto na Gal'bov se priklonuva i I. P a s t u h o v, koj vo svojata "Bugarska istorija" posvetuva prilično golem prostor na dervendžiite.²¹⁾ Tuka toj govori za karakterot na dervendžiskata služba, vremeto na nejzinoto vospostavuvanje i ukinuvanje i sl., pri što glavno gi iznesuva veke poznatite podatoci, dadeni od avtorite što pred nego pičuvale. Pastuhov ne pravi nikakva razlika vo ekonomskata položba na dervendžiite i taa na drugite kategorii raja so specijalni zadolženija.

Jugoslovenskata istoriografija prezentira mal broj dela vo koi može da se najde nešto poveke za dervendžistvoto. Megu retkite avtori, koi makar i patem se zanimavale so toj problem, spaga poznatiot srpski naučnik S t o j a n N o v a k o v i k. Vo svojata studija "Tursko carstvo pred ustanak 1780 - 1804", toj, očigledno povlijaen od napred navedeniot trud na I. Mišmanov, pogrešno dervendžiite gi izednačuva so martoloziite.²²⁾ Avtorot ukažuva na faktot deka stražarskata služba po lošite mesta od patištata, po gorskite premii, gustite šumi,

klisuri ita., postojela ušte pred turskoto osvajanje na Balkanot,²³⁾ Dervendžistvoto, spored nego, e avtonomna institucija. Privilegiite što gi imale dervendžiite toj gi smeta za slični so tie na vojnucite. Seto toa kaj S. Novakovic e ptemnogu voopšteno i neargumentirano.

Značajna zasluga vo proučuvanjeto na tn. privilegirana raja voopšto, a posebno na dervendžiite, mu pripaga na turkologot **G l i š a E l e z o v i k**. Negovata statija "Dervendžije" za nas ima oddelno značenje, bidejki tretira materija što se odnesuva na dervendžistvoto vo Makedonija, pokonkretno, na dervendžiskoto selo Tresonče (Mala Reka).²⁴⁾ Tuka avtorot megu drugoto, priveduva dva carski fermeni, dadeni na s. Tresonče, vo vraka so žalbite od negovite žiteli protiv nezakonското zemanje danoci od кои tie bile oslobođeni. Za žal, G. Elezovik dava samo prevodi na dokumentite, i toa dosta nesiguren. Vrz baza na podatocite od tie dva fermeni, toj zaključuva deka privilegiite što gi imale dervendžiite "očigledno bile mnogu големи". Navedenite arhivski podatoci avtorot gi zбогатil so sočuvanaata narodna tradicija vo Mala Reka, vo koja ostanal silen spomen na dervendžiskata služba.

D u š a n P o p o v i k, koj vo svojata avtonomna rasprava za ajdutite se zadržuva na merkite što turskite vlasti gi presemale za nivnoto istrebuvanje, ne možel da premine preku dervendžiskata služba. Pritoa, toj rečisi isključivo se povikuva na beleškite od nekoj od evropskite patepisci što pominale preku Balkanskiot Poluoostrov vo XVI i vo XVII vek, pa poradi toa i možel da zboruva samo za naćinot na koj dervendžiite ja vršele svojata stražarska služba po patištata.²⁵⁾ No seto toa glavno go naogame kaj naućnicite što so ovoj problem se zanimavale pred nego (K. Irećek, Iv. Šiřmanov i dr.).

Vo najново vreme, zabeleživ e se pogolemiot interes na balkanskata istoriografija vo proučuvanjeto na problemot za "pr

vilegiranata raja", pa, vo taa smisla, i na dervendžistvoto, pobuden, pred sé, od novata turska arhivska graga. Tuka na prvo mesto treba da se istakne edna od poslednite statii na B i s t r i C v e t k o v a, posvetena na prašanjeto za položbata na dervendžiskoto naselenie.²⁶⁾ Iako vo ovoj trud težišteto e frleno vrz položbata na dervendžiite, zasegnati se i niza drugi prašanja, svrznani za pojavata i karakterot na dervendžiskata institucija, odporot na dervendžiskoto naselenie protiv feudalnata eksploatacija i dr. Osnovnata postavka na avtorot se состоi vo toa deka dervendžiite, kako vpročam i site drugi kategorii "privilegirana raja", ne možat da se smetaat za privilegirani, tuku naprotiv, deka tie bile del od feudalno zavisanoto naselenie, rajata, zadolženi so specijalni zadači vo polza na Osmanskata Imperija. Na B. Svetkova može da i se zameri izvesna nezadlabochenost na oddelni mesta, kako i na nedostatno vodenje сметka za razvojniot pat na dervendžiskata institucija, što sekako se dolži na nedostatig od soodvetna dokumentacija, makar što treba da se odbeleži deka taa konsultirala priličen broj neobjavena arhivska graga, što se čuva vo Orientalniot oddel na Narodnata biblioteka "Vasil Kolarov" vo Sofija. Vo sekoj slučaj, statijata pretstavuva viden napredok vo proučuvanjeto na dervendžistvoto.

Obid za poširoko i podlaboko prioganje kon problemot za položbata na "naselenieto so specijalni zadolženija" pravi V e r a M u t a f č i e v a.²⁷⁾ Taa smeta deka opredelbata "naselenie so specijalni zadolženija" e mnogu poblisko do istoriskata stvarnost (vo sporedba so opredelbata "privilegirana raja"), no ednovremeno i voopštena, taka što, ne gi odrazuva nitu raznovidnostite vo statusot na zavisanoto naselenie vo Osmanskata Imperija, nitu pak gi utvrduva granicite na razlikite megu oddelnite kategorii od toa naselenie. Vo potkrepa na vakvata svoja postavka avtorot iznesuva nova šema na kategoriite zavisno naselenie, bazirana vrz različnite formi na negovata eksploatacija,

izraženi vo feudalnata renta. Megutoa, i Mutaččieva tvrđi deka site tie kategorii na zavisanoto naselenie bile podloženi na ednakva feudalna eksploatacija, pri što osobenostite vo zemana od niv feudalna renta pretstavuvale samo vidizmenuvanje vo opštite ramki na celosnata feudalna renta i ništo ne pridonesuvale za olesnuvanje na ekonomskiot gnet, na koj bile podloženo toa naselenie, so što ne možeme napolno da se složime. Ne može ~~apso-~~lutno da se negira postoenje na izvesni s t v a r n i r a z l i k i vo težinata na feudalnoto optovaruvanje, kako ponegu nabrojani od avtorot grupi na zavisanoto naselenie, taka đuri, ponekogaš, i megu oddelnite členovi vnatre vo edna od grupite, što sekako ne mora da znači deka tie razliki bile tolku голеmi za da imaat nekakov poznačeen odraz vrz nivnata ekonomsko-opšttestvena položba. Posebno osvruvajki se na dervendžiite, V. Mutaččieva ne e vo pravo koga veli deka tie, vo zamena za svojata služba "bile oslobođeni samo(k.m.) od avarizite - del od rentata što se plakala na državata".²⁸⁾ Osven toa, presileno e, vrz baza na oddelni zakonski propisi, da se donesuva opšt zaključok deka veke vo XVI vek došlo do polna likvidacija na olesnuvanjata što gi imalo naselenieto so specijalni zadolženija, koe bilo vklučeno vo lenata, a so toa i do vložuvanje na negovata položba do toj stepen što se našlo vo ponezavidna položba od ostanatata raja na lenata.²⁹⁾

Novata makedonska istoriografija vo izminatiot, relativno kus period od nejzinoto postoenje, ne stasala da mu posveti pogolemo vnimanie na dervendžiistvoto. Ako se isklučat nekoj mali, popatni zaseganja na toj problem od izvesni avtorii,³⁰⁾ edinstven poznačeen prilog pretstavuva najnovata statija na M e t o d i j a S o k o l o s k i, što se odnesuva na dervendžiiskite sela vo Veleškata nahija.³¹⁾ Vo nea avtorot iznesuva niza novi podatoci za dervendžiistvoto vo Makedonija, dobieni isključivo od turskite popisni defteri što poteknuvaat od XV i XVI vek. Opfa-

teni se skupno 15 dervendžiski sela, ki so označeni v period vleguvali v sestavo na Veleškata nahija. Vrz baza na tie podatoci M. Sokoloski doaga do nekolku interesni konstatacii vo vrška so razvojot na dervendžistvoto i danočnite obvrski na dervendžite vo Veleškata nahija.

Najposle, nekolku zbora za tretmanot na dervendžistvot vo nekoj od ponovite opšti istorii na balkanskite zenji, odnosno narodi.

Vo svojata "Osmanska istorija", poznatiot turski istoričar Uzunčaršili se zadovoluva so edna opšta konstatacija deka dervendžite bile nacrružani čuvari vo preminite niz tesnite dolini i opasnite mesta, kade gi zaštituvale karvanite i patnicite od napadi. Za taa svoja služba, koja bila prenesuvana na nivnite deca i rodnini, tie bile oslobođeni od porezite.³²⁾

Objasnuvajki deka dervendžite "se naseluvani vo blizina na tie premini kako selo",³³⁾ avtorot očigledno smeta deka postanokot na site dervendžiski sela bil obusloven so potrbata od dervendžiskata služba, što ne e sasena točno.

"Istorijata na narodite na Jugoslavija" na nekolku mesta go zasaga prašanjeto za dervendžiskata služba, iako sasema beglo.³⁴⁾ Pokraj opštopoznatite podatoci za zadačata na dervendžite da gi čuvaat teškoproodnite planinski patišta i klisuri, iznesni se nekoj primeri za dervendži vo uloga na skelari, mostari i slično.³⁵⁾ Što se odnesuva do statusot na dervendžite, tie se tretiraat kako "povlasteno hristijansko naselenie".³⁶⁾

Vo "Istorijata na Bugarija" izlezena vo 1954 godina, za dervendžite e rečeno samo tolku, deka tie bile raja so specijalnoto zadolženie denonokno da gi pazat prohodite od razbojnici,³⁷⁾ za vo novoto, dopolneno izdanie na istata istorija i tie nekolku zbora da biđat izostaveni.³⁸⁾

X
X X

I z v o r i t e za dervendžiztvoto se dosta brojni, ne so ogled na nivoata soadržina saušte nedostatni da ovozmožat sestranost i popolno proučevanje na institucijata. Toa dotolku poveke, što zasaga nenane takov vid izvori koji davaat podatoci za site periodi na postojanje na dervendžiskata institucija, počnuvajki od nejzinata pojava, pa sé do nejzinoto iščeznuvanje. Sepak, srečna okolnost e što ne postojat pogolemi vremenski intervali, nepokriti od soodvetna izvorna dokumentacija. Se slučuva, tamu kade što prekratuvaat podatocite od eden vid izvori, da se nadovrzuvaat podatoci od drug vid izvori.

Najvažniet izvor, koj vsušnost pretstavuva baza na našive proučevanja i koj³⁹⁾ što ovozmoži da dojdeme vo red novi fakti i zaključoci po odnos na dervendžiztvoto, se tn. p e p i s n i d e f t e r i. Ovoj vid na turskata arhivska graga pretstavuva dragocen izvor na podatoci za ekonomsko-opštestvenata položba vo Osmanskata Imperija vo XV i XVI vek, za nejzinata administrativna podelba vo toj period i dr. Vo niv e dađen popis na oddelnite sandžaci, odnosno vिलाeti i nahii, potoa, popis na feudalnite posesi (hasovi, zeameti, timari) na terenot na tie administrativni edinici i na selata što vleguvale vo nivniet sostav. Za nas, vo ovoj slučaj, e značajno što megu selata gi naogame zapišani i tie što vršele dervendžiska služba. Kaj niv, pokraj imeto na seloto, sekogaš e označeno deka e derven. Ponekogaš, vo neкои od defterite pod imeto na seloto e dađen kratak izvod od fermanot za pravata i dolžnostite na odnosnoto selo. Pri sekoe selo, zavedeno vo defterot, ima podatoci za brojната sostojba na domakinstvata(hane),⁴⁰⁾ neženetite i vdovicite, za vidot i goleminata na davačkite što gi zemal neposredniet feudalni vladetel na seloto, kako i nivniet vkupen iznos, izrazen vo akči. Dekolku se raboti za opširen (mufassal) defter, tie podatoci se mnogu pokompletni. Vo niv, megu drugoto se davaat i iminjata na starešinite

na domakinstvata. Razbirlivo, vakvata sođržina na defterskite podatoci dava moŹnost za sogleduvanje brojot na dervendŹiskite sela i nivnata geografska poloŹba, opŹtestveno-ekonomskata poloŹba na dervendŹiite, nivnite obvrski i sl. Koga se zeme vo obzir deka raspologame so popisni defteri sostaveni vo razliĹni vremenski periodi, a koi Ĺesto se odnesuvaat na ista teritorijalno-administrativna edinica, togaŹ pred nas se otkriva uŹte eĹna moŹnost - da go sledime razvojniot pat na dervendŹistvoto, barem vo neкои negovi pravci. Megutoa, i pokraj seto wwy ova, ne treba da se gubi od vid deka popisnite defteri ne ovozmoŹuvaat sestrano osvetluvanje na dervendŹistvoto, poradi Źto e nuŹno konsultiranje na drugite vidovi izvori.⁴¹⁾

Osven popisnite defteri za Makedonija, nie konsultiravme i takvi Źto se odnesuvaat na drugi delovi od naŹata zemja (Srbija, Bosna i Hercegovina, Vojvodina i dr.). Zapravo, gi pregledavme site onie fotokopii od defterite so koi raspologa Orientalniot institut vo Sarajevo. Toa se nalagaŹe zaŹadi megusebno sravnuvanje na podatocite od razni oblasti, Źto, od svoja strana, beŹe potrebno za donesuvanje na neкои opŹti zakluĹoci i sogleduvanje na specifiĹnostite, Ĺekolku takvi postoae.

Brug vaŹen izvor za prouĹuvanje na dervendŹiskata institucija pretstavuvaat k a n u n n a m i n j a t a, turskite zakonski oĹredbi specifiĹni za oĹdelnite sandŹaci vo Osmanskata Imperija. Tie vsuŹnost se sostavni delovi na opŹirnite popisni defteri, pa poradi toa doagaat i kako izvesno dopolnuvanje na podatocite Źto gi davaat za dervendŹistvoto samite defteri. Za Źal, nitu eden od defterite Źto se odnesuvaat na Makedonija ne e pridriŹen od soodvetno kanunname. Poradi toa, nie se posluŹivme glavno so kanunnaminjata objaveni vo najnovata edicija na "Zakonski spomenici", Źto ja izdade Orientalniot institut vo Sarajevo, vo 1957 godina,⁴²⁾ kako i so porano objavenata Barkanova zbirka na kanuni.⁴³⁾ Kako zbirki na zakonski oĹredbi Źto se vo sila vo Ĺadeniot sandŹak, kanunnaminjata obiĹno soĹdrŹat i propisi so koi se regu-

lira dervendžiskata služba. Konkretno, vo kanunnaminjata na koncizen način se izneseni dolžnostite i danočnite olesnuvanja na dervendžiskata raja. Znači, nivnoto izvorno značenje, vo ovoj slučaj, se ograničuva na davanje podatoci za ekonomsko-opštestvenata položba i zadačite na dervendžiite.

Bitolskite kadiski sidžili, isto taka, davaat bogat materijal za proučuvanje na dervendžistvoto. Nivnoto značenje za nas e dotolku pogolemo, što se odnesuvaat na period za koj ne raspolagame so popisni defteri. Imeno, prviot od sočuvanite bitolski sidžili e sostaven vo 1807 godina, so toa što nivnoto vodenje predolžilo sé do 1912 godina.⁴⁴⁾ Iako vo Bitolskiot kadilak imale samo tri dervendžiski sela, vo bitolskite sidžili ponekojpat, možat da se najdat podatoci i za dervendžistvoto nadvor od granicite na Kadilaket. Za razlika od prethodnite dva vida izvori, sidžilite davaat sodržinski malu poraznoobrazna graga. Tie né informiraat za neкои od davačkite na dervendžiite, za zaseganjeto vo nivnite prava od strana na lokalnite ili centralnite organi na vlasta, za pasivniot i aktivniot otpor na dervendžiite protiv feudalnata eksploatacija i nasilstvata što gi trpele i dr.

Od golema polza vo rabotata ni beše eden drug vid izverna dokumentacija, koja, po mestoto što i e dađeno vo istoriskata nauka, zaostanuva zad goreiznesenite izvori, no koja vo našiot slučaj igra mnogu značajna uloga. Toa se patepisnite beleški od razni ličnosti, vo prv red od členovite na diplomatskite pretstavništva od zapadnoevropskite zemji što odele na sultanskiot dvor vo Carigrad. Sé do najnovoto vreme, patepisite bea rečisi edinstvenata dokumentacija vraz koja se temelea iskazuvanjata na oddelni avtori za dervendžiskata služba. Iako prilično površni i ednolični, patepisnite beleški, koristenii paralelno so drugite, mnogu posigurni izvori, vo golema mera ja dopolnuvaat i oživuvaat našata pretstavka dervendžistvoto. Vrvej-

ki obično po поваžnite patišta na Balkanskiot Poluostrov, patepiscite mnogu često naiduvala na dervendžiski straži. Na sekoj patnik, a ušte poveke na ljubopitniot patepiseć, ne mozele da ne mu go svrtat vnimanieto tie straži, obično postaveni vo teško prodnite i egzotični mesta od patot. Toj togaš go vadela svojot beležnik i go zapišuval videnoto, ne pomisluvajki deka so toa ke ostavi takvi podatoci za dervendžistvoto, kakvi što teško mozat da se najdat vo drug vid izvori. Tie beleški rečisi redovno ne informiraat za zadačite na dervendžiskata služba i naćinot na koj ta bila vršena na terenot. Obenot i kvalitetot na podatocite do golema stepen zavisel od lićnite sposobnosti i sklonosti na patepisećot. Terenski, ovie patepisi vo najgolem del se odnesuvaat na najvažnata za ona vreme balkanska soobraćajna arterija - na patot Belgrad-Sofija-Carigrad. Makedonija, barem od ona što zasega e poznato, mnogu malku vo niv e zastapena. Megutoa, za našata cel ne baše od pogolemo znaćenje toa koj del od Balkanot go zasegaat patepismite beleški.

Pokraj gorenavedenite, kako i red drugi pišuvani dokumenti⁴⁵⁾ nie ja koristevme i nezapišanata izvorna dokumentacija, t.e. soćuvanoto narodno predanie vo nekogašnite dervendžiski sela na teritorijata na NRM. Poradi toa, se nalagaše obikolka na tie sela, što ja izvršivme vo tekot na 1960- 1962 godina. Vo ovoj odnos, od golema pomoš ni ba podatocite što gi imavme izvlećeno od popisnite defteri. Zasejki odnapred vo vreme na turskoto vladeenje koi sela bile dervendžiski, nie sekogaš odevme direktno na izvorot. Normalno, ova se odnesuvaa na onie dervendžiski sela, što i denes postojat, a takov e slučajot so pogolemiot broj od niv. Rezultatite što na ovoj naćin gi postignavme napolno zadovoluvaat. Iako e vo prašanje institucija što odamna išćeznala, mozevme da se uverime deka tradicijata za nea se ušte e dosta silna vo narodot. Ne-

Kade poveke, nekade pomalku, što zavisi od niza faktori, a pred sé od vremenoto do koga dervendžiskata služba vo oddelnite sela se održala i od razmerite na gviženjata i promenite na nivnoto naselenie, dobivme podatoci za karakterot na dervendžiskata služba, načinot na koj taa se vršela, za vooružuvanjeto na dervendžiite itn. Ušte poznačajni i poverodostojni se predanijata za mestata kade bila postavana dervendžiskata straža, koi i denes nosat ime "Derven" ili "Straža", za starite lokaliteti na dervendžiskite sela, za ostatocite od starite patišta i sl. Site ovie podatoci, ako ne se dovedat vo zaemna vraka, možat, ponekogaš, poradi promenite što se tekot na vremenoto stanuvale na tercnot, da predizvikaat izvesni nejasnosti. Taka, na primer, imame slučaj koga mesto, potočno visočinka, narečeno "Derven" (ili "Straža") ne leži pokraj segašniot pat, pa spored toa i ne moželo da služi kako negovo stražište. Megutoa, ako se rasprašame vo obližnoto selo, ke dobieme informacija deka stariot pat minoval vo samoto podnožje na mestoto. Ili pak se slučuva nekogašnoto dervendžisko selo denes da leži prilično daleku od patot što nekogaš bilo dolžno da go čuva i nadgleduva. Vo takov slučaj, nabrgu ke otkrieme deka seloto porano leželo kraj patot, od kade podocna se premestilo. Navedenite momentiv ednovremeno ukažuvaat kakvo golemo znanjenje imaat terenskite ispituvanja za dobivanje konkretna slika za dervendžistvoto. Pa sепак, користејќи се со vakov vid podatoci, nie imavme predvid deka tie možat da biđat dosta nesigurni, poradi što sekogaš im pristapuvame со голема rezerva, otfrluvajќи го seto ona što ne naoga dostatno potkrepa, bilo vo pišuvanata izvorna graga, bilo vo izvesni materijalni ostatoci na terenot.

I. OPST DEL

1. Preduslovi i pričini za pojavu i razvoj na dervendžistvoto

Pojavata na dervendžiskata služba bila naložena od odre-
deni ekonomsko-opštstveni i politički priliki na Balkanskiot Po-
luostrov, nastanati so turskoto zavojuvanje. Zatoa, za podobro da
se sfatati vremeto na vospostavuvanjeto, razvojot i zadačite na
dervendžistvoto, potrebno e da se zemat vo obzir tie priliki.

Po bojet kaj Čamurlu (5 juli 1413 god.),¹⁾ a osobeno od
vremeto na stapuvanjeto na prestol na sultanot Murat II (1421-
1451), došlo do zavrstuvanje na turskata vlast. Toa od svoja
strana imalo pozitivno dejstvo vrz stabilizacijata na stopanstvo-
to vo osvoenite balkanski zemji, megu кои bila i Makedonija.
Na toj plan posebno mesto zamera obnovuvanjeto i razvojot na
trgovijata, kako vnatrešnata, taka i nadvorešnata, čijašto pod-
loga bila mnogu raznišana so turskoto navleguvanje.

Turcite mnogu rano²⁾ go počuvstvuvale golemoto značenje
na nadvorešnata trgovija. Imajki gi vojnite kako glavno zanimanje
so nedostatna griža za unapreduvanje i proširuvanje na proizvod-
stvoto, tie i pridavale posebne značenje. Za zadovoluvanje na
svoite potrebi od razni artikli što ne bile proizveduvani vo
Osmanskata Imperija, turskata feudalna klasa bila orientirana kon
nadvorešniot svet. Sekako, odnavor vnesuvanite stoki imale po-
široka petrošuvačka, no golem del od niv bil namenat prvenstveno
za turskite feudalci, na čelo so sultanot i negoviot dvor.

Eden od najvažnite faktori vo nadvorešnata trgovija na
Turcija bile Dubrovčanite. Tie ušte vo predosmanskiot period ima-
le fateno zdravi pozicii na Balkanskiot Poluostrv, dobivajki ši-
roki povlastici od strana na srednovekovnite feudalni vladeteli.
Vo periodot na turskite voeno-grabežni napadi na ~~ov~~ Poluostrvot,
mnogu postradale i nivnata trgovija i nivnite trgovei. No štom
branot na turskite napadi pominal i se vospostavila turska

vlast vo poodelnitate oblasti, Dubrovčanite nastojuvale da gi reguliraaat svoje oadnosi so Turcite i da ja obnovat svojata trgovska dejnost vo tie oblasti. Takvite nivni nastojuvanja vrodile so plod veke vo 1396 god., koga Dubrovčanite od sultanot Bajazit I (1389-1402) dobile dozvola, nivnite trgovei slobodno da se dvizhat i trguvaat po turskite zemji.²⁾ Megutoa dubrovničkata trgovija ponatamu ne se odvivala i zgolemuvala pravolinejno. I vo naredniot period se javuvale prečki i sudiri vo odnosite megu Dubrovčanite i turskite vlasti. No, i pokraj toa, dubrovničkite trgovei, postepeno, no sigurno, gi razvivale svoje trgovski odnosi so Osmanskata Imperija. Vo toa nivna trgovija edno od najvažnite mesta zazemala Makedonija. Taka, veke vo XV, a ušte poveke vo XVI vek, Skopje bilo značajna dubrovnička kolonija, vo koja togaš živeele okolu edna četvrtina od site dubrovnički trgovei na Balkanskiot Poluestrov.³⁾

Pokraj Dubrovčanite, vo nadvorešnata trgovija na Osmanskata Imperija vidno mesto zazemale Venecijancite i Genovjanite, čiišto trgovski vrski so balkanskite zemji, isto taka, datiraat ušte od predosmanakiot period.

Poseben impuls na vnatrešnata i nadvorešnata trgovija vo Osmanskata Imperija i davale Evreite. Nivnata uloga osobeno naraznala po 1492 god., koga, poradi progonuvanjeto od inkvizicijata, od Španija i Portugalija izbegale i se naselile vo Turcija, kađa našle pogodni uslovi za razvoj na svojata stopanska aktivnost. Glaven evrejski centar stanal gradot Solun, kogo evrejkite avtori od XVI vek, pa navamu, go narečuvaat grai-majka na Izrael, poradi negoveto mnogubrojno evrejsko naselenie.⁴⁾

Razvojot na trgovskata razmena, a osobeno na onaa so nadvorešniot svet, dovel do zasilen promet na patnici i stoki po patištata na Balkanskiot Poluestrov. Toa osobeno važi za Makedonija, koja ne samo što bila golem izveznik na razni zemjodelskostočarski i rudarski proizvodi, kako i uvoznik na razna manufak-

turna i druga stoka, tuku, blagodarjki na svojata mestopoložba, pretstavuvala značilen punkt, preku koj se vršel tranzit na stoka-ta što bila vo razmena megu Osmanskata Imperija i Zapad. Po pa-tišтата na Makedonija, osobeno po onie što gi svrzuvale poznataj-te najzini centri, megusobno i so drugite takvi na Balkanot, se odvival intenziven karavanski i kolski soobračaj.

Pokraj narasnatiot promet na stranskite i domašnite trgovci, po patišтата sekogaš se dvišele pogolemi ili pomali odredi turska vojska, što ili odele ili se vrakale od voenite po-hodi, koj rečisi ne prekratuvala za celoto vreme od postoenje-to na Osmanskata Imperija. Osven toa, po patišтата mnogu često mozele da se sretnat razni pretstavnici na turskata vlast (sobira-či na danoci, carski pratenici, pismonosci i dr.), razni stranski pretstavnici, hodočasnici i tn.

Pri vaka golemoto značenje na patišтата, interesite na Osmanskata Imperija naflagale centralnata vlast da se pogriži, ne samo za sostojbata na samite patišta, tuku, ušte poveke, za nepre-čeno i bezopasno dviženje na patnicite. Zašto nesigurnosta na životot i imotot, kako glaven beleg na sekoe feudalno društvo, ne ja odminala ni Osmanskata Imperija. A taa nesigurnost najmnogu se ogledala tokmu vo opasnosta što dennela postojano i nasekade po patišтата. Ušte od najraniot period na turskata dominacija, kako vpročem i pred toa, na Balkanot stanuvale ubistva na patni-cite i plački na nivnite tovari. Na udar najčesto bile izložu-vani trgovcite, koj so sebe nosele pari i stoka, a često vrvele poedinačno ili vo pomali grupi i bez specijalna ohrana, poradi što pretstavuvala primamliva i pogodna meta za razbojničkite bandi i drugite odmetnici. Slična sužbina delele i sobiračite na carskite danoci, kako i razni drugi pretstavnici na turskata vlast. Izvršitelji na ubistvata bile luge od site narodnosti na Balkanskiot Poluoostrov, vključuvajki gi tuka i Turcite.

Poseben udel vo zgolemuvanjeto na nesigurnosta po patiš-tata imalo ajdutstvoto, što se pojavilo i razvilo veke vo prvite

vekovih od turskate dominacija na Balkanot, kako prva i najmasovna forma od aktivniot otpor na porobenite balkanski narodi, vključevajki go i makedonskiot narod.

Centralnata turska vlast, na čelo so sultanot, ušte pri prvite neizini zavojivački čekori na Balkanot, sfatila deka za postojanoto drženje vo pokornost na zazemenata teritorija, kako i za natamošnoto uspešno vodenje na voenite operaciji, ne e dostatno da ja ima potporata na svojata silna i borbena vojska i na muslimanskite masi, što gi preseluvale od Mala Azija. Bilo neophodno potrebno da se iznajdat sredstva i načini i pokorenoto balkansko naselenie na nekoj način da se vključi vo sproveduvanje na merките za stabilizacija na noviot režim i za obezbeđivanje red i bezbednost vo zemjata. Na tas linija, a vo sklopot na merките što bile prezevani za zaštitata na putnicite od raznite pojedinačni ili grupno organizirani razbojnici i plačkaši, a ušte poveke od smislenite ajdutski akcii, pokraj drugoto, došlo i do vospostavuvanje na službata na **d e r v e n d ž i i t e**.

Imeto "dervendži" e izvedeno od persiski zbor "der bent" (**د، بند**), čie osnovno značenje e tesnac, premin megu dve planini. Od toj zbor se došlo do "derbendži", što označava lice koe čuva tesnac, premin. Kaj nas zborot se upotrebuva vo nešto modifisirana forma, taka što imame "derven", "dervendžija".⁵⁾ Od izvornata graga, kako i od našite terenski ispituvanja vo oddelni oblasti na Makedonija, moževme da utvrdime deka ovoj zbor vo našiot slučaj dobil malu poširoka upotreba. Toj označava sekoj za vrvenje težok premin (preku planina, šuma, reka i sl.). Osven toga, imeto "derven" mnogu često go nosat oddelni dominantni točki vo planinskite premini i tesnini, kade dervendžite gi postavale svoje straži, ili pak bile podigani turski karauli.⁶⁾ I najposle, so toj termin se označeni i site dervendžiski sela.

Vo del od literaturata, dervendžite se spomnuvaat

pod imeto "arbalii" ili "arbadžii", što se doveduva vo vrska so zborot harba, koj označuva kuse, debelo kopje, ili pak so arapskiot zbor harb (vojna).⁷⁾ Megutoa, ne postojat nikakvi indikacii deka ova ime bilo zastapeno i vo Makedonija. Ako i primime deka toa e adekvatno na imeto "dervendžii", po se izgleda deka toa se održalo vo granicite na Bugarija.

Vo najgolem broj slučaj, za vršenje na dervendžiskata služba bilo angažirano hristijanskoto naselenie, Sèpak, treba da se otirli kako netočno prifatenoto vo istoriografijata sfakanje deka dervendžiiite bile regrutirani isključivo od redovite na hristijanskata raja. Novata arhivska dokumentacija, so koja raspolagame govori za prisustvo, makar i mnogu retko, na muslimani dervendžii.⁸⁾

Taka, na primer, dervendžiskoto selo Srakani(?) od kazata Neretva (Kliški sandžak), vo 1574 god. imalo 10 domakinstva i 2 neženeti, site muslimani.⁹⁾ Vo nekoj pak dervendžiski sela, odnosno varoši, od Bosanskiot i Kruševačkiot sandžak, naseleniote e mešano - hristijansko i muslimansko.¹⁰⁾ Tuka ne može da se isklučii i mogućnosta dervendžiskata služba da ja vršele samo hristijanite. No, toa e pomalku verovatno, zošto vo ovie naselbi, kako i vo prethodnata, izgleda se vo prašanje samo poislameni hristijani, a ne Turci. Na vakov zaključok naveduvaat iminjata na nekoj od niv: Radoš sin na Abdula, Ali Radota, Mustafa Abdula, Mehmed Radonja itn.¹¹⁾ Sosema e normalno da se smeta deka aktot na preminuvanje vo islamet ne možel da dovede do osloboduvenje od dervendžiskata obvrsta, biidejki čuvanje na obližniot derven i natam ostanuvalo aktuelno.

Site ovie podatoci seušte ne go narušuvaaat značajniot fakt za istorijata na balkanskite narodi deka celiot tovar na teškata i odgovorna dervendžiska služba vo balkanskite zemji pagal vrz grbot na tie narodi.

Od druga strana, niz edno vakvo rešenje došla do izraz elastičnosti i taktičnosti se koja Turcite Osmanliji pristapuvale kon naloživanjeto na svojata vlast nad anogu pobrojnoto od sebe balkansko naselenie i vo sprovedivanjeto i zacvrstuvanjeto na noviot feudalni poredok, voopšto, a oddelno kon anogu delikatnoto i važne prašanje za reguliranje bezbednosti po patišтата. Imački predviđ deka opasnosta za patnicite bila osobeno golemna na onie delovi od patišтата što minuvale niz tesninite, planinite, šumite i sl., za vršenje na dervendžiskata služba Turcite gi angažirale selata što bile locirani vo neposredna blizina na takvite mesta. Po takov način turskite vlasti ednovremeno nastojuvale da rešat ušte eden problem. Imeno, bidejki raspoloženi na takvi mesta, ovie sela lesno mozele da se pretvorat vo izvor na nesigurnost i vo žarišta na ajdutstvoto. So zadolživanjeto da vršat dervendžiska služba, sekako se imalo predviđ i paraliziranjeto na ta potencijalna opasnost. Toa dotolku poveke, što dervendžiskata institucija pretstavuvala eden vid kolektivna odgovornost na žitelite od dervendžiskite sela za sekoj eventualen incident što ke se slučel vo sektorot kade se protegala nivnata odgovornost kako čuvari na patišтата. Drugo e prašanjeto dali i kolku vo praktika dalo rezultati toa nastojuvanje na turskite vlasti.

Tamu pak, kade se nalagala potreba od voveduvanje na dervendžiskata služba, a pred toa nemalo postojani naselbi, ili pak starite naselbi bile zapušteni, turskite vlasti se pogrižile da naselat luge što ke stanat dervendžii. Po takov način niknuvale novi, odnosno se vozobnovuvale starite naselbi kraj poveznite patišta.¹²⁾

2. Vospostavuvanje na dervendžistvoto

Poagajki od pričinite što dovele do pojavata na dervendžistvoto, mormalno e da se prihati deka toa našlo široka primena vo site delovi od Balkanskiot Poluostrov što došle pod vlasta na Turcite Osmanlii. Vprošom, ova naoga potvrda vo postoečkata izvorna dokumentacija, vo prv red vo neobjavenite ~~wy~~ popisni defteri. Brojot na dervendžiskite sela vo oddelnite oblasti od Poluostrovot zavisel od poveke elementi, a pred sé, od konfiguracijata na terenot preku koj minuvale patišтата, od važnosta na tie patišta i od stepenot do koj na odnosniot teren bilo razvieno razbojništvoto i ajdutstvoto. Ako sakame da gi istakneme oblastite vo кои dervendžistvoto bil najrazvieno, togaš na prvo mesto doagaat Zapadna Srbija - Užičko, Kačaničko, Valevsko, Šabačko i Vardarska Makedonija - Skopsko, Veleško, Prilepsko, Kičevsko itn. itn.¹⁾ Sekako, ovaa slika bi bila mnogu pokompletna i poprecizna ako pred sebe imavme soodvetni arhivski podatoci za celiot Balkanski Poluostrov.

Vospostavuvanjeto na dervendžiskata služba ne moželo da bide izvršeno ednovremeno vo site delovi od Balkanot. Toa ne samo peradi faktot što turskite osvojuvanja na balkanskoto kopno se odvivale dolgotrajno, i etapno, tuku i zatoa što vospostavuvanjeto bilo proces koj se odvival postepeno, vo zavisnost od konkretnite uslovi i potrebi vo oddelnite oblasti. Pa duri i vo edna ista oblast, dervendžiskite sela ne morale site odednaš da bidat nagrbeni so dervendžiska služba.

Osoben interes pobuđuva prašanjeto koga za prv pat se pojavilo dervendžistvoto na Balkanskiot Poluostrov. Veke vidovme deka ovoj problem e zasegnat vo istoriografijata, iako ne možel definitivno da bide rešen. Stanovištata na avtorite se pođeleni. Dođeka edni smetaat deka dervendžistvoto bilo vovedeno od strana na sultanot Sulejman Zakonodavcoto (1520-1566),²⁾ drugi ja po-

nestuvaat taa data mnogo ponazad - vo periodot po prвите turski osvojuvanja na Balkanot, odnosno vo vremeto na sultanot Murat I (1362-1389).³⁾

Site tie tvrdenja i pretpostavki za vospostavuvanje na dervendžistvoto ne naogaat dostatna potkrepa vo dokumentacijata, pa spored toa i ne pretstavuvaat nekoj poznačeen prilog kon razrešuvanjeto na ova prašanje. Za žal, i nie nemame možnost definitivno da go razrešime, no ke se obideme da go stesnime vremenskiot prostor vo koj treba da se bara početniot moment na vospostavuvanjeto na dervendžistvoto.

Ona što dosega služeše kako najsigurna indikacija za odreduvanje vremeto koga otpočnalo vršenjeto na dervendžiskata služba na Balkanot, pretstavuva iskažuvanjeto na francuskiot yricar Bertrandon de la Brokier, koj, vrvejki vo 1433 god. po poznatiot pat od Carigrad za Belgrad, pominal kraj dervendžiskite sela Vetren i Vakarel i zabeležal deka tie bile naseleni vrz osnova naredba od sultanot, za da gi zaštituvaat patnicite od razbojnički napadi.⁴⁾ Verodostojnosta na ova iskažuvanje se potvrđuva so eden novobjaven izvoren dokument. Imeno, vo eden turski popisen defter za Severna Bugarija, od okolu 1430 god., megu naselbite e запиšano seloto Vračoš, što leželo na patot od Sofija za Nikopol, a bilo derven, odnosno dervendžisko selo.⁵⁾ Znači, ne može da ima сомневање vo toa deka dervendžistvoto e na lice veke vo prвите decenii od XV vek. Megutoa, dali togaš otpočnalo vospostavuvanjeto na dervendžiskata služba?

Vo eden sudski dokument od 1658 godina запиšana e izjavata na žitelite od selo Gavato (Bitolsko), vo koja, megu drugoto, se veli: "Našeto selo e dervendžisko so berat na padišahot o d v r e m e t o n a c a r s k o t o o s v o j u - v a n j e..." (kariyemiz feth-i hakāniden berā berat-i padišah ile derbendci olup).⁶⁾ Ovoj iskaz, kako što se gleda od dokumentot, bil proveren i potvrđen vrz baza na podnesenite ispravi pred

sudot od strana na gavatčanite. Ako seto ova e tačno, togaš eve potvrda na tezata deka dervendžistvoto egzistira ušte od vremenoto na najranite osmanski osvojuvanja na Balkanot. Pa sепак, karakterot na dokumentot, kako i vremenoto koga e napišan nalagaat izvesna rezerviranost vo toj odnos. Detelku poveke, što vo prodolženieto od izjavata e rečeno deka tie (žitelite na Gavato) raspolagaat so ispravi, (berati, naredbi i prepis od carskiot defter), počnuvajki od vremenoto na sultanot Bajazit. Ova e vo izvesna protivorečnost so prethodniot stav, osobeno ako e vo prašanje Bajazit II (1481-1512), a ne Bajazit I (1389-1402), što od dokumentot ne može da se vidi.

Spored toa, problemot vo vraka so vremenoto na vospostavuvanjeto na dervendžistvoto vo balkanskite zemji pod turskata vlast, i natamu ostanuva celosno nerazrešen, iako stanuva napolin o jasno deka prvite dervendžiski sela možele da se pojavat vo krajot na XIV vek ili vo početokot na XV vek.

Od poseben interes za nas e ovde da se zadržime na prašanjeto za pojavata i početniot razvoj na dervendžiskata institucija vo Makedonija. Za toa cel ke se poslužíme so podatocite od nam dostapnite najstari popisni defteri za Makedonija. Vo prviot takov, sumarniот defter br. 303, što nastanal vo poslednite godini od vladeenјeto na sultanot Murat II (1421-1451), a se odnesuva na Kičevskata i Prilepskata nahija,⁷⁾ ne e запишano nitu edno dervendžisko selo. Duri vo nego se pojavuvaat samo dve od selata što vo podočehznite defteri ke bidat zaregistrirani kako dervendžiski.⁸⁾ Navistina, defterot e nekompletен, no malku e verојатно deka tokmu na stranicite što nedostigaat bile запишани preostanatite dervendžiski sela. Pologično e da se misli deka baren del od niv vo ova vreme ne postoele, a da izniknale podocna, poradi potreбата od dervendžiskata služba.

Naredniот defter so koj raspomagame e onoj što go nosi registerskiот broj 544, a datira od 1455 god. Vo nego e daden popis na poveke vilaeti, megđ koi za Skopje i Tetovo. Toj

defter dava sošema polnakva slika vo odnos na dervendžistvoto, otkolku prethodniot. Imeno, dervendžiskata služba vo spomnatite dva vilaeti veke prilično bila razviena.⁹⁾

Samo nekolku godini padočna, okolu 1460 godina, e sostaven popisniot defter br. 237, koj gi opfaka vilaetite Veles i Kostur. Vo nago kako derven e zaregistrirano samo едно единствено село. Toa e velešketo село Stepanci.¹⁰⁾

Potoa, vo popisniot defter koj nastanal nekade vo sedmata ili vo prvite godini od osmata decenija na XV vek, a vo koj e opfaten del od Zapadna Makedonija (Gorní Debar), se zapišani dve dervendžiski sela.¹¹⁾

I, najposle, popisniot defter od 1476/77 god., koj se odnesuva na vilaetite, odnosno nahite: Prilep, Bitola, Veles, Skopje, Kíčevo, Tetovo i Moršovo, dava pretstava za poln razvoj na dervendžiskata služba vo spomnatite oblasti.¹²⁾

Vrz baza na opstojna analiza na site ovie defterski podatoci, kako i celata ostanata dokumentacija, dojdovme do sledniot zaključok vo odnos na vospostavuvanjeto na dervendžistvoto vo Makedonija:

1. Vospostavuvanjeto na dervendžiskata služba ne bilo nasekade ednovremeno izvršeno. Vo Makedonija, toj proces najgolem intenzitet dostignal vo vtorata polovina na XV vek. Pritoa, ne treba da se gubi od vid deka za celoto vreme od postoenjeto na dervendžiskata institucija, doagalo do poedinečni novi nagrбуvanja so dervendžiskata služba, kako i obratno, do ukinuvanje na istata vo neкои sela.

2. Makedonija e edna od prvite žrtvi na turskoto navleguvanje na Balkanskiot Poluoostrov, pa e noraalno da se saeta deka spaga megu zenjite vo koj procesot na vospostavuvanjeto na dervendžistvoto najrano otpočnal.

3. Voveduvanjeto na dervendžiskata služba vo sekoe oddelno село, kako i site natamočni promeni vo vrška so taa služba, morale da biđat sankcionirani od strana na sultanot,

vo vid na ferman, berat, muafname i sl.¹³⁾ Dervendžiite dobivale prepisi od ovie dokumenti, što vo slučaj na potreba gi pokazuvale pred nadležnite sudski, danočni i drugi organi na turskata vlast. Za ta cel niv im bile davani i izvodi od vilaetskite popisni defteri, vo koi bila zavedena brojna sastojba na dervendžiskoto selo, brojot i iznosot na negovite davački i dr.¹⁴⁾ Pri sekoja promena na sultanskiot prestol, noviot sultan gi obnovuval izdašenite ispravi od negoviot prethodnik.¹⁵⁾ Za noveizdatenata isprava dervendžiite plakale opredelen paričen iznos.¹⁶⁾

X
X X

So ogled karakterot na dervendžiskata služba, kako i vremeto na nejzinoto vospostavuvanje, se naložuva prašanjeto za toa dali i do koja mera formiranjeto na dervendžiskata služba bilo povlijaeno od nekoja slična institucija od predosmanskiot period, odnosno, vo krajna linija, dali dervendžistvo^{to} e nasledena institucija. Toa dotolku poveke što na takva možnost ukazuva veke samiot fakt što neкои delovi od ta. privilegi-rana raja, kako što se vojnucite i martolozite, bile prezemeni od srednovekovnite balkanski državi.

I ovoj problem, iako sosena beglo, e zasegnat od eden mal del isleduvači. Site tie glavno se zadovoluvant so edna vopštana konstatacija deka dervendžiskata institucija ne e nova, tuku deka vleče koren od predosmanskiot period.¹⁷⁾ Malu pogolem prester i poinakov tretman na prašanjeto mu posvetuva B. Cvetkova. Sprotivno na gornoto razbiranje, ta tvrdi deka bi bilo preuveličeno, dervendžiskata služba institucija da se smeta za prodolžuvanje na nekakva određena institucija vo srednovekovnite balkanski zemji. "Naprotiv, - veli ta - do vosp^ostavuvanje na turskoto gospodstvo na Balkanskiot Poluostr^orov nemalo izdvceena kategorija na zavisnoto naselenie, koe kako svoja obvrška imalo

čuvanje na patišтата i planinske premine vnatre vo svojata zemja. Može da se zboruva za izvesna sličnost so nekoj bliski po karakter dolžnosti, koj postoele vo balkanskite zemji do nalletot na Turcite".¹⁸⁾

Poznato e deka službata za čuvanje na patišтата i preminite e mnogu stara na Balkanskiot Poluoostrov. Nejzinoto postoeenje može da se sledi ušte od rimskata epoha.¹⁹⁾ No za da odgovorime na prašanjeto dali dervendžiskata institucija, kako takva, bila nasledena od predosmanskiot period, ke bide najcelishodno ako, pred sé, se zadržime na nekoj odredbi od Dušanoviot Zakonik, so koj se regulira osiguruvanjeto na patišтата vo državata. Tie odredbi do golem stepen se odraz na stvarnite prilčki vo pogled na načinot na koj se ostvaruvala bezbednosta na patnicite vo édan period, što neposredno mu prethodi na turskoto zavojuvanje, pa poradi toa može da ukažat direktno vlijanje vrz organizacijata na dervendžiskata služba. Vo obzir deagaat členovite: 157, 158 i 160 od Zakonikot.

Eve go najprvina čl. 157: "Z a č u v a n j e n a p a t i š t a t a. Kade ima mešani župi, izmešani sela, orkovni ili od carstvoto mi, ili vlastelinski, i bidat izmešani sela i ne bide eden gospodar nad toa župa, tuku ako bidat kefalii i sudii na carstvoto mi, što gi postavilo carstvoto mi, tie neka postavat straži po site patišta i neka gi čuvaat so straži; ako nekoj grabne ili ukrade, ili nekoe zlo stori, toj čas neka odat pri kefaliite da im plakaat od svojata kuka; a kefaliite neka baraat od stražite i razbojnicite i krađcite".²⁰⁾

Naredniot, člen 158, propišuva: "Z a p u s t o b r d o. Ako pomegu župite ima pustoto brdo, okolnite sela, što se okolu toa brdo, da čuvaat straža, ako pak ne očuvaat straža, što se stori vo toa brdo vo pusteliija šteta, ili razbojništvo, ili kražba, ili nekoe zlo, da plakaat okolnite sela, na koj im e naredeno patot da go čuvaat".²¹⁾

I najposle, vo členot 160 se veli: "Z a g o s t i t e i l i p a t n i c i t e. Ako nekade, na koj bilo gostin ili trgovec ili kaluger mu se sluči, pa nešto mu zeme grabnuvač ili krađec ili kakva-gode neprilika, site takvi neka dojdāt pri carstvoto mi, da im plati carstvoto mi, što ke imaat izgubeno, a carstvoto mi da gi bara kefalite i vlastelata na koj patot ke im bide predaden i stražite povereni. I sekoj gost, i trgovec, i Latinin, da dojde pri prvite straži, so seto što ima i nosi, straža na straža da go predava so seto; ako se sluči pa nešto izgubi, da ima porota, verodostojni luge po duša što ke rečat deka izgubile so onie porotnici, toa da im platat kefalite i stražite".²²⁾

Prvo što paga v oči pri razgleduvanje na ovie tri člana od Dušanoviot Zakonik, toa e faktot deka vo Dušanovata država na osiguruvanjeto na patištata i zaštitata na patnicite bilo posveteno golemo vnanie,²³⁾ što prvenstveno go diktirala silno razvijenata trgovija, kako vnatrešna taka i nadvorešna. Po patištata bile postavani straži od strana na mesnoto naselenie, koj odgovalale za životot i imotot na patnicite. Ako bi sakale da pebarame analogija megu taa služba za obezbeduvanje na patištata (onakva, kakva što ni se pretstavuva vo navedenite tri člana od Dušanoviot Zakonik) i dervendžiskata služba, ke dojdeme do slednive dve značajni konstatacii: 1) I vo dvata slučai stražarskata služba kraj patištata ja vršele obližnite sela. Vo toj odnos osobeno pogodan za sporeduvanje e členot 158 od Dušanoviot Zakonik, koj propišuva: dokolku se najde pusto brdo po-megu župite, okolnite sela da čuvaat straža na istoto. Za dervendžiskata služba, isto taka bile angažirani najbliskite do planinskite premiri sela; i 2) Ke imame možnost da vidime deka, slično na Dušanoviot Zakonik, i dervendžiskite odredbi predviđuvaa kolektivna odgovornost na stražata, i nadopolnuvanje od nejzinata strana na sekoja eventualna zaguba što patnikot bi ja

pretrpel vo sektorot koj na taa straža odnapred i e opredelen za čuvanje.

Malu postar od navedenite tri zakonski odredbi, no se čini mnogu pogodan podatek na dopolnuvanje na slikata što ja ostavat tie odredbi, dava edno pismo od poznatiot vizantiski pisatel Nikifor Gregora, upateno do negoviot prijatel Zarida, vo koe go opišal svoeto putovanje niz Makedonija vo 1326 god. Otkako ja preminale rekata Struma, na pat za gradot Strumica, Gregora i negovata pridružba vrvele niz gusta i neproodna šuma, ispresečena so ridovi i dolini, Tuka, koga veke padnala nok, pred niv nenadejno se pojavile luge, oblečeni vo crni ališta od volna i od runo, lesno vooruženi, so račno oružje-kopja, sekiri i streli. "Ovie luge - pišuva ponatamu Gregora - né pozdravija na nivniot jazik, učitivo i dobrodušno... Tie so nekolku zborovi ni raskašaa zošto se na ova mesto: g i p a z a t p a t i š t a - t a, r e k i t e (k.m.) od onie što sakaat skrišno da se prefrla na sosednite kraišta za plačkanje".²⁴⁾

Ni se čini očigledno deka ovde e na lice specijalna služba za čuvanje na patišтата, vršena od strana na mesnoto, vo ovoj slučaj verojatno zaviso makedonsko naselenie vo Vizantija.

Najposle, vo prilog na pretpostavkata deka dervendžiskata institucija e nasledena od predosmanskiot period, ke navedeme ušte eden indirekten, iako ni od daleku ne beznačeen moment. Vo eden dokument od 1388 god., go koj Konstantin Dejanovec gi potvrđuva imotite na crkvata Voznesenie vo Štip, se sponuva mesnosta S t r a ž i š t e, što ležela nad gradot Štip "megu dvata pata, do Golemiot pat, koj ide od gradot, i do Maliot pat, koj ide od Idioherie.....".²⁵⁾

Nema сомневање deka mesnosta Stražište go dobila svoeto ime poradi toa što tuka stoela straža što obezbedувала sloboden premin na patnicite. Vo toa né uveruva ne samo imeto na mesnosta,²⁶⁾ tuku i faktot što vrz nea ležel krstopat na dva pata, od koj edniot golen, gradski pat. Sličen e slučajot i so

podatokit vo edna *krisovula* na kralot Stefan Dušan od okolu 1337 god. Tuka, megu drugoto, se spomnuva Stražište ("po drugot na Stražište").²⁷⁾ Ova pokažuva deka od mesnostite so imeto straža što gi naogame i denes, na anogu mesta vo *Makedonija*, i ne samo vo nea, nekoj go nosat toa ime ušte od pred doaganjeto na Turcite na Balkanot. Za nas e najvažen faktot što ne taka retko, kraj nekogašnite dervendžiski sela, srekaваме paralelna pojava na mesnosti so imeto Straža i Derven, ponekogaš raspoloženi vo neposredna blizina ~~na~~ edna kraj druga. Spored položbata što ja zazemaat, a i spored sočuvanoto narodno predanie, na tie mesta stoele straži što go čuvale patot.²⁸⁾ Seto ova, rečite zboruva deka na izvesni točki, kada što vo predosmanskiot period bile postavani straži, vo periodot na turskata vlast bila vospostavена dervendžiska služba. Za taa služba, sekako, vo prv red, bile angažirani žitelite od istite onie sela što i porano davale straži, što od svoja strana ukažuva na izvesna posledovatelnost vo vršenjeto na službata za čuvanje na patištata.

So ogled na site goreizneseni elementi, gotovi sme da go prifatime kako sosema logično i osnovano gledišteto deka dervendžiskata institucija e nasledena od srednovekovnite balkanski državi. Toa sепак ne znači deka so turskite zavojuvanja na Balkanskiot Poluestrov ne nastanale nikakvi promeni vo službata za čuvanje na patištata što i prethodale na dervendžistvoto, i deka taa bila prosto prenesena od predosmanskiot period. Naprotiv, promenite vo ekonomsko-opštественiot i političkiot život, predizvikani so tie zavojuvanja, morale da se odrazat i vrz ustrojstvoto na taa služba. Megutoa, zasega seušte ne e proučena službata za čuvanje na patištata vo balkanskite zemji pred turskata invazija, taka što ne e možno vo detalii da se sogledaat tie promeni, a so toa, da se daде seopfatna paralela na dervendžistvoto so soodvetnata služba vo predosmanskiot period i kategoričen sud po prašanjeto.

3. Zadači na dervendžiskata služba

Zboruvajki za pričinite što dovele do vospostavuvanje na dervendžiskata služba, nie veke spomnavae deka osnovniot zadatak na dervendžiite se sostoel vo obezbeduvanje sloboden i bezopasen premin na patnicite na oddelnite opasni ~~dž~~lovi od patišтата što minuvale vo blizina na dervendžiskite sela. Vo toa ne uveruvaat skoro site sovremeni izvori što se odnesuvaat na dervendžiatvoto. Vo niv izrično e naglaseno deka dervendžiite se dolžni da se grižat za životot i imotot na patnicite. Natovareni so taka teška zadača dervendžiite ednovremeno primale na sebe polna odgovornost za sekoe eventualno zlostorstvo ili grabež izvršen nad patnicite. Toa mnogu ubavo e formulirano vo kanunnameto za Bosanskiot, Hercegovačkiot i Zvorničkiot sandžak od 1539 god., na sledniot način:

"A vo dervenite i na opasnite mesta, dervendžiite što se određeni za čuvanje na dervenite, neka fgo obezbeduvaat imotot i ličnostite na patnicite što pominuvaat. A k o n a s t a n e št e t a, t i e o d g o v a r a a t s o s v o i t e g l a v i i s o i m o t o t (k.m)".¹⁾

Veke ova mnogu jasno ja pokažuva nezavidnata položba vo koja se naogalo dervendžiskoto naselenie. Imajki ja predvid glemata nesigurnost na patišтата vo Osmanskata Imperija, ne e teško da se pretpostavi deka žitelite na dervendžiskite sela mnogu često doagale vo situacija da davaat otšteta za otkradnata stoka ili pari na trgovcite i na drugite minuvači po patišтата, a ponekogaš morale i so životot da ja plakaat svojata nebudnost ili solidarnost so izvršitelite na prestapot. Postapkata na turskite vlasti vo takvite slučaj mnogu ubavo ja opišuva patepisecot Vrančik (1553). Spored nego, žitelite na bugarskoto dervendžisko selo Vakarel, koga tuka ke se slučel grabež, vednaš na sila se ispituvaa, pa ako ne priznaat deka nivnite luge, go storile ili ne odadat koj go storil grabežot, se kaznuvaat kako da se vistinski vinovnici".²⁾

Megutoa, službata na dervendžiite ne se iscrpuva samo so zaštita na minuvačite i nivnite багаži od napadi na ajdutite, razbojnicite i sl., što nesomneno bilo nivna glavna i osnovna zadaća. Pred niv stoele ušte cela niza drugi obvrski, što bile ili vo sklop na dervendžiskata služba, ili pak vo tesna vrsta so nea.

Životot i imotot na patnicite niz dervenite, planinita, šumite i drugite teško proodni mesta, mozele da bidat doveden vo opasnost i poradi prisustvo na divi zverovi.³⁾ Dervendžiite bezdrugo imale zadaća da ja otstranuvaat i ova opasnost. Zboruvajki za dervendžiite vo Mala Reka, Gliša Elezovik, pretpostavuva deka palenjeto na golemi ognovi i udiranjeto vo tapan bilo poveke sredstvo za razgonuvanje na divite zverovi, što porano gi imalo mnogu, pa stokata, terana na panagurite, straćala poveke od niv, otkolku od ajdutite.⁴⁾ Ova sekake e preterana pretpostavka, ne e i bez sekakva osnova.

Dervendžiite bile dolžni da se grižat i za održuvanje i popravka na patot, vo sektorot što im bil dodelen na čuvanje. Vo raspravata na Ali Čauš, kako i vo kanunnameto na Avni Omer efendi vo toj odnos se veli deka dervendžiite, vo granicite na dodeleniot derven, trebalo da gi proširuvaat i čistat teško proodnite i kamenisti mesta, kako i da gi popravaat straminite i dlabnatinita niz koi teško se pomnuva.⁵⁾ Na vakvata dolžnost na dervendžiite upatuvu i sočuvanoto narodno predanie vo Makedonija.⁶⁾ Ako se zeme vo obzir prirodata na terenot što dervendžiite trebalo da go čuvat, osobeno onoj vo klisurite, togaš stanuvu jasno, deka ova bilo vonredno važna, a, ednovremeno, i mnogu teška zadaća. Vremensките nepogodi sekogaš predizvikuvale zatrupuvanje i rasipuvavanje na patišтата vo takvite mesta, a so toa go onevozmožuvale ili otežnuvale normalniot soobraќaj.⁷⁾ Uređuvanjeto na oštetenite delovi od patot baralo ne mali napori i vreme.

Ukažuvanje potrebna pomoč i davanje konak na patnicite, isto tako bila edna od dolžnostite na dervendžiite. Taka, vo raspravata na Ali Čauš stoi deka tie davale konak na onie što doagaat i pominuvaat i gi pridružuvaat.⁸⁾ Istoto toa, samo mnogu porelefno, go iznesuva i germanskiot patepisec Gerlah (1578 g.), naveduvajki deka selanite od bugarskoto dervendžisko selo Vetren bile dolžni da gi snabduvaat patnicite i nivnite konji so hrana, što im bila plakana na polovina od cenata. Pok-rja toa, tie morale pred anot da postavaat nokni straži, zaradi čuvanje tovarite, a pak preku denot, edni od niv bile dolžni na patnicite da im gi pokažuvaat najdobrite i najsigurnite pateki, dedeka drugite služele kako pridružba na kolite, pridružuvajki gi na mestata kade bil loš patot.⁹⁾ I ovaa dolžnost na derven-džiskoto naselenie ostavila tragi vo narodnoto predanie.¹⁰⁾

Pred ovie podatoci napolno blednee iskonstruiranata i ne ednaš povtoruvana prikazna za toa deka dervendžiskite sela bile oslobođeni od davanje konak i hrana na minuvačite.¹¹⁾

Posebna teškotija za dervendžiite pretstavuvala obvrskata spored koja morale da gi proveduvaat carskite vojski niz teško proodnite mesta i da im izleguvaat vo presret na zalu-tanite turski voeni edinici, snabduvajki gi so hrana i sl.¹²⁾ Na-rodnoto predanie ukažuva na edna takva akcija na dervendžiite od seloto Kosturino.¹³⁾

Eden ferman od sultanot Ahmed III (1703-1730), upa-ten vo 1727 god. do bitolskiot kadija, indicira na ušte edna vonredno odgovorna zadača na dervendžiite - da prenesuvaat državni pari od edna kaza vo druga.¹⁴⁾

Dervendžiite ponekogaš gi naogame na služba kraj rečnite premiri - mostovite i skelite. Vo takvite slučai tie igraat uloga na mostari i skalari, koi, normalno, pretstavuvaat posebna kategorija od zavisanoto naselenie. Vo uloga na mostari tie obično bile dolžni da se grižat za održuvanje, popravanje, i, osobeno, čuvanje na mostovite. Dervendžiite, nagrbeni so vakva

zadaca, ne pretstavuvaat nekoja isključitelna pojava, skopčana za eden ogranichen prostor i vreme. Naprotiv, novata dokumentacija razotkriva nivnoto prisustvo vo razni delovi od Balkanskiot Poluostrv, i vo različni vremenski periodi.¹⁵⁾ Vo izvesni slučai, vakvata zadaca se naložovala od prostata pričina što vo reonot na teškoproodniot i opasen del od patot koj go čuvala dervendžiite, a vo zavisnost od prihodnite uslovi, možel da se najde i nekoj most, koj isto taka trebalo da se obezbeduva i održuva, zaradi sloboden i neprečen premin na patnicite.¹⁶⁾

Vo Makedonija zasega ni e poznat samo eden takov slučaj. Žitelite na Novo Selo, koe se naoga vo neposredna blizina na grad Štip, kraj patot što gradot go povrzual so drugite поваžni centri na zapad i sever, kako dervendži, bile dolžni da go pazat i popravaat mostot na r. Bregalnica, postaven kraj samotno selo, vo tukašnata klisura.¹⁷⁾

So dervendžiite što služele na skelite, slučajot e malu poinakov. Niv imavme možnost da gi sretneme samo vo nekoj od popisite na Temišvarskiot i Zvorničkiot sandžak.¹⁸⁾ Ulogata im se sostoela vo čuvanje na preminot preku skela, kako i vo prevezuvanje na patnicite preku nea. Zapravo, tie vršele dolžnost na skelari i vozari.

Izlišno e da se podvlekuva deka službata na preminite preku mostovite i skelite ima dosta dopirni točki so onaa vo planinskite i drugi teško proodni delovi od patištata. Sепак, razlikite, što isto taka postojat pomegu ovie službi, pridonele za pojavata na oddelni kategorii naselenie: dervendži, mostari, skelari, vozari. Samo, vo izvesni slučai, kako što i ovde imavme možnost da vidime, doagalo do prepletuvanje na nivnata specijalna služba.¹⁹⁾

Prepletuvanjeto na obvrskite na dervendžiite so onie na mostarite, skelarite i sl., bilo olesneto i poradi faktot što ekonomsko-opšttestvenata položba na site niv bila identična. Taka,

feudalnite davački na mostarite i skelarite ne pokažuvaat nekoj bitni razliki od onie na dervendžiite. Duri, nešto poveke, vo dokumentite može da se sretne odredbata spored koja prvite gi pla-kaat svoje danočni obvrski "po dervendžiskiot običaj".²⁰⁾

Vo uloga na dervendži i se javuva i varoškoto nasele-nie. Taka, na primer, vo kanunnameto za Bosanskiot sandžak od 1530 god. e navedeno deka vo varošište što gi podignale pokojnite bosan-ski sandžakbezi Iskender paša, Piruz beg i Junus paša, zaradi si-gurnosta na patot, kako i vo varošot Priboj, pristignale po dva-eset vojnuci, koi so bivšite upravnici sklučile dogovor da se naselat vo tie varoši i da gi čuvaat, taka što, dokolku na tie patišta nekoj nast~~ada~~ ili izgubi svoj imot, štetata da ja nadopolz najbliskata varoš do mestoto na prestopot. No, bidejki so tekot na vremenoto nekoj od vojnucite izumrele, a nekoj pak se preselile na drugi mesta, kanunnameto beleži deka seta služba na zaštita i čuvanje na spomnatite varoši ja prezele novonastanetite neverni-ci, opredeleni kako dervendži i.²¹⁾

Ne gledame pričina ulogata na ovie dervendži i da se izdvojuva kako nešto specifično.²²⁾ Vpročen, vo toa ~~mw~~ ne uveru-vaat i podatocite što gi davaat defterite. Vo niv kako derveni se zaregistrirani poveke varoši, megu koi Nevna,²³⁾ Pančevo,²⁴⁾ Vršac,²⁵⁾ Vukovar,²⁶⁾ Zenun²⁷⁾ i dr.²⁸⁾ Naogajki se kraj značaj-nite komunikacii, na mestata što pretstavuvaat premini koi bara-le nadgleduvanje i obezbeduvanje, tie varoši vršele ista uloga kakó i dervendžiskite sela.

4. Organizacija na dervendžiskata služba

Uspešното izvrševanje na postavenite zadači, a pred sé na osnovnata - obezbeđivanje sloboden premin na patnicite, baralo određena organizacija na dervendžiskata služba, soobrazena so konkretnite ekonomsko-opštestveni i politički priliki vo Osman-skata Imperija. Toa znači deka dervendžiskata služba, so tekot na vremeto, trpela izvesni organizacioni promeni. Ona što zasega vo toj odnos može so sigurnost i argumentirano da se konstatira, toa e postoenjeto na dve izraziti etapi vo razvojot na organizacijata na dervendžiskata služba.

Prvata etapa go opfaka periodot od vospostavuvanjeto na dervendžistvoto do sredinata na XVI vek. Toa e vremeto koga feudalizmot vo Osmanskata Imperija se naoga vo stadijum na svojot pola razvoj, dostignuvajki ja pri krajot na označeniot period svojata vrвна točka. Analogno na toa, i dervendžistvoto e vo postojanen rastež.

Tipično za organizacijata na dervendžiskata služba vo ova etapa e toa što žitelite na едно dervendžisko selo, site zaedno se tretirani kako dervendži.

Kon sredinata na XVI vek, vo vremeto na vladeenjeto na sultanot Sulejman Zakonodavceot, otpočnuva vtorata etapa vo razvojot na organizacijata na dervendžiskata služba. Tipično za ova etapa e toa što doaga do ograničuvanje brojot na angažiranoto naselenie za dervendžiska služba od едно selo. Preostanatite, neangažirani žiteli se vključeni vo redot na običnata raja, zadolženi da gi ispolnuvaat site svoi raiski obvrski kon svojot direkten feudalni gospodar i državata.

Izvršenite promeni vo organizacijata na dervendžiskata služba kon sredinata na XVI vek, možat najdobro da se uočat vo eden od popisnite defteri za Makedonija, što se odnesuva na toj vremenski period. Toa e popisniot defter br. 232, od 1544/45 god. Taka, na primer, vo dervendžiskoto selo Mavrovo, za natamošneto

čuvanje na patot što minoval kraj seloto, bile određeni triset duši, odnosno 30 domakinstva.¹⁾ Preostanatile mavrovčani (45 domakinstva i 8 neženeti) prestanale da se vodat kako dervendžii, a so toa gi zagubile i dotogašnite danočni olesnuvanja (اوتوز نظر در بلدی ماعداسی دربندجیلکن منسوخ اولوب سایر رعایاسی کبی رعیت قید اولوب تمام اسپنجه و عشر و رسوملرین ویررلر)

Vo skopskoto pak selo Sušica (Katlanovska), za natamošnoto vršenje na dervendžiskata služba bile određeni 60 duši, dodeka ostanatile žiteli na seloto bile prevedeni vo obična raja, nagrbeni so site raški obvrski (یاقی قالان کفره سایر رعایا کبی دربندجیلکن) (منسوخ اولوب تمام عشرلرین و اسپنجه لرین ویررلر³⁾)

Ke se zadovolime so ovie dva primera, zabeležuvajki deka takvite promeni se karakteristični za pogolemiot del od dervendžiskite sela što se zapišani vo spomnatiot defter.

Što e toa što predizvikalo vakva promena vo organizacijata na dervendžiskata služba? Sigurno e deka na toa podejstvu vale poveke faktori. Ke izneseme nekolku od niv, za koji smetame deka mozele da odigrat presudna uloga vo toj odnos.

Prvobitnata organizacija, zasnovana na principot, seloto kako celina da bide zadolženo so vršenje na dervendžiskata služba, odgovarala na početniot period od postoenjeto na dervendžistvoto kako institucija. Imeno, vo toj period seušte se čuvstvuvale tragite od turskite pustošenja pri nivnoto navleguvanje vo balkanskite zemji. Tie pustošenja najmnogu gi pogodile tokmu onie sela što ležele kraj поважните komunikacii, bidejki tuka obično vrvele turskite zavojuvački ordi. Često, naselenieto od tie reoni i ne čekalo da se pojavi neprijateljot; tuku navreme se povlekuvale vo ponedostapnite planinski predeli. Po takov način, krajpatnite naselbi bile delum ili napolno opusteni. Takvata situacija nalagala so dervendžiskata služba da se zaangažira celoto selo, a dokolku toa bilo napolno zapusteno, da se do-

vedat i naselat luge što ke ja prifatat taa služba. Osven toa, potrebatu od dervendžiskata služba na izvesni punktovi koi porano voopšto ne bile naseleni, diktirala formiranje na sosesma novi naselbi. Tie naselbi obično bile mali vo prviot period od svoeto postoenje, pa e normalno što i site nivni žitelji vo calina bile angažirani za dervendžiskata služba. Osven toa, na vakvata organizacija na dervendžiskata služba vo raniot period od turskata dominacija, sekako izvesno vlijanje imala i predosmanskata tradicija vo toj pogled.

So tekot na vremeto, pogolemiot del od dervendžiskite sela brojno narasnale. Zgolemuvanjeto vo prv red se dolželo na prirodniot prirast na naselenieto. No, tuka izvesna uloga moral da odigra i statusot na dervendžiskite sela vo sistemot na feudalnata eksploatacija vo Osmanskata Imperija. Danočnite olesnuvanja što tie gi imale, sekako imale privlečna sila za ostanatoto zavisno naselenie, što bilo izloženo na sestrana eksploatacija od negovite neposredni feudalni gospodari i od državata. Ova e sosesma razbirlivo ako se znae deka vo prvite vekovi na turskata dominacija tie olesnuvanja imale praktično, makar i ne taka golemo značenje, a, pritoa, političkata položba vo samjata ne bila takva, što vršenjeto na dervendžiskata služba da bide tolku teško i rizično, kako vo podosnežniot period. Poradi čuvstvo seto toa ako vo prvata etapa se čuvstvuvala potreba od brojnoto zgolemuvanje na dervendžiskata raja vo oddelni sela, pa vo izvesna mera bile i stimulirano takvoto zgolemuvanje, vo prvata polovina na XVI vek doaga do promena vo situacijata. Brojot na žitelite vo poveketo dervendžiski sela prilično narasnal. Segajava javila potrebatu od donesuvanje na novi propisi so koi ke bide ograničen brojot na licata vo dadenoto dervendžisko selo, što i ponatamu ke prodolžat da ja vršat dervendžiskata služba.

Megutoa, bi bilo premnogu uprosteno i ednostrano našeto tolkuvanje na pričinite na nastanatite promeni vo organizacijata na dervendžiskata služba, ako bi se zadovolile samo so

goreiznesenoto. Tle promeni, smetame, imale svoj podlaboki pri-
čini.

Otstranuvanjeto od dervendžiskata služba na del od
dervendžiskata ~~raja~~, sekako se dolži na zasilenata feudalna ek-
sploatacija na porobenoto balkansko naselenie, što bila adekvatna
na zasileniot razvoj na osmanskiot feudalizam voopšto. Bilo po
zakonski pat, bilo po nezakonski, po pat na zloupotrebi i nasil-
stva, došlo do postepeno stesnuvanje pravata na raznite sloevi
od porobenoto naselenie pa vo toj broj i na dervendžiskoto. Od-
delnite feudalni gospodari, kako i centralnata turska vlast,
pretstavnik na feudalnata klasa zemana vo celina, bile životno
zainteresirani, po sekoj način da gi zgolemat svoje rentni pri-
hodi. Poagajki od ovoj fakt, stanuva jasno deka otstranuvanjeto
na del od dervendžiskata ~~raja~~ ^{službata} ~~od wwww~~ što ja vršele vo inte-
res na državata, bilo edna od merkite što vodele kon zgolenuvanje
na tie prihodi, bidejki se sebe povlekuvalo i avtomatsko uskra-
tuvanje na dotogašnite danočni olesnuvanja, što vo vrška so svoja-
ta dervendžiska služba gi uživala spomnatata raja. Sekako, vak-
vata tendencija ne go isključivala natamošното nastojuvanje da
se privleče raja na onie mesta kađe što potrebata od dervendžiska-
ta služba imperativno se naležuvala.

Na spomnatata promena vo organizacijata na dervendži-
kata služba izvesno vlijanje morala da ukaže i političkata situ-
acija vo zemjata kon sredinata na XVI vek. Imeno, vo periodot
na vtorata polovina od XV vek i prvata polovina na XVI vek, koj
se karakterizira so podem na osmanskiot feudalizam i jaknenje na
centralnata turska vlast, rasne i otporot na porobenite balkan-
ski narodi, bidejki, kako što veke naglasivame paralelno so raz-
vojet na feudalizmot se zgolenuval i pritisekot vrz eksploatira-
nite masi vo Osmanskata Imperija. Ajdutstvoto, poniknalo ušte
vo raniot period na turskoto gospodstvo, neprestano raste i se
širi. Nesigurnosta po patištata ne samo što ne bila likvidirana,

tuku, naprotiv, se poveke i poveke se čuvstvuvala. Vo takvite, izmeneti uslovi, prvobitnata organizacija na dervendžiskata služba morala da proglavi nekoj slabosti, pred se nedostatna efikasnost pa, sosema prirodno, se naložovala potrebata od promeni vo istata. Poradi toa, se novata organizacija na dervendžiskata služba, neiziniot vojnički, ili potočno poluvojnički karakter kako da doaga malu poveke do izraz. Dodeka porano, do kaj sredinata na XVI vek koga site žitelji na edno dervendžisko selo bile tretirani kako dervendžii, a se toa i principot na kolektivnata odgovornost bil poveke izrazen ne možela da postigne pogolema cvrstina vo organizacijata na dervendžiskata služba, dotogaš, se promenata izvršena kon sredinata na XVI vek, koga striktno se opredeluva brojot na dervendžiite od edno selo, vključeni vo oddelni grupi, formaciji, sekako se smetalo i na zголемување efikasnosti na taa služba. Toa dotolku poveke što pri selekcijata na licata što i natamu bile zadolženi so vršenje to na dervendžiskata služba, sekako bila vođena smetka za toa da biđat zemeni najposobnite i one što dotogaš se istaknale vo službata.

Brojot na licata što bile zadržuvani na dervendžiskata služba vo edno selo, zavisel od brojot na opasnite mesta na putot što minoval vo reonot na seloto. Za čuvanje na sekoe takvo mesto bile određuvani po 30 duši dervendžii. Takva edna grupa od 30 dervendžii pretstavuvala t.n. tapan (tabzi).

Vo makedonskite dervendžiski sela obično bil formiran po eden "tapan", a, poretko, i po dva. Taka, na primer, vo prilepskoto dervendžisko selo Krstec, spored novata zapovest, kako što e napišano vo spomnatiot popisen defter od 1544/45 god., za natamošното vršenje na dervendžiskata služba bile određeni 30 duši, vključeni vo eden "tapan" (قریه‌نک اوتوز نفری حالیا)
(امر اوزره بر طبک ایچون دربندچی تعین اولندی)
Ili pak, kaj skopskoto dervendžisko selo Letevci, vo isti defter, stoi deka se određeni vkupno 60 duši dervendžii, raspred-

leni vo dva "tapani" od po 30 duši (اکی پیرده طبل حر)
(طبلده اوتوز در بند حی اولوب 5)

Postojat izvesni indikacii deka pri ovie promeni vo organizacijata na dervendžiskata služba, one od žitelite na dervendžiskite sela što prestanale da se vodat kako dervendžii, ponekogaš bile opredeluvani za pomošnici na dervendžiite. Toa ubavo se gleda od odredbata za seloto Stepanci (Veleško), pomestena vo istiот defter, vo koja e pricizirano deka preostanatite od tridesette opredeleni dervendžii, im pomagaa na poslednive, poradi što bile oslobodeni od drugite obvrski kon državata, no, za razlika od dervendžiite, na spahijata mu gi davale site raiski pristojbi.⁶⁾ Za žal, zasega nemame izvorni podatoci od koj bi se videlo vo što se состоela таа спомогателна работа на дел од жителите на дervendžiskoto село Stepanci, што претставува нов, досега непознат елемент на дervendžiskата служба. Веројатно е дека таа ануга не се разликувала од работата на дervendžiite, ако воопшто и постоела некаква разлика. Во тоа не уверува фактот што многу често дervendžiite ги имале истите олеснувања како и спомнатите помошници на дervendžiite.

Promenite što se vo prašanje ne bile izvršeni samo na teritorijata na Makedonija. Do niv došlo i vo drugite delovi od Balkanskiот Полуостров под turskata vlast. Na тоа укажуваат неколку пописни defteri што се однесуваат на Temišvarskiот,⁷⁾ Iločkiот,⁸⁾ Bosanskiот,⁹⁾ i Kruševačkiот sandžak,¹⁰⁾ site од vterata polovina na XVI век, како i kanunnameto na Nikopolskiот sandžak i за gradot Vidin, од XVI век.¹¹⁾

Interesno е да се одbeleži deka vo неколку од gorenavedenите primeri, namesto 30 domakinstva, kolku što obično bile opredeluvani за чување на еден пункт, се запишани по 20 takvi.¹²⁾ Vo Makedonija zasega ni se poznati samo dva takvi slučai.¹³⁾ Ovaа pojava sekako se dolži na specifičnite lokalni propisi, kakvi što, inaku, gi imalo nasekade vo Osmanskata Imperija.

Vakvata organizacija na dervendžiskata služba bila zapazena i vo naredniot, XVII vek. Vo toa ne uveruva Ali Čaušovata rasprava, napišana vo 1653 god. Vo nea e objasneto deka kaj dervendžiite vo obzir se zemaš tapanot i deka ušte od staro vremen eden tapan se smetale 30 duši, što bilo određeno so ferman, Pri- toa, se istaknuva, dokolku mestata što treba da se čuvaat po prosternost bidat kolku eden tapan, togaš čuvaat 30 duši, ako pak toj prostor e pogolem, togaš spored toa se smeta, što ke reče - proporcionalno.¹⁴⁾ Poslednovo dava možnost da zaključime deka, pod edno mesto određeno za čuvanje od strana na dervendžiite, treba da se podrazbira takov prostor, čijšto radius pretstavuva rastojanje do kade možel da dopre zvukot na tapanot. Upotrebatata na tapanot, kako merka za prostranstvo, i kako ime za grupa od 30 dervendžii što imale zadača da čuvaat eden takov prostor voopšte ne e slučajna. Tapanot, kako što ke vidime malku podolu, pretstavuval važen rekvizit za vršenje na dervendžiskata služba.

Na krajot, nužno e da se podvlečat ušte nekolku raboti vo vrska so nastanatite promeni. Prvo, što, vpročom, samo po sebe se bira, vo onie dervendžiski sela, kade što brojot na žitelite ne ja nadминуval brojkata od 30 domakinstva, ne moželo da se izvrši podelba na dervendžii i obična raja. Takvite sela i natanu prodolžile kolektivno da ja vrševizvršuvaaat dervendžiskata služba. Vtoro, što e mnogu poznačajno od prethodnoto, do promeni ne došlo nasekade, ili, barem ne ednovremeno nasekade, što sekako zaviselo od konkretnite priliki na terenot. I tretto, natanočniot razvitok na ekonomsko-opštestvenite priliki vo zemjata odel vo toj pravec što i pokraj izvršenanite promeni vo organizacijata na dervendžiskata služba ne moželo da dojde do nekoje potrajno podobruvanje na nejzinata efikasnost. Naprotiv, dervendžistvoto se poveke ke go gubi svoeto značenje na institucija što trebalo da gi zaštituva patnicite od nenadejni napadi na

razbojnicite, ajdutite i sl., za na preden plan da izbijat drugite negovi zadači. Sekako vo toa treba da se bara povodot za konstatacijata na anonimniot patepisec na patuvanjeto vo Carigrad (vo 1621 g.) na francuskiot pratenik Luj de E de Kormanen, deka vo planinskite premini ima luge koi so tapani gi predupreduvaat minuvačite koga bi imalo vesti za pojavata na lopovi, no na poопасni mesta deka se naogaat vojašci opredeleni da gi pridružuvaat minuvačite.¹⁵⁾

Vo tesna vrska so organizacijata na dervendžiskata služba stoi prašanjeto za starešinството kaj dervendžiite, čie razrešuvanje postoečykata dokumentacija seušte ne go dopušta. Sепак, ke se obideme da izneseme nekolku svoi pretpostavki vo toj odnos. Navistina tie imaat izvesna podloga vo izvornata graga so koja raspolagame, no taa se čini nedostatna za da bидeme uvereni deka so otkrivanjeto na novi arhivski materijali ne ke bidat demantirani.

Pred sé smetame deka e sosema normalno, neposredniот, najniskiот starešinски kadar da bil regrutiran од redovite na samite dervendžii. Takov e, na primer, slučajot i kaj vojnucite i martolozite, čija organizacija vo oddelni formaciji e malu na povisok stepen од onaa kaj dervendžiite. Од друга strana, turskite vlasti, svojata kontrola nad dervendžiskoto naselenie voопšte, a posebno okolu negovoto vršenje na dervendžiska služba, ja sproveduvale преку месните feudalni gospodari (spalite i dr.), vo čiišto posedi vleguvale dervendžiskite sela. На тоа особено не upatuva фактот што често naiduvame на timari koi vo себе vključuvale предимно, или исклучиво dervendžiski sela (едно, две или повеќе).¹⁶⁾ Duri, понекогаш, takvite timari биле dodeluvани vo замена за тоа што nivnite uživateli trebalo да се грижат за чување на dervenite, a vo vojna не oделе. Takov eden slučaj imame vo Lerinsko. Pri popisot од 1481/82 god., запишан бил i timarot на nekojси Balaban vo koj vleguvale vkupno 4 sela, site dervendžiski. За Balaban e navedeno deka од padišaho

mu e naloženo da gi čuva dervendžiskite sela (الندہ یاد شاہزادہ). Slično e i (حکم حایونی وار کی دربند کوپلرنی کوروب¹⁷⁾ so timarot na janičarot Iskender, što se sostoel od dve dervendžiski sela vo nahijata D'lbilica (Kruševački sandžak). Toj mu bil dodelen na veteranot Iskender, kako penzija (بر وجه تقاعد). So zadača da go zaštituva tukašniot derven.¹⁸⁾ Može bi pokazati karakterističen e slučajot so eden timar vo Prilepskiot vilayet, zapisan pri popisot izvršen vo 1476/77 god. Toj timar go sočinuval selata: Stepanci, Prisađ, Krstec i Fariš, site dervendžiski. Go užival čeribašijata Zagnos(?), koj imal zadača da gi zaštituva dervendžiskite sela i da gi nadgleduva minuvanje od kradcite i aramiite (چری باشی زعنوس دربند). (کوپلرنی بکلیوب کلانی کیدنی او غریدن و حرامیدن کوروب¹⁹⁾)

Navedenite primeri pokazuvaat deka dervendžiite, vo liceto na svoje feudalni gospodari imale ednovremeno i svoi starešini vo dervendžiskata služba. Ovaq megutoa, ne moza da znači deka site timarioti, vo čii posedi bilo vključeno makev i edno dervendžisko selo, igrale uloga na dervendžiski starešini. Od druga strana, posledniot od navedenite primeri naveduva na zaključok deka i kaj dervendžiite, slično kako kaj vojnucite, na primer, postoele starešini pod imeto čeribašii. Sepak, od dokumentot ne može da se vidi dali taa titula e skopčana so negovata rukovodna funkcija vo odnos na dervendžiskoto naselenie od spomenatite četiri sela.

Očigledno e, tuka se vo prašanje dervendžiite timarioti za koi stanuva zbor vo traktatot na Ali Čauš od Sofija i kanunnameto na Avni Omer efendi,²⁰⁾ so što se potvrduva deka vo taa kategorija timarioti vsušnost bile naredeni višite dervendžiski starešini.²¹⁾

Vo prilog na gornoto odi i faktot što eden del od dervendžiskite sela vo Makedonija, i nadvor od nea, vo prvo vreme

(XV do početokot na XVI vek) bile vključeni vo timarite dodeleni na členovite od posadite na obližnite tvrđini (mustahfizite). Ova ni najmaliku ne doagalo slučajno. Službata na mustahfizite imala nešto zaedničko so taa na dervendžiite. Što e najvažno, i ednite i drugite ja imale na sebe grižata okolu osiguruvanjeto na oddolnite punktovi i patištata vo Imperijata.²²⁾ Kako najpovikani da vodat ~~na~~ sretka za obezbeđivanje na redot i mirot vo dade-nata oblast i so prilično iskustvo vo toj odnos, členovite na posadite vo tvrđinite bile mnegu pogodni za vršenje kontrola, rakovođenje, kako i neposredna griža okolu pravilnoto i normalno odvivanje na dervendžiskata služba. Vpečatljiviot broj na dervendžiskite sela vključeni vo timarite od členovite na tie posadi, vo nekoj oblasti,²³⁾ jasen e dokaz deka ovie momenti bile dobro uočeni i vo praktika zemeni vo obzir od strana na centralnata turska vlast.

5. Vršenje na dervendžiskata služba

Mnogu pobožata izvorna graga imame vo odnos vršenjeto na dervendžiskata služba, potočno za načinot na koj bila ispolnuvana osnovnata i najvažnata zadaća na dervendžiite-osiguruvanje na životot i imotot na patnicite pri nivniot premia niz dervenite. Tuka, pred sé, doagaat patepisnite beleški na sovremenicitete, što vrvele preku Balkanskiot Poluoostrov, najčesto vo ulogata na zvanični pratenici od evropskite vladi, upatani do sultanskiot dvor vo Carigrad. Zemajki predvid deka glavnite suvozemni arterii preku koi bile održuvani vrskite na evropskite zemji so Osmanskata Imperija pretstavuvale Carigradski pat (Belgrad-Carigrad) i patot što od Italija, preku Dubrovnik, odel na Niš, kade se soedinuval so spomnatiot Carigradski pat, jasno e deka tie patepisi mnogu retko ja dokosnuvaat teritorijata na Makedonija. No, bez obzir na toa, vo dadeniov slučaj, patepisnite beleški možat da se primat kako opštovažečki za site delovi od Evropska Turcija, bidejki, kako što pokazuje celata izvorna dokumentacija, potkrepena so našite terenski ispituvanja, nemalo nekoj poznačajni razliki vo načinot na čuvanjeto na teškoprodnite i opasnite mesta od patištata vo oddelnite oblasti od Balkanot.

Eden od tie patepisci, Benedeto Ramberti, kako člen na venecijanskoto prateništvo kaj sultanot vo 1534 god., što vrvele po dubrovničko-carigradski pat, vo svoje patepisni beleški soopštuvaa deka na patot megu Foča i Plevlje se naogale nekolku straži za zaštita od ajdutite što vrluvale vo ovoj kraj. Svojata dolžnost ovie straži ja izvršuvale taka, što eden čovek od tamošnite mesta pominuval niz šumata, udirajki vo tapan i barajki da ne se sokrieni kakvigođe zlostornici. So udiranjeto vo tapan, dodava Ramberti, gi predupreduva patnicite deka premionot e siguran.¹⁾

Na istiot toj sektor od dubrovničko-carigradskiot pat straža sretnal i francuskiot patepisec Žak Gaso, pri svoeto službeno patovanje od Mleci za Carigrad vo zimata 1547/48 god. Toj naveduva deka tuka se minuva niz šumi mnogu opasni poradi razbojnici, kade postojano ima selani koji se oslobodeni od site davački, a kojišto se zadolženi cel den da stražarajt i da odat niz šumata, pazejki dali ima razbojnici. Tie, dodava Gaso, udiraat vo eden mal v doboš, se koj gi izvestuvaat minuvačite deka tuka se e v red i nema nikakvi opasnosti.²⁾

Drug italijanski patepisec, Katarin Zen, koj vo 1550 god. patuval od Venecija za Carigrad (preku Split i Miš), isto taka, na poveke mesta sretnal straži.³⁾ Vo blizinata na Caribrod, vo šumata Gašovica, na četiri mesta bile postaveni straži so tapan. So udiranje vo tapan, im davale znak na patnicite deka preminot na tie mesta e bezopasen.⁴⁾

Ušte poinformativen e patepisot na Antun Vrančik. Vo svojstvo na avstriski pratenik kaj sultanot, Vrančik patuval za Carigrad vo 1553 god. Opišuvajki go reonot na bugarskoto dervendžisko selo Vakarel, kade imal prilika da vidi straži kraj patot, toj ukažuva deka tie straži dejstvuvala na takov način, što bile postavani na visočina, koja vo šumata dominira nad javniot pat, taka što nožela da se ina na oko celata podalačna okolina. Tuka se naogala i slamena koliba, vo koja samo eden čovek možel da stražari. Dolnost mu bilo, koga ke zdegleda na patot ili vo šumata luge, da udara vo tapan i so toa da gi preduredi deka se zabeležani od stražata.⁵⁾

Kon ova prateništvo na Vrančik se pridružil i poznatiot patepisec Hans Dernšvan. Kako na svoeto odenje za Carigrad (1553 god.), taka i na vrakanjeto (1555 god.), toj na poveke mesta vo Srbija i Bugarija, kraj Carigradskiot pat, zabeležal straži što pri minuvanjeto na patnicite udirale vo tapan, so što gi predupreduvale deka treba da se čuvaat od razbojnicite.⁶⁾

Taka, na primer, na vrakanjeto od Carigrad, toj zabeležal deka vo predelet na Jagodina, zemjata e ubava i plodna, no zapustena i narasната so šuma, na mesta mnogu golema. Poradi nesigurnosta, na najgolemiot vis kraj patot, se naogale čuvari so tapan.⁷⁾

Interesno e i ukažuvanjeto na Mark Antun Pigafeta, člen na едно novo avstrisko carsko prateništvo vo Carigrad, vo 1567 god. Vo svojot patepis, megu drugoto, toj zapišal deka nekoj od naselbite, što se blizu do opasnite i nesigurni mesta, se obvrzani da go obezbeduvaat preminot, postavajki dobra straža. Zaradi toa, tie isprakale nekoj luge po planinsките visočini, da gi sledat razbojnicite i ottamu, udirajki vo tapan, da im davaat na patnicite znak deka patot e siguran. Dokolku pak, според Pigafeta, tapanot bi molčel, mnogu e opasno da se minuva, ako karvanot ne e golem.⁸⁾

Vo takanarečeniот Rimov patepis od 1571 god. se zboruva za straža so tapan vo gorata Kunovica, na patot megu Niš i Sofija, pri što e dadeno poinakvo objasnuvanje za toa koga stražata udira vo tapan: sekogaš koga niz gorata pominuvalе mnogu luge, ža da gi predupredat konjarite, kravarite i čuvarite na druga stoka, koja dolu, megu brdata pase, da privardat na svojata stoka, bidejki može nekoj da ja otkradne. Osven toa, na znakot od tapanot se sobirale selanite, zošto site se risjani, pa često od loši luge bivale ograbuvani.⁹⁾

Narednata, 1572 godina za Carigrad odelo avstrisko prateništvo, predvodeno od baronet David Ungnad. I od ova putuvanje e sočuvан patepis, vo, koj nepoznat avtor zapišal deka vo sekoja od "ajdutskite šumi", niz koi pominale na nekolku mesta vo Srbija i Bugarija, imalo koliba so stražari. Štom oddaleku ke zabeležat ili ke čujat patnici, veli patepisecept, stražite udiraat vo tapan, javuvajki so toa deka bez opasnost može da se pominе.¹⁰⁾

Koga vo 1573 godina gorespomenatiот baron Ungnad povtorno trgnal za Carigrad, kade trebalo da ostane kako postojan

avstriski pratenik, so nego pošol i Stefan Gerlah, od kogo e so-
čuvan grižljivo vođen dnevnik za patot i za prestopot vo Carigrad.
Pri vrakanjeto od turskata prestolnina (1578 god.), Gerlah ne
propuštill da zabeleži deka na patot za Sofija videle na dve
mesta straži so tapan, što imale zadača, dokolku razbojnicite
bi napadnale na nekoj patnik, vednaš za toa da go izvestaat blisk
to selo.¹¹⁾

Istata, 1573 godina, od Dubrovnik za Carigrad odi
Filip Difren-Kane, pridružuvajki go togašniot francuski ambasa-
dor na Portata. Patnicite minale preku Kačanik, Skopje i Kusten-
dil. Opišuvajki go ova patovanje, Difren-Kane objasnuva deka
od Kačanik kon Skopje se odelo po neramni i krivudavi pateki,
niz tesni udolini i gusti šumi. Tuka od čaušot im bilo svrteno
vнимание deka treba da se odi pretpazljivo, so oružje v race,
bidejki ovoj ^{tesnac} ~~www~~ obično e zaposednat od albanskite razbojnici
i banditi, koji pred nekolku dana otepale pet kadii so celata niv-
na pridružba. Tuka, dodava patepisecot, "čuvae turski straži što
se udiranje vo doboši go obezbeđuvaa patot na karvanite!"¹²⁾

Poseban interes pobuđuva svoevidniot i slikovit opis
na dervendžiskata služba što ni go pruža mladiot Parižanin Pjer
Leskalopje, koj preku Mleci, Dubrovnik i Sofija patoval za
Carigrad, vo 1574 godina. Odejki od Foča kon Prijepolje toj
zdogledal kako "eden čovek stoi na vrhot od planinata kojašto
otkriva gledka i gi izvestuva minuvačite so onolku udari vo eden
mal bakaren doboš, kolku što konji ili pešaci videl".¹³⁾

Ne pomalku interesno e iskažuvanjeto na francuskiot
patepisec Žan Palern Forezjen, koj vo 1582 godina patoval od
Carigrad za Dubrovnik, i ponatamu za Mleci. Vrvejki od Sofija kon
Kosovo, na vlezot vo edna šuma toj videl stražari koji na vrrove-
te od drvjata imale kolipki, što im služele od daleku da otkri-
vaat eventualna pojava na plačkaši, kako bi gi izvestile minuva-
čite. Ako pak nemalo nikakva opasnost, štom ke se vlezelo vo
šumata tie počnuvale da udiraat vo doboš, za da gi okuražat pat-

nicite. "Toa go vidovme na poveke mesta i na opasnite premiri vo
Grcija, bidejki sekoe selo e pod tovarot na i obvrskata da odgova
ra za site kražbi i ubistva što ke se izvršat vo nivniot atar. Toa
gi prisiluva da držat čuvari za da pazat na mestata kade ima
opasnost, kako i samite bi napadnale na razbojnikot, a ako vo
nivnoto selo se pojavi nekoj čovek so lošo povedenie, odma da
go kaznat. Ovie čuvari taka gi vodat minuvačite so svoeto čuka-
nje vo doboš sé do izlezot od šumata. Potoa, od vnanie, niv im
se davaat nekolku aspri..." - zaključuva Žan Palern.¹⁴⁾

I vo blizina na manastirot Mileševo, kraj šuma što
se naogala na vrvoj od tamošnjata planina, Palern videl čovek
na straža, koj, štom gi primetil, počnal da trubi vo rog, so što
gi uveruval deka patot e čist od plačkaši, i gi ispratil do
izlezot od šumata, postojano duvajki.¹⁵⁾

Vo patepisite od narednite vekovi gi naogame isti-
te podatoci za dervendžiskata služba. Takov e slučajot so pate-
pisot što se odnesuva na dvete patuvanja na francuskiot pratenik
Luj de E de Kormanen vo Carigrad. Pri prvoto patuvanje, izvrše-
no vo 1621 god., baronot de Kormanen odel po Carigradskiot pat
(preku Budim, Belgrad i Sofija). Anonimniot avtor na opisot na
ova patuvanje dava podatoci za straži so tapan vo predelot na
Rodopite, naveduvajki deka tie gi izvestuvaat minuvačite da se
pazat od kradците.¹⁶⁾

Vtoroto patuvanje bilo izvršeno vo 1627 godina, po
Dubrovničkiot pat (preku Mleci, Dubrovnik, Novi Pazar i Sofija).
Ovojpat anonimniot patepisec zabeležal straži so tapan vo plani-
nata Čemerno, kade minuvanjeto bilo opasno (poradi prisustvo na
"razbojnici"), postaveni od strana na hristijanskoto naselenie
koešto tuka živeslo i koe za taa svoja služba bilo oslobođeno
"od arač ili danok". Vo tapanot udirale koga planinata e čista
od "razbojnicite".¹⁷⁾

Takvi straži sretnal i Angličanecot Edvard Braun,
čijište patni beleški se odnesuvaat na 1669 godina.¹⁸⁾ Za nas e

od poseben interes faktot što Braun pominjal niz Makedonija, po patot Vranje-Kumanovo-Katlanovo¹⁹⁾ - Veles - Izvor - Prilep-Bitola-Lerin-Larisa. Vrakajki se od Larisa, toj pominjal preku nekoja planina, ogranek na Olimp, kade, na vrhov videl nekoj starec što stoel na patot udirajki vo tapan, so što in daval znak na patnicite od dvete strani na patot, deka patot e čist od kradei.²⁰⁾

Kako što se gleda, patepisnite beleški, se rečisi, ednobrazno vo pogled na informacite za dervendžiskata služba. Od niv može da se zakluči deka dervendžiskite straži bile postavani na onie mesta od patot, od kade imale najubav pogled vrz okoliniot teren, a osobeno vo dvata pravci od patot. Na tie mesta obično bila podigana mala slamenka koliba, koja služela kako zasolništvo na stražata od eventualni vremenaki nepogodi, sonce i sl. Stražata sekogaš bila snabdena so tapan, odnosno doboš. Štom vo dalečinata ke se pojavile luge, tapandžijata udiral vo tapan. So toa in daval znak na patnicite deka možat bez opasnost da pominat. Najverojatno, vo slučaj na potreba postoeel poseben znak za trevoga, na koj site dervendžii od bliskoto selo stapuvale vo akcija.²¹⁾ Ponekogaš, namesto tapanot se upotrebuval rogot.

Stražarenjeto se vršelo na szeni. Toa jasno e rečeno i vo raspravata na Ali Čauš od Sofija. Tuka e navedeno deka dervendžikite vo svoje derveni, vo voena sprema, stoele neizmenično na mestata koi možele da biđat busija na odmetnicite i razbojnicite, udirale vo tapan i taka gi izvestuvale patnicite, gi vodele i sproveduvale na sigurno mesto.²²⁾

Patepisnite beleški naveduvaat na pomisla deka na stražarskiot post stoel samo eden čovek - tapandžijata. Megutoa, brojot na angažiranite lica vo edna smena sekako bil pogolem, dotolku poveke što službata na dervendžiskoto naselenie ne se iscrpuvala so postavanjeto straža na određeni točki od patot. Kolikav bil toj broj, zasaga ne može so sigurnost da se opredeli. D. Ibšiev iznesuva brojka od 6-12 duši, no ne kažuva od kade

došel do takov podatok.²³⁾ Sličen e slučajot i so V. Zlatarski, koj veli deka na straža sekojdnjevo izleguval po eden pazač na 10 kuki.²⁴⁾ Vo potkrepa na iznesenoto od Ihčiev odi eden letopisn podatok, kade se veli deka žitelite na bugarskoto selo Trevna, vo vreme na caruvanjeto na sultanot Mehmed IV(1648-1687) ne plakale danok, "n o t o k m o i n a l i d a p a z a t z s t r a ž i g o l e m i a p r t d v a n a d e s t h a r b a l i ũ.....".²⁵⁾

Sočuvanoto narodno predanie i terenskite ispituvanja vo Makedonija gi potkrepuvaat a vo izvesna mera i dopolnuvaat iznesenite podatoci za vršenjeto na dervendžiskata služba. Taka, položbata na mestata, kade, spored kažuvanjeto na selanite od nekogašnjite dervendžiski sela, bile postavani straži, napolno odgovara na uslovite opišani od strana na patcipiscite. Tie mesta ponekogaš go nosat imeto "Tapan" (ili turski "Davul"), što e ušte edna potvrda deka tuka nekogaš stoela dervendžiska straža so tapan.²⁶⁾

Se raskажuva i za udiranjeto vo tapan. Vo seloto Fariš (Kavadarsko), na primer, sočuvan e spomen za nekojsi dedo Dano, koj bil pročen stražar-tapandžija. Dodeka tapandžijata stoel na stražarskoto mesto i vršel osmatranje, drugite selani-dervendž bile gotovi, vo slučaj na potreba, da stapat vo dejstvo. Vo seloto pak Sretkovo(Kičevsko) postoji edno originalno tolkuvanje za načinet na koj bila izvršuvana osnovnata zadača na dervendžiite. Seloto postavuvalo straža na dve mesta kraj patot -Kičevo-Tetovo. Ednata straža stoela neposredno kraj seloto, a drugata na 3-4 km. od nego. Koga nekoj patnik ke pominel kraj ednata straža, tas udirala vo tapan, davajki i na toj način znak na drugata straža deka treba da očkuva pojava na patnik. Dokolku po istek na opredeleno vreme patnikot ne bi se javil, toa značelo deka na istiot mu se slučila nekoja nezgoda. Togaš po nego trgnuvala potraga. Inaku, prostorot pomegu dvete straži bil mnogu opasen za pominuvanje, poradi česti ubistva i grabeži.

Narodnata poezija ukažuva na eden interesen fenomen vo vrzba so čuvanjeto na dervenite. Vo nea se pee za ženi - dervendžii.²⁷⁾ Iako za ova ne naogame potvrda vo nieden drug vid izvorne gradivo, ne e isključena možnosta, vo izvesni slučai, i ženite da stoele na dervenot, vo uloga na tapandžii.

Dviženjeto po patišтата se odvivalo glavno preku den. Vpročea, opišanoto stražarenje i ne moželo da bide ~~vesna~~ ~~sosena~~ efikasno nokno vreme. Pa sепак, eden dokument, što se odnesuva na dervendžiskoto selo Gavato (Bitolsko), jasno ukažuva i na nokno stražarenje. Toa e sudskata izjava na Solak beg, kaj bil određen da go sobere danokot nuzul vo Bitolsko, vo ~~1622~~ 1622 god. Toj izjavil deka seloto e dervendžisko, zadolženo da go čuva dervenot vo smeni, no deka e d n a v e č e r n e p o s t a - v i l o straža.²⁸⁾

Osvен toa, vidovme deka dervendžiiite bile dolžni da stražart pred konacite vo кои prenokevale trgovците i drugi putnici, za da ne dojde do grabež na nivnite багаži ili zagroзуvanje na nivnite životi. Faktot što rečisi redovno kaj dervendžiskite sela postoele i anovi, zboruva deka ovaа dolženost na dervendžiiite ne bila slučajna. Toa znači, deka dervendžiskata služba bila vršena denonokno.

Karakterot na dervendžiskata služba nužno nalagal dervendžiiite da bidat vooruženi. Ali Čauš i Avni Omer navedu-vaat deka tie stoele na stražarskite mesta so voena sprema (

حرب ايله طوروب - alât-i karp ile durup).²⁹⁾ Narodot od Mala Reka, isto taka, znae deka tie imale pravo da nosat oružje.³⁰⁾

Vo što se sostoele toa nivno vooružuvanje? Od oskud-nite podatoci može da se zakluči deka toa bilo lesno oružje - dolgi točagi, kopja, bozdagani, streli, sabji i puški.³¹⁾

6. Ekonomsko-opštestvenata položba na dervendžiskoto naselenie

Vo zamena za svojata služba vo polsa na državata, dervendžiite bile oslobodeni, delum ili potpolno, od nekoj davaški i obvrski so koi bile nagrbeno feudalno zavisnoto naselenie (rajata) vo Osmanskata Imperija. Toa davalo, i sèušte dava, povod na golem broj isleduvači, kaj nas i nadvor od našata zemja, dervendžiite da gi tretiraat kako del od t.n. privilegirana raja, odnosno, da gi oddeluvaa od klasata na eksploatiranite vo feudalnata osmanska država, iako ima i takvi, osobeno vo najnoviet period, što stojat na sprotivno gledište.¹⁾

Iscrpna analiza na feudalната renta, što feudalната klasa, bilo vo liceto na poedinečniot feudalen gospodar, bilo vo liceto na državata, ja crpela od dervendžiskoto naselenie, ke dađe najdobar odgovor na gornoto prašanje, t.e. dali ekonomsko-opštestvenata položba na toa naselenie se razlikovala od ona na običnata raja. Dokumentacijata so koja raspolagame deva možnost za edna takva analiza, iako isleduvačot tuka mora da se suoči so niza objektivni teškotii. Ke ukažeme samo na nekoj od niv.

Faktot što feudalната renta vo Osmanskata Imperija se ušte ne našla svoja polna obrabotka vo istoriografijata, sekako go otežnuva i proučuvanjeto na onoj del od taa renta, što bil izvekuvan od dervendžiskoto naselenie. Nedostatno jasnata pretstava za seto ona so što, i vo kolkava mera bila nagrbena rajata, ne dava možnost za sosema precizno odreduvanje na odnosot megu dervendžiite i drugata raja po prašanjeto na nivnite feudalni obvrski. Osven toa, faktot što oddelnite oblasti vo Osmanskata Imperija se karakteriziraat so anogu svoi specifičnosti, pa i vo pogled na feudalните obvrski na rajata, isto taka go otežnuva donesuvanjeto na nekoj opšti zaključoci. Toa osobeno važi za dervendžiskoto naselenie. No, i pokraj seto toa, smetame i vo ovoj moment za vomožno so sigurnost da se odredi mestoto na dervendžiite

ite vo feudalniot sistem na Osmanskata Imperija.

x

Feudalnite davački na dervendžiskoto naselenie vo izvornata dokumentacija najčesto se odbeleženi so specijalniot izraz - "po dervendžiski običaj davaat" (در بند جیان عادتى). Često ovoj izraz e edinstvena oznaka so koja se objasneti nivnite davački. Megutaa, pokraj vaka voopštenata formulacija, srekaваме i mnogu konkretni podatoci za vidot i razmerite na tie davački, kako i za ona od što dervendžiskoto naselenie bilo napolno oslobođeno.

Najkarakteristični odredbi vo osmanskite zakoni i vo drugite zvanični turski dokumenti što go zasegaat prašanjeto za davačkite i obvrskite na dervendžiite se onie što se odnesuvaat na ispendžeto, ušurot na žitoto i na vonrednite divanski obložuvanja i voobičaenite optovaruvanja.

Paričniot danok i s p e n d ž e, što bil naložuvan na sekoj vozrasen od kristijanskata raja, dervendžiskoto naselenie go plakalo vo namalen iznos. Dodeka negovata normalna visočina izre suvala 25 akči od čovek, dervendžiskoto naselenie najčesto plakalo po 10 akči.²⁾ Sепak, nemalo eden edinstven kriterium vo toj odnos. Taka, na primer, kanunot za Sofiskiот vilast od 1530 godina, propišuva, sekoj nevernik, žitel na dervendžisko selo, p o d e s e t a k č i ispendže da dava, a pak vđevite od istite sela samo po 6 akči da davaat.³⁾ Po 10 akči ispendže se zemalo i od rajata запиšana vo dervendžiskite sela od Ohridskiот sandžak, bez razlika dali taa raja e oženeta ili neženeta, imazhliva ili siromašna. Taka propišuva edno kanunname od 1613 god., što se odnesuva na navedeniот sandžak.⁴⁾ Od druga

strana, vo Bosanskoto kanunname od 1565 god. se precizira deka vo nekoj dervenski sela ne se zena ispendžeto od nemuslimanite mudžerredī.⁵⁾ Kanunnameto pak za Zvorničkiot sandžak od 1548 god. određuje p o d v a n a e s e t a k č i ispendže od oženet nevernik, dervendžija, da se zene.⁶⁾ Istata visočina na ispendžeto (12 akči) e propisana i so zakonot za sandžakot Silistra od 1569 godina.⁷⁾

Raznoobraznosta vo visinata na ispendžeto što go plakalo dervendžiskoto naselenie može da se uoči i vo popisnite defteri. Dodeka, na primer, vo popisniot defter za Smederevskiот sandžak od 1476 god. i od 1516 god., kako i vo defterite za Kruševačkiот sandžak od 1535/36 god. i za Niškiот sandžak od 1497/98 god., ispendžeto za dervendžite iznesovalo 10 akči od čovek,⁸⁾ dotogaš, vo defterot za Smederevskiот sandžak od 1559/60 god., a so mali isključoci i vo onoj od 1536 god., kako i vo defterot za Kruševačkiот sandžak od vremenoto na sultanot Selim II (1566-1574), toa iznesovalo 12 akči.⁹⁾

Vo Makedonija, visinata na ispendžeto što go plakalo dervendžiskoto naselenie, isto taka, varirala, isko prevladuval iznosot od 10 akči na čovek. Ima slučai, koga ovoj danok bil naložuvan samo na ženetite dervendžii. Taka, spored popisot od 1528/29 god., ženetite (müzevvec) od dervendžiskoto selo Gradanci (Skopsko), davale po 10 akči ispendže, dodeka neženetite (mucerred) ništo ne davale.¹⁰⁾ (مجرد اسپنجه ویرمز) Neženetite pak od skopskoto dervendžisko selo Krušje, kako što e konstatirano pri istiот popis, porano ne davale ispendže, no sega go davaat (حاليا اسپنجه ویروب).¹¹⁾ Isključok od seto dosega izneseno pravi bitolskoto dervendžisko selo Grumazi, čiišto žiteli davale p o p e t n a e s e t a k č i ispendže.¹²⁾

x

x x

Na poseben način bile regulirani naturalniti davanjački od proizvodstvoto na žitata, so koi dervendžiskoto naselenie bilo nagrbeno vo polza na nivniot feudalni gospodar. Dodeka ostanatata raja od site žita davala desetok (ušur), koj možel da varira od edna desetina do polovina od vkupnoto proizvodstvo, dervendžiite obično davale samo strogo fiksirano količestvo pšenica i jačmen. Megutoa, i vo ovoj pogled nemalo polna izednačenost na odredbite.

Veke spomenatoto kanunname za Bosanskiot sandžak od 1530 god. propišuva s e k o i d v e d e r v e n d ž i s k i k u k i p o e d n o k i l e p š e n i c a i p o e d n o k i l e j a č m e n da davaat, što ke reče - po polovina kile pšenica i polovina kile jačmen na sekoja kuka (hane).¹³⁾ Vo kanunnameto za Bosanskiot, Hercegovačkiot i Zvorničkiot sandžak od 1539 god., toa optovaruvanje iznesuvalo p o e d n o k i l e p š e n i c a i p o e d n o k i l e j a č m e n o d k u k a.¹⁴⁾ a pak vo kanunnameto za Zvorničkiot sandžak od 1548 god., kako i ona za Hercegovačkiot od 1637/38 god., p o d v e k i l e p š e n i c a i d v e k i l e j a č m e n o d s e k o j a k u k a.¹⁵⁾

Neizednačenosta na ova odredba se zabeležuva i vo popisnite defteri. Vo defterot za Smederevskiot sandžak od 1476 god. zabeležano e deka ^{od} dervendžiite na s e k o j a k u k a p o p o l o v i n a l u k n o p š e n i c a i p o l o v i n a l u k n o j a č m e n se zema.¹⁶⁾ Istata odredba se povtoruva i vo defterot od 1516 god. za ova oblast,¹⁷⁾ a ja naogame i vo defterot za Niški sandžak od 1497/98 god.¹⁸⁾ Megutoa, vo defterot za Bosanskiot sandžak, pišuvan vo periodot od 1528-1530 god. stoi deka od sekoj dve kuki po edno kile pšenica i edno kile jačmen se dava.¹⁹⁾ Potoa, analogno na propisite na kanunnameto, i vo defterite naogame slučai koga od sekoja dervendžiska kuka po dve kile pšenica i po dve kile jačmen se zema-

10.²⁰⁾ I najposle, vo defterite za Kruševačkiot sandžak od 1535/36 god. i od vremenoto na sultanot Selim II, za dervendžiskoto naselenie e određeno po edno kile pčenica i edno kile jačmen od kuka da dava.²¹⁾

Na terenot na Makedonija, položbata e slična. I tuka paga v oči neizrednačenosta ne odredbata. Kanunnameto za Ohridskiот sandžak od 1613 god. propišuva od *ž e n e t i t e* d e r v e n d ž i i p o k i l e i p o l p č e n i c a i k i l e i p o l j a č m e n, mereno so istanbulsko kile, da se sw zema.²²⁾ Vo defterite pak ovaа odredba obično propišuva

p o e d e n d e n k (polovina tovar) p č e n i c a i e d e n d e n k j a č m e n da se dava.²³⁾ No imalo dervendžiski sela čisti žiteli davale polovina od ova. Taka, pri popisot od 1544/45 god., za dervendžiskoto selo Sušica (Katlanovska) bilo zabeležano deka sekoj dervendžija dava e d e n d e n k ž i t o - polovina pčenica, polovina jačmen (*بر دنك غله نصفی بخدای*)

²⁴⁾ Obraten slučaj imame kaj kičevskoto dervendžisko selo Ivančišta. Negovite žiteli davale dvojno poveke - p o e d e n t o v a r ~~ypuk~~ (yuk) p č e n i c a i e d e n t o v a r j a č m e n o d k u k a.²⁵⁾ Vo nekolku drugi slučaj, za označuvanje količествoto na žitoto kako merka e upotrebene kileto. Taka, vo eden od defterite, za "nevernicite" od dervendžiskoto selo Stepanci (Prilepsko), se veli deka na spajjata po edno kile pčenica i po edno kile jačmen mu davaat (*سوآریه*)

²⁶⁾ (*برر کله بخدای و برر کله ارپه و برر*)

x

Najtipičnata, a sekako i najznačajnata odredba so koja bile olesnuvani danočnite obvrski na dervendžiskoto naselenie e onaa za osloboduvanje od t.n. avariz-i divaniye ve te kalif-i orfiye, t.e. o d v o n r e d n i t e d i v a n s k i

o b l o g i i v o o b i č a j n i t e o p t o v a r u v a -
n j a. Taa odredba ja srekanane rečisi vo site osmanski zakoni
i drugi zvanični turski dokumenti što go zasegaat prašanjeto za
davaškite i obvrskite na dervendžiite. Taka, vo kanunnameto za
Bosenskiot sandžak od 1530 god. se određuva dervendžiite, sé
dodeka ja ispolnuvaat svojata služba, da bidat oslobođeni od
site avariz-i divaniye ve tekalif-i örfiye.²⁷⁾ Slična odredba
sodržat i red drugi kanunnaminja što poteknuvaat od različni
vremenski periodi i se odnesuvaat za različni podračja od Osman-
skata Imperija.²⁸⁾ Nea ja naogame i kaj Avni Omer i Ali Čauš.²⁹⁾

Deka odredbata na osloboduvanje na dervendžiite od
ovoj vid danoci našla široka primena, potvrđuvaat i popisnite
defteri što se odnesuvaat na oddelnite delovi od Balkanskiot
Poluostrov.³⁰⁾ Toa napolno važi i za teritorijata na Makedo-
nija. Taka, na primer, vo eden od defterite od vtorata polovina
na XV¹ vek, zapiskana e odredbata spored koja dervendžiite od
prilepskoto selo Stepanci se osloboduvaat od site vonredni di-
vanski oblogi (جميع عوارض دیوانیدن معاف و مسلم اولالر).³¹⁾
Vo eden drug defter, ~~isto tako~~ od ~~prvata~~ polovina na XVI vek,
za dervendžiite od strumičkoto selo Kosturino e navedeno deka
tie se oslobođeni od site vonredni divanski oblogi i voobičae-
te optovaruvanja (جميع عوارض دیوانیه دن و تکالیف عرفیه دن).
Daleku ke ne odvede ako sakame da
gi imeseme site vakvi i slični primeri što se naogaat vo popisni-
te defteri. Zatoa, ke se zadovolime so edna opšta konstatacija deka
osloboduvanjeto od avariz-i divaniye ve tekalif-i örfiye, bilo
glavno olesnuvanje što dervendžiite od Makedonija, i voopšto,
go imale vo zamena za svojata služba vo polza na državata.

Za da se sfati kakvo olesnuvanje za dervendžiite
pretstavuvalo osloboduvanjeto od navedenite danoci, treba da se
vidi što vsušnost pretstavuvale tie. Ako go primime kako fakt
deka danočniot sistem vo Osmanskata Imperija seušte ne e dostat-

no proučen, tegaš toa osobeno važi za danocite avariz-i diva-
niye ve tekalif-i orfiye. Sepak, se znae deka pod toa ime bila
vključena cela grupa davaški i obvrski što rajata gi ispolnuvala
vo korist na džžavata. Kako takvi, tie bile edna od formite na
feudalnata renta što se pojavuva vo site tri nejjzini vida: ra-
borna, naturalna i parična. Otprvin, tie bile naložuvani samo vo
slučaj na nekoja konkretna potreba na centralnata vlast, a naj-
često vo vrska so voenite pohodi što gi prezenala Osmanskata
Imperija, kako monredni obložuvanja. No postepeno, tie se pret-
vorale vo redovni danovi, a nivniot broj postojano rasnel, taka
što stanele edno od najteškite danočni zadolženija na rajata.³³⁾

So ogleđ na toa što oblikot, goleminata i brojot na
danocite od ovaa kategorija se tekot na vremenoto trpele pro-
meni, teško e da se precizira što se, vo sekoj konkreten slučaj,
treba da se podrazbira pod opštata formulacija, "vonredni divans-
ki obložuvanja i voobičasnai optovaruvanja". Samo mal broj od do-
kumentite so koji raspolagame davaat direktni ukažuvanja za nekoj
od danocite od ovaa grupa, odnosno za osloboduvanje na dervendži-
te od nivnoto plakanje. Imeno, vo nekoj od defterite se spomnuva
osloboduvanjeto od nuzulot (نزل)³⁴⁾ od davanjeto džera-
hori (جرہ حور)³⁵⁾ veslari ( )³⁶⁾ azapi ( )
ulaci ( )³⁷⁾ od pravenjeto tvrđini (حصار)³⁸⁾
od surgunot ( )³⁹⁾ od surgunot (سورکن)⁴⁰⁾ ka-
rakolukot (قرہ قوللق)⁴¹⁾ salg'not (صالغون)⁴²⁾
od služenjeto na begovite, agite, subašite itn.

Taka, na primer, dervendžiskoto selo Varjaš (?),
Temišvarska nahija, spored popisot od 1566/67 god., megu drugo-
to, bile oslobodeno od obvrskata za pravenje tvrđini, od džera-
horot, surgunot i drugi oblegi.⁴³⁾ Vo istiот popis, za derven-
džiskoto selo Džomzaka(?) e zapišano i toa, deka e oslobodeno
od davanje džerahor, pravenje tvrđini i od služenje na begovite,
agite, subašite i dr.⁴⁴⁾ Potanamu, žitelite na varoš Nivna, spore

popisot na Požeškiot sandžak od 1589 god., kako dervendžii bile oslobođeni, pokraj drugoto, od davanjeto nuzul, džerahor i karakoluk.⁴⁵⁾

Za terenot na Makedonija popisnite defteri davaat samo nekolku podatoci za danocite od grupata avariz-i divaniye ve tekalif-i orfiye. Sepak, tie gi potkrepuvaat, a donekade i dopolnuvaat izvestuvanjata što gi imame za drugite delovi od Balkanot. Taka, vo popisot od 1530/31 god., za dervendžiskoto selo Bistrenci (Tikveško) se veli deka e oslobođeno od davanjeto džerahori, pravenjeto tvrđini i od drugite vonredni divanski oblogi i običajni optovaruvanja.⁴⁶⁾ Žitelite na selo Mavrovo, spored popisot od 1544/45 god., vo zamena za vršenjeto na dervendžiska služba bile, megu drugoto, oslobođeni od davanje azapi, veslari i salg'n.⁴⁷⁾ Ednovremeno, dervendžiite od seloto Stepanci (Prilepsko) bile oslobođeni od davanje azapi, salg'n, veslari, ulaci i od pravenje tvrđini.⁴⁸⁾

Iznesenive primeri, iako nedostatni da dadat potpolna slika za danocite od grupata avariz-i divaniye ve tekalif-i orfiye, davaat možnost da se vidi deka tie bile prilično brojni i teški. Toa osobeno važi za periodot od sredinata na XVI vek navamu, koga nivniot broj, pred sé, poradi ogromnoto zgolemuвање na voenite rashodi, postojano rastel.⁴⁹⁾

Paga v oči deka pogolemiot del od ovie danoci pretstavuvaat sostaven del na rabotnata renta. Poradi toa, smetame, ne slučajno dervendžiskoto naselenie tokmu od niv bilo oslobođeno. Normalnoto i efikasno vršenje na dervendžiskata služba nalagale postojano prisustvo na toa naselenie vo negovite živnališta, što ne bi bilo možno ako, da rečeme, tie moraат da vršat veslarska, azapska i druga služba. Od druga strana, i samata dervendžiska služba pretstavuvala svoevidna rabotna renta - postojana i mnogu teška. Ako pri seto toa se ima predvid deka postepeno, a osobeno vo periodot na anarhijata vo Osmanskata Imperija,

došlo do nepočitovanja i stesnuvanje odredbata na osloboduvanje na dervendžiskoto naselenie od ovaš grupa danoci, što bilo olesneto so začestenata praksa tie da se pretvoraat od rabotni vo parični danoci, togaš ke dojdeme do zaključok deka toa osloboduvanje praktično ne moželo da vlijae kon podobruvanje na negovata ekonomska položba.

X

Iznesenite danočni olesnuvanja na dervendžiite, glavno pretstavuvaat nadomestuvanje za nivnata dervendžiska služba. Sepak, ako sakame da dađeme što poiscrpen pregled na tie olesnuvanja, togaš treba da se zadržime na ušte nekoj odredbi vo toj odnos.

Taka, ~~naštetno~~ ^{makar i mnogu} retko, vo dokumentite može da se najdat odredbi, spored koj dervendžiite se osloboduvaat od davanje deca za janičarskiot korpus (^{یکچری اوغلانی -} ^{خراج}), ⁵⁰ od haračot, odnosno džizieto (^{خراج}), ⁵² i od danokot na ovci (^{رسم اخناو}), ⁵¹ ^{جزیه}). Najdobar primer za seto ova naogame vo popisniot defter za Kruševačkiot sandžak, što poteknuva od vremenoto na sultanot Selim II. Pri edno od dervendžiskite sela e запиšano deka, vo zamena za čavenjeto i osiguruvanjeto na patot, negovite žiteli se oslobodeni od haračot, danokot na ovci i od davanjeto deca za janičari. Taka bilo zavedeno vo stariot defter, pa istata odredba e vnesena i vo noviot. ⁵³

Za Makedonija, vo ovoj pogled, raspolagame so dva podatoci, i toa samo vo odnos na osloboduvanjeto na dervendžiite od davanje deca za janičari. Edniot se odnesuva na s. Mavrove, ⁵⁴ a drugiot na s. Rendina, kraj Bešikskoto Ezero. ⁵⁵

Ovie tri vida danoci igrale mnogu značajna uloga vo životot na Osmanskata Imperija, a ednovremeno pretstavuvale težok

tovar za nemuslimanskoto naselenie. Megutoa, što se odnesuva do dervendžiskoto naselenie, osloboduvanje to ne pridonesuvalo za olesnuvanje na nivnata ekonomsko-opštestvena položba, bi-dejki toa mnogu retko, samo vo isključitelni slučaj bilo osloboduvano od tie danoci.

Najposle, nekolku pojedinečni slučaj ukažuvaat deka dervendžiskoto naselenie, ponekogaš, bilo osloboduvano i od ušurot na lozjata, bavčite, košnicite, lenot, konopot, lanata i drugi sitnici (سایر حردوات), od prāstojbata na svinjite, od travarinata (اوتلوق), od davanjeto na drva za ogrev (اودون), od pravenjeto kumur i od t.n. mitropolitisko akće.⁵⁶

x

Gi iznesovme site vidovi olesnuvanja što spored nam dostapnata izvorna dokumentacija gi uživalo dervendžiskoto naselenie. Zemeni vo celina, tie olesnuvanja navistina bile prilično brojni i značajni, taka što mozele da izvršat ne malo vlijanie vrz ekonomsko-opštestvenata položba na onie što gi polzuvali. Megutoa, ne sekade i ne sekogaš na ist način dervendžite bile osloboduvani od rainskite obvrski.

Najprvin ke napravime sporeduvanja na danočnite olesnuvanja što žitelite na različni dervendžiski sela, vo eden ist vremenski period (vrz baza na ist popisen defter), gi davale na svojot feudalni gospodar. Taka, dodeka dervendžiskoto naselenie od s. Sušica (Katlanovska), spored popisot od 1544/45 god. svoeto ispendže go plakalo vo nazalen iznos (po 10 akči na čovek), od žitoto po polovina denk pčenica i polovina denk jačmen od kuka davalo, a od avariz-i divaniye ve tekalif-i orfiye napolno bilo oslobodeno, dotogaš dervendžiskoto naselenie od s. Nevoljani (Veleško), spored isti ot popis, edinstveno od avariz-i

divaniye ve tekalif-i orfiye bilo oslobođeno. Vкупниот приход od dawačkite što feudalniот gospodar go dobival od prvošto selo iznesuval samo 1860 akči, dedeka od vtoroto selo toј приход ja dostigal sumata od 2.956 akči.⁵⁷⁾ Ako zememe vo obzir deka vo s. Sušica togaš bile zaregistrirani 60 dervendžiski domakinstva, a vo s. Nevoljani vкупno 31, ke dojdeme do zaključok deka reparticiјata na feudalната renta vrz edna kuka kaj Sušica iznesuva 31 akče, a kaj Nevoljani nešto poveke od 95 akči. Očigledno, razlikata e golema. Navistina ova e eden od najmarkantnite primeri za postoečkite razliki vo dawačkite na dervendžiskoto naselenie, no i drugi takvi spoređuvanja naveduvaat na ist zaključok. Neosporно, no samo vo izvesna mera rasponite vo paričniот ekvivalent na vкупната feudalna renta можеle da nastanат i poradi ~~neednaka~~ ekonomska mok na ođdelnite sela. Ako ja sledime visinata na feudalната renta, što edno dervendžisko selo ja davalo vo različni vremenski periodi, pak ke uočime slični razliki. Taka, na primer, kaj dervendžiskoto selo Barbaras (Kičevsko) rentната norma postojano rastela: vo 1476/77 godina taa iznesuvala 19,6 akči na kuka,⁵⁸⁾ vo 1519 god. - 24,1 akči,⁵⁹⁾ vo 1528/29 - 30,9 akči,⁶⁰⁾ a pak vo 1544/45 god. - 48,1 akči.⁶¹⁾ Kaj seloto Krstec (Prilepsko) imame malu polnakwa linija na dviženјeto na rentната norma. Vo označenite vremenski periodi taa se dvižela vaka: 18,3 - 26,2 - 22,6, - 45,3 akči.⁶²⁾

Vo neкои od popisnite defteri za Makedonija, a osobeno vo popisot od 1544/45 god., naogame odredbi na osnova koј dervendžiskoto naselenie gi davalo svoje pristojbi, ušurot i ispendžeto vo poln iznos, kako i drugata raјa. Na primer, za dervendžiite od s. Gradnanci (Skopsko), pri spomnatiот popis od 1544/45 god., bilo zavađeno deka daveat po 25 akči ispendže i poln ušur i pristojbi (**يکری بشر اچه اسپنجه و تيام**).⁶³⁾ Vo popisot od 1530/31 god. za dervendžiite od Novo Selo (Strumičko) se veli deka ispendžeto

اسپنجلرين و عشترلرين (i ušurot kako druga raja go davaat)
(سایر رعایا کبی و برورلر).⁶⁴⁾ Možat da se navedat

ušte dosta Vakvi primeri, ne samo za Makedonija, tuku i za razni drugi delovi od Balkanskiet Poluoostrov. Vo site takvi slučai, edinstveno olesnuvanje na dervendžiskoto naselenie mu bilo oslobođuvanjeto od vonrednite divanski oblogi i običajnite optovaruvanja (avariz-i divaniye ve tekalif-i orfiye).⁶⁵⁾

Iznesenive primeri pokazuvaat kolku specifičnosti noset so sebe oddelnite slučai i kolku, vo vrška so toa, treba da se bide pretpazliv koga se pravat razni analogii i voopštuvanja pri razrabotka na problemot za statusot na dervendžiite voopšte, a posebno vo Makedonija. Od druga strana, toa seušte ne znači deka ne e možno donesuvanjeto na nekoj poznačajni opšti zaključoci vo vrška so danočnite zadolženija na ovoj del od našiot narod. Naprotiv, vo krajna linija, odanočuvanjeto na dervendžiskoto naselenie, kako vpročem i na celata raja vo Osmanskata Imperija, se dviželo po izvesni zakonomernosti, što možat da se sogledaat od raspoloživata dokumentacija.

Analizata na izvornata graga, pred sé na popisnite defteri, pokazuva deka dervendžiskoto naselenie, nitu vo edno selo i nitu vo eden moment, ne gi uživalo site nabroeni danočni olesnuvanja. I ušte poveke, mnogu retko go uživalo pogolemiot del od tie olesnuvanja. Veke ovoj fakt vo prilična merka ja doveduva vo prašanje tezata za privilegiranata položba na dervendžiite vo Osmanskata Imperija.

Od dokumentacijata proizleguva i toa, deka danočното optovaruvanje na dervendžiskoto naselenie, isto kako i na drugata, obična raja, otprvin bilo pomalo, a so tekot na vreme-to sé poveke se zgolemuvalo. Taka, spoređuvanjeto na feudalната renta, izrazena vo akči, što dervendžiskoto naselenie ja davalo vo vtorata polovina na XV vek, so ona od sredinata na XVI vek, toa jasno go pokazuva. Navistina, tuka sekako izvesno vlijanie

ukažala i nestabilnost na vrednosti na akciji, no glavni pri-
čina za to leži u faktoru što davalci na to naseljenje u
rani period bile pomali od one u narednim periodima.⁶⁶⁾ Toa e
napolno u sklad sa opštim tendencijama u ekonomsko-opštestvenom
razvoju na Osmanskoj Imperiji. Porano naglasivme deka u
rani period od turske dominacije na Balkanu pritiskot nad
selima uopšte, a posebno nad porobenim balkanskim narodima, bil
relativno slab, i deka isti postepeno narašnuval, paralel-
no sa podizanjem osmanske feudalne države, a ušte poveke u
periodu na najzadnje opaganje i vojne neuspesi. Osvet toa,
što se odnosi do dervendžiskog naseljenja, toa, u rani
period na tursko vladanje, odnosno, u toku na IV i prvite
decenije na XVI vek, imalo nešte pogolemi olesnuvanja otkolku
podoba. Imeno, toa e period koga dervendžizmo se vovedu-
valo i razvijalo, pa e sasema razbirlivo što na dervendžisko
naseljenje mu se davale poširoki i pogolemi olesnuvanja.

Pravi pečat deka dervendžisko naseljenje od
različitih sela u Makedoniji otprva bilo prilično izdruženo
u pogledu visine na rentni prihod što od nego se vlečele
oddelne predstavice na feudalnu klasu. Toa doaga glavno
ottam što za celoto to naseljenje važele, rečima, odni isti
odredbi za odanovanje.⁶⁷⁾

Naprotiv, od dokumentacije što se odnosi na
vremet od vladanja na sultanu Sulejmanu Zakonodavcu, se
gleda poizrazita gradacija sredi dervendžiskog naseljenja, u od-
nosu njegovih danočnih obvrsta. I toa, ne samo među dervendžima
od različitih naselja, tuku duri i unutra u jedno selo. Ubav, iako
ne edinstven, primer za toa dava dervendžisko selo Izvor (Ve-
leško). Pri popisu od 1544/45 god., selo imalo ukupno 122
domaćinstva. Porano site žitelji na selo bile zapisani kako
dervendži, no sga, sa zapovedu od sultana, polovina od selanite
potočno 62 domaćinstva, prestanale da ja vršat dervendžisku
službu i u odnosu na danocite bile napolno izravnati sa drugima

raja. Drugata polovina (60 domakinstva) i natam u ostanale dervendži, no i tie od svoja strana bile razdeleni vo dve kategorii. Trieset domakinstva, vrz osnova na dervendžiskiot običaj (بر عادت در بند) bile dolžni po 10 akči ispendže i po eden denk pšenica i eden denk jačmen da davaat. Drugite 30 domakinstva svojata služba ja vršele vrz osnova na osloboduvanje od divanski-te oblogi (مع مخالفت عوارض دیوانیه), dodeka ušurot, pristojbite i seto drugo go davale vo isti iznos kako i drugata raja.⁶⁸⁾

Diferenciranjeto vo redovite na dervendžiskoto naselenie vo odnos na davačkite sekkao došlo kako rezultat na opštatata tendencija za stesnuvanje pravata na odelnite grupi od rajata, bazirana vrz narasnatite potrebi, kako na poedinečnite pretstavnici na feudalnata klasa, taka i na državata. Nesomneno, vidot i razmerite na danočnite olesnuvanja vo prv red zavisele od težinata i značajot na zadačite što im bile naložuvani na dervendžiite, a pak ovie, od svoja strana, proizleguvale od mesto položkata na dervenot, odnosno patot što go čuvale.

Danočnite obvrski na najgolemiot del od dervendžiskite naselenie nikogaš ne bile vo takva disproporcija so one od običnata raja, što da se najde vo podobra ekonomsko-opštestvena položba, odnosno da se odдели od osnovnata masa na porobenite i feudalno eksploatiranite balkanski narodi. Sporeduvanjeto na prihodite na feudalcite što gi dobivale od dervendžiskite sela, so takvite od drugite sela, iako nedostatno da se pravat nekoj po-dalekusežni zaključoci, ukažuva deka razlikata vo tie prihodi bila pogolema vo XV i na početokot od XVI vek, otkolku kon sredinata na XVI vek. Toa ušte ednaš potvrđuva deka otprvna dervendžiskite naselenie imalo pogolemi danočni olesnuvanja, koj so tekot na vremenoto bile smaluvani. Počnuvajki od XVI vek, osloboduvanjeto od t.n. vonredni divanski oblogi i voobičajenite optovaruvanja, se počesto se javuva kako edinstveno danočno olesnuvanje. Po takov

način, dervendžiskoto naselenie se izramnuvalo so drugata raja, vo odnos na nivnite obvrski kon mesniot feudalni vladetel. Razlikata ostanuvala edinstveno vo nivnite obvrski kon državata. Megutoa, vo zamena za danočnite olesnuvanja kon državata, dervendžiskoto naselenie bilo nagrbeno so teškata i odgovorna zadača za čuvanje i nadgledovanje na opasnite i teško proodnite mesta od patištata vo polza na državata. Toa kako što veke naglasivme, bila svoevidna feudalna renta, kakva što drugata raja ne ja davala.

Vključuvanjeto na dervendžiskoto naselenie vo grupata na t.n. privilegirana raja neodrživo e i od pričinata što postojat izvesni bitni razliki vo statusot na dervendžiite i nekoj drugi kategorii od taa raja. Nemame namera ovde da pravime detalna analiza na tie razliki. Za našata cel ke bide dostatno ako ukažeme, deka vojnucite i sokolarite, na primer, za razlika od dervendžiite, obično raspolagale so baštini oslobodeni od danoci, a uživani isključivo vrz baza na nivnite specijalni službi vo korist na državata.⁶⁹⁾ Ne navleguvame vo prašanjeto dali i pokraj toa, tie treba da se smetaat za del od feudalno zavisното naselenie, makar što postoi i takvo gledanje vo istoriografijata.⁷⁰⁾ Bez ogled na definitivniot odgovor na ova prašanje, očigledno e deka ne treba da se donesuvaat opšti zaključoci za ekonomsko-opšttestvenata položba na "privilegiranata raja". Vojnucite, sokolarite, dervendžiite i dr., možat da dobijat zaednički tretman kako delovi od rajata so specijalni zadolženija sprema državata, no treba da se vodi сметка za razlikite vo odnos na nivnite danočni obvrski. Vo našiov slučaj, dervendžiite imale znatno pomali danočni olesnuvanja od vojnucite i sokolarite. Toa e eden povod poveke za neodrživosta na terminot "privilegirana raja", kako i za toa, dervendžiite da ne gi smetame za nešto posebno od klasata na eksploatirane-rajata.

Dervendžiskoto naselenie nemalo slobodni baštini. Dervendžiskite sela, so celotni zemljiški fond na nivniti žitelji vleguvale v sestavo na feudalnite posedi-timarite, zeametite i hasovite. So izključek na navedenite olesnuvanja, dervendžiskoto naselenie gi imalo site drugi danočni obvrski sprema svojot feudalni gospodar kako i običnata raja. So prestanek na dervendžiskata služba, prekratuvale i olesnuvanjata, a so toa i sekakva razlika pomenu dervendžiskoto naselenie i običnata raja. Seto ova pokažuva deka i dervendžiskoto naseleni⁶ bilo feudalno prikrepeno za zemjata, što e eden od karakterističnite belezi za ekspluatiranata klasa v epohata na feudalniot opštestven poredek.⁷¹⁾ Toa vpročen, mnogu dobro go potvrduva eden stav v kunnameto na sultanot Sulejman Zakonodavecot. V vraka so zakon-skata odredba za pravoto na spajjata da ja vrati izbegnata raja v starite živeališta, dokolku ne pominalo poveke od 10 godini od nejzinoto preseluvanje, se naveduva deka ta odredba ne se primenuva na dervendžiskata raja. Bidejki v takov slučaj dervenot ostanuval prazen, otselenata raja trebalo da se vrati i da se pridruži kon nejzinata skupina, što ke reče - zadolžitelno, bez sekakvi uslovi.⁷²⁾

Na krajot našiot opšt zaključek po prašanjeto što ovde go tretiravme, bi bil sledniot:

Dervendžite bile sostaven del od klasata na feudalno zavisnoto naselenie v Osmanskata Imperija. Ona što bitno gi odlikuvale od ostanatata raja, bila nivnata specijalna služba v polza na državata, a ne nivniti danočni olesnuvanja, što glavno pretstavuvale kompenzacija za ta služba. Poradi toa, terminot "naselenie so specijalni zadolženija", kako oznaka za dervendžiskata raja, go smetame kako mnogu poadekvaten i poblizok do realnosta, otkolku što e slučajot so terminot "privilegirana raja".

7. Otpor na dervendžiskoto naselenie protiv feudalnata eksploatacija

Zako del od porobeniot makedonski narod, dervendžiskoto naselenie ja delelo negovata sudbina za celoto vreme na pet-vekovното tursko ropstvo. Među drugoto, ne izostanai i negoviot aktiven i pasiven otpor protiv feudalnata eksploatacija, zloupotrebite i nasilstvata na koi bilo podloženo i koi od den na den, sé poveke se zasiluvale. Dokumentacijata so koja raspolagame navistina e malubrojna, ako bi sakale da dademe celosna slika na otporot što niz vekovi go pružala dervendžiskata raja vo Makedonija. No, taa e dostatna za da dademe izvesni značajni odrednici vo odnos na pričinite, formite, karakterot i rezultatite na toj otpor. A za nas, momentno, vtoroto e mnogu поваžno.

Veke vo samata ekonomsko-špštestvena položba na dervendžiskoto naselenie ležele osnovnite pričini za pojavata na nezadovlštvo i otpor kaj nego. Natovareno so brojni danoci, od edna strana, i so mnogu teška, opasna i odgovorna služba, od druga strana, toa bilo dovedeno vo teški životni uslovi. Stenuvanjeto na negovite danočni olesnuvanja, po pat na promeni vo odnosnite zakonski odredbi, a paralelno so toa, i ušte poveke, nepočituvanjeto, kršenjeto na tie odredbi od strana na oddelnite pretstavnici na osmanskata feudalna vlast, kako i raznite zloupotrebi i nasilstva, što bile česta pojava vo Osmanskata Imperija, osobeno vo periodot na nejzinoto opaganje, ušte poveke mu ja vlešuvale položbata. Seto toa ne moželo da ne predizvika reakcija kaj dervendžiskoto naselenie.

Ubav primer za otpor na dervendžiskoto naselenie protiv kršenjeto na negovite zakonski prava, naogame vo dva čarski fermani, dadeni na žitelite od dervendžiskoto selo Tre-sonče (Mala Reka). Prviot od niv e izdađen od sultanot Sulejman Zakonodavecot, vo prvite godini od negovoto vladeenje. Priči-

nata za negovoto pišuvanje bila pretstavkata na tresončanite, dostavena na sultanot vo Carigrad. Vo pretstavkata tie se žalat deka sega, sprotivno na postoečките ^{zakonski} odredbi, im se baralo i zemalo preku ona što bile dolžni da davaat, i deka bile izloženi na zlostorstva.¹⁾

Kako što gledame, pred nas e edna od formite na pasivniot otpor na dervendžiskata raja, žalba do vrhovnata instanca na osmanskata vlast - sultanot. Karakteristično e što ova se slučuva vo prvata polovina na XVI vek, koga Osmanskata Imperija se dvižela kon svojot najgolem podem i koga zakonsките odredbi bile počituvani poveke od bilo koga vo podochežniot period.

Vo toa vreme dervendžiskata služba naogala široka primena vo Makedonija, pa e sosema normalno što pretstavkata od tresonečките dervendži dovela do energično reagiranje na centralnata vlast, tolku zainteresirana za redot i mirot, a oddelno za normalното odvivanje na patriot promet vo zemjata. Vo fermanot mu se naređuva na debarskiot kadija da nastojuva od dervendžiite na Tresonče da ne se naplatuva ništo preku ona što e voobičajeno da se zema od niv, a dokolku nekoj im zemal odviše, da go proverí toa i da presudi, pa bez prigovor, vednaš da im se vrati zemenoto. Ako nekoj bi se sprotivstavil na ovaa zapoved, sultanot baral kadijata pismeno da go izvesti za toa.

Ne ni e poznato dali i vo kolkava merka se postapilo spored naredbata na sultanot, no sigurno e deka do nekoe potrajno počituvanje na nivnite danočni olesnuvanja ne došlo. Toa jasno go pokažuva eden nov carski ferman, što se odnesuva na istoto selo. Izdaden vo 1682 godina, od strana na sultanot Mehmed IV (1648-1687), toj po svojata sodržina mnogu potsetuva na pogore navedeniot ferman, iako e izdaden celi 160 godini po nego. I ovojpat dervendžiite od s. Tresonče mu ispratíle pretstavka na sultanot vo koja se žalat na danočnite vlasti deka im dodevaat i gi baraat onie davački od koji ^{tie} ~~više~~ bile oslobodeni, molejki odnovo da im se izdade ferman. Sultanot udovolil na molba-

ta: im izdal nov ferman i mu naredil na debarskiot kadija da go izvidi slučajot. Ednovremeno, vo fermanot se insistira na toa deka nikoj od strana ne treba da se meša i da gi zlostavuva žitelite na s. Tresonče.²⁾

Sudejki po sođržinata na fermanot, može da se zakluči deka položbata na tresončanite bila mnogu vložena, vo prv red poradi nepočituvanjeto na zakonskite odredbi za nivnoto osloboduвање od izvesni danoci. Teško e da se veruva deka ova carska zapoved imala nekoj pogolem rezultat, osobeno koga se zeme vo obzir deka doagala vo momentot koga Osmanskata Imperija bila na pragot na edna od svoje najgolemi voeni katastrofi i strašna anarhija što ke usledat po neuspešniot pohod na Viena vo 1683 godina. Vpročem, ke navedeme ušte eden carski ferman, što e izdaden nekade vo intervalot od 15 dekemvri 1697 do 12 januari 1698 godina, a se odnesuva pak na Tresonče. Izdaden e vo vrška so žalbata na tresončanite protiv nekojsi anđžija Mehmed, od Kışevskata kaza, koj, vo 1105 godina po hiđra (1693/94 god. od n.e.), došel so nekolku "fukari" vo seloto i, pod izgovor deka sobira nekakov danok za pasišta, so sila i bez nikakvo pravo, sobral pari. Vo fermanot, upaten do rumeliski ot valiija, se naređuva, po sudski pat da se ispita slučajot i da se presudi.³⁾ Znači, zlostavuvanjata nad tresončanite i mešanjeto na nenadležni lica vo naplatuvanjeto danoci i ponatamu prodolžilo. Megutoa, ovojpak paga v oči bavnata i neodlučnata intervencija na centralnata vlast.

Slični maki teglelo i dervendžiskoto naselenie od bitolskoto selo Gavato. Tie na nekolku pati, vo različni vremenski periodi, upatuvale žalba do sultanot protiv nezakonskoto nagrbuvanje so nekoj danoci od koi bile oslobodeni. Od beratot što im go dodelil sultanot Selim I (1512-1520) vo 1513 godina, se gleda deka gavatčanite, pred ova, vo Carigrad imale prateno svoi luge, koi izjavile deka bile obločuvani so danocite avariz i surgun, bez obzir na toa što go čuvale dervenot. Bilo narede-

no, dekolku prodolžat da ja vršat dervendžiskata služba, da ne im se zemaat navedenite danoci, a ako nešto veke im e zemeno, da im se vrati. Voedno, na nivno baranje, sultanot im gi obnovil starite olesnuvanja.⁴⁾

Zaseganjeto vo pravata na gavatskite dervendžii prodolžilo i ponatamu. Na 16 mart 1619 godina sultanot Osman II (1618-1621), upatil eden ferman do bitolskiot kadija, so koj, pak na lična intervencija na gavatčanite, se nareduva da ne im se zemaat vonredni danoci, sekako, pod uslov vo vilaetskiot defter da se zavedeni kako dervendžii, da ja vršat svojata služba i dekolku i ponatamu ima potreba od taa služba.⁵⁾ Slično postupil i sultanot Mehmed IV, so svojot ferman od 10 juli 1653 godina, upaten isto taka do bitolskiot kadija. I ovojpat bila obnovena starata naredba za danočnite olesnuvanja.⁶⁾

Pa sepak, iako intervencijite vo prilog na dervendžijite od s. Gavato doagale od najvisokata državna instanca, tie ost nuvale mrtvo slovo na hartija. Samo na nekolku godini po posledniot carski ferman, vo 1658 god., tie se žalele pred sudot vo Bitola deka im baraat danoci od koi tie bile oslobođeni. Vo šudskata potvrda, izdadena po toj povod, zemanjeto na tie danoci e okvalifikuvano kako nepravda i nasilstvo.⁷⁾

Vo 1622 godina vo bitolskiot sud došle da se žalat žitelite na drugi dve dervendžiski sela od Bitolskata kaza - Gorno i Dolno Ilino. I vo ovoj slučaj povod za poplakite bile toa što licata određeni za sobiranje na vonrednite divanski obložuvanja i voobičšenite optovaruvanja, gi silele, sprotivno na zakonot, da gi davaat tie danoci. Vo izdadenata potvrda na spomnatite sela, sudot obrnuva vnanie da se sprečat onie što nezakonski postapuvaa.⁸⁾

Navedenite primari potvrduvaat deka dervendžijite imale povod za česti žalbi i poplaki do centralnata i mesnite turski vlasti. Tie voedno pokažuvaat deka sultanite, pri potvrduvanjeto, odnosno, obnovuvanjeto na starite ispravi za dolžnostite

i danočnite olesnuvanja na dervendžlite, izdadeni od nivnite pret hodnici, obično se osvrnuvale na žalbite što dotogaš im bile pri pristignati od dervendžiskata raja i intervenirale za otatru- nivanje na nezakonskite postapki i nasilstva nad tas raja.⁹⁾ Toa zboruva deka zloupotrebite i zaseganjeto vo pravata na derven- džiskoto naselenie ne bile samo poedinečni i isključitelni slučaj, tuku edna široka životna pojava vo Osmanskata Imperija.

Slabite rezultati od žalbite i postojanoto vlošu- vanje na položbata, go prisiluvale dervendžiskoto naselenie da bara izlez vo napuštanjeto na svoje rodni domovi, naseluvajki se daleku od javnite patišta, tamu kade ne ke morale da vrši der- vendžiska služba i da trpi nasilstva od strana na minuvačite.

Sporad eden podatek od 1530/31 godina, od dervendžis- koto selo Srbino (Melničko), koe imalo zadača da go obezbedu- va patet što vodet od Sofija za Solun, izbegale edinaeset negovi žiteli.¹⁰⁾ Se slučovalo i celo selo da izbega. Takva sudbina, kon krajot na XVI vek doživelo skopskoto selo Gradmanci. Pri- čina bile prekomernata eksploatacija i zlostorstva što gi vršet mesniot feudalni gospodar, Mustafa-Čauš. Vo pismoto od zamenikot na skopskiot sandžakbeg (kajmakamot) što po toj poved bilo upateno do sultanot, a koe se citira vo carskata zapoved od 10 avgust 1595 godina, se veli:

"Mustafa-Čauš, kojšto vo Skopskiot sandžak ima zemanet, zlostornik e. Gi zatvora ženite na svojata raja, pa sa- miot javno vrši bludstvo, a natakva rabota gi tera i svoje luge. Od svojata raja prihod zema dvapati godišno. Seloto Grad- manci vo negoviot zemanet e dervendžisko. Poradi zulumite i dodevanjata na spomnatiot, o v a s e l o e r a s t u r e - n o (k.m.), vo dervenot što se naoga blizu do nego nastanale golemi zlostorstva, poradi koe patnicite i minuvačite ne možat da proagaat, što isto taka e pričina za golemo opaganje na muka- taita".¹¹⁾

Centralnata vlast ostro reagirala. Na Mustafa-čauš mu bile odzemeni i zannetot i čauškata dolžnost. Sultanot im naredil na skopskiot beg i kadijata da gi ispitaat site nedela što toj gi storil, da mu se presudi i da im se dađe pravda na oštete-nite. Najposle, so sultanskata zapoved se baralo kaznuvanje na istiot, dokolku seto izloženo e točno.¹²⁾

Napuštanjeto na selata od strana na dervendžiskoto naselenie, ni najmalku ne bilo nekoja izžalirana pojava. Napro-tiv, dokumentite pokažuvaat deka taa bila karakteristična za site delovi od Balkanskiot Poluestrov.¹³⁾ Toa vo golema mera go potvrđuvaat i našite terenski ispituvanja. Golem del od derven-džiskite sela ja promenile svojata mestopoložba, povlekuvajki se podaleku od dervenot, ili pak napolno iščeznale od liceto na zemjata.

Pričinite za napuštanjeto na dervendžiskite naselbi treba da se baraat ne samo vo prekušernata eksploatacija i vo sloupotrebite od strana na direktnite feudalni gospodari i od-delnite organi na osmanskata državna vlast, tuku, isto taka, i vo faktorite što proizleguvale od geografskata položba na tie naselbi. Naogajki se kraj považnite javni patišta, tie često bile izložuvani na ograbuvanje, teroriziranje, i sl., osobeno od strana na turskata regularna i neregularna vojska. Smešteni vo opasni, najčesto planinski predeli, tie bile izloženi i na napadi od razni razbojnički grupi. Sekako, so ova ne se isklju-čuva možnosta del od dervendžiskite sela da bile raseleni od čiste ekonomski pričini, vo baranje podobri prirodni uslovi za život. Toa dotolku poveke što vo ova vreme preovladuvalo natu-ralnoto stopanstvo, koga najgolemiot del od svoje potrebi se-lanite gi zadovoljuvale od sopstvenoto proizvodstvo.¹⁴⁾

Paralelno so davanjeto pasiven otpor, izrazen pred sé vo molbite i žalbite do nadležnite osmanski vlasti i vo na-puštanjeto na svoje stari domovi, dervendžiskoto naselenie, isto

kako i druga raja, pribegnuvalo kon druga poviška forma na otpor, kon aktivna oružena borba. Duri, vo sporedba so ostana-tata raja, dervendžiskoto naselenie imalo izvesni poarni uslovi i prednosti za takva borba. Obično naseleni vo planinski i teško proodni predeli, tie ne bile pod postojana i mnogu efikasna kon-trola na vlastite. Osven toa, blagodarejki na karakterot na dervendžiskata služba, tie bile vooruženi, i so izvesno borbano iskustvo. Postaveni vo takvi životni uslovi, bi se reklo predis-ponirani za borba, tie lemo možele da ja promenat svojata uloga - od lica što trebalo da pridonesat za čuvanje na redot i mirot vo ~~u~~ državata, da se pretverat vo element na nemir i bezredie. Kako što ke vidime, takvata možnost stanala realnost.

Edno zvanično pismo na štipskiot kadija Mehmed, upa-tene do sultanot, né informira za razdvižuvanje od poširoki razmeri na dervendžiskoto naselenie od Severna Makedonija i Južna Srbija, što stanalo vo prvite godini od XVI vek. Megu drugoto, vo pismoto kadijata go izvestuva sultanot deka se fateni i otepani deset "razbojnici" (h 2 r s 2 z). Pri isleduvanjeto, "so molba i na blag način", od fatenite se doznalo deka "poveketo zlostor-stva što se slučuvaa na ovie strani i vo vnatrešnosta poteknu-vaat od šumovitiot kraj srede kačaničkite dervendžii". Zlostor-stvata se sostoele vo toa što, ili primale na konak patnici, pa preku nokta gi ubivale, a potoa gi frlale vo specijalni za taa cel prigotveni dupki, ili pak, prepravajki se vo kirojžii i šetajki kako takvi po vnatrešnosta na zemjata, ubivale, na pre-pad, isto taka noke, po razni konaci.¹⁵⁾

Megu ovie dervendžii, vo dokumentot se spomnuvaat i tie od krivopalanečkoto selo German, što togaš vleguvalo vo Vranskiot kadilak. Za seloto se veli deka ne se naoga na pat so živ soobrakaj, i deka na patnikot ne mu e od nikakva polza. Vo dervenot, navodno se sobrale mnogu nevernici što aračot, ispen-džeto i drugite pristojbi po dervendžiskiot običaj gi davale, a drugo ništo ne davale.¹⁶⁾ Ovde očigledno se aludira na potreba-

ta od donesuvanje na carskata odluka na ukinuvanje na dervendžiskiot status na seloto. Vo pismoto se dodava i toa deka "po loši dela i zlostorstva vo ovoj predel ima nekolku derveni slični na ovoj. Poveketo zlostorstva od niv proizleguvaat".¹⁷⁾

Zemajki ja predviđ širinata na dviženjeto što go zafatilo golemiot pojas od Severna Makedonija i Južna Srbija, teško e da im se veruva na oficijalnite vlasti, deka ovde se raboti isključivo za razbojništvo. Pritoa, na ke bide odvišno ako potsetime deka ovoj teren, osobeno kačaničkiot, i podocna ke se javuva kako nesiguren, poln so buntovnički elementi.¹⁸⁾

Poseben interes pretstavuva prašanjeto za odnosot na dervendžiskoto naselenie kon ajdutstvoto, taa najrana i tolku raširena forma na aktivniot otpor na makedonskiot i drugite balkanski narodi. Zemajki go vo obzir dosega iznesenoto, smetame deka ne ke bide presilena konstatacijata deka ajdutstvoto našlo silna potpora tokmu sred dervendžiskoto naselenie. Od една strana, dervendžiite možele da poslužat kako izvor za popolnuvanje na ajdutskite redovi. Megu drugoto, samiot fakt što dervendžiite odgovarale za imotot i životot na patnicite, možel lesno da se javi kako pričina za nivnoto odmetnuvanje vo ajduti. Vo slučaj na nekoj pogolem grabež ili ubistvo, najaren način za odbegnuvanje odgovornosta često pretstavuvalo napuštanjeto na dervendžiskata služba i odmetnuvanjeto vo ajduti. Od druga strana, dervendžiskite sela imale pogodni uslovi za zasolnuvanje na ajdutskite družini i bile idealen teren za ajdutskite akcii. Vpročem, seto toa naoga potvrda i vo neкои od izvornite dokumenti.

Interesna e, na primer, sudskata izjava na Hasan ben Ibrahim, pripadnik na janičarskiot korpus, dadena na 1 juli 1679 godina.¹⁹⁾ Vo nea toj iznesuva deka pred četriceset wt dena, odevki za Solun, bil napadnat i ograben vo predelot na dervendžiskite sela Gorničevo (Lerinska каза) Begna i Čegan (dvete vo Ostrovska каза), očigledno vrvejki po patot Lerin-Solun. Napa-

dot go izvršile pogolea broj hristijani, žitelji na spomnatite sela,²⁰⁾ združeni so družaski razbojnici (*قطا طريق* *اسقياسي ايله*). Pritoa, mu bile zemeni 1.000 ~~esad~~ grošovi, puška, devet aršini čoja, samar i ušte nekolku positni raboti.

Megutoa, koga spomnatite selani bile povikani da go priznaat storenoto, tie napolno ja odrekle svojata vina. Najposle, slučajot završil taka, što Hasan primil od niv suma od 280 ~~esad~~ grošovi, i gi oslobodil od obvinenieto spomnatite zimi kako i site drugi žitelji od navedenite tri dervendžiski sela.

Bez ogled na toa što vo gorniot dokument do kraj ne e razjasnet slučajot vo vrška so napadot i ograbuvanjeto na Hasana, ima osnova da se smeta deka dervendžiskata raja od trite spomnati sela bila zamešana vo nego. Možebi tie direktno ne učestvuvala vo napadot, no teško e da se veruva deka toj bil izveden bez nivno znaenje. I ušte nešto. Obvinenieto za sorabotka na dervendžiite so "družaskite razbojnici", duri vo konkretiot slučaj i da ne bilo osnovano, ukažuva na една poširoka možnost za takvata sorabotka, možnost koja, kako što toa ubavo ke se vidi od naredniot primer, bila i realizirana.

Vo tri sudski dokumenti od 1639, što se odnesuvaat na bitolskoto dervendžisko selo Gavato, se zasega eden nastan koj zaslužuva da bide istaknat kako retko interesen za problemot što go razgleduvame.²¹⁾ Imeno, od Bitola bil ispraten vo Gavato, sudskiot pozivar Jusuf, za da go privede pred sudot "aramijata" Belče, žitel na spomnatoto selo. Megutoa, žitelite na seloto koi bile *j a t a c i n a* "a r a m i i t e" ne sa-kale da go predadat Belčeta, poradi što martolozite, na čelo so Osman, se obidele da go fatat so sila. Togaš selanite, predvođeni od Ilija i Mitre Nikola, grabnale oružje i gi napadnale martolozite. Vo sudiot zaginal Belče, a nekolku od martolozite bile raneti. Mitre Nikola bil priveden na sud i osuđen na smrt.

Kako što gledame, na lice e otvorena podrška i

sorabotka na dervendžiite so ajdutite, bez obzir na toa što tursk-
kite vlasti im davaat najrazlični pogrđni epiteti. Što e ušte
poznačajno, i same ajduti poteknuvale od nivnata sredina. Belče
kako što pokažuvaat dokumentite, bil glavatar na "aramiite"
(haramilerin reisi olan), napagal na kuki, ubival i grabel imot
od muslimanite. A ~~pak Mitre~~ Nikola im bil kurir i jatak.²²⁾

Isečenite glavi na Belče i Mitre ne pretstavuvale
dostatna garancija za turskite vlasti deka i vo idnina nešto
slično nema da se sluči. Zatoa, kako što pokažuva edna sudska
izjava, žitelite na s. Gavato bile prinudeni zaemno da garanti-
raat eden za drug deka po ubistvoto na Belče megu niv nema drug
"razbojnik".²³⁾ Pritoa, ne e isključeno da imalo i nekoj drugi
reperkusii od ovoj značen nastan, no zasega za toa nemame drugi
podatoci.

Sigurno e, megutoa, deka i po ova dervendžiskoto
naselenie od s. Gavato predložilo da im dava podrška ~~na~~ i da sora-
botuva so ajdutite. Toa se potvrđuva od eden ferman od sultanot
Mehmed IV, izdaden vo maj 1650 god., a upaten do kapudžiba-
šijata Mahmud i bitolskiot kadija. Navedeno e deka žitelite na
Gavato se vodiči na "aramiite - razbojnici" što doagale od Reka
i Čermenika. Sultanot naređoval da se zemaat zaemni garancii od
žitelite na seloto, deka ke izvestuvaat na "aramiite", koga ke se
pojavit i ograbuvaat.²⁴⁾

Očigledno e deka široko primenuvanata praktika na
zaemni garancii bila jalov obid da se spreči širenjeto na ajdut-
stvoto, što vo ovoj period zemalo zastrašuvачki razmeri vo
Makedonija. Toa go pokažuva i primerot so dervendžiskoto selo
Pisoder od Lerinskata kaza. Od edna carska naredba izdadena megu
4 i 13.VII.1694 god. doznavame deka, megu drugite, bil faten eden
od trejcata ajduti od s. Pisoder. Žitelite na selata na poveke
kazi (Lerin, Kostur, Naselič, Biglište i Bitola) dale potvrda
i megusebna garancija deka ke gi fakaat izbeganite ajduti. Megu-

toa, toa ne go storile, a, naprotiv, gi zaštituvala ajdutite.²⁵⁾

Od iznesenive, makar i malubrojni primeri za pasivni-
ot i aktivniot odpor na dervendžiskoto naselenie, može da se
konstatira deka toa ne stoele po strana od klasnata borba na
eksploatiranite (rajata) protiv gospodarečkata klasa na osmanski-
te feudalci. A bidejki dervendžiskoto naselenie pretstavuvalo del
od porobenite balkanski narodi, negoviot odpor veeđne primal
belezi na borba protiv turskoto ropstvo. Patot na taa borba na
dervendžiskoto naselenie vo Makedonija bil identičen so onoj
po koj vrvel celiot makedonski narod.

8. Raspaganje na dervendžistvoto

Slabeenjeto na Osmanskata Imperija, koe može da se prati veke od sredinata na XVI vek,¹⁾ postepeno prerasnalno vo hronična kriza na celiot ekonomski, opšteštven i politički život vo zemjata. Toa jasno se ogledalo vo sé podlabokoto prodiranje na čifligarskrite odnosi vo timarsko-spahiskiot sistem, zgolemuvanje to na finansiskrite teškotii, začestnite voeni neuspesi, naraštatata nesigurnost i bezredieto, širenjeto na antifeudalnoto i osloboditelното dviženje na porobenite balkanski narodi itn. Oso- beno izraziti formi krizata poprimila vo krajot na XVII i vo tekot na XVIII vek. Toa e periodot na anarhijata vo Osmanskata Imperija.

Takvata sostojba vo zemjata predizvikala osetno zgo- lemuvanje na pritiskot vrz narodot. Vo rezultat na toa doaga i do vložuvanje ekonomskata položba na porobenoto balkansko nase- lenie nagrbeno so specijalni zadolženija vo polza na državata.²⁾ Turskiot feudalizam gi zasega nivnite prava, što može ubavo da se vidi i na primerot na dervendžiskoto naselenie.

Vo prethodното poglavie nie ukažavme na izvesni pri- meri na zaseganjeto vo danočnite olesnuvanja što dervendžiskoto naselenie gi imalo vo zamena za svojata služba. Glavno se rabote- še na razni zloupotrebi od strana na poedinečnite pretstavnici na osmanskata vlast i mesnite feudaloi. Megutoa, dokumentacija- ta pokažuva deka i centralnata vlast, pritisketa od nerešlivi finansiski teškotii, odi kon stesnuvanje na nivnite prava. Taka, na primer, vo eden ferman, izdaden megu 5 i 14 dekenvri 1622 godina, a upaten do kadiite na Rumelija i Bosna, vo vrska so sobiranjeto deca za janičari, sultanot nareduva ovoj danok da se sobira i od onaa raja što ima odluka za osloboduvanje. Pritoa spomnatite odluki trebalo da im se odzemaat i da se ispratet vo Carigrad.³⁾

Od istata godina (31.VII.1622 god.) e i eden ferman upaten do bitolskiot kadija, so koj se predupreduva: pri sobiranjeto danokot na ovcite da ne se zema vo obzir ako nekoja raja reče deka e oslobođena od toj danok, poradi toa što vršela dervendžiska ili nekoja slična služba.⁴⁾ Ponatamu, so edno rešenje na bitolskiot sud, izdadenog megu 27.III i 5.IV.1647 godina bilo naloženo vo Bitolskata kaza da se soberat pari (akči) na ime obvrška za davanje veslari i od onie što imale danočni olesnuvanja.⁵⁾ Vo eden spisok na selata od Bitolskata kaza, sostaven vo 1670 godina, vrz osnova na koj trebalo da se soberat 5000 akči za martolozite, gi naogame запиšani i dervendžiskite sela Gavato i Golemo i Malo Ilino.⁶⁾ So edna pak zapoved od 1691 godina se bara celoto naselenie, vkučitelno i oslobođenoto od vonrednite danoci od Solunsko, Avret-Hisarsko i Enidževardarsko, da bide prinuđeno da prigotvi opredelena količina peksimit za potrebite na armijata što vo toa vreme učestvuvala vo Avstro-turskata vojna.⁷⁾

Od druga strana, analiza na danočnite spisoci što se ponesteni vo bitolskite kadiški sidžili, a na osnova koj bile rasfrlani izvonredni davački vrz naselenieto vo Bitolskata kaza, pokažuva deka pogolem del od tie davački se odnesuval i do dervendžiskite sela, iako ovie gi plakale po odnapred opredelen otsek, a ne spored "hane", kako što toa go pravele drugite sela. Taka, na primer, vo eden spisok od 1745 godina, spored koj trebalo da se naplati danokot "imadi seferie", gi naogame i dervendžiskite sela Gavato i Gorno i Dolno Ilino (t.e. "Ilineler"). Tie ne plakale kako drugite sela (po "hane"), tuku edna fiksná suma grošovi.⁸⁾ Sličen e slučajot i vo spisokot za danokot "bedeli sursat", od 1695 godina,⁹⁾ vo spisocite za danokot "imadi hazerie", od 1748¹⁰⁾ i 1750 godina,¹¹⁾ potoa vo eden spisok za sobiranje pari za izdržka na konji za ulaci, od 1695 godina,¹²⁾ za nabavka na volovi od 1694 godina,¹³⁾ za otkup na žito i prenos

~~navrstitev~~

na istoto vo Belgrad, od 1695 godina,¹⁴⁾ za prenos na 90 tovari
suzpor od Ohrid za Solun, od 1695 godina,¹⁵⁾ za plati na sejme-
nite angažirani za čuvanje na bitolskata kaza od 1705 godina¹⁶⁾ itn

Se čini, edinstveno avarizot i nuzulot ostanale kako
danoci od koi dervendžiite bile napolno oslobođeni.¹⁷⁾

Site ovie primeri naveduvant na zaključok deka
postojanoto zgolemuвање brojot i razmerot na izvonrednite da-
noci vo Osmanskata Imperija pagalo vrz grbot na celata raja,
vključuvajki ja tuka i dervendžiskata, što vo krajna linija vode-
lo kon nivnoto potpolno izednačuvanje vo pogled na davačkite.

Vakvoto stesnuвање na danočnite olesnuvanja na
dervendžiskata raja neizbežno vodelo kon postepeno raspaganje na
dervendžiskata institucija.

Ne pomala, ako ne i presudna uloga vo raspaganjeto
na dervendžistvoto odigrale nastanātite vnatrašnopolitički pri-
liki vo Osmanskata Imperija vo periodot na krizata, a pospećjal-
no vo vterata polovina na XVII i vo XVIII vek. Vo Makedonija toj
period e ispolnet so grabeži i pustošenja od strana na mnogu-
brojnite voeni dezarteri i odmetnici, aramiskite bandi, martolozi-
te i krđžaliite, kako i so mnogu intenzivnoto ajdutske dviženje,
koe vo eden moment duri prerasnal i vo kratkotrajno no značaj-
no vostanie (Karpošovoto vostanie od 1689 godina).

Site nabroeni vooraženi grupi, najčesto vrvele i
svoite akcii gi izveduvale po patištata i klisurite.¹⁸⁾ Niv tuka
gi očekuval bogat plen, a rizikot da bidat fateni ne bil taka
golem.

Vo takvi uslovi ni najmalku ne bilo priyatno da se
živee kraj patištata i vo blizinata na dervenite, a ušte pomalku
da se bide na dervendžisk~~e~~ služb~~a~~. Poradi toa, vo ovoj period
procesot na napuštanjeto krajpatni sela, kakvi što bile derven-
džiskite, dobil golemi razmeri.¹⁹⁾ Prirodno, do[↑]kolku e vo pra-
šanje dervendžisko selo, napuštanjeto voedno, obično, značelo
i prekratuvanje na dervendžiskata služba što negovite žiteli

ja vršele, zašto ta služba pretpolagala postojana naselenost na dervendžiite u neposredna blizina na dervenot. Po se izgleda deka najgolemi preselovanja na dervendžiskite sela stanale kon krajot na XVII i po početokot na XVIII vek. Na toa ukažuva sočuvanoto narodno predanie vo Makedonija, koe e skoro ednoglasno vo fiksiranjeto na vremenoto od pred 200-300 godini kako period vo koj bilo izvršeno premestuvanjeto na onie dervendžiski sela što denes ne gi naogame locirani kraj patištata. I motivot za premestuvanjeto e zaednički - postojanite zulumi vršeni od strana na turskata vojska i razni drugi vooruženi grupi što postojano vrvele po glavnite patišta.

Najposle, izvesno vlijanie vo raspaganjeto na dervendžiskata institucija moralo da ukaže i faktot što Turcite, vo periodot na opštata nestabilnost i zasileni otpor na porobenite balkanski narodi, gubale doverba vo "neverničkata raja", a osobeno ne sakaat da ja vidat so oružje v raka.²⁰⁾ Vpročem, imavme prilika da vidime kako dervendžiskoto naselenie svoeto oružje znaelo da go upotrebi i vo sprotivni celi od onie za koji mu bilo dadeno. I toj moment sekako odigral ne mala uloga vo procesot na ~~wwwygnw~~ raspaganjeto na dervendžistvoto, osobeno vo periodot po Karpošovoto vestanie, koe pokazalo deka porobeniot makedonski narod e gotov, koga za toa ke mu se ukaže pogodna prilika, da go urne tuginskiot jarem.

Zasega ne e možno da se zboruva kako i koga došle do premavnuvanje na dervendžiskata služba vo sekoj poedinečen slučaj. Popisnite defteri što vo toj pogled bi morale da dadat najmnogu i najsigurni podatoci, ne postojat za periodot što ovde e vo prašanje. Edinstven izključok pravi eden defter što e sastaven vo 1700 godina, vo koj se opfateni poveke nahii od teritorijata na Makedonija, što togaš vleguvale vo Kustendilskiot i Skopskiot sandžak. Vo nego samo nekolku sela se zaregistrirani kako dervendžiski.²¹⁾

Seto gorenavedeno nedvosmisleno zboruva deka vo krajot na XVII i vo tekot na XVIII vek došlo do kompleksno vlijanje na faktorite što vodele kon konečno likvidiranje na dervendžiskata služba. Pa ako na dervendžiski sela ponekade i može da se sretne duri i vo XIX vek, toa se samo ostatoci od nekogašnata silno razviena dervendžiska institucija.

Vakvata situacija iznela na površina dva sprotivni, za našata analiza značajni momenti. Od edna strana, potrebata od čuvanje na patišтата i dervenite, kako i zaštita na patnicite stanala krajno zgolemena i akutna. Od druga strana, dervendžistvoto ne samo što gi izgubilo svoje poranešni efektivni, tuku, što e ušte poznačajno, toa po svojata priroda ne moželo vo novite uslovi da odgovori na svojata namena - se pokazalo krajno neefikasno. Izlez od vakvata situacija turskata vlast pobarala vo primena na niza drugi sredstva i načini za reguliranje normalen i bezopasen promet na patnicite i stokata po patišтата.

X

Vo XVII vek vo Makedonija se forsira martološkata služba, koja imala zadača da gi čuva dervenite, mostovite i opasnite mesta po patišтата i da gi progonuva i faka pojavaenite ajduti, aramii i sl. Martolozite bile regrutirani glavno od hristijanskoto naselenie. No od krajot na XVII vek turskite vlasti nastojuvaa da gi zamenat so muslimani, bidejki prvite ne ja vršele sovesno svojata služba.²²⁾ Megutoa, koga nikakvi merki ne uspeale da gi sprečat svoevolijata na martolozite centralnata vlast bila primorana da pristapi kon nivnoto ukinuvanje, vo 20-te godini na XVIII vek.²³⁾ No i pokraj toa, martolozite možele da se sretnat i vo naredniot period.²⁴⁾

Značajno mesto vo sklopot na merkite za obezbeduvanje na patišтата pretstavuvale gradenjeto na tvrdini i palanki

na poznačajne punktovi od glavnite soobračajni arterii. Taka, kon krajot na XVI vek bila izgrađena tvrđina vo dervenot Kačanik. Pričina za nejzinoto građenje bila pojavata na golem broj "^{ara-}ami" vo dervenot. Vo 1586 godina, ^{Koga} tvrđinata bila ušte vo izgrađba vo spomnatiot derven boravela družina od pet-šest stotini "arami" koj krstosuvale po patištata. Kalkavo značenje i bilo pridavano na tvrđinata vo sprečuvanje na ovie arami, se gleda od faktot što skopskiot beg Jusuf beg, ^{Koj} vo istata godina, trebalo da zamine vo voen pohod, bil oslobođen od istiот, zaedno so del od svoje spai, za da se angažira vo nejzinoto dovršuvanje.²⁵⁾

Vo 1634/35 godina bila izgrađena Kriva Palanka (Bajrampašina Palanka), zašto na toj teren bilo neobično silno ajduskoto dviženje, a tokmu tuka pominuvala edna od mnogu važnite komunikacioni linii na Balkanot. Utvrđena i snabđena so turska posada, taa trebalo da posluži kak o uporište protiv ajdute.²⁶⁾ Takvi palanki niknuvale i vo drugi delovi od Balkanskiот Полуостrov.²⁷⁾

Podocna, vo tekot na XIX vek, kraj patištata se gradele kameni karauli (bekleme) so turski straži, obično na istite mesta, kajšto porano ležele slamenite dervendžiski kolibi. Ostatoци od takvi karauli možat i denes da se vidat kraj ~~mnogumu~~ nekoгаšnite dervendžiski sela: Prisad, Pletvar, Stracin i dr.²⁸⁾

Opasnoста od nenadeen napad nad patnicite Turcite se obiduvale da jaотстранат so prezeмање merki za rasčistuvanje terenot od dvete strani na patot. Taka, na primer, poradi toa što dervenot obrasnat vo gusti šumi vo planinata Babuna bil poln so ajduti, koj ottuka napagale na patnicite i okolnoto naselenie, vo letoto 1689 godina bile prezemeni merki za sečenje na šumata.²⁹⁾ Osven toa, i samite patnici, za da gi odbegnат neгодите što skoro redovno gi očekuvale na patot, nastojuvale da se dvižat vo što pogolemi grupi i so vooružena pridružba.³⁰⁾

Pri seto toa za da go sprečat diviženjeto na ajdutite i na raznite drugi nemili elementi po patištata, turskite vlasti pribegnuvale kon zatvoranje na поваžnite premini i izdavanje specijalni patni dozvoli, bez koi ne moželo da se patuva vo vna-trežnosta na zemjata.³¹⁾

X

Seto goreizneseno pokažuva deka agonijata na osmanskiot feudalni poredok gi gonela turskite vlastodršci i na planot na merkite za obezbeduvanje neprečeni premini po patištata i klisurite postojano da baraat se novi i novi načini i sredstva, koi obično na brgu se pokažuvale neefikasni. Na taa linija bil i obidot za povtorno oživuvanje na dervendžistvoto, samo na anogu poinakvi principu otkolku što toa ni e poznato od dosegašното izlaganje. Taka od fermanot na sultanot Ahmed III, izdaden na 20 mart 1722 godina, a upaten do golem broj kadii, megu koi dobar del od kazite vo Makedonija, doznava deka na Rumeliski ot va- lija Osman paša mu bilo naloženo sosema da gi odstrani martolozite i pandurite, poradi toa što gi terorizirale i ograbuvale trgov- cite i drugite što minuvale niz dervenite, kako¹ rajata, barajki od niv pari i hrana. Namesto niv, čuvanjeto na dervenite trebalo da go prezeemat žitelite (rajata) od kazite, bez da zemaat nitu edna aspra (akča) od minuvačite, pod forma na danok za premini ili pod nekoj drug izgovor. Sekoja nastanata šteta po imotot ili životot na patnicite bile dolžni da ja na- dopolnat mesnite žiteli. Za taa cel od niv bile zemeni prethodni sudski garancii (garantni hudižeti).³²⁾

I ovojpak tovarot na novite zadolženija padnal pre- dišno vrz žitelite na dervendžiskite sela, koi, i pokraj site pomestuvanja, obično, seušte bile relativno najblisku do der- venite što trebalo da se čuvaat.³³⁾

Megutoa, kako što doznava od eden izvoren doku- ment, organizacijata na službata što doagala da gi zameni marto-

lotite i pandurite vo nivnite zadači okolu čuvanje na dervenite, ne bila identična so taa na dervendžiite. Dokumentot se odnesuva na Sofiskata kaza,³⁴⁾ a pokažuva deka, sega, od selata vo edna kaza se izdvojuvale određen broj lica što ke bi dat dolžni da gi čuvaat dervenite. Toj broj zavisel od brojot na "hane",³⁵⁾ smetajki po eden čovek na pet "hane". Se zemale samo mladi, odbrani lica. Tie bile organizirani vo posebni družini od po dvaeset duši. Na čelo na edna takva družina stoel buljuk-baša, naznačuvan so poseben ferman od sultanot, a zeman od redovite na družinata. Takva edna družina bila dolžna da pazi i odgovara na sigurnosta na patnicite što minuvale vo određen sektor vo kazata na koja i pripagale. Materijalnoto obezbeduvanje na družinata pagalo vrz istite sela od koi bile zemeni najzinite členovi. Selata bile dolžni da davaat po 24 pari od "hane" za nivnata dnevna izdržka.

Vakvata organizacija trebalo da bide sprovedena i vo drugite kazi vo Rumelija. Toa go pokažuva edna dopolnitelna carska zapoved od 23.II.1722 godina, od koja se gleda deka i drugite kadii bile dolžni, soglasno zakenot, da prezemat merki vo toj odnos i da sostavat spisoci na družinite i nivnite buluk-baši, isključivo od mesnata raja - selanite. Od ovoj dokument doznavamo i toa deka garancija za slobodno i bezopasno minuvanje na patnicite i trgovcite davale ne samo licata što vleguvale vo družinite, tuku i nivnite soselani.³⁶⁾

Očigledno, vakvata organizacija na dervendžiskata služba imala mnogu malku zaedničko so onaa što ni e poznata od dosegašното izlaganje. Dodeka porano za čuvanje na dervenite bile angažirani samo do niv najbliskite sela, vo celina ili delum sega gledame kako čuvarite se regrutiraat od poveke sela. Noviot način na formiranje na gorespomenatite družini nalagal voveduvanje eden vid danok za izdržka na dervendžiite što bil nalagan na selata od kazata na koja tie i pripagale. Prostorot na koj sega se protegala nivnata odgovornost bil zgolemen, što, od svoja

strana, diktiralo i pogolem radius naдвиženje na družinata. Porano tie bile rečisi nepodvižni, vrzani za određeni punktovi od patot. Seto ova naveduва na zaključok deka vakvata organizacija na službata na obezbeđivanje na patištata bila mnogu poblisk na martoloskata otkolku na dervendžiskata. Toa i ne e slučajno, koga se ima predvid deka taa doagala tokmu za da ja zameni martoloskata služba.

Od druga strana, realnata situacija na terenot se-kako ukažala golemo vlijanje za vakvoto rešenje. Sé pomalku mo-žele da se najdat sela locirani neposredno kraj považnite patištata, vo dervenite, koj da bidat angažirani za dervendžiskata služba po stariot način. Osven toa, so novite ~~pa~~ propisi, odgovornosta za eventualnite neprijatnosti i šteti nanesení na minuvažite se prenesuvala na poširok krug od mesnoto naselenie. Turskite vlasti sekako smetale deka na toj način ke se postigne pogolema sigurnost pri patuvanjeto.³⁷⁾

Sepak, vremenjata se izmenile, pa eden vakov čeker ne možel da dađe nekoj poviden rezultat. Pred sé, samoto sproveduvanje vo život na odlukata ne bilo izvršeno nasekade odednaš. Vo Bersko, na primer, toa stanalo so golemo zadocnuvanje, duri vo 1748 godina.³⁸⁾ A prašanjeto e dali nasekade voočšto i bile napraveni obidi vo toj pravec. Od druga strana, nekoj izvorni podatoci pokažuvaat deka i vo narednite decenii centralnata turska vlast morala da intervenira za odštemanje ulogata na čuvari na dervenit od hristijanite, i nejzinoto doveruvanje na muslimanite.³⁹⁾

Dali iznesenive promeni značele definitivno likvidiranje na dervendžiskata institucija, od onoj tip ^{što} e predmet na našive proučuvanja? Nema сомневање, tie promeni se една potvrda poveke deka vo ovoj period taa bila veke odživeana institucija za obezbeđivanje patištata, na koja ne moželo poseriozno da se smeta. Pa sepak, izvesni dokumenti ukažuvaat deka taa se održale sé do prвите decenii na XIX vek, zakar, kakošto veke

naglasivme, i vo vid na beznačajni ostatoci.⁴⁰⁾

Seušte ne e възможно da se dađe ^{točen} odgovor koga definitivno bilo likvirano dervendžistvoto, i dali za toa bil izdaden nekoj oficijalen dokument od strana na centralnata turska vlast. Vo sekoj slučaj, dokolku i došlo do izdavanje na takov dokument, toj trebalo samo da ja potvrdi faktičkata položba na terenot, ili, potožno, da turi kraj na posledite ostatoci od dervendžiskata institucija. Toa moželo da stane vo periodot na golemite reformi vo Osmanekata Imperija, t.e. vo vremenoto na tanzimatot.⁴¹⁾

II. POSEBEN DEL

Ovde ke bidat izneseni site dervendžiški sela vo Makedonija za koi ima ukažuvanja vo nam dostapnata pišana izvorna dokumentacija. Vo obzir se zemeni site tri sostavni delovi na Makedonija, iako Egejska i Pirinska Makedonija se daleku poslabo zastapeni od Vardarska Makedonija, odnosno denešna NR Makedonija. Poslednava e celosno proučena vo pogled rasprostranetosta na dervendžistvoto, so isključok na najziniot jugozapaden i donekade istočen del.

Namerata ne ni beše da go prikajeme istorijatot na nekogašnite dervendžiški sela voopšto, tuku samo dokolku toj e vo tesna vrska so dervendžiskata služba što žitelite na tie sela ja vršele. Vo toj odnos najmnogu podatoci ni dadoe turskrite popisni defteri od XV i XVI vek. So ogled na izvornednoto značenje na tie novi arhivski podatoci i periodot na koj se odnesuvaat, nie se obidovme, vo šro pokoncizna forma, istite da gi izneseme. Smetame deka edno takvo optovaruvanje na tekstot ima svoje opravdanie.

Od golema polza pri obrabotkata na ovoj del ni bea i našite terenski ispituvanja što gi vrševme vo granicite na denešna NRM. Tie ni dadoe niza podatoci što ubavo gi potvrđuvaat i dopolnuvaat arhivskite materijali. Za žal, ne ni beše možno vakvi ispituvanja da napravime i vo drugite dva dela od Makedonija, iako potrebata od niv beše golema, zošto tokmu za tie delovi i pišuvanata graga so koja raspolagame e nedostatna.

Posebna teškotija pri obrabotkata na ovoj del pretstavvaše identifikuvanjeto na dervendžiskite sela vrz baza na turskrite popisni defteri. Nea, pred sé, ja otežnuvaše faktot što del od tie sela denes ne postojat. Nekoi pak od niv pretrpele izvesni ili koreniti premeni vo iminjata, taka što denes gi srekaваме pod poinakvi iminja od onie što gi nosele vo minatoto. Najposle, čitanjeto na iminjata na naselbite pišuvani so arabica, često bez dijakritički točki, ne sekogaš e apsolutno

sigurno. Poradi seto toa, eden mal del od naselbite zasega moraa da ostanat neidentifikuvani. Toa e, smetame, sosesma normalna pojava, koga se zeme vo obzir brojot na selata što gi priveduvane.

Selata se predadeni po azbučen redosled.

I. A r m e n s k o

Seloto leži zapadno od Lerin, kraj glavniot pat što od Lerin vodi za Kostur i Korča. Spored sočuvanoto predanie, nekogaš toa bilo saesteno pogore i pozapadno od denešnoto selo.¹⁾

Najstariot defterski podatok što ni dava možnost da vidime deka seloto vršelo dervendžiska služba e od 1481/82 godina,²⁾ koga vo nego živeele 27 domakinstva i 4 vdovici, makedonsko hristijansko naselenie. Vleguvalo vo Lerinskata nahija, kako sostaven del na eden od timarite, so 301 akči godišen iznos davački na spajjata.³⁾ Kako dervendžisko, seloto se spomenuva i vo 1544/45 godina,⁴⁾ koga vleguvalo vo timar što pripagal kon Prilepskata nahija, so 4.443 akči prihod na spajjata.⁵⁾

Sudejki spored nestopoložbata, Armensko bezdrugo imalo zadača da go čuva gorespomnatiot pat Lerin-Kostur, odnosno Lerin-Korča.

II. B a p č o r

Seloto leži megu Kostur i Lerin, vo podnožjeto na planinata Vič.

Edinstveniот defterski podatok od koj doznavame deka Bapčor bilo dervendžisko selo e od XVI vek. Vo eden popisen defter od toa vreme seloto e запиšano kako timar, a imalo 52 domakinstva. Administrativno pripagalo kon Kostursko.¹⁾

Na dervendžiskata služba što seloto je vršelo vo minatoto i denes pōtsetuva imeto "Dervenč", što go nosi edno mesto kraj seloto.²⁾ Spored nespoložbata na seloto, sigurno e deka imalo zadača da go čuva i nadgleduva preminot preku planinata Vič, kađe porano imalo mnogu arami i se slučuvale zulumi i sl.³⁾

III. B a r b a r a s

Ova selo denes ne postoi. Leželo na Barbaraškiот preslap preku koj pominuva patot Prilep-Kičevo. Raseleno e vo

najnoviot period.¹⁾

Barbaras se spomnuva ušte vo hrisovulata na kralot Milutin od 1300 godina.²⁾ Po turskoto osvojuvanje na Makedonija, kon sredinata na XV vek, seloto imalo sé na sé 5 domakinstva i eden neženet.³⁾ Megutoa, veke vo 1476/77 godina toj broj se pokazil na 57 domakinstva i 5 neženeti,⁴⁾ a samo 5 godini podocna na 106 domakinstva i 9 vdovici.⁵⁾ Vo početokot na XVI vek došlo do opaganje brojната sostojba, iako Barbaras i natamu ostanalo edno od najgolemite makedonski sela. Vo 1519 godina toa imalo 77 domakinstva i 2 neženeti.⁶⁾ Ova brojna sostojba ostanala neizmeneti i okolu 1523 godina, so taa razlika što namesto neženetite se pojavuvaat 2 vdovici.⁷⁾ Opağanjeto prodolžilo i vo narednite godini, taka što vo 1528/29 godina vo seloto bile zaregistrirani 59 domakinstva, 7 neženeti i 2 vdovici,⁸⁾ a vo 1544/45 - 42 domakinstva.⁹⁾

Za celoto ova vreme seloto vleguvalo vo Kičevskata nahija, kako sostaven del na eden od zeametite, odnosno timarite. Prihodot što od seloto go dobivale negovite feudalni gospodari vaka se dvižel vo gorenavedenite periodi: vo sredinata na XV vek - 565 akči; vo 1476/77 god. - 1220 akči; vo 1481/82 god. - 1060 akči; vo 1519 god. - 1915 akči; vo 1523 god. - 1915 akči; vo 1528/29 god. - 2147 akči; vo 1544/45 god. - 2434 akči. Žitelite na seloto bile Makedonci hristijani.

Kako dervendžisko za prvpāt go srekaваме vo popisot od 1476/77 godina. Bidejki kon sredinata na XV vek, sudejki sporēd popisniot deŕter od toa vreme, seušte ne vršelo dervendžiska služba, može da se pretpolaga deka so nea bilo nagrbano nekade vo periodot od sredinata na XV vek do 1476/77 godina. Pritoa, mnogu e verojatno deka brzoto zgolemuvanje na naselбата vo istiот period rezultiralo predimno poradi potrebata od čuvanje na patot Prilep-Kičevo, vo teško procōniot i šumovit predel kaj seloto Barbaras.

Kon sredinata na XVI vek bila izvršena reorganizacija na dervendžiskata služba vo seloto, na toj način što za natamošното nejzino izvršuvanje bile određeni 30 duši, odnosno domakinstva, dodeka ostanatite žiteli na seloto trebalo da gi izvršuvaaat obvrskite na običnata raja.¹⁰⁾

Na okolu dva kilometri zapadno od nekogašното selo Barbaras postoji edna mala visočina koja dominira nad dvete strani od patot Prilep-Kičevo. Mesното naselenie i denes ja vika "Tapanče" što očigledno upatuvaa na toa deka tuka porano stoel dervendžija so tapan. Vpročem, predaniето toa go potvrduva, ukazuvajki deka na toa mesto nekogaš imalo koliba so straža kojašto go čuvala patot.¹¹⁾ Osven toa, vo blizina na nekogašното selo i denes postoji polurazurnata kula, kako nem svečok za toa deka i podocna po prekratuvanjeto na dervendžiskata služba, ovoj planinski kraj bil opasen za minuvanje, pa moral da bide čuvan od strana na Turcite.¹²⁾

IV. B e g n a

Seloto denes ne postoji. Leželo kraj severozapadniот breg na Ostrovsното ezero, levo od patot što vodi kon Bitola. Raseleno e vo početokot na XIX vek, poradi zulumite od Ali Paša Janinski.¹⁾

Najstariот defterski podatok koj ni ukažuva deka seloto bilo dervendžisko e od 1481/82 godina. Togaš toa imalo 22 domakinstva, Makedonci hristijani. Vleguvalo vo Lerinskata nahija kako sostaven del na eden od togašните timari, so 221 akči prigod na spaijata.²⁾

Kako dervendžisko, seloto se spomnuva i vo eden dokument od 1679 godina,³⁾ što znači deka togaš seušte vršelo dervendžiska služba. Zadača mu bila da go čuva patot od Lerin za Voden, koj vo predelot na seloto e planinski, a vo ona vreme

bil i opasen za vrvenje. Vo podocnežniot period, tuka, na prostot megu ova selo i s. Čegan, koe što isto tako vršelo dervendžiska služba, bila izgrađena turska karaula.⁴⁾

V. Biljanovce

Seloto leži jugozapadno od Kumanovo, vo neposredna blizina na gradot. Vo blizina na seloto postoji m. Selišta, kade verojatno bilo staroto Biljanovce. Na toa mesto neodamna bil otkrien eden star bunar.

Edinstveniот izvoren podatok od koj doznavamo deka seloto vršelo dervendžiska služba e od 1530/31 godina. Togaš toa imalo 13 domakinstva, koi na svojot feudalен gospodar mu davale 931 akči godišen prihod. Seloto vleguyalo vo Štipska kaza.¹⁾

Zadača na dervendžiite od Biljanovce im bila da go čuvaat patot Skopje-Kustendil, koj vrvel kraj samoto selo. Ovoj pat i denes bvo seloto se spomnuva kako "carskiw, stambolski drum i se ukažuva deka toj bil glaven pat od Carigrad kon Jadransko More, što napolno odgovara na istoriskata vistina.²⁾

Na nekogašnata dervendžiska služba što seloto ja vršelo ukažuva i imeto "Derven" što go nosi edno mesto, na eden kilometar jugoistočno od denešnoto Biljanovce. Tuka minoval gorespomnatiot pat. Na toa mesto, koe nekogaš bilo pošumeno i mnogu opasno za vrvenje, bidejki imalo ajduti, seušte stoi t.n. Derven Češma. Kraj "Dervenot" i denes leži edno od selskite maal što go vikaat Derven Maslo.³⁾ Osven toa, se ukažuva deka vo starite turski tapii Biljanovce bilo označuvano kako "Derven".

Ne se pomni deka vo seloto imalo an, no se znae deka takov postoeł podaleku od seloto na patot kon Arapov Kladenec.

VI. Bistrenci

Seloto denes leži kraj leviот breg na Vardar, severozapadno od Demir Kapija. Tuka porano bile dve sela: Bistrenci i Dubjane,¹⁾ no postepeno sosema se spoile i sega se vodat pod

edno ime - Bistrenci. Vo blizina na seloto ima "crkvište" i "risjansko grobište", kade do krajot na XIX vek se naogalo hristijansko Gorno Maalo.²⁾ Sekako deka celoto selo porano tuka bilo smesteno.

Edinstveni ot defterski podatok od koj doznavame deka seloto vršelo dervendžiska služba e od 1530/31 godina. Togaš toa broelo 47 "nevernički" domakinstva i 12 neženeti. Vleguvalo vo Strumičkata kaza, a na svojot feudalni gospodar mu davalo 3678 akči godišen prihod.³⁾

Od krajot na XVII vek vo Bistrenci otpočnalo naseluvanje na turskiot i islamizacija na makedonskiot ~~element~~^{element}, taka što kon krajot na XIX vek se zadržalo samo edno hristijansko, odnosno makedonsko maalo (spomnatoto Gorno Maalo), a veke vo početokot na XX vek seloto e čisto muslimansko.⁴⁾ Megutoa, vo ponoviot period došlo do novi zabeležitelni etnički promeni vo seloto, na toj način što turskiot etnički element e sveden na minimum. Site ovie promeni se pričina za otsustvo na sekakvo naredno predanie za dervendžiskata služba što seloto ja vršelo vo minatoto. Postoi samo eden indirektni podatok, koj može da se dovede vo vrška so taa služba. Kraj seloto ima eden breg što go nosi imeto "Vardica"⁵⁾ koe nesomneno e adekvatno na iminjata "Straža" i "Derven", so koi tolku često se srekaваме na terenot i koi najčesto označavaat mesta kade stoela dervendžiskata straža. A "Vardica" zaseda položba što možela da posluži za takva namena. Vo nejzinoto podnožje pominuva patot što od jug odi za Štip.⁶⁾ Osven toa, od Bistrenci eden pat vodil za s. Konče, a ottuka za Strumica.

VII. B l a c a¹⁾

Seloto leži severoistočno od Kostur, na južnata strana od planinata Vič. Postoi predanie deka storoto selo bilo smesteno blizu do vrhot na spomnatata planina, što znači poseverno, kon Lerin.²⁾ Ako e ^{toa} točno, ne e isključeno i ova selo, kako

s. Bapčor, da go čuvalo preminot preku planinata.

Edinstveni ot defterski podatok koj ukažuva deka seloto vršelo dervendžiska služba e od 1481/82 godina. Togaš toa bilo prilično golemo, imalo 51 domakinstva i 3 vdovici, makedonsko hristijansko naselenie. Vleguvalo vo Lerinskata nahija, kako sostaven del na eden od togašnite timari, so 478 akči prihod na spaljata.³⁾

VIII. B o z i c a (?)

Ne moževne da štvrdime koe e ova selo.

Edinstveni ot defterski podatok za seloto, posebno za toa deka bilo dervendžisko, e od 1530/31 godina. Togaš toa imalo 25 domakinstva. Vleguvalo vo Štipската kaza, kako sostaven del na zsemotot na eden od ovčepolakite juruci, Ferhat aga, komu mu noselo prihod od 711 akči godišno.¹⁾

IX. B o r i n o

Ova selo leži severozapadno od Prilep. Kon krajot na XVIII vek vo nego bile izvršeni golemi etnički propeni. Makedonskoto naselenie bilo istisnato od Albanci-muslimani.¹⁾

Edinstveni ot izvoren podatok za seloto, koj ednovremeno ni pokažuva deka toa vršelo dervendžiska služba e od 1481/82 godina. Togaš toa imalo 28 domakinstva i 5 vdovici, Makedonci hristijani. Vleguvalo vo eden od timarite na Lerinskata nahija, a na spaljata mu noselo 360 akči godišen prihod. Teritorijalno pripagalo kon Prilepskata nahija.²⁾

Sporod mestopoložbata na seloto može da se pretpolaga deka toa kako dervendžisko imalo zadača da go čuva patot Prilep-Brod ili patot od sever kon Bitola.

X. B r o d e c

Seloto leži severno od Skopje, vo polite na Skop-ska Crna Gora.

Vo 1455 god. Brodec imal 12 domakinstva.¹⁾ Vo nared-
nite godini toj broj malu se zgolemil, taka što pri popisot od
1476/77 godina bile zaregistrirani 20 domakinstva,²⁾ a pri popi-
sot od 1481/82 godina - 27 domakinstva i edna vdovica.³⁾ Vo nared-
noto stoletie došlo do namaluvanje brojната sestojba na žitelji-
te na seloto. Taka, vo 1528/29 godina vo nego živeele 11 doma-
kinstva i 2 neženeti,⁴⁾ a vo 1544/45 godina - 10 domakinstva i
eden neženet.⁵⁾

Za celoto ova vreme Brodec vleguval vo Skopskiot
vilast, odnosno nahija, otprvin, vo XV vek, kako sestaven del
na eden od timarite, a potoa, vo XVI vek, kako del od vakufite
na Isa beg. Na svojot feudalni gospodar toa mu noselo prihod koj
vo 1455 godina iznesugal 312 akči; vo 1476/77 godina - 440 akči;
vo 1528/29 godina - 390 akči; i vo 1544/45 godina - 523 akči.
Naseleno bil so Makedonci hristijani.

Kako dervendžisko seloto se javuva samo vo popisite
od 1455 i 1476/77 godina. Toa znači deka Brodec mnogu rano počnal
da vrši dervendžiska služba, ne samo za kuso vreme, Ova povlija-
elo od narodnoto predanie da iščezne sekakva traga za taa služ-
ba. Vrz osnova nagašnata mestopoložba, može da se pretpolaga
deka seloto go čuvalo planinskiot pat što od Skopje vedel kon
Gnilane.

XI. B r u š n i c a

Ne uspeavme da go odredime lokalitetot na ova skopsko
selo.¹⁾

Vo 1476/77 godina seloto imalo 23 domakinstva i edna
vdovica.²⁾ Samo po 5 godini brojната sestojba spadnala na 15 do-
makinstva i 3 neženeti.³⁾ I vo narednoto stoletie se zabeležuva
variranje vo razvojt na naselбата. Taka, vo 1528/29 godina tas
imala 19 domakinstva, 5 neženeti i edna vdovica,⁴⁾ a vo 1544/45
godina - 15 domakinstva i eden neženet.⁵⁾

Za celoto ova vreme Brušnica vleguvala vo Skopskiot vilaet odnosno nahija, kako sostaven del na eden od timarite. Na svojot spaija mu noselo prihod koj vo 1476/77 godina iznesuval 2026 akči, vo 1481/82 - 1394 akči; vo 1528/29 godina - 816 akči i vo 1544/45 godina - 966 akči.

Kako dervendžisko, se javuva samo vo popisite od XVI vek, što znači deka relativno docna počnalo da vrši dervendžiska služba. Kon sredinata na XVI vek i ovde stapila vo sila odredbata za reorganizacija na službata, iako ne možela da ima nekoe značajno vlijanje, biđejki seloto vo toj period nemalo soodveten broj domakinstva, za da dađe 30 lica dervendži, kako što toa se predviđovalo so odredbata.⁶⁾

XII. B u j k o v c i

Seloto leži istočno od Skopje. Spored sočuvanoto narodno predanie, staroto selo bilo smesteno na m. Selišta, okolu 2 km. jugoistočno od denešното s. Bujkovci. Tamu i denes možat da se najdat ostatoci od starite selski kuki.

Vo 1476/77 godina seloto imalo 13 domakinstva, Makedonci kristijani.¹⁾ Po 5 godini toj broj se namalil na 8 domakinstva.²⁾ Vo naredniot, XVI vek, došlo do neznatno zgolemuvanje na naselbata. Taka, vo 1519 godina vo Bujkovci živeele 28 domakinstva,³⁾ vo 1528/29 godina - 22 domakinstva i 2 neženeti,⁴⁾ a vo 1544/45 godina - 23 domakinstva i 2 neženeti.⁵⁾

Za celoto toa vreme seloto vleguvalo vo sostav na Skepekata nahija, kako sostaven del na eden od timarite. Na svojot spaija mu noselo godišen prihod koj vaka se dvižel vo goreoznačeniot period: vo 1476/77 godina toj iznesuval 700 akči; vo 1481/82 godina - 293 akči; vo 1519 g. - 2331 akči; vo vo 1528/29 godina - 1578 akči, i vo 1544/45 godina - 2446 akči.

Kako dervendžisko, seloto za prvpot se pojavuva vo popisot od 1519 godina,⁶⁾ za veke kon sredinata na XVI vek, su-

dejki spored popisot od tej period, da prestane da ja vrši dervendžiskata služba.⁷⁾ Toa znači deka Bujkovci dosta kuso vreme imalo status na dervendžisko selo.

Zadača na dervendžite od seloto sekako im bila da go čuvant patot Skopje-Štip, što minoval kraj m. Selišta, t.e. kraj staroto selo, a koj vo narodnoto predanie e poznat kako "Serski pat", odnosno "Carski pat". Vo blizina na "Selišta" i denes postoi m. Derven, niz koe vrvel toj pat i kade verojatno bila postavana dervendžiska straža.

XIII. B u k o v i k

Denes ova selo ne postoi. Raspoloživata dokumentacija dava dve značajni ukaživanja vo vrška so negovata nekogašna nestopoložba. Prvo, vo tekot na XV i XVI vek seloto vleguvale vo rankite na Kičevskata nahija, i vtoro, togaš toa leželo kraj patot što Kičevo go svrzual so Tetovo. Ako pri ova se zeme vo obzir i imeto na seloto, može da se pretpolaga deka toa stoi vo tesna vrška so istoimenata planina koja se protega točno na prostorot kade što pominuval spomnatiot pat, ili, pokenkretno, deka seloto bilo smesteno vo polite na planinata Bukovik.¹⁾

Vo 1476/77 godina seloto broelo 20 domakinstva i 4 neženeti.²⁾ Vo narednite nekolku godini toj broj neznatno se izmenil, bidejki vo 1481/82 godina bile zaregistrirani 27 domakinstva i 2 vdovici.³⁾ Slična položba naogame i vo početokot na XVI vek. Vo 1519 godina seloto imalo 23 domakinstva, 3 neženeti i edna vdovica.⁴⁾ No, veke okolu 1523 godina toa narasnało na 66 domakinstva i edna vdovica.⁵⁾ Vo 1528/29 godina bile запиšani 49 domakinstva i edna vdovica,⁶⁾ a vo 1544/45 godina - 40 domakinstva, 2 neženeti i 4 vdovici.⁷⁾

Za celoto ova vreme s. Bukovik vleguvale vo Kičevskata nahija, kako sostaven del na eden od timarite. Prihodot što od seloto go zemale negovite feudalni gospodari vaka se dvižel:

vo 1476/77 godina toj iznesuval 540 akči; vo 1481/82 godina - 316 akči; vo 1519 godina - 1625 akči; vo 1528/29 godina - 2551 akči, i vo 1544/45 godina - 2330 akči.

Naseleno so Makedonci hristijani, seloto postojano, počnuvajki od 1476/77 godina, a sekako i pred toa, vršelo dervendžiska služba. Zadača mu bila da go čuva patot što od Kičevo vodil za Tetovo. (8) **قاندله اشار بولی بکر**

Kon sredinata na XVI vek bila izvršena reorganizacija na dervendžiskata služba. Za nejinoto natamošno vršenje bile određeni 30 lica od seloto. (9)

XIV. V e t u n i c a

Seloto leži od južnata strana na patot Skopje - Kriva Palanka, (1) Nema nikakvi indikacii za menuvanje na negovata mestopoložba vo minatoto. Denešnata Vetunica e selo od razbien tip. Razdeleno e na 4 maala, oddalečeni edno od drugo. Najstaro e Bogojskoto maalo, što e najbliško do sosedniot Stracin.

Edinstveniот defterski podatok što ni ukažuva deka seloto bilo dervendžisko e od 1530/31 godina. (2) Togaš toa imalo 11 domakinstva, (3) Makedonci hristijani. Na svojot feudalен gospodar mu davalo 700w akči godišen prihod. Vleguvalo vo sostav na kazata Ilidža (t.e. Banja-Kustendil). (4)

Vo blizina na Vetunica, megu dvete rekički što tečat niz seloto, se naoga mesto narečeno Derven, kraj koe ponuва patot Skopje-Kriva Palanka. Skoro po istata relacija vrvel i stariot pat. Bezdrugo na "Dervenot" bila postavuvana dervendžiska straža od seloto, so zadača da obezbeduva neprečeno i bezopasno dviženje po ovaа mnogu značajna komunikacija. Potrebata od takvo obezbeduvanje sekako bila golema vo ovoj planinski kraj, poznat po ajdutskoto dviženje.

XV. Vešalovik

Seloto vleguvalo vo Tetovska nahija, odnosno vilaet. Denes vo toj del od Makedonija ne postoi selo so takvo ime. Sigurno e, megutoa, deka s. Vešalovik e identično so denešното s. Vešala. Na toa, pred sé, naveduva sličnosta vo iminjata. Nezmatnata razlika vo toj pogled sekako se dolži na golemite etnički promeni što nastanale vo seloto, kako, vpročom, i vo celata oblast. Dodeka s. Vešalovik bilo naseleno isključivo od Makedonci hristijani, denešното s. Vešala e šiptarska naselba. A deka poslednovo porano bilo makedonsko, ukažuvaat ne samo sočuvanoto narodno predanie, tuku i iminjata na neкои mesta vo negovata blizina ("Grobišta", "Crkva" i sl.). Osven toa, kraj patot što odi od Tetovo na okolu 1 km. pred seloto, postoi mesto Derven.¹⁾ Koga se znae deka Vešalovik bilo dervendžisko selo, ova e edna potvrda poveke deka se vo prašanje dve iminja za edno isto selo. Pritoa, ne e isključena mogućnosta staroto selo da leželo na neкое drugo mesto, vo blizina na denešното. Za žal, denešnite žiteli na seloto ne možat da kažat ništo pooredeno vo toj odnos. Vpročom, tie ne znaat ni koga otprilika nivnite dedovci došle vo seloto. Velat samo deka toa "mnogu odamna stanalo".

Nasproti predanieto, popisnite defteri so koј raspolagame davaat mnogu poveke podatoci za seloto. Prviot takov podatok e od 1455 godina, koga Vešalovik broelo 52 domakinstva.²⁾ Vo 1481/82 godina ostanala rečisi istata brojna sostojba - 51 domakinstva.³⁾ Vo 1519 godina seloto narasnało na 60 domakinstva Makedonci hristijani, a što e za posebno odbeležuvanje, kako isključitelna pojava kaj dervendžiskite sela vo Makedonija, vo nego bile zaregistrirani i 2 muslimanski domakinstva.⁴⁾ Podatokot ne dopušta da se vidi narodnosnata pripadnost na ovie muslimani. Značajno, e, megutoa, deka veke vo popisot od 1528/29 godina tie ne se zapišani, što znači iščeznale, vođ za nas nepoznati pričini. Seloto e pak čisto makedonsko, so vkupno 41 domakinstva i 11 neže

neti.⁵⁾ Ve 1544/45 godina toj broj se namalil na 33 domakinstva.⁶⁾

Za celoto ova vreme seloto vleguvalo vo sostav na hasovite na tetovskiot subaša, odnosno mirmiranot na Rumelija, so isključok vo 1519 godina, koga bilo zavedeno kako sostaven del na eden od zeametite. Prihodot što spomnatite feudalni gospodari go zemale od seloto se dvižel vaka: vo 1455 godina toj iznesuval 1320 akči; vo 1481/82 godina - 2400 akči; vo 1519 godina - 2500 akči; vo 1528 godina - 2519 akči, i vo 1544/45 godina - 2919 akči.

Kako dervendžisko seloto se javuva veke pri popisot od 1455 godina,⁷⁾ što znači deka dosta raro bilo nagrbeno so dervendžiskata služba. Kon срединata na XVI vek i ovde došlo do reorganizacija na dervendžiskata služba, na toj način što za natamošnoto nejnino izvršuvanje bile ostaveni 30 lica.⁸⁾ Zasega nedostignat podatoci za da se vidi do koga seloto ja vršelo dervendžiskata služba.

Glavna zadača na dervendžiite od Vešalovik sekako bila da obezbedat sloboden premin na del od patot što od Tetovo vodi za Brod i natamu za Albanija, a kojšto pominuva kraj seloto.⁹⁾ I denes se raskažuva deka ovoj pat od sekogaš bil mnogu opasen za vrvenje, poradi čestite napadi od strana na aramite i ajdutite.

Za potrebite na patnicite vo s. Vešala porano postoele an, od koj denes ne postojat nikakvi ostatoci, osven živ spomen kaj naselenieto.

XVI. V e š t a(?)

Edinstveniот дефтерски податок врз основа на кој дознаваме deka seloto bilo dervendžisko e od 1530/31 godina. Togaš toa imalo 28 domakinstva i 18 neženeti Makedonci hristijani. Na svojot feudalен gospodar mu noselo 1294 akči godišen prihod.¹⁾ Meguton, selo so vakvo ime denes ne postoi vo Makedonija. Imajki

predviđ deka seloto vo XVI vek vleguvalo vo sastav na Strumička-
ta kaza, a pod pretpostavka da bilo pogrešno zapišano vo defterot
što go navedovme, postoji možnost toa da e današното s. Vešje
(jugoistočno od Kavadarci) ili pak nekogašното s. Veštani, čii-
što urnatini možat da se vidat južno od gr. Štip. Vterata možnost
ja smetame mnogu poverojalna. Vo s. Vešje ne postoji nikakvo uka-
živanje za dervendžiskata služba, a osven toa, kolku što zasega
se znae, toa nastanalo duri kon krajot na XVIII vek. Prvi negovi
žitelji bile Turcite izbegani od gorespomnatoto selo Veštani,
pod pritisk na Arnautite. Pod vlijanje na imeto na staroto selo,
novata naselba bila narečena Vešje.²⁾ Od druga strana, s. Veštani
ležele pokraj značajnata arterija što od s. Pepelišta vodela
za Štip.

XVII. V i l i n c i (?)

Ne možavme da utvrdime koe e ova selo i kade leželo.¹⁾

Edinstveniot defterski podatok za seloto, a posebno
za toa deka bilo dervendžisko, e od 1476/77 godina. Togaš imale
se na se 4 domakinstva. Vleguvalo vo Veleškata nahija, kako sasta-
ven del na hasovite od suhašata, konu mu noselo prihod od 166
akči.²⁾

Sudejki po brojot na žitelite vo ounačenata godina,
kako i po zabeleškata vo popisot deka seloto e "nadvor od defte-
rot" (haric ez defter),³⁾ može da se pretpolaga deka toa nasta-
nalo poradi potrebata od vršenje dervendžiska služba na mestoto
kade što bilo locirano. No, kako vo nieden od podosnežnite popisi
ova selo poveke ne se javuva, sigurno e deka nabргу bilo raseleno,
od nam nepoznati pričini.

XVIII. G a b r o v i k

Ova selo leži severozapadno od Prilep. Spored sočuvano-
to predanie stariot Gabrovník se ^{pred} do 200-300 godini bile smestena

kaj m. Kletovnik,¹⁾ na okolu 5 km. jugoistočno od današnje selo. Tamo i danas ima ostatoci od grobišta i zidini od seljske crkve. Ottamo se prenelo poradi zulumite što gi trpelo od Turci-te.

Okolu 1460 godina Gabrovnik imal 12 domakinstva i 2 neženeti.²⁾ Vo 1476/77 godina toj broj se zgolemi na 20 domakinstva i 3 neženeti.³⁾ Po pet godini bile zabeležani 20 domakinstva.⁴⁾ Vo prvata polovina od narednote, XVI-to stoletie selo-to ne pretrpelo nekoj poznačajni promeni vo brojna sastojba na negovite žitelji. Taka, vo 1528/29 godina vo nego živjele 23 domakinstva, 3 neženeti i edna vdovica,⁵⁾ a vo 1544/45 godina - 17 domakinstva, 2 neženeti i edna vdovica.⁶⁾

Za celoto ovre vreme seloto vleguvalo vo Prilepskiot vilaeš, odnosno nahija, kako sastaven del na eden od ~~timarite~~. Na svojot spajja mu noselo godišen prihod koj vo goreoznačenite periodi vaka se dvišel: okolu 1460 godina toj iznesuval 1135 akči vo 1476/77 godina - 471 akči; vo 1481/82 - 310 akči; vo 1528/29 - 730 akči; i vo 1544/45 godina - 1081 akči. Kaselene bilo so Makedonci hristijani.

Kako dervendžisko, seloto za prvpat se pojavuva vo popisot od 1476/77 godina.⁷⁾ Se ogled na faktot što kako takvo ne figurira vo prethodniot popis, izvršen okolu 1460 godina, može da se zakluči deka so dervendžiska služba bilo nagrbeno nekade vo 60-te odnosno 70-te godini od XV vek. Zasega ne može da se utvrdi do koga ja vršelo ta služba, no sekako najdozna do premestuvanjeto na seloto na današnje mesto.

Zadača na gabrovničkite dervendžii im bila da go čuvaaat patot što od Skopje vodil kon Prilep.⁸⁾ Toa vsušnost e nekogašniot najkus pat pomegu ovie dva grada što pominuval kraj stariot Gabrovnik (preku m. Kletovnik).⁹⁾

Na nekogašnote značenje na ovoj pat ukažuva i faktot što kaj "Kletovnik", sekako vo podomnežniot period, bila izgrađena turska stražarnica, t.n. Derven kula. Kula (zapravo, karaula)

imalo i vo blizina na denešniot Gabrovnik, što znači na 4 do 5 km. severno od do prvata.

Iako vo narodnoto predanie što se čuva vo seloto veke iščeznale tragite za dervendžiskata služba na negovite nekogašni žitelji, seušte može da se čue edna pesna, koja nesomneno potsetuva na vremeto koga Gabrovnik bil dervendžisko selo.¹⁰⁾

XIX. German

Seloto leži severozapadno od Kriva Palanka. Spored predaniето, staroto selo bile vo blizina na denešnoto m. Selišta. Tuка i денес стои селскиот кладенец i crkvata Sv. Trojca.

Edinstveniот документ преку кој дознаваме за dervendžiskata služba na seloto e od početokot na XVI vek.¹⁾ Тоа e eden izveštaj od štipskiот kadija, upaten do sultanskiот престол, vo koj, меѓу drugoto, se objasnuva deka s. German, što i pripagale na Vranjskata каза, ne se naoga na pat so živ soobrakai i deka na patnikot ne mu e od nikakva polza. Naprotiv, vo nego, navodno, mnogi nevernici se nasobrale i vršele razni zlodela. Kadijata instistira, šteti te storení od nivna strana da se ispitaat.²⁾ Poгајќи od faktot što vo popisot na selata od ovoj teren, izvršen vo 1530/31 godina, s. German ne e zaregistrirano,³⁾ može da se pretpolaga deka intervencijata na štipskiот kadija ne samo što dovela do prekratuvanje na dervendžiskata služba na seloto, туку i do negovoto privremeno raseluvanje.

Zadača na dervendžiите od seloto sekako im bila da go čuvaaт patot koj od Stare Zagoričane vodet kon German, odnosno Trgoviste.⁴⁾

Za potrebite na patnicite, vo seloto imalo an, čijašto zgrada do денес e sočuvana.

XX. G o r n i č e v o

Seloto e smesteno vo južnite polji na Kajmakčalan, kraj glavniet pat Solun-Lerin.¹⁾

Deka vo minatoto bile dervendžisko doznavame preku dva popisi od XV vek. Pri popisot od 1476/77 godina vo nego bile zaregistrirani 27 domakinstva, 2 neženeti i edna vdovica,²⁾ a vo naredniot od 1481/82 godina, - 32 domakinstva i edna vdovica.³⁾ Žitelite mu bile Makedonci kristijani. Vleguvalo vo Lerinskata nahija, kako sostaven del na hasovite od padišahot, komu mu davale prihod od 520 akči (vo 1476/77 godina), odnosno 836 akči (vo 1481/82 godina).

Kako dervendžisko seloto se spomnuva i vo eden sudski dokument od 1679 godina,⁴⁾ što znači deka togaš seušte ja ispolnuvale svojata dervendžiska služba. Spored mestopoložbata što ja zazema, može da se zakluči deka Gorničevo go čuvalo patot Solun-Lerin.

XII. G r a d m a n c i

Seloto leži severoistočno od Katlanovo. Nema nikakvi ukažuvanja deka so tekot na vremenoto se pomestitalo.

Najstar defterski podatok za seloto, so koj nie raspolagame e od 1455 godina. Togaš toa imalo 42 domakinstva.¹⁾ Vo narednite decenii došlo do opaganje na toj broj, taka što vo 1476/77 godina bile zaregistrirani samo 21 domakinstva.²⁾ Megutoa opaganjeto nabргу bilo sopreno, pa došlo do novo, brzo pokačuvanje, taka što veke po pet godini seloto broelo 64 domakinstva i 4 vdovici.³⁾ Vo početokot na narednoto stoeltie može da se konstatira povtorno, ovojpat golemo, makar i privremeno opaganje na naselenieto, za što vo 1519 godina vo seloto bile zapišani sé na sé 14 domakinstva, 5 vdovici i eden neženet.⁴⁾ Veke po edna decenija, Gradmanci zabeležale dotogaš najvisok broj na žiteli: 87 domakinstva, 4 neženeti i 2 vdovici.⁵⁾ Malu podozrena, vo 1544/45

godina, toj broj iznesuval 70 domakinstva i 10 neženeti.⁶⁾ Kon krajot na XVI vek seloto bilo napušteno, poradi zlosterstvata na mesniet feudalni gospodar.⁷⁾ Ne moževme da utvrdime dali negovite izbegani žitelji bile nabrgu vrateni, ili pak denešnoto selo e podozna od novo naseleno.

Za celoto ova vreme Gradmanci vleguvalo vo Skopskata nahija, kako sastaven del na eden od timarite, odnosno zeametite. Prihodot što od seloto go zemale negovite feudalni gospodari, vaka se dvižel: vo 1455 godina toj iznesuval 1192 akči; vo 1476/77 g. - 460 akči; vo 1481/82 godina - 963 akči; vo 1519 g. - 2142 akči; vo 1528/29 godina - 3096 akči, i vo 1544/45 godina - 6980 akči.

Naseleno isključivo so Makedonci hristijani, seloto veke od 1455 godina, a sekake i pred toa, postojano vršelo dervendžiska služba.⁸⁾ Zadača mu bila da go čuva patot što Skopje go povrzuvail so Ovče Pole (اسکوپیه افچه بولی اراسندگی),⁹⁾ odnosno, kojšto vodil od Skopje za Štip.¹⁰⁾

Kon sredinata na XVI vek vo seloto bila izvršena reorganizacija na dervendžiskata služba. Za nejzinoto natamošno vršenje bile odredeni 60 lica, što pokažuva deka na ovoj teren se čuvstvuvala golema nesigurnost pri putovanjeto. Toa voedno ukažuva i kakvo golemo značenje mu se pridavalo na spomnatiot pat vo vremeto na turskata dominacija.

Denes vo seloto ne postoji nikakvo predanie za dervendžiskata služba, što može da znači deka istata relativno rano bila ukinata, ili pak deka denešnite žitelji ne se starosedelci.

XXII. G r u n a z i

Seloto leži ^{istočno} ~~sapadno~~ od Bitola vo polite na Selečka Planina.

Vo 1481/82 godina seloto imalo 9 domakinstva i dve

vdovici.¹⁾ Naredniot podatok so koj raspolagane e od 1528/29 godina, koga brojot na domakinstvata neznatno se povečal - na 14.²⁾ No veke vo 1544/45 godina bile zaregistrirani samo 10 domakinstvav i eden neženet.³⁾

Za celoto toa vreme seloto vleguvalo vo Bitolskata nahija, kako sostaven del na eden od timarite. Prihodot što spajata go vlečel od seloto vaka se dvižal vo goreosnaženite periodi: 1481/82 godina - 285 akči; vo 1528/29 godina - 500 akči; 1544/45 godina - 754 akči.

Naseleno so Makedonci hristijani seloto vo minatoto vršelo dervendžiska služba. Kako dervendžisko za prv pat go srećkavame vo popisot od 1528/29 godina,⁴⁾ što znači deka relativno docna bilo nagrbano so službata; vo sekoj slučaj, ne porano od osumdesette godini na XV vek, bidejki vo 1481/82 godina seušte ne e dervendžisko.

Kon sredinata na XVI vek i ovde stapila vo sila odredbata za reorganizacija na dervendžiskata služba, iako, so ogled brojot na domakinstvata, teško da moželo da ima nekoje praktično dejstvo.⁵⁾

Sudejki spored mestopoložbata na seloto najverojatno e deka toa go čuvalo preminot preku Selečka Planina, na patot od Bitola kon Morievo.⁶⁾

Kolku što može da se zakluči od neкои indirektni izvorni podatoci, dervendžiskata služba seloto ja vršelo se do prvi te decenii na XIX vek.⁷⁾

XXIII. D e m i r K a p i j a¹⁾

Točnata mestopoložba na ova selo ne moževame da ja odredime. Sigurno e deka leželo vo blizinata na poznatata ~~k~~isurav Demir Kapija po koja go dobilo i sveto ime. Na ovoj prostor, od dvete strani na Vardar, ima mnogu materijalni ostatoci što ukazuvaat na nekogašni naselbi.²⁾ Najverojatno e deka seloto porano,

dodeka bilo dervendžisko, leželo kraj vlezot vo Demir Kapija, na desniot breg od r. Bošavica, na mestoto kade što porano bilo podgradieto na stariot grad Presek, odnosno, ušte postarata naselba, što bila smetena so ponova, Banja.³⁾

Edinstveniот defterski podatok što ni dava možnost da vidime deka seloto bilo dervendžisko e od 1530/31 godina. Togaš toa imalo 20 domakinstva i 24 ~~ne~~ neženeti, Makedonci hristijani, što na svojot feudalен gospodar mu davale 500 akči godišen prihod. Vleguvalo vo Strumičkata kaza.⁴⁾

Niz klisurata Demir Kapija pominuval stariot pat što odel za Solun. Toj e mnogu tesen i težok za vrvenje. Dali ovoj del od patot go čuvale i nadgleduvale dervendžiite od seloto zasega ne može da se utvrdi. Toa dotolku poveke, što ovoj pat, spored ukažuvanjeto na Han, vo tursko vreme bil zapušten, i ako so nego i togaš se polzuvale tikveškite kirađžii vo svojot soobračaj so Solun. Ovoj pat bil ožnoven duri kon sredinata na XIX vek.⁵⁾ Ako e ova točno, togaš ne e isključeno stražata da stoela nekade kraj patot što ja zaobikoluval klisurata, vrvejki preku seloto Dren.

Za potrebito na patnicite, kaj železničkata stanica Demir Kapija, pred Prvata svetska vojna imalo dva ana - Gornii i Dolni. Gorniot an bil izgrađen mnogu pred izgradbata na železnica, kraj stariot "Vardarski pat" niz Demir Kapija, po koj vrvele karvani za Solun.⁶⁾

XXIV. D e m i r K a p u (Turlikovo)

Ova selo leželo kraj denešnoto s. Klisura, što se naoga jugoistočno od Demir Kapija. Tragi od taa naselba ostanale na mestoto Staro Selo, na vlezot na Stara Reka vo Vardar.¹⁾ Tuka, sé do pred nekolku decenii, a možebi i denes, možele da se vidat "kukišta", se znale kade bilo "sredselo", grobišta, orkva i drugo.²⁾

Edinstveni ot defterski podatok što ni ukažuva deka seloto bilo dervendžiško e od 1530/31 godina. Togaš seloto imalo 31 domakinstva i 21 neženeti, Makedonci hristijani, koji na svojot feudalni gospodar mu davale 1635 akči godišni prihod. Vleguvalo vo Strumičkata kaza.³⁾ Bezdrugo, imalo zadača da go čuva patot što tuka minuva niz klisurata na Wardar (t.n. Vardarski pat).

XXV. D l a b o k i D o l

Ova selo denes ne postoji. Trguvajki od faktot što seloto vo XVI vek vleguvalo vo Štipската nahija,¹⁾ na terenot možeme da konstatirame deka takvo selo postoeło na okolu 5 km. južno od s. Morodvis, vo polite na planinata Plačkovica. Raseleno e nekađe pri krajot na XIX vek, a možebi i malu podočna. Sepak, ne možeme da biđeme napolno sigurni deka dervendžiškoto selo Dlaboki Dol e identično so ova planinska naselba, biđejki za toa ne postoјat dostatno elementi.

Deka seloto nekogaš vršelo dervendžiška služba, doznavamo na osnova eden defterski podatok od 1530/31 godina. Togaš seloto broelo 38 domakinstva, Makedonci hristijani, koji na svojot feudalni gospodar mu davale davački vo iznos od 1171 akči.²⁾

Ako goreopredelenata mestopoložba na seloto e točna, togaš e sigurno deka kako dervendžiško toa imalo zadača da go čuva planinskiot pat što od Kočani, preku Morodvis odel kon Radeviš.

XXVI. D o l n o K o s o v r a s t i¹⁾

Seloto otprvin leželo kraj samiot desni breg na rekata Radika, no postepeno, poradi erozija na terenot, se upoveke se iskačuvalo vo ridot.²⁾ Kraj seloto, po dolinata na rekata, vrvi poznatiot star pat Tetovo-Debar.

Edinstveni ot defterski podatok preku koj doznavamo deka seloto bilo dervendžiško e od šesette godini na IV vek.³⁾

Togaš toa imalo 16 domakinstva, Makedonci hristijani.⁴⁾ Vleguvalo vo vilaetot Reka, kako sootaven del na zemetot na Karagöz, komu mu noselo 900 akči godišen prihod.

Vo narodnoto predanie nema nikakov spomen na nekogašnata dervendžijska služba na seloto. Se raskažuva samo deka ovde porano bilo mnogu opasno za minuvanje, poradi postojanoto dvikenje na aramite, koj presretnuvale, ograbuvale i ubivale trgovci i drugi patnici. Pekraj čuvanjeto na patot dervendžiite od Dolno Kosovrasti sekako imale zadača i da go održuvaat. Taa zadača ne bila ništo polesna od osnovnata, zošto, poradi blizinata na Radika, patot mnogu često bil oštetuvan.⁵⁾

Za potrebite na patnicite, kraj seloto postoeal an,⁶⁾ koj nekolku pati go menuval svoeto mesto.

XIVII. D r e n o v o

Seloto leži kraj istočniot breg na Maloto Prespansko Ezero.

Deka bilo dervendžijsko doznavame od eden dokument što poteknuva od 1694 godina. Togaš seloto i pripagalo na Prespanskata okoliја.¹⁾ Sudejki spored mestopoložбата na seloto, sigurno e deka go čuvalo patot što Bitola i Resen gi svrzual so Korča.

XIVIII. G a v a t o

Seloto porano leželo od južnata strana na Gavatskiot preslap, vo negovata neposredna blizina. Na toa mesto i denes stojaat ostatoci od selskata crkva, koja e održuvana sé do pred nekolku godini. Stariot pat Ohrid-Bitola, pominuval preku spomnatiot preslap, rečisi na istoto mesto kade što e i segašniot.¹⁾ Na denešnoto mesto seloto se preselilo vo vtorata polovina na XIX vek.²⁾ Pričina za toa bile golemite zulumi što poradi blizinata na patot gavatčanite morale da gi podnesuvaat, osobeno od strana na Arnautite.³⁾

Deka seloto bilo dervendžijsko doznavamo od bitolskite kadiški sidišili koji davaat podatoci za periodot počnuvajki od XVII vek.⁴⁾ Sigurno, e megutao, deka Gavato i pred toa vršelo dervendžijska služba. Pred sé, poradi faktot što Gavatskiot premin bil eden od najopasnite i strateški najvažnite točki vo ovoj del na Makedonija. Osvež toa, isamoto ime što seloto go nosi sekako ukažuva deka na toa mesto ušte pred doaganjeto na Turcite, bilo vršeno obezbeduvanje na patot.⁵⁾

Dervendžiskata straža sekako bila postavuvana na preminot koj e poznat i kako "Derven". Toa e vrvna točka na patot od kade ima ubav pregled na dvata pravci od patot. Potrebata od dervendžijska služba doagala vo prv red poradi postojanite napadi od razni vooruženi družini koji na ovoj teren, vo ona vreme napolno prekriven od gusti šumi, naogale idealni uslovi za prikrivanje i akcija. Osven toa, dervendžiite ovde trebalo da izvršuvatat ušte edna važna zadača. Vo zimskite denovi na ovoj sektor od patot e neverojatno teško za preminuvanje, poradi golenite snežni naneti i golem stud. Poradi toa, se raskažuva deka gavatčanite bile dolžni postojano da go rasčištuvaat. Bezdrugo, vo potrebata od izvršuvanjeto na ovaa zadača treba da se bara pričinata što Gavato kako dervendžijsko selo se održalo sé do početokot na XIX vek, iako veke od krajot na XVII vek dolžnosta na čuvanje na Gavatskiot derven ja prezemaat martoloci i sejmeni.

Za potrebite na patnicite, na preminot, od sprotivnat strana na kulata, rabotel eden an.⁶⁾

XXIX. E l o v o¹⁾

Seloto denes e zapusteno. Raselenc e vo najnoviot period.²⁾ Leželo jugoistočno od Lerin vo polite na planinata Vič. Na početokot od XIX vek toa bilo naseleno od Arnauti hristijani, izbegani poradi razbojništvata na Ali Paša Janinski.³⁾

Edinstveni ot defterski podatok preku koj doznavamo deka seloto bilo dervendžiško e od 1481/82 godina. Togaš toa imalo 55 domakinstva i 6 vdovici. Žitelite mu bile Makedonci htisti-jani. Vleguvalo vo Lerinskata nahija, kako sastaven del na eden od timarite. Na svojot spaija mu noselo 552 akči godišno pri-hod.⁴⁾

Dervendžiite od ova selo najverojatno go čuvala pre-minot preku planina Vič.

XXX. E h l o v e c ¹⁾

Seloto leži jugoistočno od Lazaropole. Vo blizinata na seloto od sprotivnata, leva strana na Ehlovečkata Reka, i de-nes stoi edan značeen ostatok od stariot Ehlovec - mala selska crkvička. Spored predaniето, pred 200-250 godini došlo do nava-la na Arnauti-Debrani na ovoj kraj. Togaš seloto se raselilo. Knezinstvoto negovi žiteli izbegale po razni drugi sela, dodeka eden mal del (samo 3 kuki) se naselile kaj denešnoto selo, kade togaš bilo sé pod šuma.²⁾

Kon sredinata na XV vek seloto broelo 15 domakinstva i 2 vdovici.³⁾ Vo 1476/77 godina toj broj se pokačil na 20 doma-kinstva i 3 neženeti.⁴⁾ Po pet godini bile zaregistrirani 18 do-makinstva i 2 vdovici.⁵⁾ Vo tekot na XVI vek seloto znatno na-rasvalo. Taka, vo 1519 godina toa imalo 48 domakinstva, 4 neže-neti i 6 vdovici.⁶⁾ Slična bila položbata i vo 1528/29 godina ko-ga imalo 42 domakinstva, 7 neženeti i edna vdovica,⁷⁾ kako i vo 1544/45 godina - 41 domakinstva i 9 neženeti.⁸⁾

Za celoto ova vreme Ehlovec vleguval vo Kičevskata nahija, kako sastaven del na eden od timarite. Na svojot spaija seloto mu davalo prihod što vaka se dvižel vo gorenavedenite periodi: kon sredinata na XV vek toj iznesuval 1012 akči; vo 1476/77 g. - 540 akči; 1481/82 g. - 230 akči; vo 1519 g. - 1370 w akči; 1528/29 g. - 2754 akči i 1544/45 godina - 3853 akči.

Naseleno izključivo so Makodonci hristijani, seloto kako dervendžisko za prvpot se pojavuva vo popisot od 1476/77 godina. So ogled na faktot što kon sredinata na XV vek seušte ne bilo nagrbeno so dervendžiska služba, vospostavuvanjeto na istata seka ko stanalo vo 50-te do 70-te godini od XV vek, a najdoona vo 1476/77 godina. Kon sredinata na XVI vek bila izvršena reorganizacija na službata, taka što za najzinoto natamošno izvršuvanje bile određeni 30 lica.⁹⁾

Iako ne sme vo sestojba precizno da ja odredime detata na definitivnoto ukinuvanje na dervendžiskata služba vo seloto, sigurno e deka toa stanalo najdoona so premestuvanjeto na seloto, no ne porano od početokot na XVIII vek, zašto vo 1701 godina se ušte egzistiralo kako dervendžisko.¹⁰⁾

Zadača na Ehlovec sekako mu bila da go čuva patot Kiševo - Debar, koj na ovoj sektor minuva preku edna od najgolemite prirodni prepreki, preku planinata Jama.¹¹⁾

XXXI. Z e l e n i k o v o

Seloto leži jugistočno od Skopje, kraj eden od starite patišta Skopje-Prilep.

Spored popisot od 1455 godina, Zelenikoto bilo ^{na}naselena meza, što znači raselena stara naselba.¹⁾ Veke vo 1476/77 g. toa e selo so 22 domakinstva,²⁾ a vo 1481/82 god. so 25 domakinstva.³⁾ Vo narednoto stoeltie brojната sestojba na seloto dvojno se zgolemiha. Taka, vo 1519 godina toa imalo 59 domakinstva,⁴⁾ vo 1528/29 g. - 57 domakinstva, 7 neženeti i edna vdovica,⁵⁾ a vo 1544/45 godina - 55 domakinstva, 8 neženeti i 2 vdovci.⁶⁾

Za celoto ova vreme Zelenikovo vleguvalo vo Skopskata nahija, so isključok pri popisot od 1476/77 godina, koga e zaregistrirano vo Veleškiot vilajet.⁷⁾ Kako sostaven del na eden od hasovite, odnosno timarite, seloto na svojot feudalni gospodar mu noselo godišen prihod koj vo goreoznačenite godini vaka se

dviželi: vo 1476/77 godina toj iznesuval 560 akči; vo 1481/82 g. - 492 akči; vo 1519 godina - 6273 akči; vo 1528/29 g. - 3064 akči i vo 1544/45 godina - 4799 akči.

Naseleno so Makedonci hristijani, toa od svojot postanok, nekade vo 50-te do 70-te godini na XV vek, bilo kadolženo so dervendžiska služba, koja relativno kratko vreme ja vršelo, zošto veke od vtorata ^{decenija} ~~vekovina~~ od XVI vek Zelenikovo izgubilo status na dervendžisko selo.⁸⁾

Raniot prestanok na dervendžiskata služba imal odraz i vrz narodnoto predanie, vo koe denes nema nikakvo ukažuvanje za taa služba. Edinstveniот indirekten podatok e zapazen vo imeto "Tapanec", za edna mala visočinka na 3 km. od seloto, odejki kon Skopje.

XXXII. Z e r o v n i c a (Pripor)

Ova selo denes ne postoi. Leželo vo blizina na Veleškoto selo Krajnici, kraj patot što od Veles vedel za Kavadarci.¹⁾

Pri popisot od okolu 1460 godina seloto bilo zaregistrirano kako nenaselena mezra.²⁾ Veke vo 1476/77 god. seloto imalo sé na sé 6 domakinstva.³⁾ Po pet godini toj broj se zgolemil na 14 domakinstva i edba vdcvica.⁴⁾

Za celoto ova vreme seloto vleguvalo vo Veleškiот vilaet, odnosno nanija, kako sostaven del na eden od timarite. Naseleno bilo od Makedonci hristijani koi na svojot feudalен gospodar mu davale prihod što vo 1476/77 godina iznesuval 120 akči, a vo 1481/82 godina - 191 akči.

Sporod navedenite podatoci, sigurno e deka seloto nastanalo vo intervalot megu 1460 i 1476/77 godina, i toa najverojatno ppradi potrebata od vršenje dervendžiska služba. Imajki predvid deka pri prviот popis bila nenaselena (hāli) mezra, može da se smeta deka i vo prethodniот period bilo selo no od nepoznati pričini zapusteno. Od druga strana, faktot što vo po-

pisite od XVI vek ova selo ne e zapišano, naveduva na zaključok deka toa ušte ednaš bilo raseleno. A biđejki Pripor kako naselba go sreka vame i vo minatiot, XIX vek,⁵⁾ toa bi moželo da znači deka doživuvalo nekoiku raseluvanja i povtorni naseluvanja vo minatoto.

XXXIII. I v a n č i š t a

Seloto leži jugoistočno od Lazarepole, od desnata strana na dolinata niz koja teče maliot selski potok, kojšto se vleva vo Ehlovskata reka. Zapadno od seloto, na sprotivnata, leva strana od patot, se naoga n. Selišta ili Kukišta. Tuka porano živele dedovcite na denešnite žiteli na Ivančišta. Na toa ukažuvaat sočuvanata stara crkva i grobištata. Na segašnoto mesto seloto se preneslo poradi golemite zulumi što gi pravele aramiite, turskiot bašibozuk, i dr. Toa stanalo pred okolu 200 godini.¹⁾

Kon sredinata na XV vek seloto imalo sé na sé 3 domakinstva.²⁾ Vo 1476/77 godina toj broj se pokačil na 13 domakinstva i 2 neženeti.³⁾ Vo narednite nekoiku godini ne došlo do nekoj posobeni promeni, biđejki pri popisot od 1481/82 godina seloto imalo 16 domakinstva.⁴⁾ Vo prvata polovina na XVI vek došlo do zabeležitelan porast na naselenieto. Taka, vo 1519 godina bile zaregistrirani 54 domakinstva, 3 neženeti i 2 vdovici,⁵⁾ a po edna decenija, vo 1528/29 godina - 64 domakinstva, 3 neženeti i 2 vdovici.⁶⁾ Popisot od 1544/45 godina naveduva na zaključok deka za izminatite dve decenii brojot na žitelite na seloto napolu se smanil. Ovojpat bile zapišani samo 29 domakinstva, 3 neženeti i edna vdovica.⁷⁾ Megutoa, očigledno e deka vo popisot, možebi poradi propust na popišuvačot, se zapišani samo polovinata od starešinite na semejstvata, odnosno samo onie što so reorganizacijata na dervendžiskata služba, koja i ovde bila izvršela kon srazinata na XVI vek prodolžile da se vodat kako dervendži.⁸⁾

Toa znači, faktičkata brojna sesotojba na žitelite na seloto bila slična na onaa od 1528/29 godina.⁹⁾

Za celoto ova vreme Ivančišta vleguvalo vo Kičevskata nahija, kako sastaven del na eden od timarite. Na spaijata mu davalo prihod čijašto parična vrednost iznesuvala: kon sredinata na XV vek - 330 akči; vo 1476/77 god. - 321 akči; vo 1481/82 god. - 200 akči; vo 1519 god. - 4200 akči; vo 1528/29 god. - 2560 akči; i vo 1544/45 godina - 4042 akči. Žitelite na seloto od nekogaš bile isključivo Makedonci hristijani.

Kako dervendžisko seloto za prvpat go srekaваме vo popsiot od 1476/77 godina. Zadača mu bila da go čuva patot što od Kičevo vodet za Kodžadžik (قرچوه ايله قوجاق حصارنه).¹⁰⁾ Ovoj pat minuvail nad samoto selo i imail prvenstveno strateško značenje, bidejki go povrzuvail Kičevo so značajnata za ona vreme tvrđina Kodžadžik, vo koja bila stacionirana turska ^{posada} ~~vojvoda~~. Faktot što kon sredinata na XV vek Ivančišta imail samo 3 kuki i seušte ne bilo nagrbeno so dervendžiska služba,¹¹⁾ naveduva na zaključok deka seloto stanalo dervendžisko nekade vo 50-te do 70-te godini od XV vek, i deka negoviot razvoj se dolži, pokraj drugoto, na potrebata od čuvanje na spomnatiot pat.

Kon sredinata na XVI vek i ovde došlo do reorganizacija na dervendžiskata služba. Za natamošnoto nejjzino vršenje bile opredeleni 30 lica.¹²⁾

Interesno e da se odbeleži deka po edno vreme, vo prvite decenii na XVI vek, od za nas nepoznati pričini, došlo do privremeno prekratuвање na dervendžiskata služba na seloto.¹³⁾ Do definitivno likvidiranje na dervendžiskata služba verojatno došlo voedno so premestuvanje na seloto na denešnoto mesto.

XXXIV. I z v o r

Seloto leži kraj patot Prilep-Veles (preku planinata Babuša). Ne postojat nikakvi indikacii deka seloto nekogaš ja menuvale svojata mestopoložba.¹⁾

Našiot najstar defterski podatok za seloto poteknuva od okolu 1460 godina, koga vo nego živeele samo 7 domakinstva i eden neženet.²⁾ Veke vo 1476/77 godina vo seloto bile zaregistrirani 40 domakinstva i eden neženet.³⁾ Nekolku godini podoen, vo 1481/82 godina, toa imalo 33 domakinstva i 2 vdovici.⁴⁾ Vo XVI vek seloto ušte poveke narasnało. Taka, vo 1519 godina imalo 66 domakinstva i 4 neženeti,⁵⁾ a vo 1528/29 godina - 73 domakinstva i 10 neženeti.⁶⁾ Vo 1544/45 godina seloto dostignalo vpečatljiva brojka od 122 domakinstva.⁷⁾ Najposle, Evlija Čelebija, koj niz seloto pominal vo 1661 godina, naveduva deka toa ima stotina domovi i deka služi kako konak.⁸⁾

Za seto ova vreme s. Izvor vleguvalo vo Veleškata nahija, kako sootaven del na timar, odnosno has, a bilo naseleno isključivo so Makedonci hristijani. Na svojot feudalni gospodar seloto mu davalo prihod koj vaka se dvižel: okolu 1460 godina - 345 akči; vo 1476/77 god. - 920 akči; 1481/82 god. - 298 akči; 1519 god. - 3000 akči; 1528/29 god. - 3000 akči i vo 1544/45 godina - 7200 akči.

So ogled na faktot što Izvor kako dervendžisko selo za prvpot se spomnuva vo 1476/77 godina, a vo popisot od okolu 1460 godina seušte ne figurira kako takvo, voveduvanjeto na dervendžiskata služba sekako stanało vo intervalot megu 1460 i 1476/77 godina. Taa služba sekako ukažala izvesno vlijanie na porastot na naselbata što e očebien vo spomnatiot vremenski interval.

Od nepoznati pričini, vo prvite decenii na XVI vek došlo do privremeno prekratuvanje na dervendžiskata služba,⁹⁾ no veke pri popisot od 1528/29 godina seloto pak e dervendžisko.¹⁰⁾

Kon sredinata na XVI vek i ovde bila izvršena reorganizacija na dervendžiskata služba. Izvor spaga megu ohoj mal broj dervendžiski sela vo Makedonija, vo,koj za natamošnoto vršenje na službata bule opredeleni 60 duši. Statusot na 60-te dervendži ne bil ednakov. Dodeka 30 lica svoje danočni zadolžuvanje

gi plakale "po dervendžiski običaj" (در بند جیان بر عادت دربند), drugite 30, ja ispolnuvale svojata zadača vrz baza na oslobodovanje od vonrednite davački (در بند جیان مع معافیت عوارض دیوانیه).¹¹⁾ Sudejki spored ovoj broj na dervendžiite, seloto postavuvala straža na dve mesta od patot Prilep-Veles, koj vo ona vreme, na prostorot kaj seloto, pravel malo odklonuvanje od segašniot. Kako pšto vidovme, Evlija ~~ševv~~ Čelebija go spomnuva seloto kako "konak" ne naveduvajki deka e dervendžiska. Ova pokazuva deka edna od važnite zadači na seloto, vo izvršuvanjeto na dervendžiskata služba, bilo primanjeto patnici na prenokevanje.¹²⁾

Sočuvanoto narodno predanie vo seloto ne dava skoro nikakvi indikacii za dervendžistvoto, što naveduva na zaključok deka s. Izvor relativno rano prestanalo da vrši dervendžiska služba. Edinstven indirektni podatok pretstavuva ukažuvanjeto za nekogašното postoenje na edna turska karaula vo blizinata na seloto, na prostorot kade što od glavniot pat Prilep-Veles se deli patot za s. Martolci. Verojatno e deka na toa mesto porano stoela i dervendžiska straža.

XXXV. I l i n o

Denes pod gornoto ime postojat dve sela - Golemo i Malo, odnosno Gorno i Dolno Ilino, samo nekolku kilometri oddalečeni edno od drugo, smesteni severozapadno od Bitola, vo Demir Hisarsko. Spored sočuvano predanie, porano postoele samo edno Ilino, na mestoto Ilinska Crkva, što se naoga na okolu 3 km. južno od Golemo Ilino, od sprotivnata, leva strana na malata selska rekička, visoko na ridot što tamu se izdiga. Tamu i denes seušte stoi starata selska crkva. Ottuka, seloto se raselilo poradi golemite zulumi što gi trpelo od vooruženite arnautski družini, koj doagale od oblasta Ćermenika. Pritoa, od starata naselba nastanale dve novi - Golemo i Malo Ilino.

Predaniето vo golema merka se potvrđuva od pišuvanoto izverno gradivo so koe raspolagame. Imeno, dodeka vo popisnite defteri od prvata polovina na XVI vek e запиšano samo edno Ilino,

dotogaš vo bitolskite kadiski sidžili, počnuvajki od XVII vek se sretnuvaat dve takvi sela (البينهر - ايلينه لار). Toa ukažuva deka raseluvanjeto na staroto selo i postanokot na Golemo i Malo Ilino treba da se bara vo intervalot od sredinata na XVI, do prвите decenii na XVII vek.¹⁾

Vo 1519 godina Ilino imalo 116 domakinstva, 9 neženeti i 5 vdovici,²⁾ a vo 1528/29 godina - 106 domakinstva, 13 neženeti i 4 vdovici.³⁾ Ovie brojki pokažuvaat deka vo prвите decenii na XVI vek seloto spagalo megu najgolemite makedonski sela. Megutoa, sudejki spored popisot od 1544/45 godina, seloto primetno se namalilo, bidejki togaš vo nego bile zaregistrirani samo 32 domakinstva, 5 neženeti i dve vdovici.⁴⁾

Za celoto ova vreme Ilino vleguvalo vo Bitolskata nahija, kako sostaven del na eden od timarite. Ea svojot spaija, toa mu noselo prihod koj vo 1519 godina iznesuval 1309 akči, vo 1528/29 god. - 2890 akči, a vo 1544/45 godina - 5724 akči.

Naseleno isključivo od Makedonci hristijani, seloto bilo nagrbeno so dervendžiskata služba. Zadačata bezdrugo mu se sostoela vo čuvanje i nadgleduvanje patot Prilep-Ohrid, koj ovde e mnogu pokratok od onoj preku Bitola i Resen.⁵⁾ Patot minuvail kraj staroto selo, što znači megu segašното Golemo i Malo Ilino.

Vo Golemo Ilino seušte žāvee narodnoto predanie za dervendžiskata služba. So raskažuva, deka vo tursko selanite kraj "drumot" (ili "Dervenot") postavuvale svoja straža, što trebalo da gi zaštituva patnicite koi so karvani ođele za Elbasan i obratno. Vo zamena za ta služba tie bile oslobođeni od "danok". Se pomni i toa, deka "na mestoto kade što udiral ~~www~~ tapanoč", podocna bila izgradena turska kula - stražarnica. Osven toa, vo blizina na m. Ilinska Crkva, kraj patot, postoji mesto narečeno Straža, koe, verojatno, e vo vraka so dervendžiskata služba.

Kon sredinata na XVI vek bila sprovedena reorganizacija na dervendžiskata služba vo seloto, taka što za nejažnotow natamošno vršenje bile odredeni 30 lica.⁶⁾

Za potrebite na trgovците i drugite patnici, kraj staroto Ilino postoele an, poradi što toa mesto i denes go vikaat "Ančeto".

XXXVI. J a b o l č i š t a

Denes postojat Gorno i Dolno Jabolčišta, što ležat zapadno od Veles. Rastojanieto od 3 do 4 km. koe gi deli ovie dve sela pokažuva deka tie nekogaš bile edno. Vpročem, toa go potvrduvaat i našite popisni defteri, vo koi figurira samo edno selo - Jabolčišta. Faktot što toa selo bilo dervendžisko, čijšto zadatok bezdrugo bil da go čuva stariot najkus pat Skopje-Prilep, koj pominuval kraj segašното Gorno Jabolčišta, naveduva na zaključok deka poslednava naselba treba da se smeta za prvobitna.

Vo 1476/77 godina seloto imalo 19 domakinstva i eden neženet.¹⁾ Po pet godini, položbata neznatno se izmenila. Togaš vo Jabolčišta živeele 22 domakinstva i dve vdovici.²⁾ Vo prvata polovina od XVI vek ne došlo do nekoj bitni promeni vo brojната sostojba na žitelite na seloto. Taka, vo 1519 godina, toa broelo 29 domakinstva,³⁾ vo 1528/29 godina - 18 domakinstva i 4 neženeti,⁴⁾ a vo 1544/45 godina - 28 domakinstva, eden neženet i edna vdovica.⁵⁾

Za celoto ova vreme Jabolčišta vleguvalo vo Veleškiot vilajet, odnosno nahija, kako sostaven del na eden od feudalnite posedi. Naseleno so Makedonci hristijani,⁶⁾ toa na negoviot feudalni gospodar mu noselo godišen prihod koj vo 1476/77 godina iznesuval 400 akči; vo 1481/82 godina - 460 akči; vo 1519 godina - 805 akči; vo 1528/29 i ~~1544/45~~ 1544/45 godina - 895 akči.

Kako dervendžisko za prvpat se spomnuva vo 1476/77 godina, što ne ja isključiva možnosta i pred toa da vršelo dervendžiska služba. Kon sredinata na XVI vek i ovde stapila vo sila odredbata za reorganizacija na službata,⁷⁾ iako, so ogled brojot na žitelite na seloto, ne možela da ima nekoe pogolemo praktično vlijanie.⁸⁾

XXXVII. J a v o r e c¹⁾

Seloto leži zapadno od Kičevo. Dva kilometri od seloto postoji mesto "Klaenec", naračeno taka spored eden izvor na voda što tuka se naoga. Tuka ležalo staroto selo Javorec.²⁾ Na denešното mesto, sokrieno vo eden dlabok dol, seloto se preneslo vo sredinata na XIX vek, begajki od čestite razbojništva i grabeži na koj bilo izloženo na staroto mesto.³⁾

Vo 1476/77 godina seloto imalo samo 4 domakinstva.⁴⁾ Pri naredniot popis, od 1481/82 godina, vo nego bile zabeleženi 9 domakinstva,⁵⁾ Vo XVI vek ne došlo do nekoj poznačajni promeni vo brojната sostojba na domakinstvata. Taka, vo 1519 godina Javorec pak ostanał samo so 4 domakinstva.⁶⁾ Vo 1523 godina toj broj se namalil ušte za eden,⁷⁾ a taa položba ja naogame i vo popisot od 1528/29 godina.⁸⁾ Duri vo 1544/45 godina došlo do neznaatna promena, Togaš seloto imalo 6 domakinstva i eden neženet.⁹⁾ Za celoto toa vreme Javorec vleguval vo Kičevskata nahija, kako sostaven del na eden od timarite. Na spajjata mu davalo prihod koj vaka se dvižel: vo 1476/77 god. - 180 akči; vo 1519 god. - 89 akči; vo 1523 i 1528/29 god. - 102 akči, i vo 1544/45 godina 635 akči. Naselene bilo so Makedonci hristijani.

Ona što vednaš paga v oči, toa e minimalniot broj na žiteli vo seloto, koj vo tek na celo edno stoletie ostanał reči-si neizmenet. Ako se baraat pričinite za vakvata položba, na pređen plan sekako treba da se postavi slabata ekonomska baza za razvitok na seloto. Celiot predel okolu seloto e planinski i pošu-

men, nepogoden za zemjodelstvo i mnogu teško dostapen.

Prvot podatok za toa deka seloto bilo dervendžisko e od 1476/77 godina,¹⁰⁾ što ne znači deka i pred toa ne vršelo dervendžiska služba. Interesno e deka vo popisot od 1544/45 god. seloto ne figuriira kako dervendžisko, što znači deka mnogu rano prestanalo da ja vrši službata.¹¹⁾ Zadača mu bilo da go čuva patot što od Kičevo vodet kon planinata Bistra.¹²⁾ Toj pat, spored predaniето, pominuval kraj gorespomnatoto mesto "Klaenec", odnosno blizu do staroto s. Javorec, odejki ponatamu kon tn. Arap Kula (na Bistra Planina) i Galičnik. Ovoj, tipično planinski pat i denes kaj mesnoto naselenie e poznat kako "Derven". Se raskažuva deka kraj ovoj pat, na mestoto Crn Kamen, što se naoga vo blizina na staroto selo, nekogaš stoela turska straža. Ne e isključeno i dervendžiite od s. Javorec tuka da ja postavuvale svojata straža. Turska straža i karaula imalo i na "Arap Kula". Ostatoci od kulata i denes možat da se vidat. Inaku, ovoj teren sé do početokot na XX vek bil mnogu opasen po životot na mesnoto naselenie i patnicite, poradi postojanoto dejstvo na razni ajdutski i razbojnički družini, a osobeno na Arnautite.

XXXVIII. K o s t a r a d ž a

Seloto se naoga jugoistočno od Kostur, na okolu 4 km. od glavniот pat što Kostur go povrzuva so ~~Kamnik~~ Lapskata.

Edinstveniот izvor preku koj doznavame deka seloto vršelo dervendžiska služba e popisot izvršen okolu 1460 godina. Togaš toa imalo sé na sé 5 domakinstva. Mu pripagalo na Kostur-skiот vilaet, kako sostaven del na eden od timarite.¹⁾ Od edna marginalna beleška vo istiот izvor doznavame deka naselбата nastanala tokmu poradi potrebata od vršenje na dervendžiska služba, očigledno ne taka dolgo vreme pred popisot.²⁾ Na svojot feudalен gospodar ne mu davalo nikakvi danoci, što sekako bilo privremeno, so cel da se stabilizira i zgolemi novoformiranata naselba.

Kako dervendžisko, seloto najverojatno go čuvalo patot Kostur-Lapsista. Megutoa, so ogled na toa što denes seloto prilično e oddalečeno od toj pat, postoji možnost, bilo patot, bilo seloto, da pretypele izvesno pomestuvanje vo minatoto.

XXXIX. K o s t u r i n o

Ova strumičko selo nikogaš ne ja menuvalo svojata mestopoložba. Naogajki se vo planinski predel, kraj edna od značajnite arterii što Solun go povrzuvale so Štip, odnosno so Strumica i Berovo, Kosturino bilo nagrbeno so dervendžiskata služba. Toa go doznavamo od popisot izvršen vo 1530/31 godina, vo koj seloto e запиšano kako dervendžisko, so vkupno 51 domakinstva, Makedonci kristijani. Vleguvalo vo sastav na Strumičkata kaza, a na svojot feudalni gospodar mu nosele prihod od 2200 akči.¹⁾

Vo seloto seušte e živo narodnoto predanie za dervendžiskata služba na nekogašnite negovi žiteli. Taka, edna legenda govori deka Kosturino bilo formirano na inicijativa od nekoj turski paša, koj ja učil potrebata od takva naselba na ovoj teren, preku koj minavala komunikacija od golemo vojničko i trgovsko značenje.²⁾ Vrz baza na ova legenda bi moželo da se pretpoloži deka Kosturino nastanalo tokmu poradi potrebata od vršenje na dervendžiskata služba na toj sektor od spomnatiot pat. Natamu, narodnata tradicija beleži deka seloto go vikale ušte i Sultan-Koj (Sultanovo Selo). Ova ime, navodno, go dobilo poradi toa što nekogaš, vo edna luta zima, vo nego našla zasolništva i taka se spasila od stud nekoja golema sultanova vojska. Ako ništo poveke, ovoj podatok ukažuva na edna od zadačite što žitelite na Kosturino, kako dervendžii, bile dolžni da ja ispolnuvaat.

Vo predelot na seloto postojat nekolku iminja na mesta što svedočat za dervendžiskata služba na negovite žiteli vo minatoto. Na eden km. južno od seloto započinuva klisura niz

koja se provira mala, vo letnite denovi bezvodna rekička. Tuka, na istočnata strana od klisurata se naoga brdo narečeno Straža, koe dominira nad celiot ovoj kraj. Na sprotivnata, zapadna strana, postoji edna pomala visočinka, narečena Derven. Među ovie dve mesta pominuval stariot pat za Solun, koj se otklonuval istočno od denešniot i bil mnogu pokratok od nego. Spored raskažuvanje-to, na ovoj teren stnuvale mnogu česti ubistva na patnici, poradi što kaj m. Straža vo tursko vreme stoele zaptii.³⁾ Za veruvanje e deka pred zaptiite tuka stražarele dervendžiite od Kesturino. Na nekolku km. severno od seloto, isto taka kraj stariot solunski pat, postoji brdo narečeno "Tapano", koe isto taka indicira deka tuka stoela dervendžiska straža so tapan.⁴⁾ Kaj "Tapanot" postoea i nalbatnica, koja vršela uslugi na kiradžiite i drugite patnici što vrvele so dobitok. Vo samoto pak selo, postoea an, vo koj oasednuvale patnicite. Najposle, da spomneme i deka vo blizinata na seloto teče Dervenska Reka, čiešto ime e eden element poveke vo prilog na silnata tradicija za dervendžiskata služba.

Zasega ne može so sigurnost da se odredi koga seloto prestanalo da ja vrši naloženata služba. Od eden dokument doznavae deka toa ne moželo da stane pred 1718 godina. Vo ta godina, vo preminot bile postaveni sejmeni, koi ne samo što gi voznemiruvale patnicite, tuku od dervendžiite so sila zemale hrana i go tormozele naselenieto.⁵⁾ Ne e isklučeno po ova da usledilo i ukinuvanje na dervendžiskata služba, ili pak ta bila svedena na popravka na patot i drugi raboti, a zaštitata da ja vršele Turcite.

XL. K r k l j a

Seloto leži istočno od Kriva Palanka, vo blizina na patot za Kustendil. Sostaveno e od nekolku razbieni maala. Ednoto od niv e t.n. Dervendžisko Maalo, koe se smeta za najstare.¹⁾

Prvot defterski podatak od koj doznavamo deka seloto bilo dervendžisko e od 1530/31 godina. Togaš toa imale 27 domakinstva i 2 neženeti, Makedonci hristijani, koji na svojot feudalni gospodar mu davale 1103 akči godišen prihod.²⁾

Kako dervendžisko, seloto e zapišano i vo naredniot izvo-
ren podatak so koj raspolagame. Toa e popisot od 1700/701 god.,
vo koj e označen samo prihodot na spajata od seloto (6000 akči)
kako i toa deka istoto pripaga na Slavište (tabi Islaviste).³⁾
Ova ukažuva deka Krklja spaga megu selata koji dosta dolgo vreme
vršele dervendžiska služba.

Sudajki spored mestopoložbata na seloto, sigurno e deka
dervendžiite od Krklja imale zadača da ja čuvaat značajnata arte-
rija Carigrad-Skopje. Na sektorot kaj Krklja toj pat porano
vrvel malu pojužno od segašniot.⁴⁾

Narednoto predanie dava dostatno podatoci za dervendžis-
kata služba na seloto, iako samo indirektni. Osven veke spomna-
toto "Dervendžisko Maalo", kaj seloto postoji i n. "Tupan", kade
verojatno bila postavuvana selekata straza, bidejki od toa mesto
se dobiva ubav pogled na site strani. Vo blizina na toa mesto
postoi i takvo što se vika "Derven", kade što se naoga i t.n.
Derven Češma. Kraj istiot toj pat, sekako vo ponovo vreme, bile
izgrađeni i nekolku turski karauli, vo koji stoela turaka straža.
Najposle, i ovde moževne da zabeležime edna narodna pesna koja
e so sličan motiv kako i pesnite što prethodno gi odbeleživme.⁵⁾
*za potrebite na patnicite, kraj seloto postoi i Karavansaraj.*⁶⁾

XLI. K r s t e c

Seloto leži severoistočno od Prilep. Spored sočuvanoto
predanie toa nikogaš ne ja menuvalo svojata mestopoložba.

Kon sredinata na XV vek Krstec imal 17 domakinstva, 2
neženeti i edna vdovica,¹⁾ a vo 1476/77 god. - 23 domakinstva i
edna vdovica.²⁾ Vo XVI vek ne došlo do nekoja poznadžajna promena
vo brojната sostojba na seloto. Taka, vo 1519 godina vo nego bile

zabeležani 23 domakinstva, 12 neženeti i dve vdovice,³⁾ vo 1528/1529 godina - 26 domakinstva i 8 neženeti,⁴⁾ a vo 1544/45 godina 30 domakinstva.⁵⁾

Za seloto ova vreme Krstec vleguval vo Prilepskata nahija, kako sootaven del na eden od timarite. Na svojot spaija mu noselo prihod koj vaka se dvižel: kon sredinata na XV vek toj iznesuval 2061 akči; vo 1476/77 god. - 450 akči; vo 1519 god. - 1000 akči; vo 1528/29 god. - 771 akči i vo 1544/45 god. - 1360 akči.

Naseleno isključivo so Makedonci kristijani, a smesteno vo planinski i šumovit predel, negu dvata značajni premiri - Platvarskiot i Prisadskiot, so koji pretstavuval eden kompleks što imal idealni možnosti za dejstvo na različni odmetnički družini, seloto Krstec bilo nagrbeno so dervendžiska služba. Osven toa, kraj nego pominuval patot što od Prilep preku Krstec odel prema s. Nikodin i s. Fariš. So ogled na toa što vo popisot od kon sredinata na XV vek seloto seušte ne figurira kako dervendžisko,⁶⁾ a kako takvo e запиšano vo popisot od 1476/77 god., može da se zakluči deka voveduvanjeto na dervendžiskata služba stanalo nekade vo periodot od 50-te do 70-te godini na XV vek, najdocna do 1476/77 godina.

Kon sredinata na XVI vek vo seloto bila izvršena reorganizacija na dervendžiskata služba. Za natamošnote nejzino vršenje bile određeni 30 lica, kolku što praktično i mozele da bidat angažirani vo toa vreme.⁷⁾

Vo seloto ne e sočuvano nikakvo predanie što bi ukažovalo na nekogašnata dervendžiska služba, što može da znači deka Krstec dosta rano prestanal da ja vrši.

XLII. K r u š (j) e

Seloto se naoga jugoistočno od Katlanovo. Vo negova blizina postojat mesta narečeni Crkva¹⁾ i Krst. Ako se zeme vo

obzir čaka Krušje, koe vo XV i XVI vek bilo čisto makedonska naselba, a podočna, ne se znae točno koga, go izmenilo svojot etnički sastav, stanuvajki tursko, može da se zakluči čaka navedenite dve iminja na mesta indiciraaat za lokacijata na starata makedonska naselba.

Najstariot defterski podatok za seloto, se koj raspolagame, e od 50-te godini na XV vek. Togaš seloto imalo 18 domakinstva.²⁾ Vo narednite dve decenii položbata ostanał rečisi neizmeneta, zošto vo 1476/77 godina bile zabeležani 21 domakinstva.³⁾ Megutoa, samo pet godiñi podočna seloto prilično narasnało na 53 domakinstva i 8 vdovici.⁴⁾ Vo naredniot, XVI vek, zgolemuvanjeto prodolžilo. Taka, veke vo 1519 god., seloto imalo 85 domakinstva i 3 neženeti,⁵⁾ vo 1528/29 godina - 92 domakinstva i 7 neženeti,⁶⁾ a vo 1544/45 godina - 96 domakinstva i 10 neženeti.⁷⁾

Za celoto ova vreme s. Krušje vleguvalo vo Skopskata nahija, kako sootaven del na eden od timarite, odnosno zeametite. Na svojot feudalni gospodar mu davalo prihod koj vo 50-te godini na XV vek iznesuval 394 akči; vo 1476/77 god. - 460 akči; vo 1481/82 god. - 718 akči; vo 1519 god. - 2051 akči; vo 1528/29 god. - 3181 akči, i vo 1544/45 godina - 3120 akči.

Naseleno so Makedonci hristijani, seloto ušte od sredinata na XV vek, a možebi i malu porano, vršelo dervendžiska služba.⁸⁾ Zadača mu bilo da go čuva patot što Skopje go povrzual so Ovče Pole i Štip, a kojšto pominuval kraj samotno selo.⁹⁾

Kon sredinata na XVI vek bila izvršena reorganizacija na dervendžiskata služba vo seloto. Za nejinoto natamošno vršenje bile određeni 60 dervendži, raspredeleni vo dva "tapana" od po 30 duši.¹⁰⁾

Na okolu 2 km. od seloto, kraj spomnatiot pat Skopje-Štip, postoeła karaula, vo koja, spored predanioto bila smestena turska straža. Verovatno e čaka pred toa i dervendžiite od Krušje postavuvale svoja straža na istoto mesto. Tuka patot minuva niz

ričest i pošumen predele, koj sekako daval pogodni uslevi za razvoj na ajdutstvoto i razbojništvo.

XLIII. Kučkovo

Pod ova ime denes postoji selo severozapadno od Skopje.

Najstariot defterski podatak za seloto e od 1455 god. koga imalo sé na sé 7 domakinstva i 3 neženeti.³⁾ Vo 1476/77 g. toj broj ušte poveke se namalil - na 4 domakinstva.²⁾ Vo narednite popisi se koi raspolagame se javuvaat dve sela pod istoto ime. Taka, pri popisot od 1481/82 god. ednoto od niv imalo samo dve domakinstva,³⁾ a drugoto 22 domakinstva i edna vdovica.⁴⁾ Vo 1528/29 godina ednoto Kučkovo imalo 3 domakinstva,⁵⁾ a drugoto - 43 domakinstva, 4 beženeti i edna vdovica.⁶⁾ I najposle, vo 1544/45 godina ednoto imalo 3 domakinstva,⁷⁾ a drugoto - 41 domakinstva, 3 neženeti i edna vdovica.⁸⁾

Kako što e poznato, denes vo Skopsko postoji samo edno s. Kučkovo. Osven toa, narodnoto predanie ne znae za dve takvi. Pa sepak, ostanuva faktot deka vo navedenite popisi figuriraat po dve istoimeni sela. Zasega ne sme vo sostojba da ja utvrdime pričinata za ovaa pojava, no ne e isključeno, poedno vreme da postoele dve takvi sela, od koi ednoto, sekako pomaloto, postepeno iščeznalo. Za nas vo ovoj moment e važno da znaeme koe od dvete sela bilo dervendžisko. Ova se nalaga kako problem poradi faktot što samo vo eden od navedenite popisi figurira kako dervendžisko, t.e. samo vo popisot od 1476/77 god.⁹⁾ Sudejki spored brojната sostojba na domakinstvata, smetame deka toa ke bide ona pomaloto. Vo takev slučaj ima mesto za pretpostavka deka ova selo i se održuvalo poradi potrebatata od dervendžiskata služba.

Seloto vleguvalo vo Skopskiot vilayet, odnosno nahija, kako sostaven del na eden od timarite. Na svojot spašja, mu noselo prihod što vo goreoznačenite periodi vaka se dviželo: vo 1455 god.

toj imesuval 710 akči; vo 1476/77 god. - 201 akči; vo 1481/82 god. - 344 akči; vo 1528/29 god. - 334 akči i vo 1544/45 god. - 341 akči. Naseleno bilo so Makedonci hristijani.

Od raspoloživata dokumentacija ne e možno da se utvrdi koja im bila zadačata na dervendžiite od s. Kučkovo. Ako primime deka e vo prašanje denešното Kučkovo, odnosno naselba što ležela vo negovata blizina, može da se pretpolaga deka go čuvalo patot Skopje-Kačanik. Megutoa, vo denešното Kučkovo, nema nikakov spomen za toa.

XLIV. L a b a n i c a

Seloto leži severozapadno od Kostur, neđaleku od patot što vodi za Korča.

Edinstveniот defterski podatok, preku koj doznavamo deka seloto bilo dervendžiisko e od 1481/82 god. Togaš toa imalo 59 domakinstva i edna vdovica. Vleguvalo vo Lerinskata nahija, kako sostaven del na eden od timarite. Na spajjata mu noselo 377 akči, godišen prihod.¹⁾

Spored predaniето, seloto porano leželo na okolu 2 km. podaleku od denešното. Togaš niz nego vrvel patot Korča - Biglišta-Kostur.²⁾ Sekako ovoj pat bil čuvan od dervendžiite na Babanica. Poradi blizinata na patot, seloto bilo izloženo na nasilstva i grabež, što pridonelo negovite žitelji da go napuštaat i da osnovat nova naselba na denešното mesto.³⁾

XLV. L a g i n o

Seloto leži južno od Lerin, vo polite na planinata Vič.¹⁾

Edinstveniот defterski podatok koj ukažuva deka seloto bilo dervendžiisko e od 1481/82 godina. Togaš toa imalo 50 domakinstva i 2 ~~naselbena~~ ^{vdovici} žitelite mu bile Makedonci hristijani. Vleguvalo vo Lerinskata nahija, kako sostaven del na eden od togašните timari. Na spajjata mu noselo 474 akči godišen prihod.²⁾

Spored mestopoložbata na seloto, sigurno e deka toa go čuvalo preminot preku planinata Viš.

XLVI. L e t e v c i

Staroto selo leželo kraj patot Skopje - Veles, koj vrvi na 2 km. istočno od segašnote Letevci. Tamu i denes e sočuvana selskata češna i urnatini od starata crkva i grobišta, kađe ušte dolgo vreme po premestuvanjeto na seloto letevčanite gi rakopuvale svoje uareni. Pričina za napuštanjeto na starata naselba bile nasilstvoto i grabežite što žitelite na seloto gi trpele poradi blizinata na značajnata arterija Skopje-Veles. Preseluvanjeto spored predaniето, stanalo nekade vo početakot na XIX vek.¹⁾

Spored popisot od sredinata na XV vek, seloto imalo 37 domakinstva.²⁾ Vo narednite decenii toj broj se namalil, taka što vo 1476/77 godina bile zapišani 28 domakinstva.³⁾ No, veke po pet godini došlo do nov značeen porast - 32 domakinstva i 5 vdovici.⁴⁾ Narednoto stoletie donelo natamošno zgolemuvanje na seloto. Vo 1519 godina vo nego imalo 93 domakinstva i 11 neženeti,⁵⁾ vo 1528/29 god. - 86 domakinstva, 6 neženeti i edna vdovica,⁶⁾ vo 1544/45 god. - 83 domakinstva i 6 neženeti.⁷⁾

Za celoto ova vreme Letevci vleguvalo vo Skopската nahija, kako sostaven del na eden od timarite, odnosno hasovite. Na svojot feudalni gospodar m̃ noselo prihod koj vaka se dvižel: vo sredinata na XV vek toj imnesuval 1062 akči; vo 1476/77 god. - 620 akči; vo 1481/82 god. - 851 akči; vo 1519 god. - 2394 akči; vo 1528/29 god. - 3618 akči, i vo 1544/45 god. - 4005 akči.

Naseleno isključivo so Makedonci hristijani, Letevci veke od sredinata na XV vek, a verovatno i pred toa, vršelo dervendžiska služba.⁸⁾ Zadača mu bilo da go čuva m̃ patot Skopje-Veles.⁹⁾ (اسکوبيله کوپرلو اراسندگی یولی بکلرلر)

Izvršenata reorganizacija na dervendžiskata služba kon sredinata na XVI vek bila sprovedana i vo Letevci. Za nejzinoto

natamožno vršenje bile određeni ukupno 60 dervendžii, raspoređeni u dva "tapani" od po 30 lica. Zasega ne može da se utvrdi ko ga definitivno prestatbale vršenje na službata, no sekako toa morale da stane najdocna pri premestuvanje na seloto na denešno to mesto.

Na dervendžiskata služba što seloto ja vršelo vo minatoto ukažuvaat i nekoj iminja na mesta vo blizina na staroto selo. Taka, na sektorot od patot Skopje - Veles, koj pominuval kraj staroto Letevci, porano postoeala turska karaula, poradi što toa mesto i denes go vikaat Karaulnica. Koga od tuka ke se trgne po patot kon Skopje, koj na ovoj prostor mnogu ne se otklonuva od stariot pat, nabrgu, na 2 km. dalečina, ke se dojde do mestoto Straža, kade vo 1936 godina bila izgrađena t.n. Ajduška Češma. Sp red raskazuvanjeto na mesnoto naselenie, ova ime češmata go dobil poradi toa što toj teren vo tursko vreme bil svrtalište na ajdu-tite. Tuka patot minuva preku eden dlabok dol koj porano bil mnogu ^{žučok} ~~širok~~ za vrvenje, osobeno so koli. Za veruvanje e deka ovde, kako i kaj m. Karaulnica, dervendžiite od Letevci postavale svoi straži.

Kraj staroto selo, na patot, porano imale an, vo koj, kako što zboruva narodnoto predanie, se točelo mnogu vino i rakija. Go opustele Turcite.

XLVII. L i v a d i c a

Ova selo denes ne postoji. Našite terenski ispituvanja pokažaa deka toa leželo severno od s. Nežilovo, kraj stariot i najkus pat od Skopje za Prilep. Spored sočuvanoto narodno predanie, seloto e uništeno pred 200 do 300 godini. Tamu i denes možela da se vidat ostatoci od naselbata.

Seloto go srećavamo samo vo popisite od prvata polovina na XVI vek, što dava možnost da pretpostavime deka toa e relativno pomlada naselba. Pri popisite od 1519 i 1528/29 godina Livadi-

ca imala sá na sá 4 domakinstva, ¹⁾ a pri popisot od 1544/45 god. seloto narasnilo samo za едно domakinstvo. ²⁾ Vleguvalo vo Veleškata nahija kako sostaven del na kasovite na padišahet. Prihodot što od seloto go dobival sulatnot iznesuval: vo 1519 god. - 257 akči; vo 1528/29 god. - 250 akči i vo 1544/45 godina - 365 akči. Naseleno bilo so Makedonci hristijani.

Gornive podatoci ni ja pretstavuvaat Livadica kako sosema mala naselba, koja ne beležela nikakov razvoj. Ne e isključeno najzrinoto formiranje da bilo skopčano so potrebata od dervendžiskata služba, iako teranskite priliki ne vetuvale pogodni životni uslovi.

Spored mestopoložbata na seloto, sigurno e deka toa, kako dervendžisko, imalo zadača da go čuva geresponsatiet pat Skopje - Prilep.

XLVIII. L i p o v i k

Denes postoi Dolni i Gorni Lipovik. Megutoa, vo popisot od 1530/31 godina запиšano e samo едно село - Lipovik, ¹⁾ što pokažuva deka delbata na dve sela stanela vo podocnežniot period. So ogled na faktot što stariot Lipovik bil dervendžisko село, sigurno e deka toj e identičen so segašniot Dolni Lipovik, bidejki niz nego minuval značajniot karvanski pat ("Drumot") od Solun za Štip. Gorni Lipovik e daleku od patot i sigurno e ponova naselba.

Vo gorenavedenata, 1530/31 godina Lipovik imalo 28 domakinstva, Makedonci hristijani. Vleguvalo vo Strumičkata kaza, a na svojot feudalni gospodar mu davalo 986 akči godišen prihod. ²⁾ Vo podocnežniot period vo seloto prevladal turskiot etnički element. Može da se pretpolaga deka tokmu po pritiskot na Turcite del od makedonskoto naselenie go napuštilo seloto, formirajki nova naselba - Gorni Lipovik. Na toa naveduva i faktot što posledno se do denes ostanalo čisto makedonsko, hristijansko село.

Na 2 do 3 km. južno od Dolni Lipovik, kraj potot za Solun, postoji mesto Derven. Osven toa, na srede pot megu seloto i s. Rič porano imalo kula, so turska posada, što go čuvala potot. Verovatno e deka na tie mesta bile postavuvani i dervendžiskite straži od s. Lipovik.

Vo samoto selo porano imalo anovi, vo koji odsednuvale patnicite, pred sé trgovcite od Solun, Štip, Skopje i drugi mesta.³⁾

XLIX. L o k a v i c a¹⁾

Seloto leži južno od Gostivar, kraj potot što vodi kon Kičevo. Spored predanieto, koe inaku, poradi dlaboki etnički premeni, mnogu slabo e sočuvano, seloto nikogaš ne ja menuvalo svojata mestopoložba. Denes toa e isključivo Šiptarska naselba. Iako ne se pomni koga došlo do naseluvanje na Šiptarite, seušte se čuva tradicijata deka seloto nekogaš bilo hristijansko. Na toa ukažuva i imeto "Crkva" za edno mesto kraj seloto.

Prv defterski podatok koj ni pokažuva deka seloto nekogaš bilo dervendžisko e od 1476/77 godina. Togaš toa imalo 20 domakinstva.²⁾ Po pet godini toj broj neznatnose zgolemil, na 22 domakinstva i edna vdovica.³⁾ Vo prgata polovina na XVI vek na došlo do nekoja poznačajna promena vo brojot na žitelite na seloto. Taka, vo 1519 godina seloto imalo 23 domakinstva i 2 vdovici,⁴⁾ a vo 1523 godina - 26 domakinstva, 3 neženeti i edna vdovica.⁵⁾ Vo narednite godišni brojната sostojba na domakinstvata malu opadnala. Vo 1528/29 god. bile zabeležani 14 domakinstva, 3 neženeti i edna vdovica,⁶⁾ a vo 1544/45 godina - 20 domakinstva i edna vdovica.⁷⁾ Za celoto ova vreme seloto vleguvalo vo Kičevskata nahija, kako sostaven del na eden od timarite, odnosno neamet na subašijata. Na svojot feudalni gospodar mu noselo prihod koj vaka se dvižel: vo 1476/77 god. - toj iznesuval 500 akči; vo 1481/82 g. - 227 akči; vo 1519 g. - 1385 akči; vo 1528/29 g. -

728 akči i vo 1544/45 godina - 868 akči. Naseljeno bilo isključivo so Makedonci hristijani.

Spoređuvajki gi gorenavedenite prihodi od seloto, može da se zakluči deka toa nekade vo vterata decenija od XVI vek prestanalo da vrši dervendžiska služba,⁸⁾ koja, megutoa, nabrgu povterno bila vospostavlena. Kon sredinata na XVI vek i ovde bila sprovedena reorganizacija na dervendžiskata služba. Spored odredbata, za natamošno vršenje na službata trebalo da bišat angažirani 30 lica. Megutoa, izgleda deka toa vo dadeniot moment ne moželo da bide realizirano, sašto seloto kon sredinata na XVI vek nemalo potreban broj domakinstva.

Dervendžiite od Lokavica imale zadača da go čuvant patot Kičevo - Tetovo, koj pominuva kraj samotno selo, a na sever od nego se probiva niz tesnata dolina na r. Lokaica. Toj del od patot kaj mesnato naselenie e poznat kako "Derven".

L. L o p u š n i k

Ova selo denes ne postoi. Leželo istočno od Lazarepole, kraj patot Kičevo-Debar. Denes na toa mesto se protega golena šuma koja go zadržala imeto na iščeznatata naselba. Rasseluvanjeto na seloto bilo predizvikano od čestite zulumii što gi trpelo od razni nasilnici, i od turskata vojska, no ne se znae koga toa stanalo.¹⁾

Vo 1476/77 g. Lopušnik imal 18 domakinstva i 2 neženeti.²⁾ Po pet godini toj broj ostanal rečisi nepromenet - 20 domakinstva.³⁾ Vo tekot na XVI vek došlo do značajno zgolemuvanje na naselbata, taka što vo 1519 g. imalo 51 domakinstvo, eden neženet i edna vdovica.⁴⁾ Megutoa, po edna decenija, od nepoznati pričini, Lopušnik odnovo spadnal na 15 domakinstva, 3 neženeti i dve vdovici.⁵⁾ Vo 1544/45 godina seloto imalo 33 domakinstva i 2 neženeti,⁶⁾ što znači deka odnovo zabeležalo porast.

Za celoto ova vreme seloto vleguvalo vo Kičevskata nahija, kako sostaven del na eden od timarite. Na spajata mu nosilo prihod što vaka se dvižel: vo 1476/77 g. - 420 akči; vo 1481/82 god. - 220 akči; vo 1519 g. - 3420 akči; vo 1528/29 g. - 672 akči i vo 1544/45 g. - 1295 akči.

Naseleno so Makedonci htistijani, seloto ušte od 1476/77 godina e sekako i pred toa, bilo nagraeno so dervendžiska služba. Zadača mu bila da go čuva patot što od Kičevo vodil za Debar (قيرچوه ايله ديري اراسندوغي انشار يولي بکلي).⁷⁾ Vo početokot na XVI vek dervendžiskata služba bila ukinata,⁸⁾ no veke kon 1523 god. taa pak e vospostavlena.⁹⁾ Kako što izgleda, kon sredinata na XVI vek seloto od novo, možebi ovojpat definitivno, prestanalo da vrši dervendžiska služba.¹⁰⁾

LI. Lutovo

Ova selo denes ne postoji. Trguvajki od faktot što vo XV i XVI vek vleguvalo vo Kičevskata nahija, sigurno e deka e vo prašenje isčeznatata istoimena naselba vo predelot na denešното s. Ehlovec.¹⁾ Ne e poznato koga i zašto isčeznala ova naselba.

Kon sredinata na XV vek seloto imalo samo 6 domakinstva.²⁾ Vo 1481/82 g. toj broj se zgolemil na 22 domakinstva i edna vdovica.³⁾ Na početokot na XVI vek seloto ušte poveke narasalo. Taka, vo 1519 g. imalo 54 domakinstva, 3 neženeti i 3 vdovici,⁴⁾ a vo 1523 g. - 58 domakinstva.⁵⁾ Megutoa, vo narednite godini došlo do postepeno namaluvanje na toj broj: vo 1528/29 g. - na 49 domakinstva, 7 neženeti i 2 vdovici,⁶⁾ a vo 1544/45 godina: 39 domakinstva i 10 neženeti.⁷⁾ Za celoto ova vreme Lutovo vleguvalo vo Kičevskata nahija kako sostaven del na eden od timarite, odnosno zeametite. Prihodot što od seloto go vlečel negoviot feodalen gospodar vaka se dvižel: kon sredinata na XV vek toj iznosoval 551 akči; vo 1481/82 g. - 280 akči; vo 1519 g. - 6500 akči; vo 1528/29 g. - 3000 akči, i vo 1544/45 g. - 2627 akči.

Karakterističen e istorijatot na dervendžiskata služba što ja vršelo seloto. Voveduvanjeto na ta služba, kako što izgleda, bilo izvršeno po 1481/82 godina, bidejki pri popisot izvršen vo toa vreme, kako i priznatoj od sredinata na XV vek, seloto ne figurira kako dervendžisko.⁸⁾ Toa pokazuva, deka Lutovo spada megu onie sela, što relativno dozna bile zadolženi so dervendžiska služba. Veke vo popisot od 1519 g. e zabeležano deka dervendžiskata služba bila ukinata (د, بندك, رفع اولدى).⁹⁾ Megutoa, nabргу od novo bila vospostavena, taka što pri popisot od 1528/29 g. Lutovo pak e запиšano kako dervendžisko selo.¹⁰⁾

Kon sredinata na XVI vek i ovde bila izvršena reorganizacija na dervendžiskata služba, na toj način što za nejzinoto natamošno vršenje bile određeni 30 lica.¹¹⁾

Ne moževme so sigurnost da konstatirame što im bilo zadača na dervendžiite od Lutovo, no, so ogled na mestopoložbata i na seloto, najverojatno e deka go čuvale patot Kičevo-Debar, približno na isti ot prostor kada što toa go pravele žitelite na sosednoto selo Ehlovec.

LII. M a v r o v o¹⁾

Staroto selo leželo na okolu 2-3 km. zapadno od današnoto Mavrovo, vo predel koj nekogaš bil pokrien samo so šuma,²⁾ i kada vrvi karvanski ot pat od Gostivar kon Galičnik i natamu kon Debar. Vo 1455 g. Mavrovo imalo samo 12 domakinstva.³⁾ Vo 1476/77 god. seloto narasnało na 20 domakinstva i 2 neženeti.⁴⁾ Izvesen porast bil zabeležen i pri noviot popis od 1481/82 god. Togaš seloto imalo 27 domakinstva i 2 vdovici.⁵⁾ Vo narednite četiri decenii doaga do vidljivo zgolemuvanje na Mavrovo, taka što pri popisot od 1519 god. vo nego bile zaregistrirani 74 domakinstva i edna vdovica.⁶⁾ Vo 1528/29 god. toj broj spadnał na 53 domakinstva, 5 neženeti i edna vdovica,⁷⁾ a veke vo 1544/45 godina od novo se pokačil na 75 domakinstva i 8 neženeti.⁸⁾

Za celoto ova vreme Mavrovo blegovalo vo Tetovskata nahija kako sostaven del na eden od timarite. Na spajjata mu noselo prihod koj vaka se dvižel: vo 1455 g. toj iznesuval 624 akči; vo 1476/77 g. - 468 akči; vo 1481/82 g. - 390 akči; vo 1519 g. - 1742 akči; vo 1528/29 g. - 2056 akči, i vo 1544/45 g. - 6800 akči. Žitelite mu bile Makedonci hristijani.

Kako dervendžisko seloto se spomnuva veke vo sredinata na XV vek.⁹⁾ Kon sredinata na XVI vek bila izvršena reorganizacija na dervebdžiskata služba. Za najzainoto natamošno vršenje bile određeni 30 lica. Koga došlo do potpuno likvidiranje na službata, zasaga ne može da se utvrdi, iako ⁸vo mnogu verovatno deka toa stanalo voedno so premestuvanje na seloto.

Osnovna zadaća na mavrovskite dervendžii im bila da go čuvaat patot što vodil kon tvrđinata Trnovo (طرنوه).¹⁰⁾ Iako se sigurnost ne moževne da utvrdime koja e ova tvrđina, najverovatno e vo prašanje patot Gostivar-Debar koj vrvel preku Kaličnik. Toa e najkusiot pat na ova relacija. Spored narodnoto predanie nego mnogu go polzuvala debarskite kirađdžii, a se vikalo **T u r s k i p a t**,¹¹⁾ sekako poradi toa što bil vo upotreba za vreme na turskata vlast vo Makedonija.

Golamoto značenje što go imala soobrazajnicata Gostivar-Debar, go potvrđuva i postojanje na poznatite mavrovski anovi, podignati kraj patot, vo blizina na seloto. Dva od niv se održuvani se do neodavnošното minato.¹²⁾ Blizu do anovite imale i kula, vo koja stoela turska straža.¹³⁾

LIIL. M a r i š i n (?)

Ne moževne da go identifikuvame ova selo.¹⁾

Kako dervendžisko za prvpat go srećavame vo popisot od 1481/82 godina. Togaš seloto imalo vkupno 33 domakinstva i 5 vdovici, Makedonci hristijani. Vlegovalo vo Lerinskata nahija, kak

sostaven del na eden od ~~stanov~~^{togašnite} timari. Na spajata mu nose-
lo 171 akči godišen prihod.²⁾

I pri popisot od 1544/45 godina seloto e zapišano kako dervendžisko što i pripagalo na Lerinskata nahija. Na spajata mu noselo prihod koj ovojpat iznesuval 1628 akči.³⁾

LIV. M e t e ž e v o

Seloto leži severozapadno od Kriva Palanka. Sostaveno e od nekolku razbieni maala.

Edinstveniот дефтерски податок što go imame za seloto, koj ednovremeno pokažuva deka toa vršelo dervendžiska služba e od 1530/31 godina. Togaš Meteževo imalo 31 domakinstvo, Makedonci hristijani, što na svojot feudalен gospodar mu davale 1057 akči godišen prihod. Vleguvalo vo Kustendilskata kaza (Kaza-i Illica).¹⁾

Sudejki spored mestopoložbata na seloto, negovite žiteli kako dervendži, sekako imale zadača da go čuvaaт patot Kriva Palanka-Trgovište, koj vrvel kraj samoto selo. Osven toa, spored predaniето, преку seloto vrvel i eden pat za Bosilgrad.

Kraj seloto, vo predelot na šumata Bilino postojat mesta narečeni Golema i Mala Straža, кои bezdrugo indiciraat na nekogašnata dervendžiska služba na seloto, bidejki tuka pomинуval spomnatiot pat Kriva Palanka-Trgovište. Vo podonežniот period vo seloto, kraj patot, bila izgrađena turska kula vo koja sedela straža što se grižela za redot i bezbednosta na ovoj kraj. Vo nea imale Turci sé do balkanskite vojni.

Narodnoto predanie ukažuva deka ovoj teren bil mnogu opasen za minuvanje vo vreme na turskoto gospodstvo. Na toa seka-ko ukažuva i postoenjeto na t.n. Ajduška voda, vo blizina na seloto kaj mestoto Straža.

Za potrebite na patnicite vo Meteževo, porano, kake ~~šta~~ što se raskažuva imalo tri anovi.

IV. Mo ž i l o v e c

Ova selo denes ne postoji. Vrz baza na našite terenski ispitivanja, utvrdivme deka leželo na okolu 2 km. južno od de-nešnote s. Izvor (Gorna Kopačka, Kičevsko).¹⁾

Kon sredinata na XV vek seloto imalo sé na sé 6 domakinstva i eden neženet.²⁾ Vo 1476/77 g. toj broj se zgolemil na 16 domakinstva i 2 neženeti,³⁾ a vo 1481/82 g. - na 22 domakinstva.⁴⁾ Megutoz, vo početokot na XVI vek došlo do rasturanje na naselbata, od za nas nepoznati pričini. Poradi toa, pri popisot izvršen okolu 1523 godina, seloto e zapišano kako prazno, nenaseljeno.⁵⁾ Sepak, Možilovec nabrgu odnovo bil naselen, taka što vo 1528/29 g. imal 15 domakinstva,⁶⁾ a vo 1544/45 g. - 16 domakinstva i 2 neženeti.⁷⁾

Za celoto ova vreme Možilovec vleguval vo Kičevskata nahija, kako sootaven del na eden od timarite, odnosno zeannetot i hasot na subašijata. Na svojot feudalni gospodar seloto mu noselo prihod što vaka se dviželo: vo sredinata na XV vek toj iznosoval 760 akči; vo 1476/77 g. - 1290 akči; vo 1481/82 g. - 873 akči; vo 1528/29 g. - 1500 akči; i vo 1544/45 g. - 1555 akči. Zitelite mu bile Makedonci hristijani.

Izgleda deka ova selo mnogu kratko vreme vršelo dervendžiska služba. Zapravo, nitu vo eden od navedenite popisi toa ne figurira kako dervendžisko. Minetveno vo popisot od okolu 1523 g. naogame zabeleška deka porano (sekako vo krajot na XV ili na početokot od XVI vek) bilo dervendžisko.⁸⁾

Sudejki spored mestopoložbata na seloto, kako dervendžisko toa verojatno imalo zadača da go čuva patot Kičevo-Ohrid, što minuval kraj nego.

LVI. M o r c a v i s¹⁾

Seloto leži vo podnožjeto na severnite ogranci od pla-

ninata Plačkovica. Spored slabo sočuvanoto narodno predanie, što glavno se dolži na golemite etnički promeni vo minatoto,²⁾ seloto ne ja menuvalo svojata mestopoložba. Inaku, Morodvis e poznata stara naselba.³⁾

Najstariot defterski podatok preku koj doznavame deka seloto bilo dervendžisko e od 1530/31 godina. Togaš toa imalo 52 domakinstva Makedonci hristijani, a vleguvalo vo Štipската каза.⁴⁾ Naredniot podatok e od 1700/701 g., koga Morodvis seušte vršel dervendžiska služba. Vleguvalo vo Kočanskata nahija, a na svojot feudalni gospodar mu davalo 6000 akči godišen prihod.⁵⁾

Ne raspolagame so sigurna dokumentacija za toa što im bilo osnovnata zadača na dervendžiite od Morodvis. Našite terenski ispituvanja naveduvaat na zaključok deka tie bile dolžni da go čuvaat korvanskiot pat Kočani-Radoviš, koj vodil preku planinata Plačkovica. Toj pat bil kratak, no i dosta težok za vrvenje.⁶⁾ Pod seloto vo orizišteto što se protega po dolinata na rekata Bregalnica, postoji mesto narečeno Tapan, koe verojatno stoi vo tesna vrska so nekogašnata dervendžiska služba na seloto.

LVII. N e v o l j a n i

Ne moževme da go identifikuvame. Izvorite jasno pokažuvaat deka seloto leželo kraj patot što odel od Prilep za Serez,¹⁾ što znači deka treba da se bara na prestorot pomegu Prilep i Kavadarci.

Vo sredinata na XV vek seloto imalo 7 domakinstva, eden neženet i edna vdovica.²⁾ Veke vo 1476/77 g. toj broj se povećal na 25 domakinstva i 2 neženeti,³⁾ samo po pet godini za da se namali na 19 domakinstva.⁴⁾ Vo naredniot, XVI vek došlo do novo, neznatno povećuvanje brojната состоjba na domakinstvata. Taka, vo 1519 g. vo seloto bile zaregistrirani 25 domakinstva i edna vdovica,⁵⁾ vo 1528/29 g. - 26 domakinstva, 3 neženeti i edna vdovica,⁶⁾ a vo 1544/45 g. - 30 domakinstva i edna vdovica.⁷⁾

Za celoto ova vreme seloto vleguvalo vo Veleškata nahija, so isključok vo sredinata na XV vek, koga bilo zaregistrirano vo Prilepskata nahija, kako sastaven del na eden od feudalnite posedi (otprvin na zeamet, potoa na timar, na hasovite na mirairanot, i pak na timar). Prihodot što Nevoljnai go noselo na svoje feudalni gospodari vaka se dvižel: vo sredinata na XV vek toj iznesuval 550 akči; vo 1476/77 g. - 570 akči; vo 1481/82 god. - 209 akči; vo 1519 g. - 614 akči; vo 1528/29 g. - 833 akči; i vo 1544/45 g. - 2956 akči. Žitelite na seloto bile Makedonci ~~hristijani~~ hristijani.

Kako dervendžisko, seloto za prvpot se spomnuva vo popisot od 1476/77 godina. So ogleđ na faktot što vo sredinata na XV vek seušte ne vršelo dervendžiska služba, može da se zakluči deka so nea bilo nagrbeno nekade vo periodot od 50-te do 70-te godini na XV vek. Zadača mu bilo da go čuva ~~pravu~~ spomnatiot pat od Prilep za Serez, koj vrvel kraj seloto.⁸⁾

Kon sredinata na XVI vek vo seloto bila izvršena reorganizacija na dervendžiskata služba, na toj način što za nejzinoto natamošno vršenje bile određeni 30 lica, odnosno, praktično, site domakinstva, što togaš gi imalo vo seloto.⁹⁾

Zasega ne ni e poznato koga bila prekratena dervendžiskata služba. Možebi toa stanalo veeđno so nestanokot na seloto.

LVIII. N e r e d ¹⁾

Seloto leži jugozapadno od grad Lerin.

Edinstveniот defterski podatok preku koj doznavamo deka seloto bilo dervendžisko e od 1481/82 godina. Togaš vo nego živsele 62 domakinstva i 3 vdovici, Makedonci hristijani, što znači deka za ona vreme bilo prilično golema naselba. Vleguvalo vo Lerinskata nahija kako sastaven del na eden od togašnute timari. Na svojot spaija mu noselo 634 akči godišen prihod.²⁾

Spored mestopoložbata na seloto, može da se zakluči wa

deka negovite žitelji go čuvala preminot preku Neredškata Planina, koja e severen ogranok na planinata Vič.

Na nekogašnata dervendžiska služba na Nered ukažuva i imeto na edno mesto vo negova blizina. Imeno, postoji m. Dervenč kraj samata selska rekička, što mesnoto naselenie ja narečuva so istoto ime - Dervenška Reka.³⁾

LIX. N o v o S e l o

Ova selo leži na zapad od Radoviš. Porano seloto se naogalo na m. BiloAro, vo agolot što go pravi slivot na Madenskata Reka so r. Kriva Lakavica. Tuka i denes možele da se vidat ostateci od starite kuki i selskata češma. Istočno od toa mesto se naogaat starite selaki grobišta.

Edinstveniот дефтерски податок кој ni ukažuva deka seloto vršelo dervendžiska služba e od 1530/31 godina. Togaš toa imalo 58 domakinstva i 28 neženeti, a na svojot feudalен gospodar mu noselo 6064 akči godišen приход. Vleguvale vo Strumičkata ka-za.¹⁾

Zadača na dervendžiite od Novo Selo sokako im bila da go čuvaat patot Radoviš-Štip, koj vo predelet na seloto minuva niz teškeproodnata klisura što ja pravi Madenska Reka.²⁾ Toj del od patot mesnoto naselenie i denes go vika Derven.³⁾ Ovoj sektor bil mnogu opasen za vrvenje vo vreme na turskata vlast. Toa jasno se gleda od gorespomenatiот izvoren податок, vo koj e navedeno deka seloto se naoga na mnogu opasno mesto, kade što postojano se slučuvale ubistva i nasilstva.⁴⁾

LX. N o v o S e l o¹⁾

Vo ponovo vreme seloto e spoeno so gradot Štip, taka što denes pretstavuva negov jugozapaden, periferen del.

Edinstveniот дефтерски податок preku koj doznavamo

deka seloto bilo dervendžisko e od 1530/31 godina. Zadača mu bila da go čuva i poprava mostot na r. Bregalnica, koj tuka minuva niz klisura vo kojašto i seloto^e smesteno. Vo dokumentot e objasneto i deka prihodište dobivani od žitelite na seloto (se wa misli na prihodište od feudalnite davaški) odat za pokrivanje na troškocite okolu održavanje na mostot.

Spored narodnoto predanie, što go iznesuva G. Baždarov vo svoje patni beleški napraveni vo tekot na Prvata svetska vojna, seloto e osnovano za vreme na sultanot Murat (ne kažuva koj, no verovatno misli na Murat I), a žitelite, koji bile vojnuci imale zadača da ja čuvaa klisurata. Na dvata kraja od seloto se naogale nalbatnici. Vo niv konjite na Turcite bile raskevuvani pri vleguvanje vo klisurata i povtorno kovani pri izleguvanje od nea, zašto na Turcite im bilo zabraneto da vrvaa javajki i so potkovani konji niz vojnučkite sela.³⁾ Ovde očigledno možebi po vina na avtorot, dervendžiite se tretiraat kako vojnuci što se odnesuva do hamenata na nalbatnicite, sekako e popriealivo, deka tie vršele uslugi na brojnite patnici što minuvale niz klisurata.

LXI. O d r e n o

Seloto denes se prostira po severnite padini na planinata Liseo, na okolu 5 km. južno od patot Stracin-Kriva Palanka. Spored sočuvanoto predanie, porano bilo locirano podlaboko vo planinata, kraj stariot "karvanski pat" što od Kriva Palanka vode za Kratovo, odnosno za Sv. Nikole. Premestuvanjeto na seloto stannalo pred okolu 200 godini. Najprvin preminala samo edna kuka (nekojasi Kara Ivan), a potoa i drugite.

Edinstveniот defterski podatok od koj doznavamo deka seloto bilo dervendžisko e od 1530/31 godina. Togaš, toa imalo 16 domakinstva, Makedonci hristijani. Vleguvale vo kazata

Ilidža (Banja, t.e. Kustendil). Na svojot feudalni gospodar mu davalo 547 akči godišni prihod.¹⁾

Odreno go arekavame i vo popisot od 1700/701 godina. Togaš vleguvalo vo nahijata Slavište, no ne veke kako dervendžisko selo. Na svojot feudalni gospodar mu davalo 3000 akči godišni prihod.²⁾

Za nekogašnata dervendžiska služba na seloto ne se ostanati nikakvi tragovi vo sekavanjeto na denešnite negovi žitelji. Ostanuva da se pretpolaga дека Odreno go čuvalo gorespoznavatiot "karavanski pat" preku planinata Lisec.³⁾

LXII. O s t r o v o

Seloto leži kraj severistočniot breg na Ostrovsokoto Ezero.

Edinstveniот дефтерски податок преку кој дознаваме дека seloto vršelo dervendžiska služba e od 1660 godina. Togaš kako dervendži i bila запишани 20 lica od seloto. Interesno e što toa bile muslimani.¹⁾

Sporod mestopoložбата na s. Ostrovo može da se zakluči дека zadača na negovite dervendži i bila da go čuvast patot Lerin-Voden koj vrv i blizu do seloto.

LXIII. P a l i v o d e n i c a

Seloto leži severistočno od Skopje, blizu do patot što vodi kon Kačanik.¹⁾ ~~Seloto~~ Pretypelo golemi etnički promeni, taka što denes toa e čisto Siptarska naselba, iako seušte se pomni mestoto kade bila "hristijanska crkva od rimsko vreme".

Vo 1455 godina Palivodenica imala 30 domakinstva, 7 vdovici i 2 neženeti.²⁾ Vo 1476/77 toj broj narasnal na 33 domakinstva i 5 vdovici,³⁾ a vo 1481/82 g. - na 37 domakinstva i 2 vdovici.⁴⁾ Vo naredното stoletie došlo do opaganje na naselбата.

Taka, vo 1528/29 godina vo nea bile zabeležani 27 domakinstva, 4 vdovici i eden neženet,⁵⁾ a pak vo 1544/45 godina, samo 11 domakinstva, i 4 neženeti.⁶⁾

Za celoto, ova vreme seloto vleguvalo vo Skopakiot vilast, odnosno nahija, kako sostaven del na eden od togašnite timari. Na svojot spaija mu noselo prihod koj vaka se dvižel vo goreoznačenite vremenski periodi: vo 1455 g. toj imesuval 2734 akči; vo 1476/77 g. - 5031 akči; vo 1481/82 g. - 5575 akči; vo 1528/29 g. - 3000 akči, i vo 1544/45 g. - 2858 akči.

Kako dervendžiško, seloto e zaregistrirano samo pri popisot od 1528/29 godina.⁷⁾ Veke vo naredniot popis, od 1544/45 god., stoi zabeleška deka so naredba e ukinat dervendžiškiot status na seloto.⁸⁾ Toa znači deka Palivodenica mnogu kratko vreme vršela dervendžiška služba.

Zadača na dervendžiite od ova selo bezdrugo im bila da go čuvaat patot Skopje-Kačanik, koj vo ona vreme pominuval kraj samoto selo, odnosno istočno od denešniot, koj se protega po tekot na rekata Lepenec.⁹⁾ Blizu do seloto, megu nego i s. Gurjev Dol postoi n. Derven, kade verojatno bila postavuvana dervendžiška služba.

LXIV. P e t r o v K r s t

Ova selo denes ne postoi. Izvornata dokumentacija dava ~~dava~~ ^{dva} značajni podatoci što pridonosuvaat za opredeluvanje lokacijata na seloto. Prvo, vo tekot na XV i XVI vek toa vleguvalo vo sostav na Kičevskata nahija, i vtoro, leželo kraj patot Prilep-Kičevo. Vrz baza na našite terenski ispituvanja, moževme da konstatirame deka vo blizina na segašното s. Drenovo, porano postoele s. Petrov Krst. Velat deka na ^{toa} mesto i denes možat da se vidat ostatoci od starata selaka crkva. Tuka pominuval karvanskiot pat što od Prilep, preku s. Lažani odel za Bred, odnosno Kičevo. Toa znači, deka za vreme na turskata

vlast od Prilep za Kičevo vodele dva patišta. Edniot preku s. Barbaras, a drugi ot preku s. Petrov Krst. Ne mževme da utvrdime koga i zošto seloto zapustelo.

Vo 1476/77 g. toa imalo samo 8 domakinstva.¹⁾ Po pet godini seloto narasnało na 15 domakinstva.²⁾ Vo naredniot period se zabeležuva stagnacija, pa đuri i privremeno opaganje na brojna sostojbna na seloto. Taka, vo 1519 g. toa imalo 9 domakinstva,³⁾ a edna decenija podočna - 10 domakinstva i 2 nezeti.⁴⁾ Megutca, vo 1544/45 godina bile zaregistrirani se na se 5 domakinstva.⁵⁾

Za seto ova vreme seloto vleguvalo vo Kičevskata nahija kako sostaven del na eden od timarite. Na svojot spaija mu noselo prihod koj vaka se đvižel: vo 1476/77 g. - 180 akči; vo 1481/82 g. - 130 akči; vo 1519 g. - 265 akči; vo 1528/29 g. - 315 akči, i vo 1544/45 g. - 577 akči.

Naseleno se Makedonci kristijani, seloto ušte vo 1476/77 g., a sekake i pred toa, vršelo dervendžiska služba. Zadača mu bilo da go čuva patot Prilep-Kičevo (پرلیه ایله).⁶⁾ قیرچوه اراسندگی بولی بکیر

LIV. P i s o d e r

Seloto leži kraj glavniot pat što go poverzuva ^{Lezin} so Kostur i Korča. Smesteno e na sami ot preslap od patot.¹⁾

Edinstveni ot đefterski podatok što ukažuva deka seloto vršelo dervendžiska služba e od 1481/82 godina. Togaš seloto imalo 11 domakinstva i edna vdovica. Pripagalo na Lerinskata nahija kako sostaven del na eden od timarite. Na svojot spaija mu noselo 108 akči godišen prihod.²⁾

Kako dervendžisko, seloto bezdrugo imalo zadača da go čuva spoanati ot premin na patot Lerin-Kostur, koj se naoga na 1400 m. nadmorska visočina.³⁾

LXVI. P l e t v a r

Seloto leži severoistočno od Prilep, kraj stariot pat što vodi kon Kavadarci.

Vo 1476/77 godina seloto vkupno imalo 13 domakinstva i eden neženet.¹⁾ Vo 1519 g. narasnale na 27 domakinstva i 8 neženeti,²⁾ a edna decenija podedna vo nego bile zaregistrirani 32 domakinstva i 5 neženeti.³⁾ Kon sredinata na XVI vek došlo do neznatno namaluvanje na brojната sostojba, taka što vo 1544/45 godina Pletvar imal 30 domakinstva i 2 neženeti.⁴⁾

Za celoto ova vreme Pletvar vleguvalo vo Prilepskata nahija so isključok pri popisot od 1476/77 g., koga bilo vključeno vo Veleškiot vilaet, kako sostaven del na eden od timarite. Na svojot spaija mu noselo prihod koj vo 1476/77 g. iznesuval 320 akči, vo 1519 g. - 769 akči, vo 1528/29 g. - 908 akči, i vo 1544/45 g. - 850 akči.

Naseleno so Makedonci hristijani, seloto veke od 1476/77 g., a sekako i pred toa, vršelo dervendžiska služba. Postoi čuveni predanie, spored koe seloto na denešното mesto e naseleno tokmu poradi potrebata od čuvanje na Pletvarskiот dervendž,⁵⁾ koj pretstavuva dominantna točka nad dvata pravci od patot što niz nego minuva. I ovde kon sredinata na XVI vek bila izvršena reorganizacija na dervendžiskata služba. Za natanokošno nejnino vršenje bile određeni 30 lica.⁶⁾

Narodnoto predanie, megu drugoto, znae i za stražarskata služba na žitelite od seloto. Interesno e deka tie ovde se spomnuvaat pod imeto "vardii". Stražarenjeto bilo potrebno poradi toa što na ovoj teren doagalo do česti grabeži i ubistva na patnicite. Stražata, se raskazuva, bila snabdena so puška, a se smenuvala na 24 časa. Vo ~~zamen~~ ^{zamen} za svojata služba seloto bilo oslobođeno od nekoj danoci. No, "po nekoje vreme, za da ne se dvojat od drugite, carot naredil da davaat po malku i od tie davački. Malku pomalku, nivnite davački se izraamile so onie ~~se~~ ^{va} što gi davale drugite".

Vo podocnežniot period, Turcite vo Dervenot izgradile kamena kula(karaula). Vo nea sedele po nekolku turski stražari (dervendžii). Megu drugoto, tie gi proveruvale pasošite na patnicite. Ostatoci od temelite na karaulata seušte se gledaat vo Pletvarskiот premin.⁷⁾

Vo seloto, na mestoto na denešното učilište, porano postoeł an. Ovoj an, za koj ne se pomni koga e izgrađen, bil urnat ušte pred balkanskite vojni od četnicite.⁸⁾

LXVII. P o d r ž i k o n j.

Seloto leži severozapadno od Kriva Palanka.¹⁾

Edinstveniот дефтерски податок što ni ukažuva deka seloto bilo dervendžisko se odnesuva na 1530/31 g. Togaš toa imalo 21 domakinstva i 4 neženeti, Makedonci hristijani, koji na svojot feudalen gospodar mu davale 1212 akči godišen prihod. Vleguvalo vo Kustendilskata kaza.²⁾

Sudejki spored mestopoložbata na seloto, verojatno e deka toa go čuvalo istiот onoj sektor od patot Kriva Palanka - Trговиšte, što go čuvalo dervendžiskoto selo Meteževo, bidejki dvete sela se vo neposredna blizina a edno do drugo.

LXVIII. P o k ' r v n i k

Ova selo denes ne postoi. Leželo na desniот breg od r. Struma, nasproti denešното s. Rupel. Kon krajot na minatiот vek, na toa mesto seušte mozele da se vidat ostatoci od kuki i stari grobišta.¹⁾

Vo 1530/31 g. seloto imalo 88 domakinstva Makedonci hristijani. Vleguvalo vo sostav na Strumičката kaza, a na svojot feudalen gospodar mu noselo 3339 akči godišen prihod.²⁾ Vo naredniот period došlo do namaluvanje na brojната sostojba na žitelite taka što, spored eden dokument koj sekako pteknuva od sredinata

na XVI vek, seloto imalo samo 33 domakinstva. I pripadalo na Petričkata nahija.³⁾

Smesteno vo edna mala kotlina, srede planina,⁴⁾ seloto bilo nagrbeno so dervendžiska služba. Zadača mu bila da go čuva bliskiот premin do seloto.⁵⁾ Kon средината na XVI vek i ovde bila izvršena reorganizacija na dervendžiskata služba, na malku nevoobičaen način. Za natamošното neјzino * vršenje bile одредени samo 20 lica.

Vo ponoviot period, preminот bil čuvan од turskите zaptii, smesteni vo karauli. Kon krajot na XIX vek imalo dve karauli.⁷⁾

LXIX. P r d e j c i (?)

Identifikacijata na seloto ne e сосема сигурна.¹⁾ Dolkolku navistina se raboti za s. Frdeјci, togaš treba da se naglasi deka denešnata položba na seloto ne dava uberuvanje toa da vršelo dervendžiska služba. Seloto e vo ramnica. Spored toa, ili seloto porano bilo na nekoе drugo mesto, ili pak negovata dervendžiska služba se sostoela vo prenesuvanje patnici i drugo preku r. Vardar. Na poslednava moјnost ukaжуva faktot što vo seloto se pomni deka se do nedalečno minato vo blizina na seloto postoela skela na Vardar.

Edinstveniот defterski podatok vrz osnova na koj doznavame deka seloto bilo dervendžisko e od 1530/31 godina. Togaš toa imalo 43 domakinstva i 15 noženeti, a vleguvale vo Strumičката каза. Na svojot feudalен gospodar mu noselo 1916 akči godišen prihod.²⁾

LXX. P r i s a d

Seloto leželo na okolu eden km. zapadno od patot što i денес, so mali otklonuvanja od stariот, vodi od Prilep za Veles

preku planinata Babuna. Na toa mesto se ušte mozat da se vidat ostatoci od starite selski grobišta. Spored sočuvanoto predanie, seloto ottuka se premestilo na segašnoto mesto pred poveke od 200 godini, poradi golemite zulumi što gi trpelo od blizinata na "džadeto".¹⁾

Prisad se spomnuva ušte vo predosmanskiot period, okolu 1337 godina.²⁾ Vo 1476/77 godina seloto imalo 19 domakinstva i 3 neženeti.³⁾ Na početokot na XVI vek toa zabeležalo izvesen porast, taka što vo 1519 god. imalo 37 domakinstva.⁴⁾ Vo 1528/29 g. vo nego bile zaregistrirani 26 domakinstva,⁵⁾ a vo 1544/45 godina 23 domakinstva i 3 neženeti.⁶⁾

Za celoto ova vreme s. Prisad vleguvalo vo Prilepskata nahija, kako sestaven del na eden od timarite, odnosno zeame-tite. Na svojot feudalni gospodar mu noselo prihod što vo 1476/77 god. iznesuyal 471 akči; vo 1519 g. - 944 akči; a vo 1528/29 g. i 1544/45 g. - 784 akči. Naseleno bilo so Makedonci hristijani.

Naogajki se vo podnožjeto na poznatiot Prisadski derven preku koj minuval gorespomnatiot pat Prilep-Veles, s. Prisad bilo nagrbeno so dervendžiska služba.

Odredbata od sredinata na XVI vek za reorganizacija na dervendžiskata služba stapila vo sila i vo ova selo. Za natamošnoto nejjzino vršenje bile određeni 30 lica, Megutoa, odredbata ne možela da ima nekoe praktično dejstvo, bodejki tekmu vo toa vreme došlo do opaganje na brojot na domakinstvata.⁷⁾

Zasega ne može da se odredi koga ^{došlo} do definitivno prekratuvanje na dervendžiskata služba vo seloto, no toa moželo da stane najdočna so premestuvanje na seloto.

Značenjeto na Prisadski derven gi gonelo Turcite i po prekratuvanjeto na dervendžiskata služba da prevzemaat merki za negovoto čuvanje. Na dominantnata točka od Dervenot bila izgrađena karaula, čii ostatoci i denes se gledaat.⁸⁾ Vo nea, spored sekavanjeto na postarite žitelji na seloto, sedela posada

od desetina Turci. Bila urnata vo tekot na balkanskite vojni. Naj verojatno deka i prisadskite dervendžii, svoevremeno, tuka postavale svoja straža.

Vo blizina na staroto selo, od istočnata strana na patot, porano imalo eden an. Ne se pomeni koga e urnat no se ukažuva deka keresteto Turcite go odhale vo Prilep. Inaku, toj bil sopstvenost na Turcite, a selanite go držele pod kirija.

LXXI. P u s t e n i k

Seloto leži severozapadno od Skopje od ~~desnata~~ strana na r. Lepenec, točno nasproti dervendžiskoto selo Palivodenica.¹⁾ Spored predanioto star Pustenik bil samo kaj dencšnoto najseverno maslo od seloto.

Vo 1455 g. seloto imalo 50 domakinstva, 5 neženeti i dve vdovici,²⁾ što znači deka vo toa vreme spagalo negu pogolemite naselbi. Pri popisot od 1476/77 g. bila konstatirana slična položba. Togaš vo Pustenik živsele 58 domakinstva i dve vdovici.³⁾ Po pet godini vo seloto imalo 50 domakinstva i edna vdovica.⁴⁾ Vo naredното stolétie došlo do izvesno namaluvanje brojната sostojba na domakinstvata. Taka, vo 1528/29 g. toa imalo 33 "nevernički" domakinstva, eden neženet i edna vdovica i dve muslimanski domakinstva,⁵⁾ a vo 1544/45 g., vkupno 26 hristijanski i 4 muslimansk domakinstva.⁶⁾ Kako što gledame, veke od prvata polovina na XVI vek započnalo postepeno islamiziranje na naselbata. Sudejki spored iminjata na neкои od запиšanite muslimani, može da se zakluči deka se vo prašanje islamizirani hristijani.⁷⁾ Vo podacnežniot period došlo do ušte pokрупni etnički promeni, taka što denes Pustenik e isključivo šiptarska naselba.

Za celoto ova vreme, seloto vleguvalo vo Skop-skata nahija, kako sostaven del na eden od timarite, odnosno, na hasovite na padišahot. Na svojot feudalen gospodar mu noselo prihod koj vo 1455 g. iznesuval 7549 akči; vo 1476/77 g.- 9290

akči; vo 1528/29 g. - 2000 akči; i vo 1544/45 g. - 1339 akči.

Kako dervendžisko, seloto se javuva samo vo propisite od XVI vek,⁸⁾ što znači deka relativno docna bilo zadolženo se dervendžiskata služba. Kon sredinata na XVI vek došlo do reorganizacija na službata, na toj način što za natamošното vršenje na istata bile određeni 30 lica,⁹⁾ Megutoa, tas odredba ne može la da ima nekoe pogolemo praktično značenje, bidejki vo seloto togaš živееle tokmu 30 domakinstva, nemaјki gi vo obzir i četirite muslimanski, iako od dokumentot ne može da se sogleda dali i tie vršele dervendžiska služba.

Zadača na dervendžiite od seloto sekako im bila da go čuvaat patot Skopje-Kačanik. Zboruvajki za dervendžiskoto selo Palivodenica, nie veke ukažavme deka eden pat od Skopje za Kačanik odel preku poslednovo selo, odbegnuvajki go po takov način tekot na r. Lepenec. Narodното predanie ukažuva deka na istata relacija porano odel ušte eden pat od sprotivnata strana na rekata, kojšto vrvel kraj Pustanik. Verovatno deka toj pat bil čuvan od dervendžiite na ova selo. Megutoa, pri seto ova, ne treba da se isklučī mogućosta i dvete sela, ili edното od niv, da go čuvalo patot što minuvал niz samata Kačanička klisura, odnosno kraj r. Lepenec.

LXXII. R e n d i n a

Seloto leži na istočnata strana od Bešikakoto Ezero, kraj rekata Rendina.

Edinstveniот дефтерски податок преку кој дознаваме deka seloto vršelo dervendžiska služba e od 1587 g., koga administrativno pripagalo kon Siderokapsa.¹⁾ Zadača mu bila da go čuva ~~tanušniот~~ premin, kojšto bil mnogu opasen za minuvanje, bidejki vo nego se slučuvale česti napadi nad patnicite.²⁾

LXXIII. R u m e n (?)

Ne moževme da utvrdimo koe e ova selo.¹⁾ Edinstveni ot defterski podatak preku koj doznavame deka seloto bilo dervend- džisko e od 1481/82 g. Togaš toa imalo 17 domakinstva i edna vdo- vica. Vleguvalo vo Lerinskata nahija, kako sostaven del na eden od togašnite timari. Žitelite mu bile Makedonci hristijani, koj na svojot feudalni gospodar mu davale danoci vo iznos od 338 akči.²⁾

LXXIV. S ' l p

Seloto leži severopapadno od Veles. Nekogaš toa bilo na m. Staro Selo, odnosno Mal S'lp, kade vrvel stariot pat od Skopje za Prilep.¹⁾ Tamu i denes stoja otatoci od kuki, crkva i grobišta. Se raselilo kon krajot na XVIII vek, za da se oddale- či od patot,²⁾ poradi čija blizina, kako što ukažuva narodnoto predanie, negovite žiteli trpele golemi zulumai.

Vo 1476/77 g. seloto imalo 25 domakinstva i dva neže- neti.³⁾ Po pet godini toj broj porasnal na 29 domakinstva.⁴⁾ Vo narednoto stoletie došlo do novo vnu pokačuvenje na brojната sos- tojba na žitelite na seloto. Taka, vo 1519 g. toa broele 42 domakin- stva i 2 neženeti,⁵⁾ vo 1528/29 g. - 39 domakinstva i 2 neženeti,⁶⁾ a vo 1544/45 g. - 43 domakinstva i 2 neženeti.⁷⁾ Interesno e što vo popisite od XVI vek S'lp e zaregistrirano i pod drugo ime - K a l k a n d ž i k (tur. kalkan-štit). Naseleno bilo so Mako- donci hristijani.

Za celoto ova vreme seloto vleguvalo vo Veleški ot vilast odnosno nahija, kako sostaven del na eden od timarite. Na svojot spaija mu noselo prihod koj vo 1476/77 g. iznesuval 571 akči; vo 1481/82 g. - 371 akči; vo 1519 g. - 1456 akči; vo 1528/29 g. - 1525 akči, i vo 1544/45 g. - 2175 akči.

Vo site popisi, počnuvajki so onoj od 1476/77 godina,

S'lp figurira kako dervendžisko selo. Zadača mu bila da go čuva patot što od Bitola i Prilep odel za Skopje.⁸⁾

Južno od "Staro Selo", kaj spomnatiot pat, ima m. Straža,⁹⁾ kade verojatno bila postavuvana dervendžiska straža.

Kon sredinata na XVI vek i ovde bila sprovedena reorganizacija na dervendžiskata služba. Za natamošното nejzino vršenje bile opredeleni samo 30 lica.¹⁰⁾ Definitivното ukinuvanje na službata sekako stanalo najdodna pri raseluvanjeto na staroto selo.

LXXV. S m e s n i c a

Seloto e smesteno kraj vlevot na Kadina Reka vo Vardar, od nejzinata leva strana. Denes ova selo ~~ne e~~ isključivo šiptarska naselba. Potisnuvanjeto na makedonskiot ~~element~~ ^{element} izgle-
da vrvele postepeno.¹⁾ I denes kraj seloto postoji m. Grobišta, kes
pótsetuva na vremeto koga ova selo bilo naseleno so Makedonci.²⁾

Vo 1455 g. seloto imalo 27 domakinstva.³⁾ Slična
sostojba e zabeležana i pri popisot od 1476/77 godina. Togaš vo
Smesnica živele 28 domakinstva i 5 vdovici.⁴⁾ Megutoa, samo po
pet godini došlo do značitelno zgolemuвање na naselbata - na 48
domakinstva i 2 vdovici.⁵⁾ Vo naredното stoletie ne došlo do
nekoj pogolemi promeni vo brojot na naseleniето. Taka, vo 1528/29
seloto imalo 43 domakinstva i 10 neženeti,⁶⁾ a vo 1544/45 g. -
42 domakinstva i 4 neženeti.⁷⁾ Za celoto ova vreme Smesnica vlegu-
vala vo Skopjskata nahija, kako sostaven del na eden od timarite,
odnosno zaametite. Na svojot feudalni gospodar seloto mu noselo
prihod koj vo goreoznačenite periodi vaka se ^{dvizhel} ~~dvizhel~~ vo 1455 g.
toj iznesuval 702 akči; vo 1476/77 g. - 751 akči; vo 1481/82 g. -
661 akči; vo 1528/29 g. - 1794 akči; i vo 1544/45 g. - 1357 akči.
Naseleno bilo so Makedonci hristijani.

Kako dervendžisko, seloto se pojavuva vaka vo 1455
godina što znači deka dosta rano bilo nagrbenc so dervendžiskata

služba. Zadača mu bilo da go čuva patot Skopje-Prilep, što minoval kraj Seloto.⁸⁾

Kon sredinata na XVI vek bila izvršena reorganizacija na dervendžiskata služba, na toj način što za najzinoto namočno vršenje bile izdvoeni 30 lica.⁹⁾

Vo seloto ne se čuva nikakvo predanie koe bi dalo nekoj direktni ili indirektni podatoci za dervendžiskata služba na negovite stari žiteli. Toa sekako se dolži vo prvred na golemite etnički promeni što nastanale vo seloto.

LXXVI. S o g l e

Spored narodnoto predanie, koe, poradi golemite etnički promeni vo seloto e mnogu slabo sočuvano, staroto Sogle porano, dodeka bilo čisto makedonska naselba, leželo na drugo mesto, nedaleku od denešnoto.¹⁾ Segашnoto selo e mešano, makedonsko i albansko. Infiltracijata na albanskiot element započnala kon sredinata na XIX vek.²⁾ Ednovremeno doaga i do otseluvanje na makedonskoto naselenie, taka što toa denes e malubrojno.

Sogle se spomnuva ušte vo predosmanskiot period, okolu 1337 godina.³⁾ Vo 1476/77 godina seloto imalo 22 domakinstva i 2 neženeti.⁴⁾ Po pet godini toj broj se zgolemil na 40 domakinstva.⁵⁾ Vo prвите decenii na XVI vek sosema malku se izmenilo. Taka, vo 1519 g. seloto imalo 49 domakinstva i 7 neženeti,⁶⁾ a vo 1528/29 g. - 43 domakinstva, 11 neženeti i 2 vdovici.⁷⁾

Za celoto ova vreme Sogle vleguvalo vo Veleškata nahija, kako sostaven del na eden od timarite.⁸⁾ Na svojot feudalен gospodar mu noselo prihod koj vo 1476/77 g. iznesuval 501 akči vo 1481/82 g. - 338 akči, i vo 1528/29 godina - 3297 akči.

Kako dervendžisko, seloto e запиšano edinstveno vo popisot od 1476/77 g.⁹⁾ Toa znači deka dervendžiskata služba ja vršelo relativno kratko vreme.

Iako od raspoloživata izvorna dokumentacija ne e možno da se vidi koja im bila osnovnata zadaća na dervendžiite od Sogle, najverojatno deka tie trebalo da go čuemat patot što odel od Veles za Bogomila.

LXXVII. S r b i n o v o

Seloto e smesteno vo severozapadnite padini na Pirin Planina.

Edinstveni ot defterski podatok preku koj doznavae deka ova selo bilo dervendžisko e od 1530/31 godina. Togaš seloto bilo razdeleno na dve maala, so vkupno 147 domakinstva i 22 neženeti, što znači deka ušte togaš spagalo megu najgolemite makedonski sela. Vleguvalo vo sastav na Melnička nahija, a na svojot feudalni gospodar mu noselo prihod vo iznos od 7269 akči.¹⁾

Zadaća na dervendžiite od Srbinovo im bilo da go ču-
vaat patot Sofija-Solun, i toa na dve mesta (صوفيه سلانيكه)

2) (كيدر يولي اكي يوده بکلرلر)

LXVIII. S r e t k o v o

Porano seloto leželo na okolu 3 km. jugoistočno od denešnoto, vo blizina na železničката stanica Sretkovo. Tuka denes ima edna mala crkvička, podignata vrz temelite na starata selska crkva. Kraj nea, kako i na dve drugi mesta, možat da se vidat ostatoci od nekogašnite grobišta. Osven toa, denešnite žiteli na seloto točno gi znat mestata kade što se izdigale starite selski kuki. Spored predanieto, seloto se premestilo pred poveke od 200 godini.¹⁾ Pričina bile golemite zulumi što gi trpele poradi blizinata na patot Kičevo-Tetevo, koj na ovoj prostor minuva preku edna najgolemite prirodni prepreki, planinata Bukovik.

Vo 1476/77 g. Sretkovo imalo 23 domakinstva.²⁾ Toj broj

ostanali rečisi neizmenet i do 1481/82 godina, koga bile zabeležani 22 domakinstva i dve vdovici.³⁾ Megutova, vo prvata polovina na XVI vek seloto dvojno narasalo. Taka, vo 1528/29 g. vo nego imalo 46 domakinstva i 5 neženeti,⁴⁾ a vo 1544/45 godina - 42 domakinstva.⁵⁾

Za celoto ova vreme Sretkovo vleguvale vo Kičevskata nahija, kako sostaven del na eden od timarite. Na svojot spaija mu noselo prihod koj vaka se dvižel: vo 1476/77 g. toj imesuval 520 akči; vo 1481/82 g. - 264 akči; vo 1519 g. - 1819 akči;⁶⁾ vo 1528/29 g. - 1994 akči; vo 1544/45 g. - 3957 akči, i vo 1700/701 g. - 3500 akči.⁷⁾

Naseleno so Makedonci hristijani seloto ušte od 1476/77 god., a verovatno i pred toa, vršelo dervendžiska služba. Kon sredinata na XVI vek bila izvršena reorganizacija na dervendžiskata služba i za natamošnoto nejjino ispolnuvanje bile određeni 30 dervendži.⁸⁾ Definitivnoto prekratuvanje na službata najverovatno stanalo so preseluvanjeto na seloto, no ne porano od početokot na XVIII vek, zašto vo 1700/701 g. seušte bilo dervendžisko.⁹⁾

Osnovna zadaća na ova dervendžisko selo mu bila da go čuva patot Kičevo-Tetovo, koj minuval kraj seloto. Vo eden izveren dokument ovoj pat e označen kako "G o l e n p a t".¹⁰⁾

Vo blizina na staroto selo, na okolu 2-3 km. jugoistočno od nego, se naoga mesto narečeno Straža. Spored predanieto, tuka selanite nekogaš postavuvale svoja straža so tapan, so cel da obezbedat neprečen premin po patot, koj vrvel vo podnožjeto na "Straža". Straža bila postavana i vo blizina na seloto, kaj m. Megurečje.¹¹⁾

LXXIX. S t e p a n c i

Seloto leži nedaleku od patot Veles-Prilep, što vrví preku planinata Babuna. Spored sočuvanoto narodno predanie,

seloto nekoliko pati ja menuvalo svojata mestopoložba. So staroto selo se doveduvaat vo vraka ovie lokaliteti: Selišta, Kukišta, i Gorno Selo. Za nas poseben interes pretstavuva prviot lokalitet. "Selišta" se naogaat na 3 do 4 km. južno od današното selo, vo neposredna blizina na spomnatiot pat Veles-Prilep. Tuka i denes stojaat ostatoci od nekogašnite grobišta i crkva. Bezdrugo, tuka leželo dervendžiskoto selo Stepanci. Premestuvanjeto na seloto bilo predžzvikano od golemite zulumi na koji postojano bilo izloženo poradi blizinata na patot. I navistina, segašното Stepanci e smesteno vo edna tesna kotlina, sekrieno od patot ("džadete"). Samo strah od nasilstva i grabeži možel da gi natera dedovците na današните stepančani da go izbegnat ova mesto za življenje.

Seloto go srekaваме ušte vo popisot od 1460 g., koga imalo 36 domakinstva, a vleguvalo vo Veleškiot vilaet.¹⁾ Veke vo 1476/77 g. seloto narasnało na 40 domakinstva i 6 neženeti. Ovojpat bilo priklučeno kon Prilepskiot vilaet.²⁾ Samo pet godini podocna, Stepanci, so 40 domakinstva i 2 vdovici, ednovno e zaregistrirano vo Veleškata nahija,³⁾ vo koja ke ostane i pri narednite popisi. Vo 1519 g. seloto imalo 34 domakinstva i 9 neženeti,⁴⁾ vo 1528/29 g. - 33 domakinstva i 6 neženeti,⁵⁾ a vo 1544/45 g. - 30 domakinstva, 9 neženeti i edna vdovica.⁶⁾

Za celoto ova vreme Stepanci pretstavuvale sostaven del na eden od timarite, odnosno na neamet, so isključok vo vreme okolu 1460 g., koga, sudejki spored popisot od toa vreme, seloto ne vleguvalo vo nieden od togašnite feudalni posedi.⁷⁾ Na svojot feudalni gospodar mu noselo prihod koj vaka se dvišel; vo 1476/77 g. toj iznesoval 960 akči; vo 1481/82 g. - 540 akči; vo 1528/29 g. - 1261 akči, i vo 1544/45 godina - 2006 akči.

Naseleno isključivo so Makedonci hristijani, seloto veke okolu 1460 g., a možebi i pred toa, vršelo dervendžiska služba. Zadača mu bila da go čuva Prisadskiот dervenž, odnosno spomnatiot pat megu Veles i Prilep.⁸⁾ Ovoj derven se protega megu

selo Prisađ, koe, kako što vidovme, bilo isto taka dervendžisko, i s. Stepanci, znači, ovie dve sela gi čuvala priodite vo Prisađskiot derven.

Kon sredinata na XVI vek sprovedena e reorganizacija na dervendžiskata služba vo seloto, na toj način što za nejkinito natamošno vršenje bile određeni 30 lica, dodeka drugite na koj im bile zapazeni izvesni danočni olesnuvanja, trebalo da im pomagaat na dervendžiite.⁹⁾ Ne ni e poznato koga seloto definitivno prestanalo da vrši dervendžiska služba, no sigurno e deka toa stanalo najdocna so prenesuvanje to na denešnoto mesto.

Sosema slabi i indirektni se podatocite što za dervendžiskata služba na Stepanci gi dobivme od narodnoto predanie. Se pomni deka vo blizina na "Selišta", kraj patot Veles-Prilep, koj na ovoj sektor do denes ne pretrpel nekoj poznačajni pomestuvanja, porano imale turska kula (karaula), kakvi što imale i na drugi mesta vo Dervenot.¹⁰⁾ Mnogu e verojatno na mesto to na karaulata porano da stoela dervendžiska straža.

Za potrebite na patnicite, kraj staroto selo imalo i eden an.

LXXX. S t r a c i n

Seloto se sastoi od poveke maala, edno od drugo oddalečeni i po nekolku kilometri. Megutoa, staroto selo bilo koncentrirano kraj patot Skopje-Kriva Palanka, koj pretstavuval del od golemata arterija megu Carigrad i Jadransko More.¹⁾ Toa se potvrđuva ne samo od narodnoto predanie, tuku i od beleškite na dubrovčanecot Marin Kaboga, koj pominat niz Stracin vo 1706 godina. Togaš seloto imalo samo eden zapadnat an i nekolku kuki okolu nego.²⁾ Inaku, Stracin se spomnuva ušte pred doaganjeto na Turcite.³⁾

Edinstveniot izvoren podatok preku koj doznavame deka seloto bilo dervendžisko e od 1530/31 godina. Togaš toa bilo

edna od največjih makedonskih naselb. Imalo 99 domakinstva i 22 neženeti, Makedonci hristijani, a vleguvalo vo kazata Ilidža (Kustendil). Na svojot feudalni gospodar mu noselo 3498 akči godišnj prihod.⁴⁾

Naogajki se na brdovito i strategiski mnogo značajno mesto, normalno e što Stracin vo osmanskiot period bil nagrben so dervendžiska služba. Vo seloto seušče živee predanie za taa služba.⁵⁾ Vo reonot na seloto, kraj stariot pat, koj bil mnogo popravljen od denešnjot, postojat dve mesta što go nosat imeto Straža. Ednoto leži vo blizina na raskranicata na patišтата za Kriva Palanka i Kratovo, a drugoto e na sprotivnata strana od seloto, na granica megu stracinskiot i ruginskiot atar. Del od vtorata "Straža", tamu kade što minoval patot, se vika Derven. I na dvete mesta, se raskazuva, bile postavuvani selski straži, koji održivale megušebna vrška so pomoš na tapan. Zadača im bila da go čuvaat patot od "aramii" što vo tursko vreme gi imalo mnogo na ovoj teren koga ke se pojavile "aramiite", stražata udirala vo tapan, barajki na toj način da i dojde zajaknuvanje. Patot, navodno, bil čuvan denonokno.

Vo podocnežniot period dervendžiite bile zameneti so turska straža smestena vo kula (karaula).⁶⁾

Stracin vo minatoto bil i poznato konačište. Taka, na primer, vo 1530 g. tuka nokevalo avstriskoto carsko prateništvo, što se vrakalo od Carigrad.⁷⁾ Vo 1559 g. tuka prenekil i eden venecijanski, pratenik na venecijanskata vlada vo Carigrad.⁸⁾ Ke navedeme ušte deka pri eden zapis od XVII vek, megu "konacite" carigradski e запиšan i Stracin.⁹⁾ Postarite luge od seloto i denes pomnat koga vo seloto imalo dva ana.¹⁰⁾

LXXXI. S u š i c a

Seloto denes ne postoi. Leželo jugoistočno od Galič-

nik. Poradi slabata ekonomska baza za življenje, vo, ponovno perdo, došlo do postopene namalovanja na seloto. Definitivno e raseljeno po osloboduvanju.

Vo 1455 g. seloto imalo 18 domakinstva.¹⁾ Samo deseti- na godini podocna, toj broj, od nepoznati pričini, se namalil na četiri,²⁾ a vo 1476/77 g. se pokačil na 6 domakinstva.³⁾ Po pet godini vo Sušica od novo živoele 18 domakinstva.⁴⁾ Vo narednato stoletie došlo do novo, neznatno zgolemuvanje na seloto. Taka, vo 1519 g. vo nego bile zabeležani 24 domakinstva i tri vdovici,⁵⁾ vo 1528/29 g. - 26 domakinstva i 4 neženeti,⁶⁾ i vo 1544/45 g. - 25 domakinstva, 3 neženeti i edna vdovica.⁷⁾ Ovie podatoci jasno pokažuvaat deka seloto postojano stagniralo vo pogled na brojet na negovite žiteli, što, pred sé, sekako se dolži na skromnite prirodni uslovi za život vo ovoj pasiven kraj na Makedonija.

Ša celoto ova vreme, kako vpročem i do krajot na svoeto postoenje, Sušica bila naselena so Makedonci hristijani. Vlegovalo vo sastav na eden od timarite, a na svojot spaija mu noselo prihod koj vaka se dvizel vo goreoznačenite periodi: vo 1455 g. toj iznesuval 120 akči; vo šesetite godini na XVI vek - 144 akči; vo 1476/77 g. - 130 akči; vo 1481/82 g. - 165 akči; vo 1519 g. - 755 akči; vo 1528/29 g. - 1200 akči, i vo 1544/45 g. - 1200 akči. Administrativno taa vo sredinata na XV, kako i na po- četokot na XVI vek bila vključena vo vilaet, odnosno nahija Reka,⁸⁾ dodeka kon krajot na XV i vo sredinata na XVI vek i pripagala na Kičevskata nahija.⁹⁾

Sudejki vrz baza na raspoloživata izvorna dokumenta- cija, so dervendžiskata služba seloto bilo zadolženo po 1455 g., a najdocna vo tekot na sedmata decenija od XV vek.¹⁰⁾ Zadača mu bilo da go čuva T e t o v s k i o t p a t (قلقان دلی)¹¹⁾ Toa vsušnost e t.n. T u r s k i p a t što od Debar, preku Galičnik i Mavrovo, odel za Gostivar, odnosno Tetovo. Blizu do toj pat, na okolu 2 km. jugozapadno od

raselenata Sušica, postoji m. Staro Selo. Tuka sigurno leželo staro dervendžisko selo Sušica, od kade se raselilo poradi golem zulum.¹²⁾ Osven toa, vo blizina na seloto, jugoistočno od nego, postoji m. Stara Sušica koja se smeta za prvobitna naselba.¹³⁾ Toa može bi, ukažuva deka Sušica nekolku pati ja menuvala svojata mesto-položba.

Kon sredinata na XVI vek vo seloto stapila vo sila odredbata za reorganizacija na dervendžiskata služba. Za nejzinoto natamošno vršenje bile određeni 30 lica.¹⁴⁾

LXXXII. S u š i c a

Seloto leži severoistočno od Katlahovo. Mesnoto naselenie ja vika Sušica-Derven ili Katlanovska Sušica,¹⁾ so očigledna tendencija da se napravi razlika od drugoto istoimeno selo što, kako i ova, vleguvalo vo Skopska nahija. Prvot epitet bezdrugo se dolži na faktot što seloto vo minatoto bilo dervendžisko.

Najstariot defterski podatek so, koj raspolagame, a se odnesuva na ova selo, e od 1455 g. So 81 domakinstvo što ušte togaš imala,²⁾ Sušica spada ^{by} megu najgolemite sela vo Makedonija. Vo naredniot period, od nepoznat priči ni, seloto prilično se namalilo, taka što vo 1476/77 g. imalo samo 36 domakinstva.³⁾ Što e ušte pointeresno, veke po pet godini Sušica od novo narasala na 96 domakinstva i 4 vdovici.⁴⁾ Vo prvata polovina od narednoto stolétie seloto i natamu e vo postojan porast. Taka, vo 1528/29 g. toa imalo 118 domakinstva, 10 neženeti i 4 vdovici,⁵⁾ a pak vo 1544/45 g. - 152 domakinstva, 12 neženeti i edna vdovica.⁶⁾ Toa se navistina golemi brojki za ona vreme. Inaku, vakviot razvitok napolno odgovara na sočuvanoto narodno predanie, deka seloto nekogaš bilo mnogu golemo.

Za celoto ova vreme Sušica vleguvala vo Skopskata nahija, kako sostaven del na eden od timarite, odnosno hasovite.

Na svojot feudalni gospodar mu noselo prihod koj vo 1455 g. iznesoval 2160 akči; vo 1476/77 g. - 1760 akči; vo 1481/82 g. - 911 akči; vo 1519 g. - 4800 akči;⁷⁾ vo 1528/29 g. - 6000 akči i vo 1544/45 godina - 5025 akči.

Žitelite na seloto, Makedonci hristijani, veke od 1455, a verovatno i pred toa, vršele dervendžiska služba. Zadaća im bilo da go čuvaaat patot što vodil na Š t i p s k i o t p a t (اشتیب یولنه کیدر یولی بکلرلی⁸⁾). Toa, sekako, e istiot onoj javen pat što vo edno hudut-nama od 1513 g. se spomnuva kako C a r s k i p a t.⁹⁾ Toj pat odel od Skopje, preku s. Bujkoveci, na s. Sušica, i natamu kon Štip. Kaj Sušica, eden krak od ovoj pat se dvoel za sever (prema Kumanovo).¹⁰⁾

Vo 20-te godini od XVI vek, sudejki spored eden defterski podatok, došlo do ukinuvanje na dervendžiskata služba na seloto,¹¹⁾ no veke kon sredinata na istiot vek, ta povtorno e vospostavena. Ovojpat bila izvršena i reorganizacija na dervendžiskata služba. Za natanočnoto neizino vršenje bile određeni 60 lica podeleni vo dva "tapani" od po 30 dervendži.¹²⁾

Jugoistočno od seloto, vo neposredna blizina na gore-označeniot pat, se naoga m. Derven, kajšto porano imalo turska karaula("Derven kula"), koja e urnata vo 1912 godina.¹²⁾ Sekako na toa mesto bila postavuvana i dervendžiskata straža od strana na žitelite na Sušica. Na jug od "Dervenot", postoji m. Straža, preku koja, isto taka, se odelo kon Sv. Nikole i Štip. Ne e isključeno i ova mesto da bilo čuvano od dervendžiite na Sušica.

Mesnoto naselañie ukažuva deka patot preku Sušica vo tursko vreme bil mnogu prometan. Po nego se vrvelo duri do Solun, od kade se noselo sol i drugi artikli. Od druga strana, se istaknuva deka na ovoj sektor bilo opasno minuvanjeto, poradi čestite napadi na patnicite.

Za potrebite na patnicite, vo seloto nekogaš rabetele tri anovi, od koji edniot, navedno, spored predanieto, bil mnogu star.

LXXXIII. T o n o t a r c i

Severoistočno od današnjeg sela, kraj starijeg puta Štip-Radoviš, možda da se vidi ostaci od starog groblja i manastir. Tada porano bilo smješteno selo Tonotarci. Poradi blizine na putu ("džadeto") selo bilo izloženo na golemi zulum od turske vojske i razni vooruženi družini što tuda pomiruvale. Poradi toga, pretoci na današnje negovi žitelji bile prinuđeni da ga napuštaju selo, naseljavajući se na današnje mesto, daleko od puta, sred visokog brda. Ne se znae kada stanovala ova pomiruvanje na selo.

Edinstveni defterski podatak od koj doznajemo deka Tonotarci bilo dervendžisko selo a od 1530/31 godina. Tada selo imalo 61 domaćinstvo Makedonci hristijani a vlaguvali u Strumičkom kaza. Na svoj feudalni gospodar mu nosili prihod od 2605 akči.¹⁾

Kako dervendžisko, selo bezdrugo imalo zadaća da go čuva gorepomenuti put Štip-Radoviš. Kraj puta, u neposrednoj blizini na staro selo, postoji n. Derven. Na jedan do dva km. od nego, odati po isti put kao Štip, se nalazi n. "Tapano". Imenjata na ovie dve mesta indiciraju na nekadašnja dervendžiska služba što selo ja vršilo. Na "Dervenot", u ponovljenom periodu, Turci izgradili kula (kavala) u koja bila smještena nivojna straža. Na "Tapano", pak, pored predanieta, stoela selska straža, koja udirala u tapan plašajući gi na taj način arame što postojano vrvele u ovaj kraj.

Za potrebite na putnicima kraj staro selo porano imalo an, ostaci od koj i danas možda da se vidi.

LXXXIV. T o p l i c a

Staro selo bilo kraj "Selišta", na 5 km. jugoistočno od današnjeg Toplica, negu r. Raec, i stari put od Prilep kao

Kavadarci. Nedaleku od ova mesto i danes stojat ostatoci od nekogašnja selska crkva i grobišta. Kako izgleda, sveto ime seloto go dobilo spored topliot izvor što se naoga kraj staroto selo. Na današnote mesto oddalečeno i zakloneto od "džadeto", seloto se preneslo poradi postojanoto vozmamiruvanje od strana na razni voorušeni odredi i družini što vrvele po patot. Kako neposredan povod za toa se naveduva probivot na "aramilte Arnauti", koji, vo početokot na XVIII vek, praku Pletvar "niz džadeto", navlegle i vo starata Toplica, a neizgubite žitelji izbegale pod planinata Kozjak, kade formirale nova naselba, pod istoto ime.¹⁾ Spored predanieto, tuka otprva bile naseleni samo 4 kuki.²⁾

Vo eden od najstarite popisni defteri, koj poteknuva od okolu 1460 g., ~~Toplica~~ Toplica e zaregistrirana kako prazna, nenaselena mezra.³⁾ Megutoa, veke vo 1476/77 g. Toplica e selo so 15 domakinstva i eden neženet,⁴⁾ a vo 1481/82 g. taa ima 14 domakinstva.⁵⁾ Na početokot od XVI vek seloto narasnało na 24 domakinstva i 2 neženeti,⁶⁾ no veke vo 1544/45 g. toj broj se smanjva na 11 domakinstva i 3 neženeti.⁷⁾

Za celoto ova vreme Toplica vlegovala vo Veleškata nahija, kako sastaven del na eden od timarite. Na svojot spaija, mu noselo prihod koj vo 1476/77 g. iznesuval 340 akči; vo 1481/82 g. - 256 akči; vo 1528/29 g. - 1241 akči, i vo 1544/45 g. - 1350 akči. Naseleno bilo so Makedonci hristijani.

Kako dervendžisko, seloto se javuva ušte pri popisot od 1476/77 g. So ogled na toa što okolu 1460 g. bila nenaselena mezra postanokot na seloto treba da se bara vo sednata decenija ili vo prvite godini od osmata decenija na XV vek.⁸⁾ Nastanato e najverojatno tokmu poradi potrebatata od dervendžiska služba. Vo sredinata na XVI vek i ovde stapila vo sila odredbatata za reorganizacija na dervendžiskata služba, so toa što za natamošnote nejzine vršenje se određenle 30 lica. Megutoa, taa zakonska odredba teško možela da najde praktična primena, zašto vo

toa vreme, kako što veke vidovne, nemalo potreban broj domakinstva.⁹⁾ Definitivniot prekin na dervendžiskata služba sekako došol najdozna so premestuvanjeto na seloto, vo početokot na XVIII vek.

Zadaća na dervendžite od Toplica im bila da go čuvaat patot što vodil od Prilep za Serez (**پرلیه سیروزه**),¹⁰⁾ **(کيدر يولي يكلر)** koj na ovoj sektor vrvel rečisi po istata trasa, kako i denešniot pat od Prilep kon Kavadarci, odnosno Gradsko.

Vo seloto seušte živee predanioto za dervendžiskata služba. Na 1-2 km. zapadno od "Selišta", kraj "staroto džade", postoji m. Straža. Na toa mesto, se raskazuva, stanuvale mnogu česti ubistva, poradi što bila postavana straža. Vo toj reon podno e izgrađena i turska kula, vo koja sedel "asker", zaradi zaštita na patnicite i voopšto, za čuvanje na redot.

Vo blizina na m. Straža, isto tako kraj "džadeto", postoeel an, tn. Toplički an, koj e uništen vo 1900 god. od strana na četnicite.¹¹⁾

LXXXV. T r e s o n ċ e

Seloto leži kraj patot što od Kičevo preku Bistra, vodi za Debar. Nema nikakvi indikacii deka toa nekogaš ja menuvalo svojata mestopoložba, a se smeta za edna od najtarite naselbi vo oblasti.¹⁾

Vo 60-te godini na XV vek seloto bilo nenaseleno (hāli).²⁾ Megutoa, veke vo 1476/77 g. vo nego živeele 3 domakinstva.³⁾ Ottogaš, toa se vodi kako dervendžisko selo, pa e sosena verovatno deka i bilo povtorno naseleno tokmu poradi potrebatu od vršenje na dervendžiskata služba. Vo narednite godini brojната sostojba na seloto narasнала, taka što vo 1481/82 g. imalo 18 domakinstva.⁴⁾ Vo prvata polovina od XVI vek došlo do natamošno zgolemuvanje na seloto. Taka, vo 1519 g. toa broele 35 domakinstva

i 3 neženeti,⁵⁾ vo 1528/29 g. - 36 domakinstva, 4 neženeti i 2 vdovici,⁶⁾ a vo 1544/45 g. - 37 domakinstva i 3 neženeti.⁷⁾

Za celoto ova vreme Tresonče vleguvale vo Kičevskata nahija, so isključok na 60-te i 70-te godini od XV vek, koga se vodelo vo vilaetot Reka.⁸⁾

Sudejki spored mestopoložbata na seloto, sigurno e deka toa, dodeka bilo dervendžisko, go šovalo gorespennatiot pat Kičevo-Debar.⁹⁾

Kon sredinata na XVI vek bila izvršena reorganizacija na dervendžiskata služba, na toj način što za najzainoto natežno vršenje bile određeni 30 lica.¹⁰⁾

Vo atarot na seloto postojat dve mesta čii iminja ukažuvaat na dervendžiskata služba što ja vršelo seloto vo minatoto. Toa se m. Straža,¹¹⁾ i "Čukni Tapanica",¹²⁾ kađe, najverojatno, stoela selskata dervendžiska straža so tapan.¹³⁾

LXXXVI. P a r i š

Na 2 km. jugozapadno od denešното село, kraj malata selska rekička, postoji m. Selišta. Tuka porano leželo seloto Pariš. Toa go potvrđuvaat ne samo narodното predanie, tuku i nekoj, mnogu dobro sočuvani materijalni ostatoci. Imeno, od levata strana na rekičkata i deneš stoi stara selska češma. Malu podaleku od nea se gledaat starite selski grobišta, što zafakaat prilično golem prostor. Tuka e i "Crkvište", mesto kađe bila selskata crkva.¹⁾ Seloto se protegalo od sprotivnata strana na rekičkata, vrs severoistočnite padini od Fariškata Klisura. Tuku rečisi niz samoto selo, pominuval stariot pat od Prilep kon Kavadarci, obikoluvački ja na toj način za toa vreme neproodnata Fariška Klisura.

Spored predaniето, na denešното mesto seloto se preneslo vo početakot na XIX vek. Zapravo, za vreme na Škodrapašinata buna od 1831 g., razbisanite odredi od negovata vojska go napad-

nale seloto. Tuka Arnautite gi prečkal Sali aga Sinanovski, i, potpomognat od selanite, gi razbil. Vo tekot na borbite seloto bilo razoreno. Selanite, plašejki se od novi napadi, избегale po-daleku od patot, i ne naselile na mestoto od segašniot Fariš, naj-prvin vo obični kolibi, a podozna izgrađile i kuki.²⁾

Vo 1476/77 g. seloto imalo 35 domakinstva i 2 neže-neti.³⁾ Istata položba ostanala i vo 1481/82 g., so taa razlika što sega neženetite gi nema zapisani vo defterot.⁴⁾ Vo naredniot XVI vek, seloto poveke od dvojno se zgoleailo. Taka, vo 1519 g. toa imalo 83 domakinstva i 2 neženeti,⁵⁾ vo 1528/29 g. - 80 do-makinstva i 13 neženeti,⁶⁾ a vo 1544/45 g. - 81 domakinstvo, 19 neženeti i edna vdovica.⁷⁾ Na ovoj naćin, kako da se potvrđuva predanieto deka Fariš nekogaš bil "golema kaseba" i centar na za "Deri-Kol", vo koj vleguvale selata od Radećkata Kotlina (do Fariš-kata Klisura).⁸⁾

Za celoto ova vreme seloto vleguvale vo Velećkata nahija so isklučok pri popisot od 1476/77 g., koga e zavedeno vo Prilepskata nahija. Otprvin, vo XV vek, Fariš bil sostaven del na eden od timarite,⁹⁾ zaedno so nekolku drugi sela, dodeka vo XVI vek, sekako poradi svojata golemina i znaćenje, toa pretstavuvalo poseben timar.¹⁰⁾ Na svojot spaija mu noselo prihod koj vo 1476/77 g. iznesuval 675 akći, vo 1481/82 g. - 424 akći, vo 1519 g. - 5500 akći, vo 1528/29 g. - 4161 akći, i vo 1544/45 g. - 10626 akći.

Naseleno so Makedonci hristijani seloto ušte od 1476/77 g., a verojatno i pred toa, vršelo dervendžiska služba. Na početokot od XVI vek došlo do privremeno prokratuvanje na službata, za nas od nepoznati prićini.¹¹⁾

Reorganizacijata na dervendžiskata služba izvršena kon среđinata na XVI vek go zafatila i Fariš. Za nejinoto pena-tamošno vršenje bile određeni 60 lica.¹²⁾

Zadaća na dervendžiite od Fariš im bila da ćuvaat del od patot Prilep-Serez, koj ovde pominuval kraj prirođnata prepreka

što ja stvrdava Fariškata Klisura.

Vo seloto seušte živee silno narodno predanie za dervendžistvoto. Pred sé, staroto selo, što leželo kraj m. Selišta, se sponuwa pod imeto Fariš-Derven.¹³⁾ Što e ušte poznadžno, se raskažuva i na toa deka staroto selo vršelo dervendžiska služba. Stražata bila vooružena so puški. Na edna od dominatnrite točki kraj patot stoel tapandžija. Štom ke viđel deka nekoj vrvi po patot, toj udiral v tapan, davanja, navodno, znak na stražata da se podgotvi za akcija, dokolku se ukaže potreba. Megu tapandžijate bil pročuen nekoj si dedo Dano. Inaku, stražarenjeto bilo postojano, na smeni.

Na dervendžiskata služba pitsetuvaat i iminjata Straža i Derven, što gi nosat dve mesta vo neposredna blizina na seloto, zapravo, "Straža" e edno brdo, ogranok od Fariškata Klisura,¹⁴⁾ dedeka "Dervenot" e del od toa brdo, kade vrvi stariot pat ("dru-mot"). Bez somnevanje, toa go potvrđuva i predanieto, kaj "Dervenot" bila postavana selska straža, a podocna i turska.

Na izlez od Fariškata Klisura, ođejki po noviot pat od Prilep kon Građsko, se naoga m. Kuli. Spored raskažuvanjeto, tuka imalo turska kula. So ogleđ na faktot deka na toa mesto postoinuval i stariot pat, ne e isključeno i tuka da stoela edna dervendžiska straža.

Spored predanieto, dervendžiskata služba na seloto prestanala so premestuvanjeto na seloto vo 1831 p.¹⁵⁾ Ako vo ovoj slučaj predanieto e verno, togaš Fariš sekako spaga megu onoj mal broj sela na Balkanskiot Poluostrov što najdolgo egzistirale kako dervendžiski. Vo potkrepa na ova možnrost ođi i silnoto narodno predanie za dervendžiskata služba.

Za potrebite na patnicite kraj staroto selo postoele an, t.n. Fariški an.¹⁶⁾ Go urnale četnicite vo 1905 godina.¹⁷⁾

LXXXVII. Furka

Staroto selo leželo na 3 km. severno od današnjato, na mestoto kojšto segašniot selski pat se spojuva so patot Dojran-Strumica. Postarite luge od seloto pomaat koga na toa mesto se gledale ostatoci od starata naselba. Megu drugoto, se znae tačno kade bila selskata crkva. Od seto toa do denes e sočuvana samo selskata češma, t.n. Dervenska Češma. Ne se znae tačno koga seloto bilo preseleno na današnjato mesto, no se raskažuva deka toa stanalo pod pritisok na golemite grabeži i nasilstva što gi trpelo poradi blizinata na patot.¹⁾

Kako dervendžiško seloto e zaregistrirano vo dva od nam dostapnite pāpisni defteri. Pri popisot od 1530/31 g. toa imale 50 domakinstva i 8 neženeti. Vleguvalo vo nahijata Bojmija, a na svojot feudalni gospodar mu noselo prihod od 2970 akči.²⁾ Vo popisot od 1700/701 g. zapišan e samo prihodot na nahijata od seloto, koe i ovoj pat vleguvalo vo nahijata Bojmija (Kustendilski sandžak). Toj iznesuval 4667 akči.³⁾

Zadaća na dervendžiite od Furka im bilo da go čuvast patot što odel od Skopje kon Solun, odnosno od Albanija kon Carigrad. ⁴⁾ اسکوبدن سلانیکه و ارناودن استانبوله کید، یولی بکلیوب
Toa zapravo e današniot pat što odi od Dojran kon Valandovo, odnosno Strumica, a kojšto minuva kraj starata Furka. Na sever od seloto se protega klisura (derven), dolga nekolku kilometri, niz koja teče Dervenska Reka. Seloto bilo dolžno da obezbeđuva premin na patnicite niz klisurata, bidejki tuka se probival spomnatipt pat. Toa nedvosmislano go potvrđuva narodnoto pređanie, što se čuva vo seloto. Interesno e što se raskažuva deka na straža vo "Dervenot" odel po eden čovek od sekoja kuka, što se podudara so raspoloživata izverna dokumentacija. Osven toa, vo reonot na klisurata postoji mesto "Tapanot" (ili "Daul" - po turski), čiešto ime bezdrugo ukažuva deka ottuka stražata udirala v tapan.

Furka bila poznata i kako eden od pogolemito konaci, kade otednuvale trgovcite i drugite patnici. Za tas cel, kraj staroto selo imalo poveke anovi, poradi što denešnite žiteli toa mesto go vikaat "Aništa". Tie prodolžile da rabotat i po premestuanjeto na seloto. Zatoa, ne slučajno, avstrijskiot konzul Han, koj tuka pominal, go zabeležal kako F u r k a a n, dodavajki deka e toa mnogu pročueno mesto na južniot kraj od edna klisura "od polovina saat".⁵⁾

Zasega ne može da se utvrdi koga Furka prestanala da vrši dervendžiska služba. Sigurno e, megutoa, deka toa ne moželo da stane pred početokot na XVIII vek, bidejki vidovme deka vo popisot od 1700/701 g. e zabeležano kako dervendžisko.

LXXXVIII. C e r o v o

Seloto leži jugozapadno od Gostivar. Vo sredinata na XV vek bilo nenaselena mezra, što mu pripagala na sosednoto selo Sibnica.¹⁾ Toa naveduva na zaključok deka e vo prašanje nekogašno istoimeno selo, što od nepoznati pričini zapustelo i wstanalo mezra. Megutoa, veke vo 1476/77 g. Cerovo e naselban so 10 domakinstva i eden neženet.²⁾ So, ogleđ na faktot što negovite žiteli bile zadolženi so dervendžiskata služba, mnogu e verojatno deka toa i nastanalo tokmu poradi tas služba. Po pet godini, vo nego živeele 12 domakinstva.³⁾ Vo naredniot, XVI vek, došlo do znatno zgolemuvanje na seloto. Taka, vo 1519 g. toa broelo 48 domakinstva i 2 vdovici,⁴⁾ vo 1528/29 g. - 44 domakinstva i 8 neženeti,⁵⁾ a vo 1544/45 g. - 39 domakinstva i 8 neženeti.⁶⁾

Za celoto ova vreme Cerovo vleguvalo vo Kičevskata nahija, kako sostaven del na eden od timarite. Na svojot spaija mu noselo prihod koj vaka se dvižel: vo 1476/77 g. toj iznesoval 210 akči; vo 1481/82 g. - 160 akči; vo 1519 g. - 3250 akči;

vo 1528/29 g. - 4325 akči, i vo 1544/45 g. - 3485 akči. Naseljeno bilo od Makedonci hristinani.

Ova selo mnogu kuso vreme vršelo dervendžiska služba. Imeno, veke vo vtorata decenija od XVI vek toa prestanalo da se vodi kako dervendžisko selo, što e jasno istaknato vo popisite od toj period.⁷⁾ Zasega ne može da se konstatira na što se dolži vaka ranoto ákinuvanje na dervendžiskiot status na seloto. Ne e iskluleno patot što toa go čuvalo da go izgubil svoeto poranešno značenje.

Zadača na Cerovo mu bila da go čuva patot što od Teto vo odel za Debar.⁸⁾

Raniot prestanek na dervendžiskata služba našol svoj odraz i vo narodnoto predanie. Mesnoto naselenie ne čuva nikakov spomen za taa služba na seloto.

LXXXIX. C r n u š

Ova selo denes ne postoi. Kon krajot na minatiot vek toa ~~wšw~~ seušte egzistiralo kako naselba.¹⁾ Leželo severozapadno od Prilep, vo ataret na s. Drancevi, kaj Smilov Vrv. Tuka i denes može da se vidat urnatini od Crnuš. Na seloto i denes potsetuva tn. Crnuška Raka, desna pritoka na Babuna.

Seloto se spomnuva ušte vo predosmanskiot period, okolu 1337 godina.²⁾ Vo 1476/77 g. seloto imalo 12 domakinstva i eden neženet.³⁾ Samo po pet godini toj broj dvojno se zgolemil - na 24 domakinstva i edna vdovica.⁴⁾ Megutoa, na početcot od narednoto stoeltie brojната sostoјba na domakinstvata opadnala, taka što vo 1528/29 g. vo Crnuš živееle 17 domakinstva, 3 vdovici i 2 neženeti.⁵⁾ Kon sredinata na XVI vek seloto od novo narasna-lo. Imeno, vo 1544/45 g. toa imalo 30 domakinstva, 6 vdovici i 5 neženeti.⁶⁾

Za celoto ova vreme s. Crnuš vleguvalo vo Veleškiot vilao, odnosno nahija, otprvin kako sostaven del na hasovite na

subašata,⁷⁾ a potoa na timar.⁸⁾ Na svojot feudalni gospodar mu noselo prihod što vo 1476/77 g. iznesuval 260 akči; vo 1481/82 g. - 332 akči; vo 1528/29 g. - 2500 akči; i vo 1544/45 g. - 3046 akči. Naseljeno bilo so Makedonci hristijani.

Kako što pokažuvant popisnite defteri, dervendžiska služba seloto vršelo samo vo tekot na XV vek i toa najdocna počnuvajki od 1476/77 godina.

Sudejki spored negovata mestopoložba, toa najverojatno imale zadača da go čuva patot Skopje-Prilep. Ako se ima predvid deka glavnata i najkusa arterija što gi povrzuvale navedenite dva grada minuvale preku Gabrovnik i Dupjačani, što znači na 5-10 km. zapadno od Crnuš, togaš ima mesto za dve pretpostavki: ili seloto prethodno dodeka vršelo dervendžiska služba, bilo nekade poblisku do spomnatiot pat, ili pak na ovoj sektor moželo da se odi vo dva pravci, od koj drugiot bi odel od Prilep, preku planinata Mukos i selata Crnuš i Oreov Dol, na s. Mokreni, kade se soedinuval so prethodniot. Ako posledново e točno, togaš faktot što žitelite na Crnuš samo kuso vreme vršele dervendžiska služba, može da se objasni so zagubenoto značenje na poslednava od iznesenite dve arterii.

XC. Č e g a n

Seloto leži severno od Ostrovsokoto Ezero, kraj patot Bitola-Voden. Najstariot defterski podatok što go imame za ova dervendžisko selo e od 1481/82 godina. Togaš toa imale 64 domakinstva, što znači, spagalo megu pogolenite makedonski sela. Žitelite bile Makedonci hristijani. Vleguvale vo Lerinskata nahija, kako sostaven deč na eden od timarite. Na svojot spaija mu noselo 970 akči godišen prihod.¹⁾

Kako dervendžisko, seloto se spomnuva i vo eden dokument od 1679 godina,²⁾ što znači deka togaš seušte ja vršelo svojata dervendžiska služba.

Spored mestopoložbata na seloto, može da se zakluči
deka negovite žitelji imale zadača da go čuvaat spomnatiot pat
Bitola - Vođen.

XCI. Š t r b u l o v c i

Ne uspeavme da go identifikuvame ova selo.

Edinstveniот дефтерски податок за seloto, so kojšto
nie raspolagame, e od 1530/31 godina. Togaš toa imalo 26 domakin-
stva. Vleguvalo vo Štipската каза, a na svojot feudalен gospodar
mu noselo 1782 akči godišen приход. Naseleno so Makedonci hristi-
jani, seloto vršelo dervendžiska služba.¹⁾

Z a k l u č o k

Prethodnite naši ispitivanja frlija dosta nova svetlina vrz dervendžistvoto vo Makedonija, i voopšto na Balkanskiot Poluostrov. Ke se obideme da gi rezimirame najvažnite rezultati od tie ispitivanja.

Eden od značajnite belezi na feudalniot opštestven pore-dok bila nesigurnosta na životot i imotot na ličnosti. Taa poseb-no se izrazovala vo napadite i grabežite što postojano se slučuva-le po javnite patišta, po koi se odvival živ promet na tovari i luge. Interesite na vlaščkata feudalna klasa i na državata, kako pretstavnik na taa klasa, imperativno nalagale da bidat pre-zemeni najrazlični merki za rešavanje na problemot za osiguruva-nje na patištata, osobeno na onie punktovi što kriela pogodni uslovi za napad nad patnicite.

Toj problem, so sata svoja serioznost, se postavil i pred feudalnata Osmanska Imperija. Vo nizata merki što taa gi prezela vo toj odnos, oddelno mesto zazemalo vo postavuvanjeto na dervendžistvoto. Navistina toa ne može da se sata za origi-nalna osmanska institucija, bidejki postojat poveke elementi što ukazuvaat deka taa e nasledena od predosmanskiot period. Imeno, na takov zaključok naveduva veke sasata analogija so drugi, na dervendžistvoto slični institucii (martolozi, vojnuoi i dr.), za koi se znae deka se prezemeni od srednovekovnite balkanski drža-vi. Osven toa, nie se obidovme da predočime nekolku pokonkretni dokazi vo toj pogled. Sepak, toa ne znači deka dervendžiskata institucija e prosto prenesena od predosmanskiot period. Naprotiv, taa morala da pretrpi promeni, soobrazno so ekonomsko-opštestveni-te promeni vo balkanskite zemji, što nastanale so turskite zavo-juvanja.

Dervendžistvoto e institucija koja datira ušte od naj-raniot period na turskata dominacija na Balkanskiot Poluostrov.

Negovoto postoeenje može da se sledi veke od prвите decenii na XV vek, a ne e isklučeno da se pojavilo i malu porano. Makedonija spaga megu prвите balkenski zemji vo koi bila vospostavena dervendžiskata služba, što e napolno razbirlivo so ogleđ na vremenoto na nejsinoto paganje pod turska vlast.

Vospostavuvanjeto na dervendžistvoto bilo proces što se odvival postepeno i vo zavisnost od konkretnite uslovi i potrebi vo oddelnite oblasti na Balkanot. Novata izvorna dokumentacija dopušta da zaklučime deka vo Makedonija dervendžistvoto svojet poln razvoj go dostignalo vo vtorata polovina na XV vek. Golemiot broj dervendžiski sela pokažuva deka dervendžiskata služba našla široka primena na teritorijata na Makedonija.

Pokraj osnovnata zadaća, da gi čuvaat i nadgleduvaat teškeproodnite i opasnite mesta od patot, zaradi slobodno odvijanje na soobrakalet po istite, dervendžiite bile nagrbeni i so red drugi dolžnosti, što stoole vo tesna vrska so taa zadaća. Tie trebale da gi primaat na konak trgovcite, pretstavnicite na turskata vlast, turskite vojnici i dr., da gi prenesuvaat državnite pari itn. Site tie zadaći ja pravele dervendžiskata služba mnogu teška, odgovorna i opasna.

Za izvršuvanje na tie zadaći bile angažirani žitelite na onie naselbi što ležele vo neposredna blizina na preminite koi trebalo da se čuvaat. Taa pak kađe što nemalo takvi naselbi, turskite vlasti nastojuvale da naselat luge što ke se prifatat za dervendžiskata služba. Vo najgolem broj slučaj toa bile hristijani. Toa dovelo do pojava na takvo gledište vo istoriografijata, spored koe dervendžiskata služba ja vršela isključivo hristijanskata raja. Megutoa, novata izvorna dokumentacija pokažuva deka toa gledište ne e sosem ispravno i deka treba da se korigira. Vo uloga na dervendži se javuvala i muslimanskata raja, makar i mnogu retko. Ovoj fakt potvrđuva deka centralnata turska vlast, pri rešavanjeto na aktuelnite problemi, kakov što bil osiguruv-

njeto na patišтата, pokaževala, barem vo vremeto na pođemot na feudalizmot vo Osmanskata Imperija, prilično golema elastičnost. Vo dađeniov slučaj, za nea ne igrale presudna uloga verskite i narodnosnite motivi. Zatoa, ni se čini, skoro isključivoto angažiranje na hristijanskata raja za vršenje na dervendžiskata služba se dolži, pred sé, na poznatiot fakt što muslimanskiot element odbegnuval da gi naseluva neplodnite planinski predeli, a tokmu tamu se javuvala potrebata za zaštita na patnicite. Od druga strana, osnovna zadaća na muslimanite bila da odat na vojna koja za Osmanskata Imperija imala prvostepeno značenje.

Karakterot na dervendžiskata služba nalagal taš da dobie soodvetni organizacioni formi, što ke biđat soobrazni so konkretnite uslovi i koišto ke go olesnat izvršuvanje to na postavenite zadaći. Vo toj odnos nie dojdovme do nekoj novi, značajni zaključoci. Otprvin postavena na princip, sekoe dervendžisko selo kako celina da biđe zadolženo so dervendžiska služba, kon sredinata na XVI vek evoluirala vo toj pravec, što brojot na licata - dervendži bil točno fiksiran. Toj broj zavisel od brojot na mestata što trebalo da se čuvast. Grupa od trieset duši, koja sočinuvala edna organizaciona edinica, tn. tapan, dobivala edno mesto za čuvanje. Vo edno dervendžisko selo obično bile formirani po edna do dve takvi grupi. Dervendžiskite starši bile postavnici na dominantni točki od patot, od kade imalo ubav pogled na okoliniot teren. Čaven oružjeto, važen rekvizit na tie straži pretstavuval tapanot, koj služel da davanje signalí deka patot e sloboden ili obratno - deka postoi opasnost. Zasega ne može se sigurnost da se konstatira kolikav bil brojot na licata što vo edna smena stoele na straža. Službata se vršela danonokno.

Vo početokot na XVIII vek bil napraven obid za organizacija na dervendžiskata služba na sosema novi principi. Od peveke sela vo edna kaza trebalo da se odberat lica sposobni za dervendžiskata služba i da se formiraat posebni družini. Vakovata

organizacija imala mnogo maliku dopirni točki so ona v prethodni-
vsem te periodi.

Posebno mesto v dosegašnja obrabotka na dervend-
žiskoto zazemaše prašanje za ekonomsko-opštestvena položba
na dervendžiite. Kako v tej odnos se izdiferenciraa dve sprotiv-
ni stanovišta, beše potrebno i nie da mu posvetime pogolemo vni-
manje na tej problem. Toa dotolku poveke, što se dosaga ne beše
dadena nekoja poširoka i podlaboka analiza na danočnite zadolže-
nija i mestoto na dervendžiite v osmanski opštestven sistem.

Rezultatite do koi dojdáovne nedvosmisleno pokažu-
vaat oti treba da se prifati, kako sesema ispravno, gledišteto
deka dervendžiskoto naselenie e sostaven del od feudalno-eksploa-
tiranata klasa v Osmanskata Imperija, odnosno - na rajata. Ako
se sakaš da se istakne specijalnata služba što toa, kako i nekoj
drugi kategoriji od naselenieto, ja vršelo v polza na državata,
togaš terminot "naselenie so specijalni zadolženija" e mnogu po-
adekvaten od terminot "privilegirana raja". Inaku, treba da se
naglasí deka olesnuvanjata što gi uživalo dervendžiskoto nasele-
nie otprvin bile pogolemi i imale izvesno praktično, iako ne
takve značenje, što da se najdat v posebna, privilegirana polož-
ba, i sekako nedostatni za da pretstavuvaat potpolna kompenzacija
na nivnoto specijalno zadolženie.

"ezavidaata ekonomsko-opštestvena položba na derven-
džiskoto naselenie, kršenjeto na nivnite danočni olesnuvanja,
različnite zloupotrabi i nasilstva što moralo da gi trpi od stra-
na na pretstavnice na turskata vlast, razni odmetnici i patni-
ci, od edna strana, i teškite i odgovorni zadači što gi vršelo
v polza na državata, od druga strana, dovelo do pasiven i akti-
ven otpor na toa naselenie. Toj otpor bil izrazen preku razni
poplaki i žalbi pred organe na centralnata i lokalnata turska
vlast, v napuštanjeto na starite nasełbi i preseluvanje podaleku

od patišтата, vo podrška i sorabotka so ajdutite, kako i aktivno učestvo vo ajdutekite redovi.

Nastanato vo odredeni ekonomsko-opšttestveni uslovi, dervendžistvoto nužno gi trpelo vrz sebe site poznačajni prāsani vo tie uslovi. Poradi toa, sosesma ne slučajno krajot na XVII vek pretstavuva prelomen period vo razvojot na dervendžistvoto. Paralelno se zasilenata kriza na osmanskiot feudalni sistem i anarhija ta što nastapila vo Osmanskata Imperija, doaga do postojano opaganje i raspaganje na dervendžiskata institucija, postepeno zamenuvana so drugi formi, što dovelo i do konečno isčeznuvanje na poslednite ostatoci od nea, vo prvite decenii na XIX vek.

Rezultatite od našite proučuvanja, osobeno onie što se izneseni vo vtoriot, poseben del od ovoj trud, imaat izvesno poširoko značenje od ona što e direktno svrzano so dervendžistvoto i so teritorijata na Makedonija. Taka, makar i ograničeni, podatocite što gi davame za sekoe dervendžisko selo, voedno pretstavuvaa izvesen prilog kon proučuvanjeto istorijatot na tie naselbi.

Pokraj toa, golemiot broj dervendžiski sela, koj sekako bi se zgolemil ako imavme soodvetni izvorni dokumenti, pred sè popisni defteri, za site delovi od makedonskata antička i istoriska teritorija, ne bil rezultat samo na relearnite osobini na Makedonija, tuku, vo prv red, na vnatrešnata politička situacija vo zemjata. Imeno, koga se ima predvid deka edna od glavnite pričini za razvoj na dervendžistvoto bila nesigurnosta po životot i imotot na patnicite, togaš lesno može da se konstatira deka razvijenoto dervendžistvo vo izvesna smisla e merilo za stepenot na ta nesigurnost. Ušte poveke, upadljivata koncentracija na dervendžiskite sela vo oddelni oblasti ukažuva na žarištata od koi izbivala nesigurnosta. Ovoj moment e od posebno značenje za istorijata na makedonskiot narod, bidejki e poznato deka nesigurnosta po patišтата do golema mera se dolžela na raz-

vienoto ajdutstvo, edna od glavnite i najraširane forme na otporot na našiot narod protiv feudalnata eksploatacija. Tuka seka-ko treba da se bara edna od pričinite što, pogolema koncentracija na dervendžiskite sela se zabeležava, na primer, kraj patot Skopje-Kačanik i Veles-Prilep, potoa, vo Palanečko, Kičevsko, Lerinsko itn.

Ošven toa geografskata položba na dervendžiskite sela upatuva na glavnite trgovski i voeni arterii vo Makedonija vo minatoto, što e od posebno značenje za proučuvanje istorijatot na trgovijata i soobrakaot.

Od druga strana, nezavisno od toa što našiov trud se ograničuva na teritorijata na Makedonija, toj ima izvesno poširoko značenje. Toa ne samo poradi faktot što dervendžiskata institucija, na celiot teren na koj se prostirala, bila izgrađena na isti principi, tuku i poradi toa što nie, zaradi što poopstojno i poobjektivno proučuvanje na problemot, bevme prinudeni da gi prosledime, vo granicite na dostapnoto, i podatocite što se odnesuvaat na dervendžistvoto von od Makedonija. Neosporno, izvesni specifičnosti imalo sekogaš i sekade, duri ako se zeme vo razgleduvanje eden pomal prester (nahija, na primer), no tie ne bile od takov karakter, pa da ja narušuvaat osnovnata linija na našite proučuvanja, a so toa da ja demantiraat opštovažnosta na nabroenite zaključoci i rezultati do koi dojdovme.

Na krajot, potrebno e ušte ednaš da naglasime deka ovoj prv ovid za edna poopstojna analiza na dervendžistvoto vo Makedonija, nemaše pretenzii da dađe sestrano, a ušte pomalku definitivno osvetluvanje na problemot. Toa ke bide možno so otkri-vanje na novi, zasega nepoznati izvorni materijali.

ZABELEŽKI

KON UVODOT I OPŠTIOT DEL

a) K o n u v o d o t:

- 1) D-rž Konst. Irečekz, Istoriz na bzlgarite, Sofiz, 1929, 341.
Ova e bugarski prevod raboten vrz osnova na ruskoto, dopolnato izdanie od 1878 godina. Deloto za prv pat se pojavilo vo 1876 g., rečisi ednovremeno na češki i germanski jazik (Dějiny národa bulharského, V Praze 1876; Geschichte der Bulgaren, Prag, 1876).
- 2) Isto, 345. Ovaá greška očigledno stanala poradi toa što Ireček polzuvački gi soodvetnite zakonski odredbi dadeni od Hamer, danakot ispendže go zamenil so arač (vidi: J. von Hammer, Des Osmanischen Reiches Staatsverfassung und Staatsverwaltung, Bd. I, Wien, 1815, 304).
- 3) Isto, 345. Rečisi seto gorenavedeno za dervendžiite avtorot go iznel i vo svojata monografija za voeniot pat Belgrad-Carigrad, so taa razlika što ovde dervendžiite gi izednačuva so vojnucite. (D-r Konstantin Joc. Jireček, Vojna cesta od Beograda za Carigrad i Balkanski klanci, "Zbornik Konstantina Jirečeka", 1, SAN, Posebna izdanja, knj. CCCXXVI, Odeljenje društvenih nauka, Nova serija, knj. 33, Beograd, 1959, 152; sravni: D-rž Konstantinž Ćos. Irečekz, Voennistž pŕttŕ otž Bŕlgradž za Carigradž i Balkanskitŕ prehodŕ, Bŕlgarska istoričeska biblioteka, god. IV, tom IV, 1932, 87; naslov na originalot: C. Jireček, Die Heerstrasse von Belgrad nach Constantinople und die Balkanpässe, Prag, 1877).
- 4) D-rž Iv. D. Šišmanovz, Stari pŕtuvaniš pŕŕŕŕ Bŕlgariš, Sbornikž za narodni umotvovaniš, nauka i knižnina, kn. IV, Sofiz, 1891, 371.
- 5) Isto, 373. Greškata se dolži na progrešno interpretiranje nekoš osmanski zakonski odredbi publikuvani od Hamer (vidi: J. V. Hammer, op. cit., Bd. I, 304 i 313).
- 6) Isto, 373.

- 7) D.A. Ihčiev, Materiali za istoriata ni pod turskoto ropstvo, Izvestiia na Istorisčeskoto društvo, II, 1906, 129-208.
- 8) Isto, 132.
- 9) Sosnevanjeto vo podatocite i stavovite na Ihčiev stanuva ušte pospravdano koga se znae deka i negovite prevodi na turskata arhivska graga se polni so netočnosti i proizvolhosti. Ene što za niv veli turkologot G. Gal'bov: "... Navestkade tse preskačatse granicata na prevod i se prevržeatse vs svsen svesvolni nevsnri tskuvaniia na turskii tekst, košto na mesta e preveden, preinačen do neuznavaenost. (Galsbov D. Galsbov, Osmano-turski izvori za bglgarekata istoria, Godišnik na Sofiiskii univesitet, Istoriko-filologičeski fakultet, kn. XXXIV, Sofiia, 1938, 40). Ili na drugo mesto: "...si ostavatse plni se pogrešni poimeniia, svsen žuždi na prevedenit turski prvoobrazii, čišto istoričeski vesti prosto se obezobrazeni". (Isto, 14).
- 10) Isto, 160-164. D. Ihčiev, vo sorabotka so G. Balasčev, objavuva ušte eden trud, vo koj nema nikakov nov moment što bi gi dopolnil ili korigiral goreiznesenite stavovi. (G. Balasčev, i D. Ihčiev, Privilegii na hristianit - raz v Osmanskata imperia i dokumenti vrhu tse, sp. "Minalo", god.I, kn.1, Sofiia, 1909, 15-37).
- 11) Jan Grzegorzewski, Z siđyllatow Rumelijskich epoki wyprawy wiedzenskiej, Akta tureckie, We Lwowie, 1912, 39-43, 47-48.
- 12) Dr Leo Barbar, Zur wirtschaftlichen Grundlage des Feldzuges des Turken gegen Wien in Jahre 1683, Wiener Staatswissenschaftliche Studien, Band XIII, Heft 1, Wien und Leipzig, 1916, 22-23.
- 13) N.V. Zlatarski, Nova politička i socialna istoria na Bglgaria i Balkanski poluostrvo, Sofiia, 1921, 10-12.
- 14) Ivan Sakazov, Bulgarische Wirtschaftsgeschichte, Berlin und Leipzig, 1929, 178-179, 182-183.

- 15) N.S. Deržavin, Istorija Bolgarii, III, Moskva-Leningrad, 1947, 22-27.
- 16) A.S. Tveritinova, K voprosu o krestenstve i krestanskom zemlepolozovanii v Osmanskoj imperii (XV-XVI vv), Učenne zapiski Instituta vostokovedenija, tom XVII, Moskva, 1959, 29.
- 17) Glišb D. Glišbov, cit. delo, Godišnik, kn. XXXIV, Sofija, 1938, 44-45.
- 18) Isto, Godišnik, kn. XXXIX, Sofija, 1943, Otdelen otpečatek, 14-19.
- 19) Branišlav Djurdjev, O vojnucima sa osvrtom na razvoj turskog feudalizma i na pitanje bosanskog agaluka, Glasnik Zemaljskog muzeja u Sarajevu, Nova Serija, 1947, Društvene nauke, sveska II, Sarajevo, 1947, 87-101. Za vojnucite i njihovu položbu vidi ušte: Vera Mutafočieva, Kja vzprosa za položenieto na vojnucikoto naselenie. Državna biblioteka "Vasil Kočarov", Izvestija za 1952, 247-276.
- 20) Isto, 100-101.
- 21) Ivan Pastuhov, Bolgarska istorija, II, Sofija, 1943, 252-253, 266-271.
- 22) Stojan Novaković, Turako carstvo pred srpski ustanak 1780-1804, Beograd, 1906, 155-171, 256. Na ova prašanje avtorot se zadržuva i vo eden od svoje poranešni trudovi, kada, megu drugoto, dervendžite gi stava vo redot na dobrovolečkite voeni edinici (St. Novaković, Stara srpska vojska, Beograd, 1893, 193-195).
- 23) Pottiknat od slovoto na Dušanoviot Zakonik, St. Novaković ušte pred ova došel do zaklučok deka ta služba vo Osmanskata Imperija e postara od turskoto idenje na Balkanot (Stojan Novaković, Zakonik Stefana Dušana cara srpskog, 1349 i 1354, u Beogradu, 1898, 241).
- 24) Gliša Elezović, Dervendžije, "Južna Srbija", knj. III, br. 28, 1923, 321-329.
- 25) Dušan Popović, O hajducima, II, Beograd, 1931, 40-42.

- 26) B.A. Cvetkova, K voprosu o položenii dervendžijskogo naseleni¹ v bolgarskih zemljah v periode tureckogo gospodstva, Akademij nauk SSSR, Učeničke zapiski Instituta slavjnovedeni², tom XX, 1960, 196-220. Na dervendžiite B. Cvetkova se zadržu³va i vo svojot trud "Prinos k⁴ym izučavaneto na turski⁵ feodaliz⁶m v b⁷lgarskite zemi prez XV-XVI vek". (Izvesti⁸, t. VI, 1956, 157-158, 166-170).
- 27) Vera P. Mutaščeva, Kategorii⁹te feodalno zavisimo naselenie v naši¹⁰te zemi pod turska vlast prez XV-XVI v., Izvesti¹¹, kn. 9, Sofi¹², 1960, 57-93.
- 28) Isto, 77.
- 29) Isto, 87-89.
- 30) D-r Dimitar Pop-Georgiev, Sopotvenosta vrz čiflicite i čifligarskite egrarno-pravni odnosi vo Makedonija do Balkanskata vojna 1912, Skopje, 1956. Za ta. "privilegirana raja" avtorot upotrebuva termin "meguklasni sloevi", tvrde¹³jk¹⁴i deka nivni¹⁵te pripadnici (megu koi gi nabrojuva: vojnu¹⁶cite, dogandžiite, dervendžiite, kurudžiite i dr.) ne bile nitu feudalc¹⁷i-eksploatatori, nitu zavisni selan¹⁸i-eksploatirani. (Isto, 19-20). Vakviot tretman, što se odnesuva do dervendžiite, stoi vo rasč¹⁹ekor so istoriskata stavrnost. Vproč²⁰em, i sami²¹ot argument so koj avtorot se obidel da ja pokaže razlikata me²²gu klasata na zavisnite selani i mostanatite opštestveni grupaci²³i odi na šteta na negovata postavka. Imeno, ukažu²⁴vajki na faktot što pripadnicite na klasata na zavisnite selani bile evidentirani vo katastarsko-danočnite knigi (defteri), toj veli deka toa značelo "eden vid vrzuvanje" na zavisniot selanec za soodvetn²⁵oto feudalno zemjovl²⁶adenie" (Isto, 18-19). Megutoa, vo tie defteri, na siti način, bile zapišuvani i dervendžiite i ne samo tie;

M e t o d i j a S o k o l o s k i, Prilog kon proučuvanjeto na turske-osmanskiot feudal²⁷en sistem so poseben

osvrt na Makedonija vo XV i XVI vek, Glasnik na Institutot za nacionalna istorija, god.II, br.1, Skopje, 1958, 207-210. Avtorot glavno se zadovoluva so citiranje na neкои publikovani izvorni podatoci za dervendžistvoto, ne vpuštajki se vo analiza na problemot. Novi, dosoga nepoznati podatoci se onie što avtorot, vrz baza na eden popisen defter od 1476/77 godina, gi dava za nekolku dervendžiski sela vo Prilepskiot vilaet. Slični podatoci, crpeni od istiот dofter, nie iznesovme za dervendžiskite sela vo Kičevskata nahija (A l e k - s a n d a r S t o j a n o v s k i, Pogled na ekonomske-opšttestvenite priliki vo Kičevskata nahija vo vterata polovina na XV vek, Glasnik na Institutot za nacionalna istorija, god. II, br.2, Skopje, 1958, 141-142).

- 31) Metodija Sokoloski, Dervendžiski sela vo Veleškata nahija od 1460-1544 godina, Glasnik na INI, god.IV, br.1-2, Skopje, 1960, 171-197.
- 32) Nie go nemavme pri raka prviot tom na "Osmanli tarihi", kade e pomesteno goreiznesenoto (str.286), pa bevme prinuđeni da se polzuvame so citatot predađen od strana na Hamid Hadžibegić (H. Hadžibegić, Kanun-nama Sultana Sulejmana Zakonodavca..., - Odgovor na kritiku Gliše Elezovića, GZM, IX, Sarajevo, 1954, 202).
- 33) H. Hadžibegić, op. cit. 202.
- 34) Istorija Naroda Jugoslavije, II, Beograd, 1960, 27,76,118, 182-183.
- 35) Isto, 182-183.
- 36) Isto, 27, 182-183.
- 37) Istorija na Bzlgarija, I, Sofija, 1954, 249.
- 38) Istorija na Bzlgarija, I, Sofija, 1961.
- 39) Celosten spisok na upotrebenite izvori i literatura e pomestena na krajot od ovoj trud.

- 40) Hane (kuka) ovde "označava platna stavka na domakinstvo, vedena pod imeto na starešinata na domakinstvoto" (N. Filipović, Pogled na osmanski feudalizam) (sa naročitim obzirom na agrarne odnose), Godišnjak, god. IV, 1952, Sarajevo, 1952, 125).
- 41) Originali na ovie defteri se čuvaa vo Arhivot na Pretsedatelstvoto na vladata vo Istanbul (Başvekalet Arşivi). Državnata arhiva na NRM raspolaga so mikrofilmovi i fotokopii na izvesen broj od tie defteri, što se odnesuvaat na teritorijata na Makedonija, najmogu na nejsiniot severoistočen del (Skopsko, Tetovsko, Kičevsko, Veleško, Prilepsko i Bitolsko). So istite fotokopii raspolaga i Institutot za nacionalna istorija vo Skopje.
- 42) Kanuni i kanunname za Bosanski, Hercegovački, Zvernički, Klički, Crnogorski i Skadarski sandžak, Sarajevo, 1957.
- 43) Omer Lutfi Barkan, XV ve XVI nez asırlarda Osmanlı imparatorlugunda ziraf ekonominin hukukı ve mali esasları, Birinci cilt, Kanunlar, Istanbul, 1945.
- 44) Originali na ovie dokumenti povrzani vo vkupno 187 sveski so različni dimenzii, se čuvaa vo Državnata arhiva na NRM vo Skopje.
- 45) Tuka spagaat i mikrofilmovanite (a potoa i fotokopirani) materijali od zbirkata na Muhimme defterleri, što gi sođrži zapisnicite od sednicite na Divanot. Nivnite originali se čuvaa vo Arhivata na Pretsedatelstvoto na vladata vo Istanbul, a mikrofilm vo Državnata arhiva na NRM vo Skopje. Institutot za nacionalna istorija vo Skopje, raspolaga so fotokopii od ovoj materijal. Izborot i snimanjeto go ima izvršeno ~~tevgav-~~ ~~togašnata~~ stručen sorabotnik na Institutot za nacionalna istorija vo Skopje, Dušana Ćopova (Bojanik). Mal del od tie dokumenti vkupno 70, D. Ćopova gi prevede i objavi vo posebna zbirka

("Makedonija vo XVI i XVII vek, Dokumenti od carigradskite arhivi (1557-1645), Skopje, 1955). Za žal, ova dokumentacija ni daje mnogu malku i toa glavno indirektni podatoci za der- vendžistvoto.

b) K o n p o g l a v i e 1:

- 1) Za ovoj nastan vidi, na primer: Istorija naroda Jugoslavije, II, 14.
- 2) Ivan Božić, Dubrovnik i Turska u XIV i XV veku, SAN, Posebna izdanja, knj. CC, Istoriski institut, knj. 3, Beograd, 1952. 14-16. Sravni: K. Jireček, Stojan Novaković, ~~Stari~~ Srbi i Turci XIV i XV veka, vo "Zbornik Konstantina Jirečeka", 450.
- 3) St. Antoljak, Prilog proučavanju trgovačkih veza između Dubrovnika i Skoplja u 15 i 16 stoljeću, Godišen zbornik na Filozofski fakultet na Univerzitetu vo Skopje, Istorisko-filološki odel, kn. 10-11 (1957-1958), br. 3, Poseben otisak, Skopje, 1959, 57.
- 4) Evrejski izvori za društveno-ekonomske razvite na balkanskite zeml prez XVI vek, tom I, 53, zabeleška 1.
- 5) Sravni: Mehmet Zeki Pakalın, Osmanlı tarih devraleri ve terialeri sölüğü, I/V, Istanbul, 1948, 425; G. Elezović, Dervendžijs, 322; Gl. Elezović, Hamid Hadžibegić, Kanun-nama sultana Sulejmana, Istoriski časopis, Organ Istoriskog instituta SAN, knj. II (1949-1950), Beograd, 1951, 250; Hamid Hadžibegić, Kanun-nama sultana Sulejmana Zakonodavca, (Odgovor na kritiku Gliša Elezovića, GZM, sv. IX, Sarajevo, 1954, 185-204; D-r Julius Th. Zenker, Türkisch-arabisch-persisches handwörterbuch, Leipzig, 1876, 425; M. Sokolowski, Dervendžijski sela, 171, zabeleška 1.
- 6) Poznato e deka i takvite karauli go nosele imeto "derven" (M. Z. Pakalın, op. cit. I/V, 425).
- 7) D-r Ivan Šimanov, Stari pštuvanijs..., 371; Deržavin, Istorija Bolgarii, III, 23-24; B. Cvetkova, K voprosu o položenii dervendžijskogo naselenijs..., 202; Rečnik na svremenis bŭlgarski knižoven ezik, tom III, Sofia, 1959, 549.

- 8) Eden podatek od 1660 godina, što zboruva—za toa deka dervendžiite od s. Ostrovo (Egejska Makedonija) bile muslimani, B. Cvetkova go smeta kako isključok, podvlekavajki deka "dervendžiskite obvrski bile naložuvani na nemuslimanškata raja". (B. Cvetkova, K voprosu o položenii dervendžičeskogo nasele-niš....., 209). Nie nemavme možnosta da go vidime toj dokument koj za nas pretstavuva edinstven podatek za pojavata na dervendžii - muslimani vo Makedonija.
- 9) OIS, T.t.d., N° 533, fotokopija br. 533/28.
- 10) OIS, T.t.d., N° 415, fot. br. 277/4; OIS, T.t.d., N° 157, fot. br. 65/199; OIS, T.t.d., N° 567, fot. br. 83/6.
- 11) OIS, T.t.d., N° 533, fot. br. 533/28; OIS, T.t.d., N° 415, fot. br. 277/4.
- 12) Ubav podatek za vakvoto formiranje na novi naselbi dava pate-piseot Bertrandon de la Brokier (1433). Za bugarskite dervendžiski sela Vetren i Vakarel toj zabeležuva: "Toa mesto porano bilo voznemiruvano od razbojnicite i anogu opasno za minuvanje. Turčinot naredil, sekoj koj tamu bi se naselil, da bide wsloboden, i, vo rezultat na toa, tamu bile podignati dve sela, naseleni so Bugari..." (D-rž K. Ireček, Stari ptešes-mviš po Bŕlgariš ot 15-18 stolétie, P.sp., kn. III, Srtdec, 1882, 76; sravnai: D-rž Iv. Šišmanov, Stari pštuvaniš, 371-372).

Ušte poavtentičen e podatokot za s. Kostaradža - Kostursko, što go naogame vo popisniot deŕter od okolu 1460 g.. Vo nego e zapišano deka ŕitelite na ova selo, vkupno 5 domakinstva, gi sobral Murat-beg, za potrebite na dervenot (INI, T.t.d., N° 237, fot. br. 45; vidi i preved wd na ovoj deŕter od Metodija Sokolŕski, vo rakopis pri INI).

Na možnosta od nastanuvanje sela poradi potrebata od dervendžiska sluŕba veke ukaŕavme vo našata statija "Pogled na ekonomsko-opšttestvenite priliki vo Kičevskata nahija..."

(str. 142). Do slični zaključci doaga, isto tako, i B. Cvetkova,
'K voprosu o položenu dervendžiškogo naseleniž....., 209), kako
i M. Sokoloski, ("Dervendžiški sela....", 191).

v) K o n p o g l a v i e 2:

- 1) Najmarkanten primer vo tej odnos daga Užičko. Taka, spored Smederevskiot defter N° 187, od 1536 god., vo nahijata Užice se zapišani vkupno 34 dervendžiski sela (OIS, T.t.d., N° 187).
- 2) D-r K. Ireček, Istorija na bŕlgarib, 345. Avtorot svojata postavka ja bazira na iskašuvanjeto na Vrančik, koj, kako pratenik na germanskiot imperator Ferdinand I, odel vo Carigrad, vo 1553 godina. Vo svojot paten dnevnik, zboruvajki za dervendžiite vo reonot na Vakarel, Vrančik zabeležal deka tuka niv gi naselil sultanot Sulejman, skoro po paganjeto na Belgrad (sравни: D-r P. Matković, Putovanja po Balkanskom poluostrvu XVI vijeka, Rad, knj. LXXI, Zagreb, 1884, 34); D-r Ivan Šišmanov, Stari pŕtuvaniš, 372;

D. Popović, O hajducima, II, 4. I toj svoeto tvrdenje za воведување na dervendžiskata služba, (koe, kako što veli, započnalo vo XVI vek), go zasnovuva na ovoj Vrančihev podatok.

- 3) D.A. Ihčiev, Materijali..., 161; V.N. Zlatarski, cit. delo, 12; G. Elezović, Sokolari i sokolarstvo, Skoplje, 1923, 27; Iv. Pastuhov, cit. delo, II, 266.

Na ovie stanovišta, vo izvesna mera, in se pridružuva B. Cvetkova, koja dopušta možnosta početokot na dervendžiatvoto da se datira so krajot na XIV vek (B. Cvetkova, K voprosu o položenii dervendžičeskogo naseleniš..., 203).

- 4) D-r K. Ireček, Stari pŕtešestviš, PSp. III, 76.
- 5) Rusi Stoŕkov, Novi svedeniš za minaloto na bŕlgarski seliŕa prez XV i XVI vek, Istoričeski pregled, god.XV, br.6, Sofiš, 1959, 82.
- 6) Sidžil br. 15, list 58/II.
- 7) Poopširno za datiranjeto i podatoците što gi daga ovoj defter vidi vo mojata statija "Kon prašanjeto za hristijanite-spahii vo Makedonija, Glasnik na INI, god.IV, br. 1-2, Skopje, 1960, 304-316.

- 8) Toa se selata Barbaras i Ivančišta (INI, M.d., N° 303, fot. br. 3 i 9). Tie ne samo što ne se zapišani kako dervendžiški, tuku i reparticijata, na rentata po edna kuka ne e ništo poma-la od onaa što ja davale drugite sela, presmetano srazmerno sprema brojot na kukite.
- 9) INI, M.d., N° 544. Od istiot period e i ušte eden popisen defter (INI, T.t.d., N° 12), vo koj isto taka, megu drugoto, se popišani vilaetite Skopje i Tetovo, a vo pogled na der-vendžistvoto položbata e slična kako i vo prethodniot defter.

Posledniot defter M. Sokoloski go datira so 863 g. po hiždra, t.e. so 1458 g. od n.e. (M. Sokoloski, Prilog..., *vrz bara na edna marginalna beleška vo istiot (fot. br 98)*, 217), što samo po sebe dava možnost vistinската data na postanokot na defterot da se bara malu pred navedenata. H. Šabanović, ukažuva deka ovoj popis e nedatiran, no deka poteknuva od istoto vreme kako i prethodniot (M.d., N° 544), što e sosema osnovano (H. Šabanović, Bosanski pašaluk, Saraje-vo, 1959, 106).

- 10) INI, T.t.d., N° 237, fot.br. 29.
- 11) Toa se selata Dolno Kosovrast i Sušica (INI, T.t.d., N° 508, fot.br. 51 i 56). D. Šopova, koja go ima snimeno ovoj def-ter, go datira so 871-875, g. po hiždra, što odgovara na 1466-1471 g. od n.e.
- 12) INI, T.t.d., N° 4. Godinata na sostavuvanjeto na defterot i ovde e opredelena vrz baza na marginalni beleški (vidi: M. Sokolowski, Gradot Veles vo periodot od okolu 1460-1544 godina, Glasnik na INI, god.III, br.2, Skopje, 1959, 147, zabel. 2). Toa dopušta možnost defterot faktički da e sostaven malu po-rano (sporedi: D. Šopova, Koga Skopje bilo center na sandžak vo periodot od paganjeto pod turska vlast do krajot na XVI vek, Glasnik na INI, god.I, br.1, Skopje, 1957, 92, zabeleška 9).

- 13) INI, T.t.d., N° 4, fot.br. 53 i 280; T.t.d., N° 149, fot.br. 23 i 233; T.t.d., N° 167, fot.br. 272; T.t.d., N° 232, fot. br. 76; Nedim Filipović, Jedna kanun-nama zborničkog sandžaka, GZM, sv. III, Sarajevo, 1948, 232, itn.
- 14) Sidžil br. # 4, list 47/II; B. Cvetkova, K voprosu o položenii dervendžiškogo naseleniâ..., 209.
- 15) Sidžil br. 2, list 46/I; br. 15, list 85/VI.
- 16) Taka, na primer, spored eden ferman od 15. VII. 1622 godina, upaten do kadiite na Bitola, Kostur, Pemir-Hisar, Sari Gol, Struga, Serfidže, Lerin i dr., za obnovuvanje na beratite, megu koi i onie izdadeni na dervendžiite, trebalo da se platat po 120 akči. Vo slučaj na neplakanje, se naređovalo da im se zemaat zakonskite i vonrednite danoci kako i na ostanatata raja (Sidžil br. 2, list 46/I).
- 17) St. Novaković, Zakonik Stefana Dušana..., 241. Taka avtorot pretpolaga deka del od Dušanovite odredbi za obezbeduvanje na patištata se održal i po propasta na srpskata država, dopuštajki možnost tie odredbi da se postari i od Dušan, a ovoj samo da gi vnesol vo svojot zakonik. Sličnosta megu spomnatite Dušanovi odredbi i dervendžistvoto ja uočuva i Kosta N. Kostik (Trgovinski centri i drumovi po srpskoj zemlji u srednjem i novom veku, Beograd, 1899, 192); i Bistra Cvetkova (K voprosu o položenii dervendžiškogo naseleniâ..., 202); Iv. Sakazov, Bulgarische Wirtschaftsgeschichte, 182-183. Kako potkrepa na svojot stav Sak'zov naveduva deka ušte vo Vizantijska del od naselenieto bilo obvrzano da gi čuva granicite, tvrđinite i planinskite prohod i neprijatelite i razbojnicite. Toa bile t.n. akriti; Iv. Pastuhov, cit. delo, II, 266; N.S. Deržavin, cit. delo, III, str. 22 i 24.
- 18) B.A. Cvetkova, K voprosu o položenii dervendžiškogo naseleniâ..., 201.
- 19) D-r Konst. Jos. Jireček, Vojna cesta..., str. 79.

- 20) Nikola Radojčić, Dušanov zakonik, Novi Sad, 1950, 62 (sravni: St. Novaković, Zakonik Stefana Dušana..., 123 i 200-241).
- 21) Isto, 62 (sravni: St. Novaković, Zakonik Stefana Dušana..., 124 i 241-242).
- 22) Isto, 62-63 (sravni: St. Novaković, Zakonik Stefana Dušana..., 125-126, 242-243).
- 23) Slično, vpročem, bilo i pri vladavijeto na kralot Milutin, (1282-1321), kralot Stefan Dečanski (1321-1331), kralot Tvrtko I (1353-1391), knezot Lazar (+1389), Vuk Branković i dr. (vidi: St. Novaković, Zakonski spomenici srpskih država srednjega veka, Beograd, 1912, 162, 163-164, 195, 201, 204, 219-220, 234).
- 24) Nicéphore Grégoras, Correspondance, Paris, 1927, 38; sravni: Ljuben Lape, Odbrani tekstovi za istorijata na makedonskiot narod, Skopje, 1959, 121.
- 25) St. Novaković, Zakonski spomenici..., 767.
- 26) "Naselenieto na župa - se veli vo Irečekovata "Istorija na Srbite" - bilo dolžno po drumovite, na odredeni mesta (stražište, vardište), da čuva straža, osobeno vo pustite planini..." (K. Jireček, - J. Radnić, Istorija Srba, II, Beograd, 1952, 115).
- 27) Dj. Daničić, Hrisovalj. Stefan kralj petonji car srpski potvrđuje crkvi bogorodičinoj u Treskavcu priloge starijih vladalaca i sam joj prilaže mnoga sela, Glasnik Društva srbske slovesnosti, knj. XIII, U Beogradu, 1861, 371.
- 28) Primeri za toa vidi vo "Posebniot del" od ovoj trud.

g) K o n p o g l a v i e 3: —

- 1) Kanuni i kanun-nama, 56. Slična odredba sadržat i dve kanun-naminja za Zvorničkiot sandžak (Isto, 117; N. Filipović, Jedna kanun-nama zvorničkog sandžaka, 232).
- 2) D-r P. Matković, Putovanja vo Balkanskom Poluotoku, Rad, knj. LXXI, Zagreb, 1884, 34.
- 3) Za ilustracija, ke bide interesno da citirame nekolku reda od stihovite na Jakov Palmotik (1668 god.), vo koji dava opis na putot što vođel preku planinata Kunovica (među Niš i Bela Planka). Toj premin i od drugi paterpisci e okarakteriziran kako anogu opasen, prvenstveno poradi prisustvoto na golem broj ajduti, no Palmotik osven niv videl i ova:

"Divljijeh zvijeri biješe puna

"I jeljena i zecova,

"Plasieh srna, histrieh kuna

"Čegalj, vepar', i vukova" (Jaketa Palmotić, -
Džonorić, Dubrovnik ponovljen, U Dubrovniku, 1878, 180).

Ovoj sektor od golemiot Carigradski pat bil čuvan od strana na dervendžiite. Toa, među drugoto, go potvrđuvant i popisnite defteri, vo koji se spomnuva dervendžiskoto selo Kunovica (OIS, T.t.d., № 12, fot.br. 18; OIS, T.t.d., № 1007, fot.br. 55/249).

Na golemata opasnost od divite zverovi (volcite), što demnele po patišтата na Balkanot, ukažuva i E. Braun, vo svoje beleški od putovanjeto vo 1669 god. (St. Novaković, Beleške doktora Brauna iz srpskih zemalja, Spomenik, IX, Beograd, 1891, 43).

- 4) G. Elezović, Dervendžiije, 329.
- 5) Hamid Hadžibegić, Rasprava Ali Čauša iz Sofije o timarskoj organizaciji u XVII stoljeću, GZM, sv. II, Sarajevo, 1947, 158 i 190; Ismail Hakkı Uzunçarşılız, Kanun-2, Osmanî Mefhûm-2 Defter-i hakanî, Belleten, cilt XV, sayı 59, Temmuz, 1951, 396-397.

- 6) G. Elezović, Dervendžije, 329. Vo toa isavne močnost i lično da se uverime, pri posetata na nekogašnja dervendžiski sela vo Makedonija.
- 7) I. Ruvarac, Opis turskih oblasti... sastavljen godine 1771 srpskim patrijarhom Vasilijem Brkićem, Spomenik, X, Beograd, 1894, 65; M. Makenzigova i A. Irbijeva, Putovanje po slovenskim zemljama Turske u Evropi, Beograd, 1868, 82.
- 8) H. Hadžibegić, Rasprava Ali Čauša iz Sofije..., 158 i 190. Istoto go ima i vo kanunnameto na Avni Omer efendi (I.H. Uzunçarsız, Kanun-ı Osmanî..., 396-397.
- 9) D-r Konst. Ireček, Stari pšestviš..., PSp., kn. VII, Srđec, 1884, 114; D-r P. Matković, Putovanja po Balkanskom Poluotoku, Rad, knj. CXVI, Zagreb, 1893, 41-42.
- 10) G. Elezović, Dervendžije..., 329. Toa go potvrđuvaat i našite terenski ispituvanja vo Makedonija. Taka, na primer, interesno e vo toj pogled predaniето što može da se čue na sekoj čekor vo s. Pletvar (Prilepsko), spored koe pretcite na denešnite žitelji, zadolženi da go pazat istoimenuot premin (Pretlar), vo zimskite dni, koga na ovoj teren paga golem sneg i nastanuvaat straotni viulici, bile dolžni da gi prifakaat turskrite pismoносci, trgovcite i drugite minuvači, da im davea prehokište i da gi pridružuvaat vo preminot.
- 11) D-r Iv. Mišmanov, Stari pštuvaniš..., 379; D. Ihčiev, Materijli..., 164; Jan Grzegorzewski, cit. delo, 47; N.S. Deržavin, cit. delo, III, 25; itn.
- 12) D. Ihčiev, Materijli..., 164; J. Grzegorzewski, cit. delo, 47; Dr L. Barbar, op. cit. 22.
- 13) Vidi vo "Posebniот del", kaj ova село.
- 14) Sldžil br. 41, list 18/I. Vo potkrepa na ovoj podatok može bi odi i eden dokument od 27.I. 1707 godina vo koj se naveduva deka čuvarite na edna megnost kraj patot Larisa-Katerini gi sproveduvale parite od sebraniот danok po glava na gradot La-

risa i okolinata, na prostorot od taa mesnost do blizu gradotw
Katerini. Ne e isklučeno ovie čuvari da bile dervendžii (ΙΩΑΝ.
Κ. ΒΑΣΑΡΑΒΕΛΛΗ, ΙΣΤΟΡΙΚΑ ΑΡΧΕΙΑ ΜΑΚΕΔΟΝΙΑΣ, Α',
ΑΡΧΕΙΟΝ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ, 1695-1912, ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗ, 1952, 68-72

- 15) Taka, na primer, niv gi srekavame vo popisnite defteri za:
Zvorničkiot sandžak od 1548 god. (OIS, T.t.d., N° 260, fot.
br.376, 422), Smederevskiот sandžak od 1572 god. (OIS, T.t.d.,
N° 517, fot. br. 137, 182), Temišvarskiот sandžak od 1566/67
god. (OIS, T.t.d., N° 364, fot.br. 134, 154, 231). Osven
toa, vo kanunot za Zvorničkiот sandžak od 1548 godina,
se podvlekuva deka na žitelite vo dervendžiskite sela od spon-
natiот sandžak "ia se određeni mesta kađe tie čuvaat i nadgle-
đuvaat derven i m o s t o v i (k.m.)". (Kanuni i kanun-namae,
117; sravni: N. Filipović, Jedna kanun-nama zvorničkog san-
džaka, 232). Verojatno e deka ovaa pojava na dervendžii vo
uloga na mostari go navela J. Ivanov, da tvrdi deka "kupru-
džiite se smetale za pomošnici na dervendžiite, što sekako
ne odgovara na istoriskata vistina (Љ. Ivanov, Severna Ma-
kedonija, Sofia, 1906, 235).
- 16) Takov slučaj e zabeležen vo popisniот defter za Temišvarskiот
sandžak od 1554 god.(OIS, T.t.d., N° 290, fot.br.24) i
za Smederevskiот sandžak od 1572 god. (OIS, T.t.d., N° 517,
fot.br. 137).
- 17) INI, T.t.d., N° 167, fot.br. 272.
- 18) OIS, T.t.d., N° 364, fot.br. 69 i 233; OIS, T.t.d., N° 83,
fot.br. 50.
- 19) Ne ke e odviše da go spomneme primerot za vršenje derven-
džiska služba, makar i privremeno, od strana na vojnucite,
vo varoš Priboj (Kanuni i kanun-namae, 43).
- 20) Vidi na primer: OIS, T.t.d., 571, fot.br. 47/150; OIS, T.t.d.,
N° 549, fot.br. 49/141; OIS, T.t.d., N° 673, fot.br. 51/175.

- 21) Kanuni i kanun-name, 43 (ili: Branišlav Djurdjev, Kanun-nama bosanskog sandžaka iz godine 1530, www G2M, sv. III, Sarajevo, 1948, 197).
- 22) B. Cvetkova, kako da saka toa da go stori koga, vrz baza na gorenavedeniot dokument, konstatira deka ponekogaš dervendžiite bile koristeni za čuvanje na građovite i nivaata okolina. (B. Cvetkova, K voprosu o položenii dervendžiškogo naseleni..., 206).
- 23) OIS, T.t.d., N° 672, fot.br. 10/127.
- 24) OIS, T.t.d., N° 364, fot.br. 17/99.
- 25) Isto, fot.br. 17/113.
- 26) OIS, T.t.d., N° 437, fot.br. 50/11.
- 27) Isto, fot.br. 50/110.
- 28) OIS, T.t.d., 364, fot.br. 17/94; 17:107, 17/131; OIS, T.t.d., N° 157, fot.br. 65/199; OIS, T.t.d., N° 211, fot.br. 88/2, 99/2, 128/2; OIS, T.t.d., N° 517, fot.br. 186/3.

d) K o n p o g l a v i e 4:

- 1) Od defterot može jasno da se vidi deka vo edno lice-nevernik (nefer, kâfir) određeno za vršenje na dervendžiskata služba ednovremeno bil pretstaven i starešinata na edno domakinstvo. Ubav primer za toa imame kaj s. Ilino, kade vo vkupniot zbir na kukite(hane)se presmetani i licata određeni za dervendžiska služba(T.t.d., N°232, fot.br. 154). Ovoj fakt naveduva na zaključek iako ne sosema siguren, deka za vršenje na dervendžiskata služba otsekogaš bil angažiran po eden člen potočno starešina na sekoe domakinstvo.
- 2) INI, T.t.d., N° 232, fot.br. 43.
- 3) Isto, fot.br. 17.
- 4) Isto, fot.br. 229.
- 5) Isto, fot.br. 16.
- 6) Originalot na taa odredba glasi:
"اوتوز نفر کمسنه امر اوزده دربندچی تعیین اولنوب هر
دربندچی اوثر اقیه اسپنجیه و بر دنک غله که نصف
بغدای و نصف اریه ویررلر و باقیلری دربندجیلره معاونت
لری اجلیچون رسوملرین سیاهی لرینه سایر رعایا کیی
و یروب لکن دربندجیلر کیی بونلر دخی عزیدن و سالغونده
و کورکچیدن و اولاقدن و حصار یایمه سندن و نزل سجیلندن
و جمیع عوارض دیوانیه و تکالیف عرفیه دن معافلردر"
(INI, T.t.d., N° 232, fot.br. 304).
- 7) OIS, T.t.d., N° 290, fot.br. 23-24; OIS, T.t.d., N° 264, fot.br. 53.
- 8) OIS, T.t.d., N° 437, fot.br. 11.
- 9) OIS, T.t.d., N° 415, fot.br. 255, 277, 284.
- 10) OIS, T.t.d., N° 567, fot.br. 90.
- 11) J. von Hammer, Des Osmanischen Reiches Staatsverfassung und Staatsverwaltung, I, 304, 313.

- 12) OIS, T.t.d., N° 290, fot.br. 23-24; OIS, T.t.d., N° 437, fot.br. 11; OIS, T.t.d., N° 567, fot.br. 90.
- 13) Vo s. Drenovo- Prespansko i s. Pok'rvnik-Petričko (B. Cvetkova, K voprosu o položenii dervendžijskogo naseleniâ..., 211).
- 14) H. Hadžibegić, Rasprava Ali Čauša iz Sofije..., 158, 190.
- 15) Jov. N. Tomić, Opis dva putovanja preko Balkanskog Polustrva francuskog poslanika de He-a u 1621 i 1626 g. od nepoznatog pisca, Spomenik, XXXVII, Beograd, 1900, 78.
- 16) Vidi, na primer: INI, T.t.d., N° 4, fot.br. 121-122; INI, T.t.d., N° 12, fot.br. 160-162; INI, T.t.d., N° 16, fot.br. 507-609; INI, T.t.d., N° 73, fot.br. 40; INI, T.t.d., N° 232, fot.br. 229 i 292.
- 17) INI, T.t.d., N° 16, fot.br. 496. Godinata e opredelena sporred edna marginalna beleška što dopušta možnost defterot za malku porano da e sostaven (vidi: M. Sokoloski, Gradot Veles, 148, zabeleška 3; D. Šopova, Koga Skopje bilo centar na sandžak..., 92, zabeleška 9).
- 18) OIS, T.t.d., N° 161, fot.br. 106/2.
- 19) INI, T.t.d., N° 4, fot.br. 53.
- 20) H. Hadžibegić, Rasprava Ali Čauša..., 189-190; I.H. Utunçar-salî, Kanun-2 Osmanî..., 396.
- 21) Vakva pretpostavka dava i B. Cvetkova, ograduvajki se, megutoda deka vo nieden od dosega poznatite turski dokumenti za dervendžistvoto vo bugarskite zemji, ne se potvrduvaat podatocite na spomnatite osmanski pravni spomenici za dervendžijetimarjoti (B. Cvetkova, K voprosu o položenii dervendžijskogo naseleniâ..., 207-208).
- 22) Taku, na primer: dizdarot na tvrđinata Brez, vo Ohridskiot sandžak, imal zadača da obezbeduva sloboden promet po patišтата što vodele kon pristaništata Leš i Drač (INI, Mühimme defteri N° 4, fot. br. 4/12, i 4/13).
- 23) Vidi: INI, T.t.d., N° 4, fot.br. 207, 208, 270; INI, T.t.d., N° 16, fot.br. 277; OIS, T.t.d., N° 16, fot.br. 353, 358; OIS, T.t.d., N° 1007, fot.br. 119.

g) K o n p o g l a v i e 5:

- 1) D-r P. Matković, Putovanja po Balkanskom poluotoku, Rad, knj. LVI, Zagreb, 1881, 213-214.
- 2) Radovan Samardžić, Beograd i Srbija u spisima francuskih savremenika, XVI-XVII vek, Beograd, 1961, 114; Mih. J. Dinić, Tri francuska putopisca XVI veka o našim zemljama, Godišnica Nikole Čupića, knj. XLIX, Beograd, 1940, 78-88. Ne treba da se gubi od vida da Gase go imal pri raka Rambertoviot patespis (R. Samardžić, cit. delo, 42), što sekako puv povlijaelo i na sličnosta vo nivnite gorenavedeni iskažuvanja.
- 3) D-r P. Matković, Dva talijanska putopisa po Balkanskom poluotoku, iz XVI veka, Starine, knj. X, Zagreb, 1878, 209, 210, 212, 243; Sporedi D-r P. Matković, Putovanja po Balkanskom poluotoku..., Rad, knj. LXII, Zagreb, 1882, 101, 102, 105.
- 4) D-r P. Matković, Dva talijanska putopisa..., 210; D-r P. Matković, Putovanja po Balkanskom poluotoku..., Rad, knj. LXII, 102; D-r Iv. Mišmanovč, Stari putovanja..., 373. Avtorot planinata ja identificira so Ešovica.
- 5) D-r P. Matković, Putovanja po balkanskom poluotoku..., Rad, knj. LXXI, 34; D-r Iv. Mišmanovč, Stari putovanja..., 372.
- 6) D-r Milan Z. Vlačinao, Iz putopisa Hansa Dernšvama 1553-1555, Brastvo, XII, Beograd, 1927, 61, 62, 67, 97, 98.
- 7) Isto, str. 97.
- 8) Dr P. Matković, Putopis Marka Antena Pigafette u Carigrad od god. 1567, Starine, knj. XXII, Zagreb, 1890, str. 126.
- 9) Dr P. Matković, Putovanje po balkanskom poluotoku..., Rad, knj. CXII, 176.
- 10) Isto, 217, 221, 226, 227.
- 11) D-r K. Ireček, Stari putesestviš ..., PSp., kn. VII, 116-117; Dr P. Matković, Putovanja po Balkanskom poluotoku..., Rad, knj. CXVI, 43.

12) R. Samardžić, Beograd i Srbija u spisima francuskih savremenika, 129-130. Spomnatite "turski straži", vsušnost sekako wđ gi postavuvala nekolcute dervendžiški seha smesteni na ovoj sekto: (vidi go Posebniot del od ovoj trud, kaj selata: Kučkoovo, Palivođenica i Pusteni).

www Ovde, kako i vo drugite patepisi obično e upotreben zborot "tamburo"(tal.) i "tambour" ili "tambourin" (franc.), što može da znači i tapan i doboš.

13) Isto, 135; M.J. Dinić, Tri francuska putopisca XVI veka o našim zemljama, 113.

14) Isto, 137.

15) Isto, 139.

16) Jov. N. Tomić, Opis dva putovanja preko Balkanskog Poluostrva francuskog poslanika de He-a u 1621 i 1626 od nepoznata pisca Spomenik, XXXVII, Beograd, 1900, 78.

17) R. Samardžić, Beograd i Srbija u spisima francuskih savremenika, 178; Jov. N. Tomić, Opis dva putovanja..., 93; D-r P. Matković, Putovanja po Balkanskom poluotoku..., Rad, knj. CXXIV, Zagreb, 1895, 79; knj. CXXIX, Zagreb, 1896, 76-77.

18) Stojan Novaković, Beleške doktora Brauna..., 43.

19) Kaj Braun - Kaplanlih, poradi što St. Novaković ne može da go identifikuva. Toa sekako ke bide Katlanovo.

20) Isto, 43.

21) Na toa ukažuva i V.N. Zlatarski vo svojata "Nova političeska i socialna istoris na Bŷlgariš", 12.

22) H. Hadžibegić, Rasprava Ali Čauša..., 158, 190.

23) B.A. Inčievŷ, Materisli..., 161; spravni: B.A. Cvetkova, K voprosu o položenii dervendžiŷkogo naseleniŷ..., 199, zabeleška 8.

24) V.N. Zlatarski, vit. delo, str. 12.

25) P.R. Slaveŷkovŷ, Izvlčeniŷ izŷ lŷetopisa na Popŷ ŷkovŷa otŷ Trŷvna, Sbornikŷ, kn. II, Sofis, 1890, 310.

- 26) Vidi vo "Posebniot del", na primer kaj selata: Kosturino, Furka i dr.
- 27) Vidi na primer: Sbornik, kn. II, 113, 114-116 i kn. XXXI, 52, 80; kako i "Poseben del" od ovoj trud (kaj selata: Gabrovnik, Erklja i Stracin).
- 28) Sidišil br. 2, list 66.
- 29) H. Hadžibegić, Rasprava Ali Čauša..., 158, 190; I.H. & Uzun-garadzilz; Kanun-2 Osmanf..., 397.
- 30) G. Elezović, Dervendžije..., 329.
- 31) D-r Aleksandar Matkovski, Turski izvori za ajdutstvoto i aramistvoto vo Makedonija (1620-1650), Skopje, 1962, 42, dok. br. 41; D-r K. Ireček, Stari pštešestvis..., 21; Istiot, Istoriš na Bugarija, 343. Vo posledniot svoj trud Ireček važnost zboruva za vojnucite od Kotel, no, spored opišanata nivna dolžnost - da go pazat važniot balkanski premin megu Šumen i Sliven, može da se pretpolaga deka se vo prašanje dervendžii, a ne vojnuci. Vo toa ne zveruva i od strana na Zaharijev zabeleženoto predanie od Kotel (Bugarija) ("Životopisanie", PSp. god. I, knižka peta i šesta, Braila, 1872, 34-35).

Deka kusoto i debelo kopje (harba) bilo element od vooružuvanjeto na dervendžiite pokažuva i samoto ime "harballi", što e sinonim na imeto "dervendžii". Osven toa, narodnoto predanie zboruva za sabjata kako oružje na dervendžiite (Sbornik, kn. II, 113), a isto taka i za puškata (vidi kaj s. Pariš, vo "Posebniot del").

e) K o n p o g l a v i e 6:

- 1) Za stavovite na oddelnite avtor i po ova prapanje, vidi vo uvedniot del od ovoj trud.
- 2) Za ovoj danok vidi, na primer: Kanuni i kanun-name, 44, zabel. 26; M. ~~Okolevski~~ Sokoloski, Prilog..., 202-206. Vdovicite plakale po 6 akči ispendže.
- 3) O.L. Barkan, Kanunlar, 253.
- 4) D. Bpjanic, Edno ohridsko kanunname. Glasnik na INI, god.III, br. 1, Skopje, 1959, 288.
- 5) Kanuni i kanun-name, 64, Mudžerred (mücerred) ovde znači polnoleten maž, što živee vo zaednica so svojot tatko, a sposoben e za samostojna zarabetuvačka (Isto, 94, Zalebeška 6).
- 6) Isto, 117.
- 7) O.L. Barkan, Kanunlar, 280.
- 8) OIS, T.t.d., N° 16, fot.br. 52, 201, 355, 358; OIS, T.t.d., N° 1007, fot.br. 177, 179, 180, 213, 246; OIS, T.t.d., N° 179, fot.br. 7, 52, 62, 133; OIS, T.t.d., N° 27, fot.br. 18, 31, 62, 65.
- 9) OIS, T.t.d., N° 316, fot.br. 68, 229, 236; OIS, T.t.d., N° 187, fot.br. 16/I, 81/I, 90/II, 6/IV, 7/IV, 8/IV, itn.; OIS, T.t.d., N° 567, fot.br. 90, 156, 162.
- 10) INI, T.t.d., N° 149, fot.br. 53.
- 11) Isto, 23. Istiot slučaj e i so dervendžiskoto selo Letevci (Skopsko). Vo nekolku drugi slučaj, iako e precizirano deka po 10 akči ispendže od ženetite se zema, istoto se zemalo i od neženetite (Isto, fot.br.41,44,53). Bezdrugo, i tuka se raboti za promena na starata odredba, iako e propušteno toa da dojde do izraz i vo tekstot.
- 12) INI, T.t.d., N° 149, fot.br. 284.
- 13) Kanuni i kanun-name..., 44. Kile (keil) e merka što vo razni mesta i različno vreme imala različna vrednost(Isto,41,zabel. 2; 54, zabel.2). Vo gorenavedenoto kanunname, označeno e deka kileto što važi za Saraevo iznesuva 50 oki (Isto, 41).

- 14) Isto, 56. Tpgaš vo Sarajevo edno kile iznesuvalo 66 oki (Isto, 54).
- 15) Isto, 117 i 150. Vo kanunnameto za Hercegovačkiot sandžak e označeno deka edno kile iznesuva 60 ~~oki~~ *oki (isto, 150)*.
- 16) OIS, T.t.d., N° 16, fot.br. 52, 353, 358. Lukno e predosmanska merka za žito. Edno lukno bilo ravno na šest edrenski kili-
nja, što jasno se gleda od samiot defter (Isto, fot.br. 353, 358).
- 17) OIS, T.t.d., N° 1007, fot.br. 88, 115, 177, 179, 180, 213, 246. Na dve od navedenite mesta se precizira deka e vo praša-
nje "niško lukno" (Isto, fot.br. 213 i 246).
- 18) OIS, T.t.d., N° 27, fot.br. 31, 62, 65. I ovde e vo prašenje
"niškoto lukno". Edinstveno dervendžisko selo Kunovica trebalo
da dava polovina lukno žito, od koe polovina pšenica, a polo-
vina jačmen(*و نیش لوقنه سی ایله بیچوق لوقنه*
، غله یاروسی بخدای و یاروسی اریه ویروب),
što znači, polovina od iznosot što ostanatite sela, zapišani
vo ovoj defter, što go davale (Isto, 18).
- 19) OIS, T.t.d., N° 157, fot.br. 199, 200.
- 20) OIS, T.t.d., N° 243, fot.br. 81; OIS, T.t.d., N° 364, fot.
br. 94, 233; OIS, T.t.d., N° 549, fot.br. 85; OIS, T.t.d., N°
571, fot.br. 95.
- 21) OIS, T.t.d., N° 179, fot.br. 7, 52,; OIS, T.t.d., N° 567, fot.
br. 7, 90, 114. Interesno e deka i vo dvata defteri kako merka
e upotrebena i istanbulskoto i edrenskoto kile, paralelno.
- 22) D. Hojanik, Edno ohridsko kanunname, 288.
- 23) INI, T.t.d., N° 167, fot.br. 264, 272, 288, 292 itn.; INI, T.t.
d., N° 149, fot.br. 28, 44, 45, 163, 180; INI, T.t.d., N° 232,
fot.br. 12, 14, 44, 61.
- 24) INI, T.t.d., N° 232, fot.br. 17. Takov e slučajot i so sela-
ta: Stepanci - Pripepsko (Isto, fot.br. 304), Krušje - Skop-
sko (Isto, fot.br. 16; INI, T.t.d., N° 149, fot.br. 53).

Selata Cerovo i Mavrovo (Gostivarsko), spored popis~~u~~ od 1528/29 godina, davale, isto tako, po eden denk od kuka, no samo pšenica (INI, T.t.d., N° 149, fot.br. 115 i 277).

25) INI, T.t.d., N° 232, fot.br. 94.

26) INI, T.t.d., N° 4, fot.br. 53. Slično e i so dervendžiskite sela Ilino (Bitolsko) i S'lp (Veleško), (INI, T.t.d., N° 149, fot.br. 233 i 407).

27) Kanuni i kanun-name, 44.

28) Vidi: Kanunname za Bosanskiot, Hercegevaškiot, i Zveržničkiot sandžak od 1539 godina (Kanuni i kanun-name, 56); Kanunname za Bosanskiot sandžak od 1548 g. (Isto, 67); Kanunname za Zveržničkiot sandžak od 1548 g. (Isto, 117); Kanun za sandžako Silistra od 1569 g. (Ö.L. Barkan, Kanunlar, 281, toč.20) itn. Da spomneme deka nekolku pati citirano to kanunname za Ohridski~~ot~~ sandžak od 1613 godina ne ja so~~dr~~ži ova~~a~~ odredba.

29) I.H. Uzunçarsız, Kanun-2 Osmanlı..., 397; H. Hadžibegić, Rasprava Ali Čauša..., 158 i 188.

30) Vidi: OIS, T.t.d., N° 1007, fot.br. 88, 115, 180, 213, 246; OIS, T.t.d., N° 157, fot.br. 199, 200, 471; OIS, T.t.d., N° 179, fot.br. 7, 52, 62, 133, 140; OIS, T.t.d., N° 567, fot.br. 7, 24, 52, 56, 90, itn.; OIS, T.t.d., N° 571, fot.br. 95, 98, 101; i dr.

31) INI, T.t.d., N° 4, fot.br. 53.

32) INI, T.t.d., N° 167, fot.br. 288.

33) Prvo celosno proučuvanje na danocite od grupata avariz-i divaniye ve tekalif-i orfiye dava Bistra Cvetkova, vo svo~~j~~ot trud "Izvanredni danoci i državni povinosti v b~~l~~garskite zem~~i~~ pod turska vlast (Sofij, 1958). Taa ~~pretpostavuvaa~~ pretpo-
laga deka ova~~a~~ kategorija danoci zazem~~a~~le najznačajno mesto vo danočniot sistem na Osmanskata Imperija, bidejki vo tek na celi vekovi bila eden od glavnite izvori na prihodi za održu-
vanje na osmanskiot držav~~e~~n aparat i osobeno za zavrstuvanje i razvoj na osmanskata voena organizacija (Isto, 211).

- 34) Ovoj danok, uveden u vrata sa nekoj konkretni državni potrebi, otprva bil naturalen, a potom, osobeno u XVII-XVIII vek, rajata go plakala u pari. Visinata na ovoj danok postojano rasnela (vidi: B. Cvetkova, Izvzredni danoci..., 35).
- 35) Džerahorite bile eden vid opšti radnici, upotrebuвани pri izgradbata i popravka na tverdini, pri izgradba na patišta, na sečenje šumi što prečele pri preminuvanje na vojskata, za čišćenje močurišta, kopanje ravovi, prenos na vojni tovari i sl. (Vidi: I.H. Uzunčarsiz, Osmanl - i Tarihi II, 562; Kanuni i kanun-neme, 29, zabel. 24; i 42, zabel. 8; B. Cvetkova, Izv nredni dan ci..., 155-158 i 167; Istorija naroda Jugoslavije, II, 26; D. Iščiev, Materisli..., 185-186; M. Ivanov, Sčverna Makedoniz, 236). Kako što pokazuje eden sudski dokument od 1658, i ova obvrkata dčbivala i paričen oblik, plakana pod imeto "džerahot-akče" (cerahor-akçeşi) (Sidsil br. 15, list 56/II).
- 36) So obvrskata za davanje veslari trebalo da se zadovolji potreba ta od pomošni edinici u turskata mornarica (D. Iščiev, Materisli..., 186-187). Ova obvrkata, isto taka, se ispolnuvala i preku paričen ekvivalent (kurekçi akçesi) (Vidi: INI, Muhimme defteri, fot. br. Z/64, nedatiran dokument od 1567; Sidsil br. 2, list 17/V, dokument od 1647 godina).
- 37) Azapite služele u mornaricata i u tverdinite, kako lesni pešadiski edinici. (I.H. Uzunčarsiz, Osmanl - i Tarihi, II, 565; Istorija naroda Jugoslavije, II, 23-25; M.Z. Pakalın, Osmanlı tarih deyimleri..., I, 128-131).
- 38) Ulaci - u ovoj slučaj konji, zemani od rajata za potrebite na poštenskata, odnosno kurirskata služba (H. Hadžibegić, Kanun-nema sultana Šalejmana Zakonodavca, GZM, Nova Serija, sv. IV-V, Sarajevo, 1950, 361; vidi i u recenzijata na ovoj

prevod na H. Hadžibegić, objavena od strana na G. Elezović
vo "Istoriski časopis", (knj. II, Beograd, 1950, 365), kako vo
i vo odgovorot od H. Hadžibegić, vo GZM, (sv. IX, Sarajevo,
1954, 196-198).

- 39) Obvrskata za pravenje tvrđini postoea ušte od pred ^{doaganieto} ~~wpwaww~~
na Turcite Osmanlii na Balkanot. Vo niza srednovekovni zakon-
ski odredbi taa e sabeležana pod imeto "gradozidenie", (St.
Novaković, Zakonski spomenici, 309, 401, 411, 420, 421).
- 40) Sargunot bila obvrška da se odi vo hajka na lov (Gl. Elezović,
Sokolari i sokolarstvo, Skoplje, 1923, 48). Da potsetime deka
vo predosmanskiot period postoea tn. "lovčina", obvrška za
odenje na lov, vo hajka (St. Novaković, Zakonski spomenici,
520).
- 41) Među drugoto, karakolacite bile tie što go rasčistuvale pa-
tot po koj trebalo da pominat vezirite, janičarskite agi i
dr., vršele uloga na jasekčii (gavazi) ili pak na vođači na
menzilskite konji (M.Z. Pakalın, Osmanlız tarih devımleri...,
II, 198).
- 42) Salg'in označuva prisilen trud, angarija (D-r J. Th. Zenker,
Turkisch-arabische- persisches handwörterbuch, II, Leipzig,
1876, 562).
- 43) OIS, T.t.d., N° 364, fot.br. 41.
- 44) Isto, fot.br. 69.
- 45) OIS, T.t.d., N° 672, fot.br. 127.
- 46) INI, T.t.d., N° 167, fot.br. 294.
- 47) INI, T.t.d., N° 232, fot.br. 43.
- 48) Isto, fot.br. 304.
- 49) Za ilustracija na toa kolikav tovar za rajata pretstavuvale
danocite od ovaš grupa, možebi ne ke biše odviše ako citira-
me edna odlomka od sultanskata zapoved, upatena do Ochridskiot
beg Osman beg, vo 1572 godina. Tamu se veli: éPri sé što
na teritorijata na seloto Leskovec, vo spomnatiet sandžak,

53) OIS, T.t.d., N° 567, fot.br. 83/6. Vidi ušte: OIS, T.t.d., N° 16, fot.br. 52/201; OIS, T.t.d., N° 5, fot.br. 7/5; OIS, T.t.d., N° 1007, fot.br. 55/177; OIS, T.t.d., N° 157, fot. br. 65/471; OIS, T.t.d., N° 567, fot.br. 7/6, 83/6; ^{90/6} OIS, T.t.d., N° 179, fot.br. 86/7, 86/62, 86/95; OIS, T.t.d., N° 650, fot.br. 11/73, 11/107; OIS, T.t.d., N° 571, fot.br. 101-102; OIS, T.t.d. N° 672, fot.br. 10/124; I.H. Uzunçarsız, Kapukulu Ocaklar, I, 109-110.

54) INI, T.t.d., N° 232, fot.br. 43.

55) I.H. Uzunçarsız, Kapukulu Ocaklar, I, 110-111.

56) OIS, T.t.d., N° 179, fot.br. 86/52; OIS, T.t.d., N° 672, fot.br. 10/127; OIS, T.t.d., N° 650, fot.br. 11/173; OIS, T.t.d., N° 364, fot.br. 17/41, 17/69; I.H. Uzunçarsız, Kapukulu Ocaklar, I, 110-111. Mitropolitskoto akçe (متره پوليد)

(اچه سی) se zezalo vo polza na duhovnite lica od pravoslavната crkva. Spored izvesni dokumenti od XVIII vek, toj danokiznesoval 12 akči (Sidišil br. 34, str. 5/8 (od 1709 godina); br. 35, list 22 (od 1712); Lj. Lape, Prilog kon izučavanjeto na društveno-ekonomskite i političkate priliki na Makedonija vo XVIII vek, Glasnik na INI, god. II, br. 1, Skopje, 1958, 131).

57) INI, T.t.d., N° 232, fot.br. 17 i 292.

58) INI, T.t.d., N° 4, fot.br. 174.

59) INI, T.t.d., N° 73, fot.br. 40. Na prvata fotokopija od defterot, liceto što go snimilo defterot, za potrebite na Državnata arhiva na HRM, go datirale so 925 godina po hidžra, što odgovara na 1519 godina od n.e. Ova godina ja prifaka i M. Sokoloski ("Gradot Veles...", 148, zabel. 4). Megutova, D. Šopova, vo eden od svoje trudi, isti defter go datira so 921-925 godina po hidžra, odnosno 1515-1519 godina od n.e., verovatno vrz baza marginalni zabeleški. (D. Šopova, Koga Skopje bilo cehtar na sandžak..., 94, uabel. 14/a). Nie ne raspologame

so kompletan defter za da utvrdimo za što tačno se radi,
a ja zeman 925 godina po bidžra, sekako so golemo rezerva.

60) INI, T.t.d., N° 149, fot.br. 153.

61) INI, T.t.d., N° 232, fot.br. 105.

62) INI, T.t.d., N° 4, fot.br. 53; INI, T.t.d., N° 73, fot.br.
70; INI, T.t.d., N° 149, fot.br. 364; INI, T.t.d., N° 232,
fot.br. 229.

63) INI, T.t.d., N° 232, fot.br. 76.

64) INI, T.t.d., N° 167, fot.br. 286.

65) Vidi, naprimer: INI, T.t.d., N° 167, fot.br. 300; INI, T.t.d.,
N° 232, fot.br. 275, 292, ~~300~~ 302; OIS, T.t.d., N° 24,
fot.br. 62/50; OIS, T.t.d., N° 187, fot.br. 23/IV, 40/V, itn.

66) Ke potsetimo na primer, na veke spomnatite slučaji za toa kako
ispandžeto, koe neženetite od nekoj sela porano ne go plaka-
le, počnuvajki od 1528/29 godina bile dolžni da go plakaat.

67) Taka, na primer, od popisnog defter br. 4, jasno se gleda
deka site dervendžii plakale po 10 akči na ime ispandže.

68) INI, T.t.d., N° 232, fot.br. 262.

69) B. Djurdjev, O vojnucima, 87-101; G. Elezović, Sokolari i
sokolarstvo, 44-48; B. Cvetkova, Prinos kza izučavaneto
na turski feodalizam, Izvesti, 6, 1956, 160-165.

70) G. Szilkeov, Osmano-turski izvori za bŕlgarskata istori, I,
34-47; B. Cvetkova, Prinos kza izučavaneto na turski feodali-
zm, Izvesti, 6, 157-170; V. Mutaŕčieva, Kategoriiite zavi-
sino naselenie v našite zeml..., 57-90.

71) V.I.Lenjin, Razvitak kapitalizma u Rusiji, Beograd, 1958,
154.

72) عثمانلى قانوننامەلىرى - مىللى تەتبۇلەر مەجمۇعەسى -
جلد: ۱ - صاىى ۲-۳۰۰ (Osmanlı kanunnameleri, Millî tettebûler

mecmuası, I, N° 2, 305). Bistra Cvetkova pogrešno go interpre-

tira navedeniot stav. Zmajki go vo obzir samo prviot del od odredбата, taa zaključva deka vo odnos na dervendžiskata raja ne bilo prilagano pravoto na spajata da ja goni, vo slučaj taa da preminala od едно место na drugo. Vrs baza na toa, taa dopušta možnost dervendžiite da ne bile prikrepeni za zemajata, dodavajki deka zasaga toa ostanuva samo pretpostavka, pošto istoto ne naoga potvrda vo drugite izvori (B. Cvetkova, Prinos kva izučavaneto na turski feodalizam, Izvestia, 6, 169). Vo svojata studija, posvetena na dervendžiite, Bistra Cvetkova odi poznatuu vo svoeto objasnuvanje na spomnatiot stav od kanunnameto. Ovojpat taa veli deka gi ima site osnovi da se smeta deka dervendžiskoto naselenie otprvin ne bilo prikrepeno za zemajata na koja sedelo. Spočena se eden dokument od 1702 god., so koj se nareduva vrakanje na dervendžiite od dve bugarski sela vo nivnite stari naselbi, avtorkata donesuva zaključok deka ovoj režim podocna bil promenet (B. Cvetkova, K voprosu o položenii dervendžiskogo naselenia..., 213-214). Da spomneme deka B. Cvetkova vo dvata slučaj pogrešno ja naveduva stranicata na spisanieto kade što e otpečatena odredбата što e vo prašanje.

Eve go i polniot tekst na taa odredба:

"دفترده یازیلو، رعیت قدیمی قریه لرنده قالقوب
 اخر قریه ده واروب توطن ایلسه لر اون ییلدن بروده ایسه
 قالدریلوب قدیم قریه لرینه کوندریلوب اسکان ایتدیریلوب
 اما اون ییلدن زیاده مرور ایلین رعایا قالدرلق اولماز
 اوتوردقلى یرده اخره رعیت یازلمش دکلر ایسه رسم
 رعیتلرین دفتر موجبجه سیاحیلری آلور اما دریند
 رعایاسنده و اوقاف رعایاسنده یو قانون اجرا اولماز
 دریند خالی قالدریلوب قریه لرینه التدیریلوب دریند
 حفظ و حراست ایتدیریلوب و قیطیانی طوتوب کندی
 جماعتنه قاتیق قانوندر"

Ž) K o n p o g l a v i e 7:

- 1) G. Elezović, Dervendžije, 324-325. Sporedi: Toma Smiljanić, Mijaci, Gorna Reka i Mavrovska Polje, SKA, Srpski etnografski zbornik, knj. 35, Prvo odeljenje, Naselja i poreklo stanovništva, knj. 20, Beograd, 1925, 38-39; Istiot, Plemenske odlike Mijaka, Narodna starina, 7, 73. Prevodot na T. Smiljanik napolno ne se podudara sa onoj na G. Elezović. Za žal, ne moževne da dojdeme do originalniot tekst, za da go sravnime sa prevodite. Interesno e deka i dvajcata grešat vo presmetuvanjeto na godinata koga e izdađen fermanot. Iako se složuvaat vo čitanjeto na godinata: sredina na Redžep 928, G. Elezović je presmetuva vo 1520, a pak T. Smiljanik vo 1521 godina od n.e. Megutos navedenata data po hidžra, vsušnost odgovara na 6-15 juni 1522 godina.
- 2) G. Elezović, Dervendžije, 326. Da odbeležime deka avtorot i ovde greši vo presmetuvanjeto na datata. Fermanot e izdađen na 16 Ramazan 1093 godina po hidžra, što odgovara na 18 septemvri 1682 godina od n.e., a ne na 1680/81 godina, kako što naveduva G. Elezović. I ovoj dokument e dađen samo vo prevod, pa e onevozmožena sekakva proverka.
- 3) T. Smiljanić, Mijaci..., 65-66. Avtorot go dava dokumentot vo prevod, bez da navede kada se čuva. I ovde moževne da konstatirame pogrešno presmetuvanje na godinite. Taka, godinata 1105 po hidžra, T. Smiljanik ja izednačuva so 1692 godina n.e. a pak 1109 so 1702.
- 4) Sidžil br. 15, list 86/V.
- 5) Sidžil br. 4, list 47/II.
- 6) Sidžil br. 15, list 85/VI. Vo dokumentot e navedeno deka starata naredba ja izdal tatko to na Mehmed IV, t.e. sultanot Ibrahim (1640-1648). Megutos, kako data na nejzinoto izdavanje e naveden 12 maj 1597 godina, što bi značelo, dokolku ne se raboti za greška vo datiranjeto, deka e izdađena od Mehmed III (1596-1603).

- 7) Sidžil br. 15, list 58/II.
- 8) Sidžil br. 2, list 73/II.
- 9) Toa se gleda i od fermanot na sultanot Ahmed III (1703-1730), izišaden na 3 mart 1706 godina, a vo vrška so molbata na rajata na dervendžiskoto selo Pisoderi (Lerinsko) za osloboduвање od danocite. Vo fermanot e naglaseno deka vrz osnova na prethodnite fermani, rajata od ova selo bila oslobodena od razni danoci, pa zatoa, da ne se voznemiruva (Sidžil br. 31, list 33/I i 33/II).
- 10) INI, T.t.d., N° 167, fot.br. 300.
- 11) D. Kopova, Makedonija vo XVI i XVII vek..., 80.
- 12) Isto, 80.
- 13) VŠM, na primer: OIS, T.t.d., N° 567, fot.br. 24/6, 25/6, 43/6, 90/6, 117/6, 381/6; OIS, T.t.d., N° 179, fot.br. 86/95, 86/266; B. Cvetkova, K voprosu o položenii dervendžiškogo naseleniā..., 218-219.
- 14) Verojatno e deka napuštanjeto na dervendžiskite ~~uvela~~ naselbā vo golem broj slučaji ne gi narušuvale prihodite na nivniot direkten feudalni gospodar, zošto tie obično se prezestuvale vo atarot na svojata stara naselba, na teritorijata na feudalniot posed vo koj i dotogaš vleguvale. Vpročam, preseluvanjata, ne samo kaj dervendžiskoto naselenie, tuku voopšto, najmnogu došle do izraz vo periodot na anarhijata vo Osmanskata Imperija, koga doaga do silno narušuvanje na stariot timarsko-spašiski sistem.
- 15) Gliša Elezović, Turski spomenici, I, 337-347. Pismoto e napisano na baranje od zastapnikot na dubrovničkiot poklisar, Džvan, bidejki, megu drugite, "rasbojnicite" otepale i neкои dubrovnički trgovci. Dokumentot ne e datiran. G. Elezović, vrz osnova na sosema verodostojna analogija, go stava megu dokumentite od 1502 godina.
- 16) Isto, 345.

- 17) Isto, 345-346. Sudejki sprema popisniot defter N° 167, vo koj se zaregistrirani i selata od ovoj del na Makedonija, pred se predvid doagaat dervendžiskite sela Podržikonj i Meteževo, kako najbliski na spomnatoto село German.
- 18) Vidi: D. Šopova, Makedonija vo XVI i XVII vek, 62-63, 65-67; INI, Muhimme defteri 49 (dokument od 3 Zilkade 975 - 30.IV. 1568 godina).
- 19) Sidašil br. 24, list 15/III.
- 20) Vo prašanje se vkupno 15 duši (po pet od site tri sela). Vo dokumentot se navedeni i nivnite iminja. Očigledno, vo prašanje se Makedonci: Hristo sin na Spiro, Stojko sin na Pejo, Jovko, Mičo, Rale itn. Za odbeležuvanje e deka megu niv se naogale i dva popa: pop Duka od s. Čegan i pop Stojko od s. Begna. Faktot što od sekoe село bil povikan ednakov broj žitelii - po pet duši, može da bi indicira na brojet na stražarite vo edna smena (?). Od eden hudižet, koj nosi data 20.II.1716 god doznavae deka žitelite na selata Čegan i Begna pak bile privedani pred sudot, poradi ubistvo na eden Turčin, što se slučilo na patot. I ovojpat obvinenieto ne bilo dokažano (Bitalski kadiski sidašil br. 37, list 9/I).
- 21) D-r Aleksandar Matkovski, Turski izvori..., 42-44 (dok.br.41, 42 i 43).
- 22) Isto, 43-44 (dok. br. 43).
- 23) Isto, 45 (dok. br. 46).
- 24) Isto, 83-84 (dok. br. 118).
- 25) Sidašil br. 28, list 31 i 32/III.

z) K o n p o g l a v i e 8:

- 1) Istorija naroda Jugoslavije, II, 447-456; Bistra A. Cvetkova, L'évolution du régime féodal turc de la fin du XVIe jusqu'au milieu du XVIIIe siècle, Recueil études historiques à l'occasion du XIe congrès international des sciences historiques, Stockholm - août 1960, Separatus, Sofia, 1960, 171-206; Lj. Lape, Prilog..., 101.
- 2) Istorija naroda Jugoslavije, II, 1203; B. Djurđev, O vojnu-cima..., 98, 124-125; V. Mutačićeva, Kategorije feudalno zavisimo naselenie..., 89-90; D. Bojanić-Lukač, Karpošev pokret, *i izvori za njegovo proučavanje (dizertacija vo rukopis pri Filozofski fakultet vo Skopje), Skopje, 1961, 92.*
- 3) Sidašil br. 2, list 43/V. Slično se predviđuva i so edna sultan-ska zapoved izdata na 6-15 dekemvri 1621 godina. (G. Gilič-bovž, Osman-turski izvori..., Godišnik, kn. XXIV, 31).
- 4) Sidašil br. 2, list 51/I. Vo toj odnos vidi ušte: sidašil br. 35, list 12 i 16; Sidašil br. 37, list 33/I; Sidašil br. 41, list 21/II i 42/IV; Sidašil br. 42, list 90; Sidašil br. 48, list 66/II; D. Inčiev, Turski državni dokumenti na Osmanz Farvant-oglu Vidinski, Sbornik, kn. XXIV, Sofia, 1908, 67, 98, 113; itn.
- 5) Sidašil br. 2, list 47/V.
- 6) Sidašil br. 21, list 61/III.
- 7) B. Cvetkova, Izvžaredni danzci..., 202.
- 8) Sidašil br. 50, list 27/II. Za ovoj danok vidi: B. Cvetkova, Izvžaredni danzci..., 44-47.
- 9) Sidašil br. 29, list 43/II. Za ovoj danok vidi: B. Cvetkova, Izvžaredni danzci..., 67-75.
- 10) Sidašil br. 51, list 30/II. Za ovoj danok vidi: B. Cvetkova, Izvžaredni danzci..., 47-49.
- 11) Sidašil br. 52, list 32/II.

- 12) Sidžil, br. 29, list 38/II.
- 13) Sidžil br. 28, list 58/II.
- 14) Sidžil br. 29, list 24/II.
- 15) Sidžil br. 29, list 26/II.
- 16) Sidžil br. 31, list 23/III.
- 17) Ve spisocite za rasfrlanje naš tie danoci vo Bitolskata kaza, dervendžiskite sela Gavate i Ijino (Gorno i Dolno) ne se vneseni (Sidžil br. 28, list 57/III, 66/I i 71/I, od 1684 god; Sidžil br. 29, list 41/II od 1695 g.; Sidžil br. 31, list 53/V, od 1705 g.; sidžil br. 33, list 8/I od 1708 g.; list 36/I, od 1709 godina; sidžil br. 52, list 8/I, od 1749 god.; sidžil br. 99, list 35a/II, od 1830). Megutoa, vo izvesni slučai ova pravilo e narušeno, taka što dervendžiskite sela gi plakale duri i ovie danoci, iako na poseben način, t.e. vo odnapred opredelena suma, a ne spored "hane" (Sidžil br. 30, list 16/IV, od 1704 g.; sidžil br. 31, list 42/II, od 1704 godina).
- 18) Brojništ se podatocite što toa go potvrduvaat. Ke navedeme samo neкои od niv.

Vo vreme na voenite porazi i teritorijalnite zagubi što Turcija gi doživuva po neuspešniot obid za prevzemanje na Viena vo 1683 god., po Balkanot ograbuval i pustošel eden od pročuenite odmetnici od sultanot, buntovnikot Jegen paša. Od nege treperelo ne samo mirnoto balkansko naselenie, tuku i Portata. Megu drugoto, toj so svojata nekolkuiljadna pridružba presretnuval i ograbuval trgovci i drugi patnici po patišтата i klisurite vo Rumelija (D-r Mita Kostić, Hajduk Jegen pašina pohara blaga iz Gračanice, "Južni pregled", god.IX, br. 1, Skoplje, 1934, 17-21; Dušanka Bojanić-Lukač, Karpov šev pokret..., Napomene, pozivi i priloz, 92-97).

Golemi nevoli rajata i patnicite trpele od martolozite, čija zadača bila da gi gonat ajdutite i razbojnicite,

i pred sé, alično na dervendžiite, da obezbeduvaat slobodno življenje po patišтата. Taka, od eden ferman, izdaden na 29 juni 1639 god. se gleda deka martolozite, naznačeni za čuvanje na dervenite, mostovite i opasnite mesta vo okoliite Janina, Larisa, Serfidže, Grevena, Enidže Vardar, Dojran, Strumica, Bitola, Prilep i Veles, vršele bezbroj avcevolja i pritiscoci na trgovoite i drugite patnici. Poradi toa se nareduva nivnoto smenuvanje (ΙΖΑΝ.Κ. ΒΑΣΔΡΑΒΕΛΛΗ, ΙΣΤΟΡΙΚΑ ΑΡΧΕΙΑ ΜΑΚΕΔΟΝΙΑΣ, Β', ΑΡΧΕΙΟΝ ΒΕΡΟΙΑΣ - ΝΑΟΥΣΗΣ, 1598-1886, ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗ, 1954, 108). Po mladela osobeno se istaknuvale Arnautite-martolozi. Vo edna zapoved na rumeliskiot vezir, upatena na 7 septemvri 1704 god., do kadiite na Ber, Dojran i dr. se veli deka vo kazite na Rumelija do dolžnosta martolosbašii uspeale da se doberat nekoj arnautski aramii. Tie sobrale okolu sebe po 200 do 300 Arnauti aramii i vršele ubistva, grabeži i nasilstva nad rajata i patnicite. Poradi toa, se nareduva, site martolozi Arnauti da bidat otpušteni, a na mesto niv da se postavat mesni luge (ΙΖΑΝ.Κ. ΒΑΣΔΡΑΒΕΛΛΗ, ΑΡΧΕΙΟΝ ΒΕΡΟΙΑΣ - ΝΑΟΥΣΗΣ, 110-111); Srvni: Ferman od 27 avgust 1704 god., upaten do autesarifot na Rumeliskiot ejalet Hasan paša i do site kadii vo Rumelija (Sidžil br. 30, list 19/I i bujurudija do kadiite vo Bitola, Ohrid i Lerin, od istata data (Isto, list 19/III).

Intervenciite na centralnata vlast ne možele da dovedat do nekoj poznačen pozitiven rezultat. Zlostorstvata na martolozite i nataka prodolžuvale. So eden ferman od 27 januari 1708 godina, sultanot Ahmed III mu nareduva na poglavarot na martolozite Osman aga, da gi sneni martolozite od dervenite na Ber, Voden, Ostrovo, Lerin, Bitola, Prilep, Kostur i Krupište, bidejki imalo žalba protiv nivnite postapki i lošiot odnos sprema naselenieto (Sidžil br. 30, list 20/III; vidi ušte: Lj. Lape, Prilog..., 126-127).

Vo ovoj period neobično golemi razmeri zelo aramistvo-
to i ajdutstvoto vo Makedonija. Vo eden ferman izdaden vo mesec
juni 1644 god., a upaten do kadiite na Bitola, Lerin, Ostrove
i dr., se istaknuva deka ušte od ponapred bilo sopštano za
pojavata na ajduti, aramii i vo spomnatite kazi. Tie gi presret-
nuvale trgovците i drugite patnici, gi otepuvale i grabele,
dedeka, mnogu često, mesnoto naselenie se rasturalo (Sidžil br.
9, list 27/III). Eden drug ferman, od mesec april 1647 godina,
ukažuva na slična pojava vo Lerinskata, Bitolskata i Prilepskata
kaza (D-r A. Matkovski, Turski izvori, 76-77 (dok. br. 107).
Vidi ušte: D-r A. Matkovski, turski izvori..., 77-78 (dokument br.
109), 84-85 (dokument br. 119), 85-86 (dok. br. 120); INI,
Muhimme defteri 89/9; Lj. Lape, Odbrani tekstovi..., 224-226. I
vo ovoj pogled posebna opasnost doagala od Arnautite, što navle-
guvale vo razni oblasti na Balkanskiot Poluoostrov, a pred se
vo Makedonija, koja bila prva na udar (vidi, na primer: Sidžil
br. 31, list 21/II, 25/II i III, 26/I i II, 28/I, 63/III;
Sidžil br. 44, list 38/II; ΙΣΑΝ. Κ. ΒΑΣΙΛΡΑΒΕΛΛΗ, ΑΡΧΕ-
ΙΟΝ ΒΕΡΟΙΑΣ-ΝΑΟΥΣΗΣ, 173, 174, 189-190, 209-210, 233-234)

Od edna bujurulđija, izdadena na 11 april 1682 god.
doznavame deka vo Ohridsko, Bitolsko, Skopsko, Kustendil-
sko, Trikalsko i Solunsko, veke 15 godini, neprestano, dejstvu-
vale "aramiski" družini od po 15, 20 ili 30 duši. Tie,
vrvojki peški ili na konji, vršele ubistva i grabeži po nase-
bite, gi napagale patnicite po javnite parišta, ograbuvale karva-
ni i državni pari i sl. Koga bil izvršen obid tie da se fatat,
rajata od spomnatite oblasti gi prikrivala i gi snabduvala
so hrana. Poradi seto toa, turskite vlasti ušte vo ranata
prolet na 1682 godina, pred gorata da razlista, izvršile podgo-
tovki za golema akcija na gonenje na tie družini (ΙΣΑΝ. Κ. ΒΑΣ-
ΙΡΑΒΕΛΛΗ, ΑΡΧΕΙΟΝ ΒΕΡΟΙΑΣ-ΝΑΟΥΣΗΣ, 78-80). Vo toa smisla
možebi dostatno ke bide ako se povikame na ušte eden ferman

upaten do rumeliskiot vazir i drugi pretstavnici na vlasta vo Rumelija, izdaden pomegu 16 i 26 mart 1744 godina, so koj se nareduva prezemanje akcija protiv "razbojnicite" кои taa prolet ke izlegle vo planinite i ke gi napagale patnicite i mirnoto naselenie. (Sidžil br.50, list 37/I; vidi ušte: Sidžil br. 44, list 6/I, 43/I, 44/I; Sidžil br. 45, list 31/III, 34/III; Sidžil br. 47, list 8/I, 7/VI; itn.).

Na krajot na XVIII i početokot na XIX vek na Balkanskiot Poluoostrov, a osobeno vo Bugarija i Makedonija, se pojavila edna nova sila, od koja treperela ne samo centralnata turska vlast, tuku ušte poveke mirnoto kristijansko ~~maso~~ i muslimansko naselenie. Toa bila krdžaliite. Nivnata osnovna sila ja sočinuvale demobilizirane turski vojnici po Jaškiot miroven dogovor (9 januari 1792 godina), kon koji se pridružile i razni drugi razbojnici, megu niv i onie od redovite na porobenite balkanski narodi (A.F.Miller, Mustafa paša Baŭraktar, Moskva-Leningrad, 1947, 111-116; Lj. Lape, Prilog..., 245; Lj. Lape, Odbrani tekstovi..., 235).

I krdžaliite najčesto vrvele niz dervenite. Poradi toa doagalo do niza intervencii od Carigrad²⁸ i zatvoranje i stroga kontrola na dervenite vo Rumelija. Taka, so eden ferman od 31 januari 1793 godina, adresiran do velikiot vezir Ebu Bekir paša, valija na Rumeliskiot vilajet, sultanot nareduva da se prezemat site potrebni merki za pregraduvanje na patištata i dervenite, osobeno onie što ležele okolu Bitola, za da se spreči namerata na krdžaliite da se prefrlat vo Makedonija. (D. Iščiev, Turski državni dokumenti za krdžaliite⁶, Sbornik, kn. 22 i 23, Sofi, 1906-1907, 22-24 i dr.).

- 19) Lj. Lape, Prilog..., 141; ΙΩΑΝ. Κ. ΒΑΣΔΡΑΒΕΛΛΗ, Α ΡΜΑΤΟΛΟΙ ΚΑΙ ΚΛΕΦΤΕΣ ΕΙΣ ΜΑΚΕΔΟΝΙΑΝ, ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗ, 1948, 105-106; I. Šišmanov, Stari pxtuvani, 477 i 481.

- 20) Za vreme na Rusko-turskata vojna od 1768-1744 god., na primeru, turskote vlasti naredile sobiranje na sete oružje od rajata, osven od trgovcite, na koj oružjeto im bilo ostaveno za lič-na odbrana od "razbojnicite" (ΙΩΑΝ. Κ. ΒΑΣΔΡΑΒΕΛΛΗ, ΑΡΧΕΙΟΝ ΒΕΡΟΙΑΣ - ΝΑΟΥΣΕΣ, 182-184; sravnj: Lj. Lape, Prilog..., 140).
- 21) IMI, T.t.d., № 854, fto.br. 6, 20, 28, 42, 46.
- 22) Taka, na primer, so eden ferman od 29 juni 1699 godina, se nareduva, vo okoliite Janina, Larisa, Serfidže, Grevena, Enidže Vardar, Dojran, Strumica, Bitola, Prilep i Veles, na mesto starite martolozi da bidat postaveni "sovesni i česni muslimani" (ΙΩΑΝ. Κ. ΒΑΣΔΡΑΒΕΛΛΗ, ΑΡΜΑΤΟΛΟΙ ΚΑΙ ΚΛΕΦΤΕΣ..., 64-65; vidi ušte: ΙΩΑΝ. Κ. ΒΑΣΔΡΑΒΕΛΛΗ, ΑΡΧΕΙΟΝ ΒΕΡΟΙΑΣ - ΝΑΟΥΣΗΣ, 109, 115-116; Sidžil br. 30, list 9/III; Sidžil br. 33, list 2/I; Sidžil br. 52, list 20/III).
- 23) ΙΩΑΝ. Κ. ΒΑΣΔΡΑΒΕΛΛΗ, ΑΡΜΑΤΟΛΟΙ ΚΑΙ ΚΛΕΦΤΕΣ..., 78-81; Istiot, ΑΡΧΕΙΟΝ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ, 146-147, 158-159; Lj. Lape, Prilog..., 127; B. Cvetkova, K voprosu o položenii dervendžiškogo naselenija..., 207. Dokumentacijata ukažuva deka i pred ova bile napraveni obidi, očiglodno bezuspešni, za premavnavenje na martološkata služba. Taka, od edna bujuruldi-ja, upatena do bitolskiot kadija, koja nosi data 28.V.1707 g., doznavane deka ušte porano bil izdađen carski ferman so koj se nareduvalo ukinuvanje na martolozite, a nivnata služba se prefrluvala na žitelite na dervendžiskite sela (Sidžil br. 32, list 50/II).
- 24) ΙΩΑΝ. Κ. ΒΑΣΔΡΑΒΕΛΛΗ, ΑΡΜΑΤΟΛΟΙ ΚΑΙ ΚΛΕΦΤΕΣ..., 19, 90-91; Lj. Lape, Prilog..., 127; Sidžil br. 45, list 23/II.
- 25) D. Šopova, Makedonija vo XVI i XVII vek, 65-67. Kako što se gleda od eden drug dokument, tvrdinata i do 1590 godina seušte ne bila dovršena (Isto, 72-73). Za Kačaničkata tvrđina vidi ušte: Evlija Čelebija, Putopis, II, Sarajevo, 1957, 27-28.

- 26) Poveke za Kriva Palanka: Evlija Čelebija, Putopis, II, 64; St. Stanojević, Narodna enciklopedija, knj. II, 450-451; D. Bojanić-Lukač, Karpošev pokret, Napomene, pozivi i prilozi, 99-101.
- 27) Vidi, na primer: Evlija Čelebija, Putopis, I, Sarajevo, 1954, 67; B. Cvetkova, Izvanzredni danzi..., 88, 113-114; D. Popović, O hajducima, II, 42-44; Iv. Šišmanovč, Stari putovanja..., 371; K. Jireček, Vojna cesta..., 151, 157-159; K.S. Protić, Putovanje kroz Srbiju 1719 i 1720, sp. Otadžbina, god. VIII, knj. XXII, sv. 85, 86, 87 i 88, Beograd, 1889, 68.
- 28) Imajki go predvid ovoj fakt, pravilna e zabeleškata na B. Cvetkova, deka mestopoložbata na tie bekleme, do izvesna stepen, može da služi kako potvrda za poranešnoto postoenje na dervendžiski osmatrački punktovi na istite mesta (B. Cvetkova, K voprosu od položenii dervendžičkogo naseleni..., 220).
- 29) D. Bojanić-Lukač, Karpošev pokret..., 110-111. Za sečenje na Numite vo ista cel vidi ušte: Istorija naroda Jugoslavije, II, 581; D. Popović, O hajducima, II, 45; /G.Petrov /, Materiali po izučvaneto na Makedoni, 384.
- 30) Plastična slika za edno takvo putovanje dava edno pismo od dvajca dubrovnički poklisari, od 24 juni 1652 god. Zadržuvajki se na svojot pat za Carigrad, kade go noselo aračot, tie pišuvaat: "Stignavme vo Sofija bez da pomine nitu niz edna šuma vo koja da nemaše na stotini ajduti. Poradi toa, na po-oddelni mesta se zadržuvavme, po eden den, za da se soberat što poveke patnici. Sepak, ne se osmeluvavme da pomine niz opasnite mesta bez pridružba od 120 vojnici so ogneno oružje, zašto primivme sigurni vesti deka na oddelni mesta se sobrale po 100 ajduti, a nekade i mnogu poveke..., sekako očekuvajki go našeto doaganje, kako bi ni go grabnale aračot. Na vojnците koji ne pridružuvaa dosega potrošivme 84 taliri...

dva dena pred našeto doseganje vo Eševica došlo do borba ponegu martolozite od Pirota i Palanka i ajdutite, vo koja zaginale šest ajduti... zaginale četiri martolozii, a eden e teško ranet..." (R. Vukobratović Samardžić, O hajducima, Istoriski pregled, god.I, br.4, Beograd, 1954, 72).

- 31) Vidi, na primer: ΙΩΑΝ. Κ. ΒΑΣΔΡΑΒΕΛΛΗ, ΑΡΜΑΤΟΛΟΙ ΚΑΙ ΚΛΕΦΤΕΣ ..., 61; Sidžil br. 33, list 8/III; D. Iščiev, Turski d ržavni dokumenti za Osman Pazvantoglu..., 37-38, 48, 59-60, 83-86, 92, 112.
- 32) ΙΩΑΝ. Κ. ΒΑΣΔΡΑΒΕΛΛΗ, ΑΡΧΕΙΟΝ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ, 158-159. Slični podatoci daga i spomnatiot sultanov ferman adresiran do Rumeliskiot valija Osman paša, napisan na 22.IX.1721 god. (ΙΩΑΝ. Κ. ΒΑΣΔΡΑΒΕΛΛΗ, ΑΡΜΑΤΟΛΟΙ ΚΑΙ ΚΛΕΦΤΕΣ, 82-87).
- 33) Taka, na primer, vo eden dokument od 1721 god., spored navodite na B. Cvetkova, se soopštuvaga daga martolozite i pandurite, što gi čuvale preminite vo Rumeliskiot vilast, vñ bile likvidirani, pa duri i nivnite kuki bile zapaleni. Dopušteno bilo nivnite mesta da gi zazeme staroto dervendžisko naselenie, pod uslov, toa da gi čuva preminite. (B. Cvetkova, K voprosu o položenii dervendžijskogo naselenija..., 207).

Osven toa, vo svojot prevod na gorenavedeniot ferman od 20.III.1722 god., D. Iščiev megu drugoto naveduva: "Dervenite i klisurite, što ležat vo kazite na onie gradovi i pampanki, vednaš da se očistat od razbojništva na pandurite i martolozite, a službata za zaštita na tie premini da se nalozat na samata raka, na dervendžitafasik.m.), ušte od sega, t.e. od denot na pristiganjeto na ovoj moj carski ferman..." (D.A. Iščiev, Matematičli za istorista ni podz turskoto robstvo, 193). Ovoj, kako i nekoj drugi stavovi od fermanot, ne gi naogame vo prevodot od Vazdraveli (vidi: ΙΩΑΝ. Κ. ΒΑΣΔΡΑΒΕΛΛΗ, ΑΡΧΕΙΟΝ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ, 158-159). So ogleđ na

veke iznesenata ocenka za prevédite na Ihčiev, gotovi sme da primine deka i vo ovoj slučaj negoviot prevod se oddalečil od originalot. Pri toa, avtorot pogrešno ja presmetuva datata 9 Cemaziyelšhır 1134, so 1721 godina, iako taa odgovara na 27.III.1722 god. (Isto, 195). Na drugo mesto istiot ferman go datira so 7 Cemaziyellevvel 1134, što odgovara na 24.II. 1722 godina.

I ovde da potsetime na bujuruldijata od 28.V. 1707 god., upatena do bitolskiot kadija, od koja, isto tako, doznava deka službata na martolozite i pandurite se prefrla na dervendžiskoto naselenie (Sidžil br. 32, list 50/II).

- 34) D.A. Ihčiev, Materisli..., 162-163. Toa e spisok na sela od Sofiskata kaza, što bile dolžni da dadat opre elen broj lica za čuvanje na dervenite. Kon sekoe selo e zabeležano kolku duši dava i broj na "kuki", spored koi se određuval paričen vlog za nivnata izdržka. Spisokot nosi data 22 Revval 1134, što Ihčiev pogrešno ja presmetuva so 1721 g., a vsaknost odgovara na 5.VIII. 1722 godina.
- 35) Verojatno e smetano spored "avariz-hane".
- 36) D.A. Ihčiev, Materisli..., 195.
- 37) Neefektivnosta na kolektivnata odgovornost i paričnite garancii na kitelite od kazite jasno se gleda od edna bujuruldija na rumeliski ot valija, upatena do kadiite i drugite pretstavnici na vlasta vo Skopska, Veleška, Prilepska, Bitolska, Lerinska i dr. kazi, od septemvri 1733 god. (Sidžil br. 44, list 10/II).
- 38) I. I. AN. K. ΒΑΣΙΛΑΒΕΛΛΗ, ΑΡΜΑΤΟΛΟΙ ΚΑΙ ΚΛΕΦΤΕΣ ..., 90-91.
- 39) Sidžil br. 52, list 20/III.

I neкои patepisci od oha vreme ukažuvaat na turski straži po patištata. Taka, na primer, R.J. Bošković, ^{natuvaiki} ~~putuvanje~~ vo 1762 godina od Carigrad za Moldavija, na poveke mesta vo Bu-

garija zabeležal turski straži so tapan (L. Miletič, Stari pštuvaniš prěz Bělgaris, Sbornik, kn. VI, Sofis, 1891, 147, 149, 152). Može bi oboj podatek ukažuva na prisastvoto na Turci-dervendžii, barem vo zadniot period od egzistiranjeto na institucijata. Isto taka, i S. Luzinjan, koj vo 1786 god. pominal niz Bugarija, pri Trojanovata Vrata videl turska straža - okolu 20 kolibi, vo koi stražarite živeele zaedno so svoje semejstva (D-rž Iv. Mišmanov, Stari pštuvaniš..., 472).

40) B. Cvetkova, K voprosu o položenii dervendžičeskogo naseleniš.. 219.

Na postoenje dervendžii vo označeniot period ukažuvaat i neкои indirektni podatoci. Taka, vo eden ferman od 20.VI.1808 god., povlečeno e deka od danokot na ovcite (bedel-i agnam) nikoj ne se osloboduva, ni dervendžite (Sidžil br. 43, list 69/I). Slična odredba srekaваме i vo sultanskiot ferman od 25 april 1809 god. (Turski dokumenti za makedonskata istorija, 1809-1817, III, Skopje, 1955, 15-16), kako i vo fermanot od 4 juni 1817 godina (Turski dokumenti za makedonskata istorija, 1818-1827, IV, Skopje, 1957, 21-23). Osven toa, trite bitolski dervendžiski sela (Gavato, Gorno i Dolno Ilino i Grumazi), kako što pokažuvaat neкои dokumenti od prvitte decenii na XIX vek, seušte imale izvesni danočni olesnuvanja (Turski dokumenti za makedonskata istorija, 1803-1808, II, Skopje, 1953, 7-10, 13-19, 27-29, 41-45, 50-51, 67-68, 70-75, 82-83).

Ova namaluvanje na izvesni danočni obvraki ne morale sekojpat da doaga vo zamena za vršenje dervendžiskata služba na selata što gi uživale. Vo toa najdobro ne uveruva edno rešenje na bitolskiot sud od 27 mart 1805 god., kade se veli: "Žitelite na selo Gavato što se zadolženi, spored čuvaniot register, so edna kuka i 1/4 od danocite, go izvestija ovoj sovet deka, so obzir što e nivnoto selo na krajnata

./.

granica od našata kara, što e derven i što e mesto kamenesto, ne se vo sostojba da gi plakaat nivnite deloti od vonrednite i teškite danoci što in se raspredeluvaa od vlasti. Osven toa, bidejki toa selo e vrvalište i derven žitelite se mnogu zapadnati i ispusteni, pa pogolemiot del go napuštaat svoeto rodno mesto (k.m.)

So obzir na prednoto, a za da se odstrani zapadnuvanje na žitelite od spomnatoto selo i za da se začuvaa od raseluvanje, so soglasnost na mesniot ajan i na vidnite gragani se sismuva od pette četvrtini kuki, so kolku se zadolženi, edna četvrtina kuka, pa od sega natamu da se pišuva vo potpišnite spisoci za razrez edna kuka..." (Turski dokumenti za makedonskata istorija, II, 68). Ovde, ni se čini, ne e nužen nikakov komentar. Ke dodademe samo deka e sigurno oti vo ovoj period slična sudbina morale da delat i drugite dervendžiski sela, koi, kako i Gavato, ležele vo poveke ili pomalku pasivni planinski predeli, a ednovremeno, poradi svojata blizina na dervenite, pretstavuvale "vrvališta".

- 41) Vo potkrepa na toa odi faktot što vrz osnova na hati šerifot od 1839 godina bila donesena uredba za ukinuvanje na sekakvi danoci osven desetokot. (Sidišil br. 107, list 92). A nie znaeme deka eden od glavnite atributi na dervendžistvoto bilo osloboduvanje na t.n. vonredni džvanski oblogi i običajnite optovaruvaa. So ukinuvanje na tie danoci definitivno, po zakonaki pat, bila likvidirana materijalnata osnova za održuvanje na dervendžiskata institucija.

Ukinuvanje na dervendžistvoto se povrzuva so Tanzimatot i vo rečnikot na Pakal'n ("Osmanlı tarih deyimleri.... I/V, Istanbul, 1948, 425). Vidi ušte: G. Elezović, Sokolari i sokolarstvo, 49.

Z A B E L E Ť K I
K O N P O S E B N I O T D E L

I. A r m e n s k o

- 1) /G orče Petrov /, Materiali..., 695; "Naselbite vo Lerinska okolijs" (rakopis ori INI), 15.
- 2) INI, T.t.d., N° 16, fot.br. 498.
- 3) Vo taa suma e navedena vrednosta kako na paričnite, taka i na naturalnite davački na seloto. Takov e slučajot i so site drugi naselbi, vo sita nam dostapni popisni defteri. Zbirot na prihodite od naselbite što vleguvale vo sostav na eden feudalni posed (timar, zeamet, has) ja sočinuval vrednosta na toj posed, koja igrala važna uloga pri dodeluvanjeto na timarite. Da spomneme deka vo ovoj defter vo prihodite na spajite obično ne e presmetano ispendžeto, što pretstavuva isključitelna pojava koja ne ja srekaume vo drugite nam dostapni defteri (Sporedi: M.Sokoloski, Gradot Veles..., 158-159; Istiot, Dervendžiski sela..., 179). Vo prodolženie, godišnite iznosi od tie davački vo polze na spajata ke biat označuvani kratko: kako prihod na spajata, odnosno feudalecot.
- 4) INI, T.t.d., N° 217, fot.br. 64. Godinata e opredelena sporedi edna marginalna beleška vo defterot (fot.br.59). Trguvajki od faktot što danocite od ovoj sumaren defter glavno se podudaraat so onie od opširniot popisen defter sootaven vo 1544/45 godina.(T.t.d., N° 232), M. Sokoloski zaključuva deka prviot pretstavuva izvor od вториот, datirajki gi i dvata so 1544 godina.(M. Sokoloski, Gradot Veles..., 148, zabel.8). D. Šopova go datira so 1542/43 g. (D. Šopova, Koga Skopje bilo centar na sandžak..., 94, zab. 14/g.).
- 5) Osven navedenite, vo ovoj defter ne se dađeni nikakvi drugi podatoci. Seloto se spomnuva i vo pomenikot na manastiret Slepče. (A.M.Seljuv, Makedonskie kodiki XVI-XVIII vekov, Sofi, 1933, 68. Zapisot e od vtorata polovina na XVI ili od početokot na XVII vek.

II. B a p ĉ o r

- 1) V. Mutaščieva, Kategorijite feodalno zavisimo naselenie..., 77. Mutaščieva imeto na seloto go čita "Babošor". J. Hadživa-siljevik, go dava pod dve iminja: Bapčor i Bapšor (D-r Jovan Hadži-Vasiljević, Kostur i njegova okolina, Beograd, 1927,9).
- 2) "Bapčor -Kostursko" (Rukopis pri INI), str. www 2.
- 3) Isto, 1.

III. B a r b a r a s

- 1) Gorče Petrov, opišuvajki go svoeto putovanje od Prilep za Ki-čevo (od krajot na XIX vek), Barbaras go odbeležuva kako selce "od 7-8 konusocobrazni kolibi - kuki" ("Materiali...", 381). Od druga strana, P. Jovanović, vršejki proučuvanja na ovoj teren vo 1926 g., možel da konstatira deka "vo Poreče doskoro postoele s. Barbaras, koe go poslednovo vreme e rase-leno i pretvoreno vo selište" (D-r Petar Jovanović, Poreče, SKA, Srpski etnografski zbornik, knj. LI, Naselja i poreklo stanovništva, knj. 28, Beograd, 1935, 268 i 321).
- 2) St. Novaković, Zakonski spomenici..., 615.
- 3) INI, M.d., N° 303, fot.br. 3.
- 4) INI, T.t.d., N° 4, fot.br. 174.
- 5) INI, T.t.d. N° 16, fot.br. 257.
- 6) INI, T.t.d. N° 73, fot. br. 40.
- 7) INI, T.t.d. N° 1006, fot.br. 171. D. Šopova, koja što go animila defterot go datira približno - pred 959 godina po hidžra (vidi fot.br. 1). Nie moževme da konstatirame deka vo defterot postojat kusi marginalni beleški so data 26 Zilka-de 929, što odgovara na 6.X.1525 g. (fot.br. 149 i 150), pa ja zemame ovaa godina, iako postoji možnost defterot da nasta-nal nešto porano. Na toa naveduva i faktot što peđatocite od ovoj defter vo golema merka se poklopuvaat so onie od prethodniot (T.t.d. N° 73).

- 8) INI, T.t.d. N° 149, fot.br. 153; T.t.d. N° 370, fot.br. 41.
- 9) INI, T.t.d. N° 232, fot. br. 105; T.t.d. N° 217, fot.br. 35.

Seloto se spomnuva i vo pomenikot na manastiriot Treskavce, kako "barbaros", Zapisot e od XVII vek (A.N.Selimev, Makedonskie kodiki XVI-XVIII vekov, 141).

- 10) INI, T.t.d. N° 232, fot. br. 105.
- 11) Dva mesta pod imeto "Tapanče" i "Derven" postojat i kaj seloto Latovo. I ednoto i drugoto se vo neposredna blizina na stariot pat od Prilep za Kičevo, koj vrvel malku pojužno od segašniot. Narodnoto predanie ovie dva mesta gi doveduva vo vrška so dervendžiskata služba koja se vršela so pomoš na tapan. Potrebata od ta služba bila golema, navodno poradi golem broj aramii vo ovoj kraj. Megutoc barem vo nam dostapnata dokumentacija, Latovo ne se spomnuva kako dervendžisko selo.
- 12) Kako što beleži G. Petrov, kon krajot na XIX vek, a sekako i podocna, vo kulata seušte stoele nekolku zaptii (Materiali..., 381).

IV. B e g n a

- 1) Borivoje Ž. Milojević, Južna Makedonija. Antropogeografska ispitivanja, Beograd, 1920, 101. Seloto se gleda i na turskata voena karta so koja raspolaga INI.
- 2) INI, T.t.d. N° 16, fot. br. 537.
- 3) Sidžil br. 24, list 15/III.
- 4) Karaulata e označena na spomnatata turska voena karta.

V. B i l j a n o v c e

- 1) INI, T.t.d., N° 167, fot.br. 276.

- 2) [✓] Ivanov, Severna Makedonija, 149-159. Našite terenski ispitivanja pokazala deka toj pat na sektorot kaj Kumanovo go imal ovoj pravec: s. Romanovce - s. Biljanovce, - Arapov Kladenec itn.
- 3) Vo "Dervenot" selanite najduvale na ostatoci od stari gradežni objekti, a vo tridesetite godini od našiot vek bil otkrien i eden kamen so rimski natpis, što, navodno, bil prenesen vo Skopje.

VI. B i s t r e n c i

- 1) Vojislav S. Radovanović, Tikveš i Rajec, Beograd, 1924, 205, 492-495.
- 2) Isto, 494.
- 3) INI, T.t.d., N° 167, fot.br. 294.
- 4) V.S. Radovanović, Tikveš i Rajec, 205, 233, 492, 494.
- 5) Bezdrugo doaga od zborot varden, vardenje. Za etimologijata na ovoj zbor viđi: "Životopisanie", PSp. god.I, kn.V i VI, str.34, zabel. 1; Evlija Čelebija, Putovanje, I, 268, zabel. 5.
- 6) Jugistočno od Bistrenci kraj s. Kurešnica, ovoj pat pominuva preku eden preslap što e poznat pod imeto Derven. Seloto Kurešnica ne go srekavame kako dervendžisko vo našata dokumentacija, što, sepak, ne ja isključuva mogućnost vo izvesen vremenski period da bilo takvo.

VII. B l a c a

- 1) Čitanjeto na imeto na seloto vo defterot od koj doznavamo deka bilo dervendžisko e nesigurno. Nesigurnosta se zgolemuva so ogled na faktot što seloto vleguvale vo Lerinska kaza, dodaka Blaca e poblisku do Kostur.
- 2) "Blaca" (rakopis pri INI), str. 1.

- 3) INI, T.t.d., N° 16, fot.br. 520. Vo istiot timar vleguvalo i s. Vrbjani (severoistočno od Lerin). Ova go naveduvane bi-dejki može da ukaže deka dervendžiskoto selo što ovde e vo prašanje treba da se bara vo negovata blizina. Toa bi bilo ušte eden element poveke vo prilog na somnevanjeto deka se raboti za Blaca. Megutoa, ne treba da se zaborava deka timarite ne sekogaš bile kompaktna celina.

VIII. B o z i c a

- 1) INI, T.t.d., N° 167, fot.br. 264.

IX. B o r i n o

- 1) A.N. Seličev, Makedonskie kodiki XV-XVIII vekov, 147 i 156.
2) INI, T.t.d., N° 16, fot.br. 508. Ova selo A. Seliščev go identifikuva so ~~Wawinaw~~ "Boherino" što se spomnuva vo dve gramoti na Stefan Dušan, dađeni na Treskavečkiot manastir. (A. M. Seličev, Makedonski kodiki XV-XVIII vekov, 112, 147, 152, 156, 214).

X. B r o d e c

- 1) INI, T.t.d., N° 12, fot.br. 162. Da navedeme deka Brodec se spomnuva ušte vo 1348 godina, kako zaselok na s. Kučevićta (Miodrag Al. Purković, Popis sela u srednevekovnoj Srbiji, Godišnjak Filozofskog fakulteta, IV, 2, 1939-1940, Skoplje, 1940, 68).
2) INI, T.t.d., N° 4, fot.br. 375.
3) INI, T.t.d., N° 16, fot.br. 85.
4) INI, T.t.d., N° 149, fot.br. 37.
5) INI, T.t.d., N° 232, fot. br. 58.

XI. Brušnica

- 1) V. K'nčov go beleži ova selo, no očigledno misli na denešnoto selo Grušince, što leži severoistočno od Skopje ("Makedonija, Etnografija i statistika", Sofija, 1900, 96 i 208). Nie bevme gotovi da prifatime deka Brušnica e identična so Grušince, no postoji eden fakt koj sigurno ja demantira tačnost na vakvi-
ot zaključok. Imeno, vo eden od nam dostapnite defteri se zare-
gistrirani i s. Brušnica i s. Grušince (INI, T.t.d., N° 149, fot.br. 53 i 54). Da spomneme deka i J. Hadživasiljević gi naveduva i dvete sela, stavajki go Grušince vo Skopsko Blato, a Brušnica vo Skopski Derven (D-r Jov. Hadži Vasiljević, Skoplje i njegova okolina, Beograd, 1930, 183 i 243). Megutoc, postojat izvesni indikacii deka i ovoj avtor vsušnost go ima predvid samo s. Grušince. Na ova, megu drugoto, ne naveduva i faktot što toj, sekako pogrešno vo Skopskiot Derven go vbrojuva i s. Orlanci (zapišano neposredno pred Brušnica), iako ova selo se naoga vo blizina na s. Grušince (Isto, 183). Sepak, simptomatično e deka i K'nčov i Hadživasiljević go bele-
žat ineto na ova selo, koe navistina postoeło. Vo sekoj slučaj
ke navedeme samo ušte deka vo Skopskiot Derven, suđejki spo-
red ispitivanjata na našiot etnolog J. Trifunoski, takvo selo
ne postoeło (D-r Jovan P. Trifunoski, Skopski Derven, etno-
pogeografska ispitivanja, SAN, Srpski etnografski zbornik,
knj. LXVII, Prvo odeljenje, Naselja i poreklo stanovništva,
knj. 34, Beograd, 1954, 297-462).
- 2) INI, T.t.d., N° 4, fot.br. 391.
- 3) INI, T.t.d., N° 16, fot.br. 47. Da spomneme deka vo ovoj,
kako i vo prethodniot popisen defter seloto e zapišano taka
što poskoro bi se čitalo "Bresnica". Spored toa, ne možeme
da bideme napolno sigurni dali i ovde e vo prašanje s. Brušni-
ca, napišano bez "vav".

- 4) INI, T.t.d., N° 149, fot.br. 53; T.t.d., N° 370, fot.br. 7.
- 5) INI, T.t.d., N° 232, fot.br. 44.
- 6) Isto, fot. br. 44.

XII. B u j k o v c i

- 1) INI, T.t.d., N° 4, fot.br. 395. Vo ovoj defter seloto e za-
pišano taka što poskoro bi se čitalo "Nikovec".

Da navédeme deka vo edna povelba na carot Dušan od 1394 god. se spomnuva "s e l o B o i k o v c i" (St. Novaković, Zakonski spomenici, 739). M. Purkovik go identificira so denešното selo Bujkovac kaj Vranje (Miodrag Al. Purković, Popis sela u srednjevekovnoj Srbiji..., 64). Megutoa, ne e isključeno vo prašanje da se naševo selo.

- 2) INI, T.t.d., N° 16, fot.br. 41.
- 3) INI, T.t.d., N° 73, fot.br. 12.
- 4) INI, T.t.d., N° 149, fot.br. 34; T.t.d., N° 370, fot. br. 6.
- 5) INI, T.t.d., N° 232, fot. br. 62-63; T.t.d., N° 217, fot. br. 12.
- 6) INI, T.t.d., N° 73, fot.br. 12.
- 7) INI, T.t.d., N° 232, fot.br. 62.

XIII. B u k o v i k

- 1) Da spomneme ušte i toa deka vo atarot na s. Tajništva, koe isto
taka leži na ovoj prostor, postoi pasište B u k o v i k (D-r
T. Smiljanić, Kičevića, SKA, Srpski etnografski zbornik, knj.
II, Naselja i poreklo stanovništva, knj. 28, Beograd,
1935, 444-445.
- 2) INI, T.t.d., N° 4, fot.br. 209.
- 3) INI, T.t.d., N° 16, fot.br. 240.
- 4) INI, T.t.d., N° 73, fot.br. 31.

- 5) INI, T.t.d., N° 1006, fot.br. 161. Od defterot ne može jasno da se sogleđa kako se došlo do navedenite zbirni brojki, zašto brojot na popisanite iminja na starešini na domakinstva se odgovara na istite (47 domakinstva, 6 neženeti i edna vdovica). Bidejki slična pojava ima i kaj red drugi naselbi zapišani vo ovoj defter, sigurno e deka ne se raboti za greška. Vo sekoj slučaj, podatocite za brojната состоjba na domakinstvata (hane), dađeni spored ovoj defter, treba da se primat so izvesna rezerva.
- 6) INI, T.t.d., N° 149, fot.br. 196; T.t.d., N° 370, fot.br. 40.
- 7) INI, T.t.d., N° 232, fot.br. 93; T.t.d., N° 217, fot.br. 30.
- 8) INI, T.t.d., N° 4, fot.br. 209; T.t.d., N° 16, fot.br. 240.
- 9) INI, T.t.d., N° 232, fot.br. 93.

XIV. V e t u n i c a

- 1) Može da se sretno i pod imeto V e t e r n i c a. Selanite go vikaat Vetunica, a taka e zaregistrirano i vo popisniot defter od 1530 godina (INI, T.t.d., N° 167, fot.br. 238). Osven toa pod istoto ime (V e t o u n i c a) seloto e zapišano vo edna hrisovula na car Dušan (St. Novaković, Zakonski spomenici, 436).
- 2) INI, T.t.d., N° 167, fot.br. 238.
- 3) Vo defterot, namesto "hane", upotreben e izrazot "gebran" ("nevernici"). Istiot slučaj go srećavamo i kaj nekoj drugi naselbi. Megutoa, jasno se gleda deka se upotrebata na ovoj izraz ništo suštinsko ne se menuvalo - vo prašanje se starešini na domakinstva.
- 4) Banja (tur. Ilzca) e edno od straito iminja na Kustendil (Ivanovz, Sčverna Makedoniz, 144).

XV. V e š a l o v i k

- 1) Takvi mesta ima i kaj s. Šipkovića i s. Brodec. Zapravo, ce-
liot ovoj teren vleguva vo Šarplaninskiot masiv i e mnogo
težok za vrvenje.
- 2) INI, M.d., N° 544, fot.br. 104. Istata položba ja naegane
i vo T.t.d., N° 12 (fot. br. 85).
- 3) INI, T.t.d., N° 16, fot.br. 138.
- 4) INI, T.t.d., N° 73, fot.br. 26.
- 5) INI, T.t.d., N° 149, fot.br. 104; T.t.d., N° 370, fot.br. 47.
- 6) INI, T.t.d., N° 232, fot.br. 12.
- 7) INI, M.d., N° 544, fot.br. 104.
- 8) INI, T.t.d., N° 232, fot.br. 12.
- 9) Vo eden od popisite (INI, T.t.d., N° 16, fot.br. 138), navede-
no e deka go čuvaat dervenot na patot što vodi kon hasot na
pašata (پاشا حصه اشار يولده در بند بکلر). Vakvata
formulacija ne dava možnost da se donese nekoj poodreden zak-
ljučok.

XVI. V e š t a

- 1) INI, T.t.d., N° 167, fot. br. 292.
- 2) V. Račanović, Tikveš i Rajec, 323-324.

XVII. V i l i n c i

- 1) M. Sokoloski, vrz baza na istite izvorni podatoci što i nie
gi polzuvame, go dava pod imeto Vlačnica, dopuštajki možnost
da bide i Vilinci (M. Sokoloski, Dervendžiski sela..., 176,
zabel. 22). Nam ni se čini deka vtoroto čitanje e poadekvat-
no.
- 2) INI, T.t.d., N° 4, fot.br. 83.
- 3) Isto, fot.br. 83. Za značenjeto na ovoj izraz vidi: H. Hadžibe-
gić, Rasprava Ali Čauša..., 202; A. Stojanovski, Pogled na
ekonomsko-društvenite priliki vo Kičevskata nahija..., 130-131.

XVIII. G a b r o v n i k

- 1) Se ukažuva deka ova ime mestoto go dobilo poradi toa što bilo "kleto", t.e. preku zimata mnogu studeno, a osven toa, vo ona vreme tuka stannuvale česti ubistva.
- 2) INI, T.t.d., N° 237, fot.br. 20.
- 3) INI, T.t.d., N° 4, fot. br. 421.
- 4) INI, T.t.d., N° 16, fot.br. 127.
- 5) INI, T.t.d., N° 149, fot.br. 400.
- 6) INI, T.t.d., N° 232, fot.br. 302; T.t.d., N° 217, fot.br.81.
Da spomneme deka seloto e запиšano i vo pomeniket na Treskaveškiot manastir. Zapisot e od XVII vek (A.M.Seli^gev, Makedon-
skie kodiki XV-XVII vekov, 144).
- 7) INI, T.t.d., N° 4, fot.br. 121.
- 8) INI, T.t.d., N° 16, fot.br. 127.
- 9) Ovoj pat go imal sledniot pravec: Skopje - s. Usje - s. Količa-
ne - s. Crvena Voda - s. Aldince - s. G. Jabolčičta - s. Reži-
love - s. Bogomila - s. Gabrovnik - s. Dupjačani - Prilep.
- 10) Ovde ke go izneseme ona što upspeavme da go zabeležime od taa
pesna:

"Mori Nedo, bela Nedo,
Bela Nedo, derven Nedo!
Dali viđe koj pomina,
Koj pomina, koj zamina?!
More ago, Isa ago,
Al ne prašaj, ka ti kaža:
Zaminaa, pominaa,
Sedumdese, ago, kako tebe,
A sedmina, kako mene.
Sedumdese kako tebe naznikari,
Kokoškari, jag'nčari, aramii,
Sedminata, kako mene promeneti..."

XIX. German

- 1) Gl. Elezović, Turski spomenici, I, str. 337-347.
- 2) Isto, 345.

Na *nemirnost*, buntoven duh na žitelite na s. German vo vreme na turskoto gospodstvo ukažuva i eden materijalen ostatok. Vo predelot na seloto, koe danes se sastoi od nekolku razbieni maala, postoji t.n. Ajdutska češma. Spored predaniето, tuka bilo ajdutsko gnezdo. Kraj češmata vrvel patot za Kumanovo.

- 3) INI, T.t.d., № 167.
- 4) Patot odel preku selata: Makraš - Kanarevo - Dejlovce - P'klište.

XX. Gorničevo

- 1) "Haselbite vo Lerinska okoliја", 83-84.
- 2) INI, T.t.d., № 4, fot.br. 456.
- 3) INI, T.t.d., № 16, fot.br. 459.
- 4) Sidsil br. 24, list 15/III.

XXI. Gradmanci

- 1) INI, T.t.d., № 12, fot.br. 162.
- 2) INI, T.t.d., № 4, fot.br. 394.
- 3) INI, T.t.d., № 16, fot.br. 72.
- 4) INI, T.t.d., № 73, fot.br. 6.
- 5) INI, T.t.d., № 149, fot.br. 53; T.t.d., № 370, fot.br. 7.
- 6) INI, T.t.d., № 232, fot.br. 75.
- 7) D. Popova, Makedonija vo XVI i XVII vek, 80.
- 8) Vo site navedeni popisni defteri Gradmanci e zaregistrirano kako dervendžisko selo. Kako takvo figurira i vo едно Rudžit-name od 7.IV.1523 godina. (G. Elezović, Turski spomenici, I, 675).
- 9) INI, T.t.d., № 4, fot.br. 394; T.t.d., № 16, fot.br. 72.

- 10) INI, T.t.d., N° 149, fot.br. 53.

XXII. Grumazi

- 1) INI, T.t.d., N° 16, fot.br. 373.
- 2) INI, T.t.d., N° 149, fot.br. 284.
- 3) INI, T.t.d., N° 232, fot.br. 155.
- 4) INI, T.t.d., N° 149, fot.br. 284.
- 5) INI, T.t.d., N° 232, fot.br. 155.
- 6) Vo blizinata na seloto postoi vrv so ime "Stražište", koe najverojatno doaga od "Stražište", a što može da ima izvesna vraka so nekogašnata dervendžiska služba (spored kartata pri INI, sekcija Kenali). Nie ne go posetivme ova selo.
- 7) Se fotograš Grumazi imale izvesni danočni olesnuvazija ("Turski dokumenti za makedonskata istorijaw, II, 7-10, 13-19, 27-29, itn.).

XXIII. Demir Kapija

- 1) Ve turski izvori: *نور قیو*
- 2) V. Radovanović, Tikveš i Rajec, 322.
- 3) Isto, 235. Sekako, so tou napolno ne ja isključuvame i možnost ta da e vo prašanje tokmu s. Banja.
- 4) INI, T.t.d., N° 167, fot.br. 192.
- 5) J.G. Han, Putovanje kroz porečinu Drina i Varšara, Beograd, 1876, 268; V. Radovanović, Tikveš i Rajec, 323.
- 6) V. Radovanović, Tikveš i Rajec, 320.

XXIV. Demir Kapu (Turlikovo)

- 1) V. Radovanović, Tikveš i Rajec, 280. Avtorot tvrdi deka tuka leželo staroto selo Klisura, što i togaš go noselo istoto ime, a Turcite go vikale Turluk. Megutoa, novata izvorna dokumentacija pokažuva deka seloto vo XVI vek po turski se

wikalo Demir Kapu (što znači deka vo toa vreme postojale dve istoimeni sela na ovoj prostor), a Turlikovo mu bilo druge ime (نام دیکر). (INI, T.t.d., № 167, fot.br. 292). Zasega ne navleguvane vo prašanjeto dali i po ova ima mesto za tvrdenje seloto Klisura porano da leželo kaj "Staro Selo", ili pak na toj prostor postoele ednovremeno dve naselbi.

- 2) Isto, 281-282. Nie ne go posetivme ovoj teren.
- 3) INI, T.t.d., № 167, fot.br. 292.

XXV. D l a b o k i D o l

- 1) INI, T.t.d., № 167, fot.br. 276.
- 2) Isto, fot.br. 276.

XXVI. D o l n o K o s o v r a s t i

- 1) Za izučuvanje etimologijata na imeto na seloto možebi ke bide od interes da naglasime deka od defterot na vterata polovina od XV vek e zapisano kako K o s t o v r a s t i (INI, T.t.d., № 508, fot.br. 51).
- 2) Toma Smiljanić, Mijaci..., 104. Kako indikacija za nekoe ušte postaro pomestuvanje na seloto avtorot naveduva deka vo blizini na seloto postoji m. Selište (Isto, 105).
- 3) INI, T.t.d., № 508, fot.br. 51.
- 4) Danes vo seloto ima i muslimani (torbeši).
- 5) Se maskažuva deka patet bil tolku tesen što dva konja ne možele da se razminat. Toa doveduvalo do česti raspravii, pa đuri i do tepačka megu patnicite koji vrvele vo sprotivni pravci.
- 6) D-r Jovan Hadži Vasiljević, Grad Debar u vreme oslobodjenja 1912 g., Beograd, 1940, 12.

XXVII. D r e n o v o

- 1) B. Cvetkova, K voprosu o položenu derventdži skogo naseleni ..

...211. Da spomenene deka, spored predanieto istoimeno selo imalo i kaj današnje se Kojnako (zapaden breg na Prespanskoto Ezero), ta ne e sosema isključeno tekmu toa da bilo naševo derviško selo (vidi: x^x Bitolsko, Prčapa i Ohridsko, (Pštai bele ki) Sbornikž, kn. IV, Sofiž, 1891, 21.

XVIII. G a v a t o

- 1) Tuka minuval i poznatiet pat Via Egnatia. (J. Cvijić, Osnove za geografiju i geologiju Makedonije i Stare Srbije, III, Beograd, 1911, 997).
- 2) x^x x Bitolsko, Prčapa i Ohridsko, 21.
- 3) P_ostoi legenda, spored koja, staroto selo bilo zapaleno od Arnautite, kako odmazda za ubistvo na nekolku Arnauti koji nokevale vo seloto, a so sebe nosele dve torbi zlato. Druga pak legenda kažuva deka seloto nastradalo "poradi glavica kromid". Iazno, došle vo seloto Arnauti, pobarale da im se dade kromid, a koga baranjeto ne im bilo ispolнето, tie go zapalile seloto.
- 4) Vo popisnite defteri na Bitolskata nahija, kojišto se odnesuvaa na XVI vek, Gavato ne e zaregistrirano, što znači vo toa vreme vleguvalo vo sostav na nekoja druga teritorijalno-administrativna edinica (verojatno kon Resen, t.e. vo Ohridskiot sandžak). Seloto se spomenuva i na dve mesta vo pomenikot na manastiriot Slepče, kako "Gavato". Zapisite se od XVI-XVII vek. (A.M. Seligev, Makedonskie kodiki XV-XVIII vekov, 63, 89).
- 5) Na grčki *Γράβα* znači prood, premin (*Γράβατος* - prooden G. Petrov naveduva deka kaj "Stare Gavato", vo samiot premin imalo "srednovekovna kamena kula", vo koja kon krajot na XIX vek bila smestena straža što go čuvala preminot, i deka ušte starite gospodari na ovoj kraj go svakule značenjeto na ovoj premin, zaradi što silno go utvrdile ("Materiali..." 117 i 119). Ova kula denes ne postoji, no predanieto za nea seušte živee. Taa e označena i na turskata voena karta što se čuva vo IMI. (Vidi ušte: x^x x Bitolsko, Prčapa, i Ohridsko, 21).

- 6) Anot go spomnuva i G. Petrov (Materijali..., 117), a e označen i na veke spomnatata turska voena karta (vidi ušte: x^x x, Bi-tojsko, Pr6spa i Ohridsko, 21).

XXIX. E l o v o

- 1) Vo popisot što go polzuvame запиšano e kako E l h o v o (INI, T.t.d., N° 16, fot.br. 496).
- 2) "Naselbite na Lerinska okoliја", str. 55.
- 3) Isto, 55.
- 4) INI, T.t.d., N° 16, fot.br. 496.

XXX. E h l o v e c

- 1) Vo nam dostapnite popisni defteri, so isklučok na najstariot, (M.d., N° 303), seloto e запиšano taka što da se čita E l h o v e c. Taka e запиšano i na tri mesta vo pomeniket na manastiret Slepče. Zapisite se od XVI-XVII vek (A.M. Se-ljev, Makedonskie kodiki XV-XVIII vekov, 70).
- 3) INI, M.d., N° 303, fot.br. 9.
- 4) INI, T.t.d., N° 4, fot.br. 208.
- 5) INI, T.t.d., N° 16, fot.br. 240.
- 6) INI, T.t.d., N° 73, fot.br. 21. Istata brojna sestojba ja naogame i vo popisniot defter N° 1006 (fot.br. 161).
- 7) INI, T.t.d., N° 149, fot.br. 146; T.t.d., N° 370, fot.br. 41.
- 8) INI, T.t.d., N° 232, fot.br. 68; T.t.d., N° 217, fot.br. 24-25.
- 9) INI, T.t.d., N° 232, fot.br. 68.
- 10) INI, T.t.d., N° 854, fot.br. 46. I vo ova vreme seloto vle-guvalo vo Kičevskata nahija, a na svojot spaija mu davalo prihod od 5000 akči. Drugi podatoci vo ovoj defter ne se dađeni.

Sé do pred nekolku decenii vo seloto se održuvalo pre-đanieto na nekogašnata đervendžijska služba (D-r T. Smiljanić, Kičevija, 449).

- 11), Ovoj pat kaj mesnato naselenie e poznat kako "Derven", a se raskažuva deka vo minatoto bil mnogu opasen za vrvenje. Vo eden od postarite popisni defteri precizirano e koj od kičevskite mwna patišta go čuvalo seloto, no nie ne uspeavme da go dešifrirame toa mesto. (INI, T.t.d., N° 4, fot.br. 208).

XXXI. Z e l e n i k o v o

- 1) INI, M.d., N° 544, fot.br. 121. Sporedi: T.t.d., N° 12, fot.br. 122.
- 2) INI, T.t.d., N° 4, fot.br. 99.
- 3) INI, T.t.d., N° 16, fot.br. 53.
- 4) INI, T.t.d., N° 73, fot.br. 5.
- 5) INI, T.t.d., N° 149, fot.br. 14; T.t.d., N° 370, fot.br. 5.
- 6) INI, T.t.d., N° 232, fot.br. 26.
- 7) INI, T.t.d., N° 4, fot.br. 99.
- 8) INI, T.t.d., N° 73, fot.br. 5.

XXXII. Z e r o v n i c a (Pripor)

- 1) Na voenata karta (sekcija Skopje-Veles), na toj prostor može da se vidi mesto pod ime Pripor, koe indicira na nekogašanta istoimena naselba. Deko seloto leželo na toj prostor ukažuva i faktot što vleguvalo vo isti ot timar so donešnato s. Krajnici, koe se naoga na 2-3 km. severno od m. Pripor.
- 2) INI, T.t.d., N° 237, fot.br. 11.
- 3) INI, T.t.d., N° 4, fot.br. 90.
- 4) INI, T.t.d., N° 16, fot.br. 106.
- 5) V. Račovanović, Tikveš i Rajec, 462, i 539. Za seloto Pripor i danas postoji sekavanje kaj žitelite na okolnita sela (vo Faris, na primer).

XXXIII. I v a n č i š t a

- 1) Bravni: D-r T. Smiljanić, Kičevija, 372 i 449.
- 2) M.d., N° 303, fot.br. 9.
- 3) INI, T.t.d., N° 4, fot.br. 207.
- 4) INI, T.t.d., N° 16, fot.br. 277.
- 5) INI, T.t.d., N° 73, fot.br. 36. Istite podatoci gi dava i T.t.d., N° 1006, fot.br. 141.
- 6) INI, T.t.d., N° 149, fot.br. 163; T.t.d., N° 370, fot.br. 42.
- 7) INI, T.t.d., N° 232, fot.br. 94.
- 8) Toa se gleda od sumarniot popis od istata, 1544/45 godina, vo koj e zabeležano deka polovinata od šitelite na seloto se raja, što ke reče ne se dervendži (INI, T.t.d., N° 217, fot.br. 30).
- 9) Da spomneme deka seloto go naogane i vo pomeniket na manastiroi Slepče, zabeležano kako "Ivan'čica". Zapisot e od prvata polovina na XVI vek, t.e. od 1544-1548. (A.M. Seligev, Makedonskie kodiki XV-XVII vekov, 67). Osven toa, ne e isključeno i seloto "Ivanici" koe vo 1337 godina Stefan Dušan go priložil na manstiroi Treskavec, da e vaušnost našeto Ivančista (Vidi: M. Purković, Popis sela u srednjovekovnoj Srbiji, 96).
- 10) INI, T.t.d., N° 4, fot.br. 207.
- 11) Vidi INI, M.d., N° 303, fot.br. 9.
- 12) INI, T.t.d., N° 232, fot.br. 94.
- 13) INI, T.t.d., N° 73, fot.br. 36; T.t.d., N° 1006, fot.br. 141.

XXXIV. I z v o r

- 1) Imeto na seloto bezdrugo doaga od izvorot na voda vo samototo selo što potvrđuva deka toa od sekogaš leželo na denešnoto mesto.
- 2) INI, T.t.d., N° 237, fot.br. 26.

- 3) INI, T.t.d., N° 4, fot.br. 94.
- 4) INI, T.t.d., N° 16, fot.br. 123.
- 5) INI, T.t.d., N° 73, fot.br. 50.
- 6) INI, T.t.d., N° 149, fot.br. 377.
- 7) INI, T.t.d., N° 232, fot.br. 262.
- 8) Evlija Čelebija, ~~Wnywssw~~ Putopis, II, 55.
- 9) INI, T.t.d., N° 73, fot.br. 50.
- 10) INI, T.t.d., N° 149, fot.br. 377.
- 11) INI, T.t.d., N° 232, fot.br. 262.
- 12) Na turskata voena karta što se čuva pri INI, kaj seloto e odbeležan eden an.

XXXV. I l i n o

- 1) Postoi takva možnost, raseluvanjeto na staroto selo da stana-
le podocna od momentot na pojavata na Colemo i Malo Ilino. I-
šano, od staroto Ilino prerin možele da se otselat del od
negovite žiteli i da obrazuvaat nova naselba pod istoto ime.
I vo pomenikot na manastiret Slepče, e запиšano na tri mesta,
kako edna naselba, pod imeto "álino". Zapiskite se od
prvata polovina na XVI vek t.e. od 1544-1538 godina. (A.M.
Selišev, Makedonskie kodiki XV-XVII vekov, 63).
- 2) INI, T.t.d., N° 73, fot.br. 74.
- 3) INI, T.t.d., N° 149, fot.br. 233.
- 4) INI, T.t.d., N° 232, fot.br. 154; T.t.d., N° 217, fot.br. 45.
Sigurni sme deka fakičkata brojna sostojba bila mnogu poi-
nakva, odnosno slična na onaa od prethodniot popis. Vo toa
ne uveruva visinata na godišniot prihod na spajata od selo-
to, koj ovojpat dostignal suma od 5724 akči, što pretstavu-
va dotogaš najgolem iznos. Nikako ne e ~~vozmožno~~ vozmožno tolkavi
suma da bila dobiena samo od gorenavedeniot broj na domakin-
stva. Očigledno, vo prašanje e propust pri sostavuvanjeto na
popisot ili nešto slično.

- 5) Odbeležuvajki go pravecot na ovoj pat. G. Petrov, naveduva deka toj vrvi preku preminot pod Ilinska Planina, na mestoto kajšto taa se vika Ilinska Crkva, a pri s. Izdeglavje se soedinuva so kičevskiot, od kade izbeguva vo Ohridske Pole ("Materiali...", 117). Ke dodademe samo deka ovoj pat ne izleguval na s. Izdeglavje, tuku na Butinskite Anovi (kaj s. Butin), (spored turskata voena karta što se čuva pri INI). Postoi možnost ovoj pat da bil del od glavnata arterija što Carigrad i Serez gi povrzuvale so Elbasan i Drač.
- 6) INI, T.t.d., N° 232, fot.br. 154.

W

XXXVI. J a b o l č i š t a

- 1) INI, T.t.d., N° 4, fot.br. 82.
- 2) INI, T.t.d., N° 16, fot.br. 92.
- 3) INI, T.t.d., N° 73, fot.br. 57.
- 4) INI, T.t.d., N° 149, fot.br. 411.
- 5) INI, T.t.d., N° 232, fot.br. 304.
- 6) Gorno i Dolno Jabolčišta denes se naseleni isključivo so Šiptari.
- 7) INI, T.t.d., N° 232, fot.br. 304.
- 8) Golemata oddalečenost na seloto od segašnite поважни komunikacii popreči da go posetima ova selo. Od posetata se откажавme i poradi iskustvoto so drugite sela so šiptarsko naselenie. Vo niv, poradi koreniti etnički promeni, ne e sočuvano skoro nikakvo predanie za periodot koga vo niv živeele makedonsko naselenie.

XXXVII. J a v o r e c

- 1) Vo popisnite defteri e запиšano taka što može da se čita i Javor (INI, T.t.d., N° 4, fot.br. 156), odnosno Javorče

(INI, T.t.d., N° 73, fot.br. 40; T.t.d., N° 232, fot.br. 106; itn.). T. Smiljanik go zabeleži i pod imeto "Ja'orece" (D-r T. Smiljanic, Kičevija, 447).

- 2) T. Smiljanik naveduwa deka porano, koga bilo na drugo mesto, se vikalo Frlago'ec (D-r T. Smiljanic, Kičevija, 447). Ova, sekako, ne e održivo, bičejki i vo XV vek go sreka vame pod imeto Javorec.
- 3) /G. Petrov/, Materiali..., 482.
- 4) INI, T.t.d., N° 4, fot.br. 156.
- 5) INI, T.t.d., N° 16, fot.br. 257.
- 6) INI, T.t.d., N° 73, fot.br. 40.
- 7) INI, T.t.d., N° 1006, fot.br. 171.
- 8) INI, T.t.d., N° 149, fot.br. 153; T.t.d., N° 370, fot.br. 41.
- 9) INI, T.t.d., N° 232, fot.br. 106; T.t.d., N° 217, fot.br. 35.
- 10) INI, T.t.d., N° 4, fot.br. 156.
- 11) INI, T.t.d., N° 232, fot.br. 106.
- 12) INI, T.t.d., N° 4, fot.br. 156.

XXXVIII. K o s t o r a d a

- 1) INI, T.t.d., N° 237, fot.br. 45. Imeto na seloto e zapišano kako K o s t o r a d a.
- 2) Isto, fot.br. 45.

XXXIX. K o s t u r i n o

- 1) INI, T.t.d., N° 167, fot.br. 288.
- 2) Interesnata sodržina na legandata ne naveduwa da ja predademe celata vo najkusi orti.

Po patot za Solun, ednaš, mnogu odamna, vrvel strumičkie paša so svojata familija i pridružba. So sebe vodeli četvorica "w aramii", fateni vo Berovsko. Koga došle na mestoto na denešnoto Kosturino, na pašata i na drugite od pridružbata im

se pripilo voda. "Aramiite", koj dobro go poznavale ovoj teren im donele voda od nekoj blizok izvor, koja na pašata mnogu mu se bendisala, pa rekoli: "vodata e ubava, postojat site uslovi za selo, a sepak, nestoto e pusto, iako e srede pat". Togaš im ponudil na "aramiite" da se naselat tuka. Taka nastanalo seloto. Potoa, tuka se naselile i neкои katrandžii što od Berovo i drugi mesta nosele katran za Solun, kako i neкои kovači i Vlasi.

Raskažuvajki ja ova legenda, denešnite žitelji na seloto goverat, ne bez izvesna gordost, deka tie se od "aramiite" poteklo.

- 3) Han, koj vo 1865 god., odejki za Solun, pominal preku Kosturino beleži deka ova selo e na една visoravnina s o s t r a -
E a r n i c a (J.G.Han, Putovanje kroz porečinu Drina i Vardara, 437).
- 4) Vo Kosturino se raskažuva deka od toa mesto Turcite sekoe utro udirale v tapan, davajki so toa znak deka patot e sloboden za vrvenje (deka nema zverovi i dr.).
- 5) B. Cvetkova, K. voprosu o položenii derventšičijskogo naselenija..., 217.

XL. K r k l j a

- 1) Ova sekako e točno, ako se ima predviđ deka Krklja bila derventšisko selo, Megutoa, treba da se naglasi deka vo predelet na seloto postoi n. Selišta, kade verojatno ležela ušte postara naselba.
- 2) INI, T.t.d., № 167, fot.br. 238. Za proučuvanje etimologijata na imeto na seloto sekako ke bide od polza ako navedeme deka vo ovoj defter e запиšano taka što da se čita "Kirkeva", odnosno "Kirkve" i sl. Eden pak anonimen patepisec go beleži kako "Chercha" (D-r P. Matković, Putovanja po Balkanskom poluotoku..., Rad, LXXXIV, 69); U Ivanovz, Severna Makedo-

- nis..., 150). Za potekloto na imeto na seloto sporedi: *ŭ* Ivanovs, S^ŭverna Makedonis..., 91, zabel. 2.
- 3) INI, T.t.d., N° 854, fot.br. 6. Vo ovoj defter imeto na seloto e запишano prilično nečitljivo.
- 4) Vidi: *ŭ* Ivanovs, S^ŭverna Makedonis..., 149-159; i priloženata karta "P^ŕto Samokovs- Skop^ŕe".
- 5) Ebe go ona što od taa peana w^ŕ uspeavne da go zabeležiame:
- "Ti li se najde, mori devojko,
Na Derven da sediš,
Derven da čuvaš,
Rusi kosi da češlaš,
Tuj ke pomine turski valija,
Sos bela ata.
Toj ke te grabi,
Pa ke te frli na bela ata,
Pa ke te nosi vo Stambola,
Pa ke te kači na bela kula,
Pa ke te uči turski da zboriš,
Turski da zboriš, pati da broiš".
- 6) D-r P. Matković, Putovanja po Balkanskom poluotoku..., Rad, LXXXIV, 69; *ŭ* Ivanovs, S^ŭverna Makedonis..., 150.

XLI. K r s t e c

- 1) INI, M.d., N° 303, fot.br. 16.
- 2) T.t.d., N° 4, fot.br. 53.
- 3) INI, T.t.d., N° 73, fot.br. 70.
- 4) INI, T.t.d., N° 149, fto.br. 364; T.t.d., N° 370, fot.br.29.
- 5) INI, T.t.d., N° 232, fot.br. 229; T.t.d., N° 217, fot.br.63.
- Seloto se spoznavu na nekolku mesta vo pomenikot na manastir^ŕet Treskavec, kako "Kr^ŕstec^ŕ", odnosno "Kr^ŕstecz". Zapisite se od XVII-XVIII vek. (A.M. Seliz^ŕev, Makedonskie kodiki XV-XVIII vekov, 142 i 178).

- 6) INI, M.d., N° 303, fot.br. 16. Deka ne se raboti za propust pri pišuvanjeto pokažuva visinata na godišniot prihod, što, spored ovoj popis trebalo da go dava na ^{seloto} svojoj spaija. Imeno, vo sporedba so prihodi ^{zaveden} vo naredniot popis, od 1476/77 godina, to je pregolem, iako razlikata vo brojot na domakinstvata e minimalna.
- 7) INI, T.t.d., N° 232, fot.br. 229. Kako što, videvme pri ovoj popis na seloto bile zapišani vkupno 30 domakinstva.

XLII. K r u š j e

- 1) Sporedi: D-r M. Filipović, Severna veleška sela, 550.
- 2) INI, T.t.d., N° 12, fot.br. 162.
- 3) INI, T.t.d., N° W4, fot.br. 394. Vo ovoj defter seloto ~~u~~ e zapišano pod imeto Krušovo, sekako poradi greška na pisarot.
- 4) INI, T.t.d., N° 16, fot.br. 73.
- 5) INI, T.t.d., N° 73, fot.br. 6.
- 6) INI, T.t.d., N° 149, fot.br. 23; T.t.d., N° 370, fot.br. 6.
- 7) INI, T.t.d., N° 232, fot.br. 16.
- 8) Osven vo defterite, kako dervendžisko seloto se spomnuva i vo edno hudut-name od 7.IV.1513 g. (Gl. Elezović, Turski spomenik 673-674).
- 9) INI, T.t.d., N° 4, fot.br. 394; T.t.d., N° 16, fot.br. 73; T.t.d., N° 149, fot.br. 23; T.t.d., N° 370, fot.br. 6; T.t.d., N° 232, fot.br. 16.
- 10) T.t.d., N° 232, fot. br. 16.

XLIII. K u š k o v o

- 1) INI, M.d., N° 544, fot.br. 127. Istata položba ja naogame i vo T.t.d., N° 12, fot.br. 129. Ova selo se spomnuva ušte vo predosmanskiot period, vo edna povelba na kralot Milutin, od 1308 g., pod imeto "Kočkovo" (M. Purković, Popis sela u Srednjevekovnoj Srbiji, 106).

- 2) INI, T.t.d., N° 4, fot.br. 377.
- 3) INI, T.t.d., N° 16, fot.br. 13.
- 4) Isto, fot.br. 37.
- 5) INI, T.t.d., N° 149, fot.br. 38; T.t.d., N° 370, fot.br. 6.
- 6) INI, T.t.d., N° 149, fot.br. 39; T.t.d., N° 370, fot.br. 6.
- 7) INI, T.t.d., N° 232, fot.br. 58; T.t.d., N° 217, fot.br. 9.
- 8) INI, T.t.d., N° 232, fot.br. 53; T.t.d., N° 217, fot.br. 8.
- 9) INI, T.t.d., N° 4, fot.br. 377.

XLIV. L a b a n i c a

- 1) INI, T.t.d., N° 16, fot.br. 507. Narodno predanie za našiot na koj e formirano seloto vidiw kaj: B. Milojević, Južna Makedonija, 12.
- 2) "Labanica" - hronika (rakopis pri INI), 1.
- 3) Isto, 1.

XLV. L a g i n o

- 1) "Naselbite vo Lerinska okolija", 182.
- 2) INI, T.t.d., N° 16, fot.br. 497.

XLVI. L e t e v c i

- 1) Sporedi: /G. Petrov/, Materiali..., 514.
- 2) INI, T.t.d., N° 12, fot.br. 163.
- 3) INI, T.t.d., N° 4, fot.br. 394.
- 4) INI, T.t.d., N° 16, fot.br. 74.
- 5) INI, T.t.d., N° 73, fot.br. 6.
- 6) INI, T.t.d., N° 149, fot.br. 23; T.t.d., N° 370, fot.br. 6.
- 7) INI, T.t.d., N° 232, fot.br. 16.
- 8) Osven vo popisnite defteri Letevci e запиčano kako derven-džisko selo i vo едно hudut-name od 7.IV.1513 g. (G. Elezović, Turski spomenici, 675).

- 9) INI, T.t.d., N° 4, fot.br. 394; T.t.d., N° 16, fot.br. 74;
T.t.d., N° 149, fot.br. 23; T.t.d., N° 370, fot.br. 6.

XLVII. L i v a d i c a

- 1) INI, T.t.d., N° 73, fot.br.50; T.t.d., N° 149, fot.br.377.
2) INI, T.t.d., N° 232, fot.br. 259.

XLVIII. L i p o v i k

- 1) INI, T.t.d., N° 167, fot.br. 290.
2) Isto, fot.br. 290.
3) Ostatoci od tle anovi može se vidat sé do pred nekolku decenii (kor. Ivanovs, Blasičkata bitka, 29 voli 1914 g., Izvestis na Istorichesko to družestvo v Sofis, kn. III, Sofis, 1911, 3).

XLIX. L o k a v i c a

- 1) Vo nekoj od popisanite defteri e zapišano kako B u k o v e c (INI, T.t.d., N° 149, fot.br.180; T.t.d., N° 370, fot.br.42). Nie dojdovme do zaključok deka tuka bezdrugo se raboti za greška na popišuvačot, a ne za dve različni naselbi.
2) INI, T.t.d., N° 4, fot.br. 395.
3) INI, T.t.d., N° 16, fot.br. 270.
4) INI, T.t.d., N° 73, fot.br. 35.
5) INI, T.t.d., N° 1006, fot.br. 154.
6) INI, T.t.d., N° 149, fot.br. 180; T.t.d., N° 370, fot.br.42.
7) INI, T.t.d., N° 232, fot.br.90; T.t.d., N° 217, fot.br.29.
8) Prihodot zapišan vo popisot od 1519 godina e previsok vo sporedba so onoj vo drugite popisi. Vo potkrepa na istiot zaključok ke navedeme i deka vo popisot od približno istoto vreme (T.t.d., N° 1006, fot.br.154) seloto ne figurira kako derven-džisko. Osven toa, nie veke vidovme deka vo ovoj period i vo nekoj drugi sela došlo do privremeno prekratuvanje na derven-džiskata služba.

L. L o p u š n i k

- 1) T. Smiljanić, Mijaci..., 41.
- 2) INI, T.t.d., N° 4, fot.br. 208.
- 3) INI, T.t.d., N° 16, fot.br. 277.
- 4) INI, T.t.d., N° 73, fot.br. 37. Istata položba e zaregistrirana i vo T.t.d., N° 1006, fot.br. 142.
- 5) INI, T.t.d., N° 149, fot.br. 169; T.t.d., N° 370, fot.br.42.
- 6) INI, T.t.d., N° 232, fot.br. 76; T.t.d., N° 217, fot.br. 26.
- 7) INI, T.t.d., N° 4, fot.br. 208.
- 8) INI, T.t.d., N° 73, fot.br. 37. Na toa se i dolži faktot što togaš prihodot na spaljata od seloto prilično se pškačil.
- 9) INI, T.t.d., N° 1006, fot.br. 142.
- 10) Toa go zaključuvame vrz osnova na faktot što vo tñm dvata popis od 1544/45 g. Lopušnik ne figurira kako dervendžisko selo (INI, T.t.d., N° 232, fot.br. 76; T.t.d., N° 217, fot.br.26.

Li. L u t o v o

- 1) D-r T. Smiljanić, Kičevija, 449.
- 2) INI, M.w.d., N° 303, fot.br. 8.
- 3) INI, T.t.d., N° 16, fot.br. 244.
- 4) INI, T.t.d., N° 73, fot.br. 33.
- 5) INI, T.t.d., N° 1006, fot.br. 115.
- 6) INI, T.t.d., N° 149, fot.br. 186; T.t.d., N° 370, fot.br.43.
- 7) INI, T.t.d., N° 232, fot.br. 90; T.t.d., N° 217, fot.br. 29.
- 8) INI, M.w.d., N° 303, fot.br.8; T.t.d., N° 16, fot.br. 244.
- 9) INI, T.t.d., N° 73, fot.br. 33. Istoto e zapisano i vo T.t.d., N° 1006, fot.br. 115.
- 10) INI, T.t.d., N° 149, fot.br. 186; T.t.d., N° 370, fot.br.43.
- 11) INI, T.t.d., N° 232, fot.br. 90.

LII. M a v r o v o

- 1) Ve dva popisni defteri od vtorata polovina na XV vek seloto e zapišano kako M a v r o v j a n i, što može da bide interesno za proučuvanje potekloto na imeto na seloto (INI, T.t.d. N° 4, fot.br. 280; T.t.d., N° 16, fot.br. 139).
- 2) /G.Petrov/, Materiali..., 469. Interesno e deka denešnite kiteli ne znaat za ovoj lokalitet. Naprotiv tie ukažuvaat na dve drugi mesta (severno i istočno od denešното selo).
- 3) INI, M.d., 544, fot.br. 106. Taa brojka ja naogame i vo nedatiraniot popis koj poteknuva od istiот ovoj period (INI, T.t.d., N° 12, fot.br. 78).
- 4) INI, T.t.d., N° 4, fot.br. 280.
- 5) INI, T.t.d., N° 16, fot.br. 139. Vo vkupniот zbir što e dađen po iminjata na starešinите na domakinstvata, pogrešno se zapišani 28 domakinstva i edna vdovica.
- 6) INI, T.t.d., N° 73, fot.br. 24.
- 7) INI, T.t.d., N° 149, fot.br. 115; T.t.d., N° 370, fot.br. 46.
- 8) INI, T.t.d., N° 232, fot.br. 43; T.t.d., N° 217, fot.br. 21.
- 9) INI, T.t.d., N° 12, fot.br. 76. Interesno e što vo drugiот popis od istiот period ne figurira kako dervendžisko (INI, M.d., N° 544, fot.br. 136).
- 10) INI, T.t.d., N° 4, fot.br. 280; T.t.d., N° 12, fot.br. 78.
- 11) D-r J. Hadži Vasičkjević, Grad Debar u vreme oslobođenja 1942, 11). Kraj ovoj pat, na nekolku km. zapadno od Mavrovo, postoji mesto narečeno Straža, koe, isto taka, može da indicira na nekogašnata dervendžiska služba, osobeno ako se zeme predviđ deka i staroto selo leželo vo istiот pravac.
- 12) Vidi: T. Smiljanić, Mljaci..., 120. Sekako, ne treba da se zaborava deka kraj anovite pominuval i drugiот, postar pat od Gostivar za Debar, onoј što i denes vrvi po tekot na r. Radika.
- 13) /G. Petrov /, Materiali..., 365.

LIII. M a r i š i n o

- 1) Ne e isključeno toa vsušnost da e B a r e š a n i, selo kraj patot Lerin-Bitola.
- 2) INI, T.t.d., N° 16, fot.br. 458.
- 3) INI, T.t.d., N° 217, fot.br. 50. Interesno e što seloto ne go naogame vo opširniot popisni defter N° 232, iako navedeniot, N° 217, pretstavuva kratak izvod od nego.

LIV. M e t e ž e v o

- 1) INI, T.t.d., N° 167, fot.br. 234.

LV. M o ž i l o v e c

- 1) Interesno e što T. Smiljanik, vršejk i ispituvanja na ovoj teren ušte vo 1926 g., uspeal da konstatira samo postoenje na voda narečena "M a ž i l o' e c", vo starct na s. Malkoe (D-r T. Smiljanic, Kičevija, 451).
- 2) INI, M.d., N° 303, fot.br. 3.
- 3) INI, T.t.d., N° 4, fot.br. 137.
- 4) INI, T.t.d., N° 16, fot.br. 222.
- 5) INI, T.t.d., N° 1006, fot.br. 122.
- 6) INI, T.t.d., N° 149, fot.br. 149; T.t.d., N° 370, fot.br. 41.
- 7) INI, T.t.d., N° 232, fot.br. 68.
- 8) INI, T.t.d., N° 1006, fot.br. 122.

LVI. M o r o d v i s

- 1) Vo popisnite defteri e запиšano kako M o r o v i z d a ili M o r o ž d a (INI, T.t.d., N° 167, fot.br. 272; T.t.d., N° 854, fot.br. 20). Meantoto naselenie go vika Morodvis ili Morozda, dodeka vo predosmanskiot period se spomnuva kako "M o r o z v i z d a" i "M o r o z v i ž d a" (Sporadi /G. Petrov /, Materiali..., 631; *U.* Ivanovz, Stverna Makedoniz...,

78; St. Novaković, Zakonski spomenici, 454, 673, 677, 678; M. Purković, Popis sela u srednjovekovnoj Srbiji, 119).

- 2) Vo ponoviot~~o~~ period se do 1912, vo seloto preovladuval turski-
ot etnički element. Kada i na koj način došlo do infiltra-
cija na Turcite, ne moževme da utvrdime.
- 3) Vidi: Ć Ivanovk, Sèverna Makedoni~~a~~..., 76-79.
- 4) INI, T.t.d., N° 167, fot.br. 272.
- 5) INI, T.t.d., N° 854, fot.br. 20. Vo ovoj popis ne e dađen
brojot na domakinstvata, no, sudejki spored visina na nave-
deniot prihod, sekako bil prilično golem.
- 6) Po toj pat, kako što beleži narodnoto preðanie, Turcite gi
nosele vo Solun parite sobirani od naselenieto na ime razni
danoci. Dviženjeto po ova planinska komunikacija otsekogaš
bile mnogu teško i opasno, poradi goleniot broj ajduti i
armani.

LVII. K e v o l j a n i

- 1) INI, T.t.d., N° 232, fot.br. 292.
- 2) INI, M.d., N° 303, fot.br. 12.
- 3) INI, T.t.d., N° 4m fot.br. 113.
- 4) INI, T.t.d., N° 16, fot.br. 112.
- 5) INI, T.t.d., N° 73, fot.br. 50.
- 6) INI, T.t.d., N° 149, fot.br. 409.
- 7) INI, T.t.d., N° 232, fot.br. 292.
- 8) Isto, fot.br. 292.
- 9) Isto, fot.br. 292.

LVIII. N e r e d

- 1) So ogled na toa ðeka podatocite za ova selo se orpeni samo od
eden popisen defter, vo koj imeto na seloto e zapišano so
arabica, bez dijakritički točki, ne možeme da bide me napolno
sigurni vo čitanjeto.

- 2), INI, T.t.d., N° 16, fot.br. 498.
- 3) "Naselenieto vo Larinska okolijs", 159. Seloto e запиšano i vo pomenikot na manastirot Slepče, kako "Neret⁶", Zapisot e od XVII-XVIII vek. (A.M. Seliver, Makedonskie kodikiy XV-XVIII vekov, 69).

LIX. N o v o S e l o

- 1) INI, T.t.d., N° 167, fot.br. 286. Vo defterot se privedeni i drugi dve iminja na seloto: "D e l i O r m a n (tursko ime, koe znači: Bujna Gora) i D u b r a v a. Kako što e poznato, vo Strumiško postoji ušte едно село Novo Selo, no našite teren-ski ispituvanja dadea takvi rezultati što ne vođat na zaklu-čok deka e vo prašanje rađoviškoto Novo Selo.
- 2) Vo blizina na seloto od ovojs pat se oddeľuval i najkratkiot pat za Kavadarci (preku s. Leskovica i Pepelišta). Osven toa, po dolinata na Kriva Lakavica, koja isto taka teče kraj Novo Selo, vrvela za ova vreme značajnata arterijska za Solun i Stru-mica. Toa znači, deka Novo Selo faktički se naogalo na raskrsni-ca na tri značajni patišta.
- 3) Sporedi: /G. Petrov /, Materiali..., 394. Stariot pat niz kli-surata vrvel kraj samata reka.
- 4) INI, T.t.d., N° 167, fot.br. 286.

LX. N o v o S e l o

- 1) Vo dokumentot što go polzuvame, seloto e запиšano i pod drugo ime - K u p r u K o j, očigledno dobieno po mestot na Bre-galnica, što se naogal kraj samoto село (INI, T.t.d., N° 167, fot.br. 270).
- 2) INI, T.t.d., N° 167, fot.br. 270.
- 3) G. Baždarovz, Izv makedonskata zemjs. Vpečatenijs i beleški, Sofijs, 1926, 77-78. Istata legenda ja prenesuva i P. Zaveev,

se ta razlika što toj ukažuva deka seloto bilo "vojnučko, ili dervendžisko" (Petar Zavojev, Grad *Uipz*, Sofi, 1943, 46-47).

LXI. O d r e n o

- 1) INI, T.t.d., N° 167, fot. br. 218.
- 2) INI, T.t.d., N° 854, fot. br. 6.
- 3) Smetane deka ne ke e odviše ako ovde ukažame na izvesni momenti što stojat vo tesna ~~www~~ vrska so dervendžistvoto, a se odnesuvaat do najbliskata okolina na s. ~~www~~ Odreno.

Na sever od seloto, kraj patot Stracin-Kriva Palanka, se naoga m. Čifte An, kaj što imalo mnogu aništa (G. Petrov, Materiali..., 604). Severno od ova mesto, na dalečina od 1 do 2 km., se naoga s. Petralica. Edno od maalata na ova selo od rasturen tip se vika "Dervendžijci". Vo nam dostapnate popisni defteri ova selo ne e zavedeno kako dervendžisko, što ne ja isključuva možnosta, vo izvesen vremenski period, toa da vršelo dervendžiska služba. No, ne e isključeno i toa, maaloto "Dervendžijci" da e pokasno naseleno, od žiteli na nekoe sosedno dervendžisko selo. Osven toa, odejki kon Kriva Palanka, na nekolku km. istočno od Čifte An, se naoga eden zaravnat brag, narečen Stražin. Vo negovoto podnožje e m. Derven. I dvete se naogaat od desnata strana na segašniot pat ~~www~~ Stracin-Kriva Palanka. Stariot pat pominuval preku "Stražin", kraj samiot "Derven". Ova mesto nekogaš bilo mnogu opasno za pomenuvanje, ne tolku poradi prirodata na zemjišteto, kolku poradi silno razvijenoto ajdutstvo vo ovoj kraj. Poradi toa, Turcite na "Derven" izgradile kula, vo koja smestile svoja straža. Najblisko do "Derven" e seloto Moždinvjak, koe isto taka ne e zabeležano kako dervendžisko vo nam dostapnata izvorna dokumentacija.

. . . . . Dali nešto od iznesenoto ima vrška so dervendžistvoto a posebno so dervendžiskoto selo Odreno, zasaga ne e možno da se utvrdi.

LXII. O s t r o v o

- 1) B. Cvetkova, K voprosu o položenii dervendžiškogo naseleniŝ...., 209.

LXIII. P a l i v o d e n i c a

- 1) Ova selo denes vleguva vo republičkite granici na NR Srbija.
- 2) INI, M.w.d., N° 544, fot. br. 133. Istite podatoci gi davaat i T.t.d., N° 12, (fot.br. 137).
- 3) INI, T.t.d., N° 4, fot. br. 363.
- 4) INI, T.t.d., N° 16, fot. br. 39.
- 5) INI, T.t.d., N° 149, fot. br. 34; T.t.d., N° 370, fot.br. 6.
- 6) INI, T.t.d., N° 232, fot.br. 63; T.t.d., N° 217, fot.br. 12.
- 7) INI, T.t.d., N° 149, fot.br. 34; T.t.d., N° 370, fot.br. 6.
- 8) INI, T.t.d., N° 232, fot. br. 63.
- 9) Spored sočuvanoto predanie, stariot pat odel od Palivodenica, preku s. Gurgev dol i s. Lanište (koe isto tako bilo dervendžiško selo) na Kačanik, odbegnuvajki ja po toj način Kačaničkata klisura.

LXIV. P e t r o v K r s t

- 1) INI, T.t.d., N° 4, fot.br. 209.
- 2), INI, T.t.d., N° 16, fot. br. 240.
- 3) INI, T.t.d., N° 73, fot.br. 21.
- 4) INI, T.t.d., N° 149, fot.br. 191; T.t.d., N° 370, fot.br. 41.
Iako ne sosesa jamo, izgleda deka istata brojna sestojba e održuванaŷ ušte od okolu 1523 g. (INI, T.t.d., N° 1006, fot.br. 160).
- 5) INI, T.t.d., N° 232, fot. br. 103.

6) INI, T.t.d., N° 4, fot. br. 209.

LXV. P i s o d e r

- 1) J. Cvijić, Osnove..., III, 997 i 1033; "Naselbite vo Lerinska okolijs", 153-154. Poznato e i pod imeto Psoderi. Taka e, na primer, zapišano vo pomenikot na manastirot Slepče, vo prvata polovina od XVI vek (A.M. Seligev, Makedonskie kodiki XVI-XVIII vekov, 69).
- 2) INI, T.t.d., N° 16, fot.br. 499.
- 3) "Naselbite vo Lorinska okolijs", 153.

LXVI. P l e t v a r

- 1) INI, T.t.d., N° 4m fot. br. 121.
- 2) INI, T.t.d., N° 73, fot. br. 70.
- 3) INI, T.t.d., N° 149, fot.br. 363; T.t.d., N° 370, fot.br. 29.
- 4) INI, T.t.d., N° 232, fot. br. 229.
- 5) Predaniето zberuva deka seloto, otprvin bilo na m. Selišta, na okolu 3 km. istočno od segašn~~oto~~o selo i podaleku od patot. No, otkako kaj "Dervenot", vo nekoja luta zima, od stud-zamrzna le nekolku Turci, koj ja nosele slušbenata pošta, turskiot sultan naredil seloto da se premesti na segašnoto mesto, za da možat patnicite da najdat sigurn zaslon od vremensките nepogodi i pomoš pri sovladuvanjeto na ovoj teško prooden teren. Se ukažuva i na toa deka kaj "Dervenot" otprvin bile naseleni 13 kuki. Interesno e što ova brojka napolno se podudara so ona što ja dobivme od najstariot popisen defter, od 1476/77 godina. Možebi ovde ne se raboti za slučajnost, tuku za edno dobro sočuvano narodno predanie.

I načinot na koj predaniето go objasnuva potekloto na imeto na seloto indicira na zadačite što gi izvršuvale seloto kako dervendžisko. Navodno, sveto ime seloto go dobilo

spored specijalnite ogradi - plotovi, pleteni od drvo (oštuka Pletvar), što bule podignati vo praminot, so cel da go zaštitat od snežnite nanosi.

Seloto se spomnuva i vo pomenicite na manastirite Slepče i Treskavec. Zapisite, što se sretnuvaa na poveke mesta vo pomenicite, se od XVI-XVIII vek (A.M. Selizhev, Makedonskie kodiki ..., 66, 142, 181, 191).

- 6) INI, T.t.d., N° 232, fot. br. 229.
- 7) Kulata ja spomnuva i G. Petrov ("Materiali...", 374).
- 8) Se pameti deka vo едно време go držale dvajca kruševčani, Tome i Kosta. Na turskata voena karta što se čuva vo INI vneseni se i anot i karaulata.

LXVII. P o d r ž i k o n j

- 1) Legenda za postanokot na imeto na seloto vidi kaj G. Petrov : Materiali..., 606.
- 2) INI, T.t.d., N° 167, fot.br. 234.

LXVIII. P o k ' r v n i k

- 1) /V. K nčov /, Pxtuvanje po dolinit6 na Struma, Mesta i Br6galnica, Sbornikz, kb. XI, Sofi3, 1894, 196. Ne moževme da ustanovime dali ova isčeznato selo ima nekakva vrška so s. Pokrovnik, što leži desetina kilometri istočno od Petrič.
- 2) INI, T.t.d., N° 167, fot. br. 296.
- 3) B. Cvetkova, K voprosu o položenii dervendžiškogo naseleni3..., 211. Avtorot beleži 33 žiteli, no, po analogija na drugite podatoci od toj viđ, sigurno e deka se vo prašanje poglavari na domakinstvata. I datiranjeto na dokumentot go izvršivme po edna analogija. Imeno, vo nego e navedeno deka ovoj pat bile određeni 20 lica za vršenje na dervendžiskata služba, znači koga veke bila y sprovedena reorganizacija na

istata, a nie znaeme deka toa stanalo vo označeniot period.

- 4) /V. K'nčov /, Pstuvance..., 196.
- 5) B. Cvetkova, K voprosu o položenii derventažičkogo nasele-
nis..., 211.
- 6) Isto, 211.
- 7) /V. K'nčov /, Pstuvance..., 196.

LXII. P r d e j c i

- 1) Vo edinstveniот popis što go polzuvame запишano e taka što poskoto bi trebalo da se čita Prdejci, Predanci i sl. Megut-
toa, takvo selo denes ne postoi, pa ostanuvaa samo dve možnos-
ti, ili seloto da iščeznalo ili da e vo prašanje denešното
selo Prdejci. Nie ja pri fakame vtorata, sekako so izvesna
rezerva.
- 2) INI, T.t.d., № 167, fot. br. 286.

LXX. P r i s a d

- 1) Denešniот Prisaд se naoga na okolu 3 km. daleku od patot
Prilep-Veles, zasolnato nad visoki brda. Interesno e što po
osloboduванјето, seloto postepeno, ne postojano aleguva odno-
vo kraj patot, nedaleku od staroto selo. Tuka e formiran Nov
Prisaд, koj sega e поголем od onoj nad brdata.

Da spomneme ušteno deka na sprotivnata strana od patot
Prilep-Veles postojat isto taka ostatoci od grobišta i crkva,
poradi što i mestoto go vikaat "Stara Crkva". Na e isklučeno
i ovie ostatoci da se vo vrska so stariот Prisaд. Predaniето
znas samo deka tie grobišta i crkvata se "rimjanski". Na toj
način, kako što e slučaj i so drugite mesta, samo e potencira-
na nivnata starost, iako ne mora da znači deka tie navisti-
na se od rimskata epoha.

- 2) Vo e dna hrisovula na kralot Stefan Dušan, dadena na bogoro-
dičinata crkva vo Treskavec, se spomnuva "prisadskiот pat"

(Dj. Daničić, Hrisovulj, 371; M. Purković, Popis sela u srednjevekovnoj Srbiji, 132).

- 3) INI, T.t.d., N° 4, fot.br. 53.
- 4) INI, T.t.d., N° 73, fot.br. 67.
- 5) INI, T.t.d., N° 149, fot.br. 358; T.t.d., N° 370, fot.br. 29.
- 6) INI, T.t.d., N° 232, fot.br. 212; T.t.d., N° 217, fot.br. 60.

Seloto se spomnuva i na nekoliko mesta vo pomeniket na Treskaveškiot manastir, kako "prisad" i "prisat6", odnosno "prisatz". Zapisite se od XVII-XVIII vek (A.M. Selizhev, Makedonskie kodiki XVI-XVIII vekov, 143, 185, 191).

- 7) INI, T.t.d., N° 232, fot.br. 212.
- 8) Karaulata se gleda i na turskata voena karta što se čuva pri INI.

LXXI. P u s t e n i k

- 1) Ova selo denes vleguva vo republičkite granici na NR Srbija.
- 2) INI, M.d., N° 544, fot.br. 133. Istite podatoci gi naogame i vo T.t.d., N° 12, (fot.br. 137).
- 3) INI, T.t.d., N° 4, fot. br. 362.
- 4) INI, T.t.d., N° 16, fot. br. 39.
- 5) INI, T.t.d., N° 149, fot. br. 10; T.t.d., N° 370, fot.br. 5.
- 6) INI, T.t.d., N° 232, fot.br. 14. Da zabeležime дека vo ovoj defter seloto e taka запиšano što poskoro bi trebalo da se čita kako Proštenik, Prostenik i sl.
- 7) Taka, megu četvoricata vo posledniot od navedenite defteri se srekaevat i ovie: Kasim A b d u l a i Iskender A b d u l a.
- 8) INI, T.t.d., N° 149, fot.br. 10; T.t.d., N° 370, fot.br. 5; T.t.d., N° 232, fot.br. 14.
- 9) INI, T.t.d., N° 232, fot. br. 14.

LXXII. R e n d i n a

- 1) I.H. Uzunçarşızlı, Kapukulu Ocakları, I, 110-111.
- 2) ΙΣΤΑ.Κ. ΒΑΣΙΛΕΥΣ, ΑΡΧΕΙΟΝ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ, 175-176, 405-406.

LXXIII. R u m e n

- 1) Napolno ne ja isključivame mogućnosta vo prašanje da e denešno-to selo Rosen, iako toa leži vo ravnica (Lerinsko Pole), pa teško na toj teren da imalo potreba od dervendžiska služba.
- 2) INI, T.t.d., № 16, fot. br. 508.

LXXIV. S ' l p

- 1) D-r M. Filipović, Severna veleška sela, 544.
- 2) Isto, 544.
- 3) INI, T.t.d., № 4, fot.br. 112.
- 4) INI, T.t.d., № 16, fot.br. 127.
- 5) INI, T.t.d., № 73, fot.br. 53.
- 6) INI, T.t.d., № 149, fot.br. 407.
- 7) INI, T.t.d., № 232, fot.br. 275; T.t.d., № 217, fot.br. 73.
- 8) INI, T.t.d., № 16, fot.br. 127; T.t.d., № 149, fot.br. 407.
Toj pat go imal sledni ov pravec: Skopje - s. Zelenikovo - s. Smašnica - s. S'lp (Staro Selo) - s. Čaška, a potoa se spođinuval so patot Veles- Prilep (preku Prisađ).
- 9) Sporedi: D-r M. Filipović, Severna veleška sela, 544.
- 10) INI, T.t.d., № 232, fot.br. 275.

LXXV. S m e s n i c a

- 1) Vidi: D-r J. Hadži Nasiljević, Skoplje i njegova okolina, 277-288.
- 2) Jordan Hadžikonstantinov - Džinov za ova selo zabeležal deka se naoga "na edna mala rēka sē raznol crkvol urnisani, i

abtki" (D-r Kiro Kamilov, Materijali za Jordan Džinot, Skopje, 1950, 133 (rakopis pri INI); Sporedi: Carigradski vjstnik N° 225, od 21.V.1855).

- 3) INI, T.t.d., N° 12, fot. br. 161.
- 4) INI, T.t.d., N° 4, fot. br. 392.
- 5) INI, T.t.d., N° 16, fot. br. 76.
- 6) INI, T.t.d., N° 149, fot. br. 18; T.t.d., N° 370, fot. br. 5.
- 7) INI, T.t.d., N° 232, fot. br. 23.
- 8) INI, T.t.d., N° 16, fot. br. 76.
- 9) INI, T.t.d., N° 232, fot. br. 23.

LXXVI. S o g l e

- 1) So staroto selo se povrazuvaat dva lokaliteti. Redniot na prostoret kon s. Bogomila, a drugiot istočno od denešното selo. Ne moževne da konstatirame koj od niv e vistinskiot.
- 2) / G. Petrov /, Materiali..., 312. Avtorot gi tretira kako Turci, za kakvi što tie sebe i deneš se deklariraat, iako jaziket im e albanski. Kako tursko, seloto go beleži i Jordan Hadži Konstantinov - Džinot, (D-r Kiro Kamilov, Materijali za Jordan Džinot, 151; Sравни: Carigradski vjstnik, N° 420, od 28.II. 1859 g.). Naprotiv Selišev zboruva za albansko naselenie vo seloto. (A.M. Seligev, Makedonskie kodiki XVI-XVIII vekov, 156). Megutoa, D. Ihčiev objasnuva deka veke vo početokot na XVIII vek rajata od ova selo primila islam, zadržuvajki go svojet jazik i običaj, dodavajki deka toa se potvrduva od predanioto (D. Ihčiev, Privilegijite na hristianite vo časnite sultanski zem (hassz - mukata karieleri), "Minalo", god.I, kn.2, Sofi, 1909, 137). Nie ne moževne da najdeme potvrda na ova tvrdenje, pa zasega go ostavame definitivno rerazrešeno (Sравни: Lj. Lape, Prilog..., 132).
- 3) Dj. Deničić, Hrisovulj, 371; M. Purković, Popis sela u srednjevekovnoj Srbiji, 142.

- 4) INI, T.t.d., N° 4, fot. br. 121.
- 5) INI, T.t.d., N° 16, fot. br. 127.
- 6) INI, T.t.d., N° 73, fot. br. 54.
- 7) INI, T.t.d., N° 149, fot. br. 387.

Seloto se spomnuje i na dve mesta vo pomenikot na Treskavečkiot manastir. Zapisite se od krajot na XVIII vek (A.M. Seligev, Makedonskie kodiki XVI-XVIII vekov, 144, 181).

- 8) Ova go pravi neosnovano tvrdenje na J. Ivanov deka Sogle otprvin bile has (I IvanovZ, Sèverna Makedonija..., 233).
- 9) INI, T.t.d., N° 4, fot. br. 121.

LXXVII. S r b i n o v o

- 1) INI, T.t.d., N° 167, fot. br. 300.
- 2) Isto, fot. br. 300.

LXXVIII. S r e t k o v o

- 1) Se raskažuva deka vo novata naselba preinal da živee samo eden mal del od žitelite na staroto selo, koe bilo mnogu golemo (okolu 300 kuki). Drugite izbegale, glavno vo Banat, kade navodno i denes živeele neкои семејstva što ja čuvale tradicijata na svoeto poteklo, pa đuri i bile poznati kako Sretkovci.
- 2) INI, T.t.d., N° 4, fot. br. 396.
- 3) INI, T.t.d., N° 16, fot. br. 271.
- 4) INI, T.t.d., N° 149, fot.br. 206; T.t.d., N° 370, fot.br.40.
- 5) INI, T.t.d., N° 232, fot. br. 106; T.t.d., N° 217, fot.br.35.
- 6) INI, T.t.d., N° 73, fot. br. 40. Vo ovoj popis propušteno e da se zavede brojot na domakinstvata, no sudejki po prihodite запиšani vo ovoj, i vo popisot od 1528/29 g., može da se zakluči deka toj bil približno ist kako i vo navedenata godina.

- 7) INI, T.t.d., N° 854, fot. br. 42. I vo ovoj popis ne e za-
beležen brojot na domakinstvata vo seloto.
- 8) INI, T.t.d., N° ²³²~~854~~, fot. br. 106.
- 9) INI, T.t.d., N° 854, fot. br. 42.
- 10) INI, T.t.d., N° 232, fot. br. 106.
- 11) Za načinot na koj bila vršena stražarskata služba veke
stana zbor vo "Opštiniot del" od ovoj trud (poglavie 5).

LXXIX. S t e p a n c i

- 1) INI, T.t.d., N° 237, fot.br. 29.
- 2) INI, T.t.d., N° 4, fot. br. 53.
- 3) INI, T.t.d., N° 16, fot. br. 118.
- 4) INI, T.t.d., N° 73, fot. br. 54.
- 5) INI, T.t.d., N° 149, fot. br. 387.
- 6) INI, T.t.d., N° 232, fot. br.304; T.t.d., N°217, fot.br.60.
- 7) INI, T.t.d., N° 237, fot. br.29. Sravni: M. Sokolovski,
Dervendžiski sela vo Veleškata nahija od 1460-1544 godina,
175-176.
- 8) INI, T.t.d., N° 237, fot.br. 29; T.t.d., N° 4, fot.br.53;
T.t.d., N° 16, fot. br.118; T.t.d., N° 232, fot.br. 304.
- 9) INI, T.t.d., N° 232, fot. br. 304.
- 10) Edna takva se gleda i na turskata voena karta što se čuva
pri INI.

LXXX. S t r a c i n

- 1) ^č Ivanovz, Sèverna Makedoniz..., 149.
- 2) D-r Lujo knez Vojnović, Zapisi plemenitoga gospodara Marina
Marejice Kaboge..., Spomenik, XXXIV, Beograd, 1898, 221;
^č Ivanovz, Sèverna Makedoniz, 151.
- 3) St. Novaković, Zakonski spomenici, 435.

- 4) INI, T.t.d., N° 167, fot.br. 238. I anonimniot patepisec što se odnesuva na venecijanskoto prateništvo vo Carigrad od 1575 god., predvedeno od Jakov Soranca, beleži deka Stracin e naselen od hristijani, što ka reče Makedonci (D-r P. Matković, Putovanja po Balkanskom poluotoku..., Rad, knj. N° CXXIV, Zagreb 1895, 40). Istoto go potvrđuva i gorespomenatiot dubrovčanec Marin Kaboga, koj Makedoncite gi tretira kako "Bugari" (D-r Lujo knez Nojnović, Zapisi..., 221; *U* Ivanov, *S*everna Makedoniz..., 151).
- 5) Megu drugoto, se peela i pesna za "Dervenot" od koja uspevase da gi zabeleži ovie nekolku reda:

"Na derven da sediš,
Dervenot da čuvaš,
Kosi da si češlaš, mori mome".
- 6) /G. Petrov /, Materiali..., 388 i 562.
- 7) D-r P. Matković, Putovanja po Balkanskom poluotoku..., Rad, knj. LVI, 192; Benedikt Kuripešić, Putopis kroz Bosnu, Srbiju, Bugarsku i Rumeliju 1530, Sarajevo, 1950, 48.
- 8) D-r P. Matković, Dva talijanska putopisa..., Starine, knj. X, 254.
- 9) Lj. Stojanović, Stari srpski zapisi i natpisi, II, 466.
- 10) G. Petrov isto tako zabeležal aništa vo Stracin ("Materiali...", 388 i 562).

LXXXII. S u š i c a

- 1) INI, T.t.d., N° 12, fot. br. 235.
- 2) INI, T.t.d., N° 508, fot.br. 56.
- 3) INI, T.t.d., N° 4, fot.br. 149.
- 4) INI, T.t.d., N° 16, fot.br. 235.
- 5) INI, T.t.d., N° 73, fot.br. 35. Istata brojna sestojba e zabeležana i vo T.t.d., N° 1006, (fot.br. 144).

- 6) INI, T.t.d., N° 149, fot.br. 191; T.t.d., N° 370, fot.br. 41.
Vo posledniot defter koj pretstavuva izvod od prethodniot, zabeležani se, bezdrugo po pogreška samo 22 domakinstva.
- 7) INI, T.t.d., N° 232, fot. br. 114.
Seloto se spomnuva i vo pomeniket na manastirot Matka. Zapisakata e nekade od XVI-XVII vek (A.M. Seligev, Makedonskie kodiki XVI-XVIII vekov, 22).
- 8) INI, T.t.d., N° 12, fot.br. 235; T.t.d., N° 508, fot.br. 56; T.t.d., N° 73, fot.br. 35.
- 9) INI, T.t.d., N° 4, fot.br. 149; T.t.d., N° 16, fot.br. 235; T.t.d., N° 149, fot.br. 191; T.t.d., N° 232, fot.br. 114.
- 10) Kako dervendžisko za prvpat e запиšano vo T.t.d., N° 508 (fot.br. 56).
- 11) INI, T.t.d., N° 4, fot.br. 149.
- 12) T. Smiljanić, Mijaci..., № 41. Avtorot smeta, očigledno spored mesnoto predanie, deka "Staro Selo" bilo golema naselba, što postoele ednovremeno so Sušica i Galičnik. So raseluvanjeto (ne naveduva koga toa stanalo), eden del od negovite žiteli se naselile vo bliskata Sušica, drugite vo Galičnik, a tretii, najgolem del, otišle kon Prilep i Veles.
Naprotiv, J. Cvijić naglasuva deka nikoj ne znael od koga e ova selo, nitu pak nešto se raskažuva za nego, so izključok na toa deka, zaedno so Tresonče, e najstara naselba vo ovoj kraj (J. Cvijić, Osnove, XII, 1015).
- 13) T. Smiljanić, Mijaci..., 94.
- 14) INI, T.t.d., N° 232, fot.br. 114.

LXXXIII. S u š i c a

- 1) I vo salnameto za 1896 godina seloto e zavedeno pod imeto Sušica Derven (Kosova salnamesi, 1896, 221). J. Hadži Vasiljević go beleži pod imeto Sušica Čairliška (D-r Jov. Hadži Vasiljević, Skoplje i njegova okolina, 297-299).
- 2) INI, T.t.d., N° 12, fot.br. 160.
- 3) INI, T.t.d., N° 4, fot.br. 391.
- 4) INI, T.t.d., N° 16, fot.br. 75.

- 5) INI, T.t.d., N° 149, fot.br.47; T.t.d., N° 370, fot.br. 7.
- 6) INI, T.t.d., N° 232, fot.br. 17.
- 7) INI, T.t.d., N° 73, fot.br. 5. Vo ovoj popis ne se vneseni podatocite za brojot na domakinstvata.
- 8) INI, T.t.d., N° 4, fot.br. 391; T.t.d., N° 16, fot.br.75.
- 9) G. Elezović, Turski spomenici, 675. Da spemneme i toa deka vo istoto hudut-namc Sušica e zapišana kako dervendžisko selo.
- 10) Srauni: /G. Petrov /, Materiali..., 388-391; D-r Jov. Hadži Vasiljević, Skoplje i njegova okolina, 23.
- 11) INI, T.t.d., N° 73, fot.br. 5; T.t.d., N° 149, fot.br.47; T.t.d., N° 370, fot. br. 7.
- 12) INI, T.t.d., N° 232, fot.br. 17.
- 13) Kulata, so turska straža vo nea, ja spomnuva i G. Petrov ("Materiali...", 389).

LXXXIII. T e n o t a r c i

- 1) INI, T.t.d., N° 167, fot.br. 288.

LXXXIV. T o p l i c a

- 1) V. Radovanović, Tikveš i Rajec, 207, 505-506.
- 2) Predanieto beleži ušte dve pričini za preseluvanjeto: bolest (verojatno čuma) i nekakvi mnogu opasni mušički što gi imalo kraj staroto selo, poradi blizinata na r. Raec.
- 3) INI, T.t.d., N° 237, fot.br. 27.
- 4) INI, T.t.d., N° 4, fot.br. 121.
- 5) INI, T.t.d., N° 16, fot. br. 126.
- 6) INI, T.t.d., N° 149, fot.br. 407.
- 7) INI, T.t.d., N° 232, fot.br. 275.
- 8) Seloto se spomnuva i na poveke mesta vo pomenikot od Treska-večkiot manastir. Zapišite se od XVII i XVIII vek (A.M. Se-lijev, Makedonskie kodiki XVI-XVIII vekov, 143 i 189).

- 8) Do slična konstatacija deaga i M. Sokoleski ("Dervendžiski sela...", 506). Megutao, faktot što vo prvot popis e za-
pišana kako mezra dopušta pretpostavka deka i pred toa bila
naselba, raselena od za nas nepoznati pričini.
- 9) INI, T.t.d., N° 232, fot. br. 275.
- 10) INI, T.t.d., N° 4, fot. br. 121; T.t.d., N° 16, fot.br. 126.
- 11) Sporedi: V. Radovanović, Tikveš i Rajec, 506. Ovoj an e od-
baležan i na turskata voena karta što se čuva pri INI (Kako:
طوپلیچه حانی), a go spomnuva i G. Petrov ("Materi-
ali...", 374).

LXXXV. T r e s o n č e

- 1) J. Cvijić, Osnove..., III, 1015.
- 2) INI, T.t.d., N° 508, fot. br. 56.
- 3) INI, T.t.d., N° 4, fot. br. 149.
- 4) INI, T.t.d., N° 16, fot.br. 235. Edinstveno vo ovoj popis
seloto ne e zavedeno kako dervendžisko, pa smetame deka se
raboti za propust na popišivačot.
- 5) INI, T.t.d., N° 73, fot.br. 35. Istata sestojba ja naogame
i vo T.t.d., N° 1006, fot. br. 150.
- 6) INI, T.t.d., N° 149, fot. br. 180; T.t.d., N° 370, fot.br.42.
- 7) INI, T.t.d., N° 232, fot. br. 114.

Seloto se spomnuva i vo pomenicite na manastirite Slepče i
Treskavec kako "tresanče", odnosno "tré sa'nče". Zapisite se
od prvata polovina na XVI vek, t.e. od 1544-1548 godina, i od
XVII vek (A.W. Seligev, Makedonskie kodiki XVI-XVIII vekov,
67 i 146).

- 8) INI, T.t.d., N° 508, fot.br. 56; T.t.d., N°4, fot.br. 149.
- 9) Vo popisot od 1476/77 g. vo toj odnos e zapisano: " g o č u-
v a P e r d i m s k i o t p a t " (پردیم یولی بکتر).
(INI, T.t.d., N° 4, fot.br. 149). Možebi toa e pogrešno zapisan
albanskiot izraz "kon Drim" (per Drin).

- 10) INI, T.t.d., N° 232, fot.br. 114.
- 11) J. Cvijić, Osnove..., III, 1013.
- 12) T. Smiljanić, Mijaci..., 95. Spored podatokot što go dobiv od sorabotnikot na INI, Gligor Todorovski, ova mesto e dominantno vo predelot, a leži kraj patot od Tresonče kon Kiševo.
- 13) Na predanie za dervendžiskata služba vo ovoj kraj ukažuva i G. Elezovik (Dervendžije", 329).

LXXXVI. F a r i š

- 1) Sporedi: V. Radovanović, Tikveš i Rajec, 500.
- 2) Sporedi: V. Radovanović, Tikveš i Rajec, 231 i 499. Kaj Radovanović a i na nekoj drugi mesta (na "Kartata na Makedonija" od Jaranov i vo trudot na A. Seliščev, "Makedonskie kodiki XV-XVIII vekov" (str.144), na primer), seloto se imenuva kako V a r i š. Magutoa, negovite žiteli vgo vikaat Fa r i š, a taka e запиšano i vo turskite dokumenti, kako i vo eden zapis od krajot na XVIII vek, što se naoga vo pomenikot na Treskavečkiot manastir (A.M. Seligev, Makedonskie kodiki XVI-XVIII vekov, 144), pa smetame deka ova ime e tačno. Da spomneme deka M. Sokoliski, očigledno trguvajki isključivo od turskite papisni defteri, v go dava pod imeto F a r e š (M. Sokoloski, Dervendžiski sela..., 176, 178 itn.).
- 3) INI, T.t.d., N° 4, fot.br. 54.
- 4) INI, T.t.d., N° 16, fot.br. 118.
- 5) INI, T.t.d., N° 73, fot.br. 55.
- 6) INI, T.t.d., N° 149, fot. br. 408.
- 7) INI, T.t.d., N° 232, fot.br. 284.
- 8) V. Radovanović, Tikveš i Rajec, 231.
- 9) INI, T.t.d., N° 4, fot.br. 54; T.t.d., N° 16, fot.br. 118.
- 10) INI, INI, T.t.d., N° 73, fot.br. 55; T.t.d., N° 232, fot.br.284.
- 11) INI, T.t.d., N° 73, fot.br. 55.
- 12) INI, T.t.d., N° 232, fot. br. 284.

- 13) Sporedi: V. Radovanović, Tikveš i Rajec, 190, 231 i 499.
- 14) Isto, 499.
- 15) Isto, 231.
- 16) / G. Petrov /, Materiali..., 99 i 373. Anot e sabeležan i na turskata voena karta što se čuva vo INI.
- 17) V. Radovanović, Tikveš i Rajec, 500.

LXXXVII. F u r k a

- 1) Može da se čue slednava legenda za premestuvanje na seloto: Edna večer vo Furka otseđnale trojca kalugeri, što odele od Štip za Solun. Tuka gi fatile Turcite i gi otepale nad seloto. Selenite se isplašile i niv da ne gi istepant, pa izbegale na segašното mesto.
- 2) INI, T.t.d., N° 167, fot. br. 290.
- 3) INI, T.t.d., N° 854, fot. br. 28.
- 4) INI, T.t.d., N° 167, fot. br. 290.
- 5) G. G. Han, Putevanje kroz požešina Drina i Vardara, 434.

LXXXVIII. Ć e r o v o

- 1) INI, M.d., N° 303, fot. br. 3.
- 2) INI, T.t.d., N° 4, fot. br. 207.
- 3) INI, T.t.d., N° 16, fot.br. 277.
- 4) INI, T.t.d., N° 73, fot.br.36. Ista e položbata i vo T.t.d., N° 1006, (fot.br. 141).
- 5) INI, T.t.d., N° 149, fot.br. 176; T.t.d., N° 370, fot.br.42.
- 6) INI, T.t.d., N° 232, fot.br.82; T.t.d., N° 217, fot.br.27 i 29.
- 7) INI, T.t.d., N° 73, fot.br.36; T.t.d., N° 1006, fot.br. 141.
I vo narednite dva popisi Cerovo ne figurira kako dervendžis-ko selo (INI, T.t.d., N° 149, fot.br.176; T.t.d., N° 232, fot. br. 82).
- 8) INI, T.t.d., N° 4, fot.br. 207.

LXXXIX. C r n a š

- 1) /G.Petrov /, Materiali..., 311.
- 2) Dj. Daničić, Hrisovulj, 371; M. Purković, Popis sela u srednjevekovnoj Srbiji, 156. Purkovik go locira na mega od s. Nebregovo, koe se naoga vo istiot ovoj predel (severo-zapadne od Prilep).
- 3) INI, T.t.d., N° 4, fot.br. 80.
- 4) INI, T.t.d., N° 16, fot.br. 92.
- 5) INI, T.t.d., N° 149, fot.br. 397.
- 6) INI, T.t.d., N° 232, fot.br. 273.
- 7) INI, T.t.d., N° 4, fot.br. 80.
- 8) Da odbeležime deka pri popisite od 1528/29 i 1544/45 godina, toa bilo razdeleno na dvajca spai (INI, T.t.d., N° 149, fot. br. 397; T.t.d., N° 232, fot.br. 273; T.t.d., N° 217, fot.br. 76, 79 i 80).

XC. Č e g a n

- 1) INI, T.t.d., N° 16, fot.br. 537.
- 2) Sidašil br. 24, list 15/III. Togaš Čegan vleguval vo Ostrovska-ta kaza.

XCI. Š t r b u l o v e i

- 1) INI, T.t.d., N° 167, fot.br. 276.
-

IZVORI I LITERATURA

I. I Z V O R I

a) N e e b j a v e n i

M u h i m m e d e f t e r i N° 4. BVA, Istanbul (fotokopii pri INI).

M u h i m m e d e f t e r i N° 89. BVA, Istanbul (fotokopii pri INI).

S i d ž i l br. 2. Državna arhiva na NRM, Skopje.

S i d ž i l br. 4. Državna arhiva na NRM, Skopje.

S i d ž i l br. 9. Državna arhiva na NRM, Skopje.

S i d ž i l br. 11. Državna arhiva na NRM, Skopje.

S i d ž i l br. 15. Državna arhiva na NRM, Skopje.

S i d ž i l br. 21. Državna arhiva na NRM, Skopje.

S i d ž i l br. 24. Državna arhiva na NRM, Skopje.

S i d ž i l br. 28. Državna arhiva na NRM, Skopje.

S i d ž i l br. 29. Državna arhiva na NRM, Skopje.

S i d ž i l br. 30. Državna arhiva na NRM, Skopje.

S i d ž i l br. 31. Državna arhiva na NRM, Skopje.

S i d ž i l br. 32. Državna arhiva na NRM, Skopje.

S i d ž i l br. 33. Državna arhiva na NRM, Skopje.

S i d ž i l br. 34. Državna arhiva na NRM, Skopje.

S i d ž i l br. 35. Državna arhiva na NRM, Skopje.

S i d ž i l br. 37. Državna arhiva na NRM, Skopje.

S i d ž i l br. 41. Državna arhiva na NRM, Skopje.

S i d ž i l br. 42. Državna arhiva na NRM, Skopje.

S i d ž i l br. 44. Državna arhiva na NRM, Skopje.

S i d ž i l br. 45. Državna arhiva na NRM, Skopje.

S i d ž i l br. 47. Državna arhiva na NRM, Skopje.

S i d ž i l br. 50. Državna arhiva na NRM, Skopje.

S i d ž i l br. 51. Državna arhiva na NRM, Skopje.

S i d ž i l br. 52. Državna arhiva na NRM, Skopje.

S i d ž i l br. 99. Državna arhiva na NRM, Skopje.

M. d., N° 303. BVA, Istanbul (fotokopii pri INI)
M. d., N° 544. BVA, Istanbul (fotokopii pri INI)
T.t.d., N° 4. BVA, Istanbul (fotokopii pri INI)
T.t.d., N° 5. BVA, Istanbul (fotokopii pri OIS)
T.t.d., N° 12. BVA, Istanbul (fotokopii pri INI)
T.t.d., N° 16. BVA, Istanbul (fotokopii pri INI)
T.t.d., N° 16. BVA, Istanbul (fotokopii pri OIS).
T.t.d., N° 27. BVA, Istanbul (fotokopii pri OIS).
T.t.d., N° 73. BVA, Istanbul (fotokopii pri INI)
T.t.d., N° 83. BVA, Istanbul (fotokopii pri OIS)
T.t.d., N° 149. BVA, Istanbul (fotokopii pri INI)
T.t.d., N° 157. ^{BVA} Istanbul (fotokopii pri OIS)
T.t.d., N° 161. BVA, Istanbul (fotokopii pri OIS)
T.t.d., N° 167. BVA, Istanbul (fotokopii pri INI)
T.t.d., N° 179. BVA, Istanbul (fotokopii pri OIS)
T.t.d., N° 187. BVA, Istanbul (fotokopii pri OIS)
T.t.d., N° 211. BVA, Istanbul (fotokopii pri OIS)
T.t.d., N° 217. BVA, Istanbul (fotokopii pri INI)
T.t.d., N° 232. BVA, Istanbul (fotokopii pri INI)
T.t.d., N° 237. BVA, Istanbul (fotokopii pri INI)
T.t.d., N° 243. BVA, Istanbul (fotokopii pri OIS)
T.t.d., N° 260. BVA, Istanbul (fotokopii pri OIS)
T.t.d., N° 290. BVA, Istanbul (fotokopii pri OIS)
T.t.d., N° 316. BVA, Istanbul (fotokopii pri OIS)
T.t.d., N° 364. BVA, Istanbul (fotokopii pri OIS)
T.t.d., N° 370. BVA, Istanbul (fotokopii pri INI)
T.t.d., N° 415. BVA, Istanbul (fotokopii pri OIS)
T.t.d., N° 437. BVA, Istanbul (fotokopii pri OIS)
T.t.d., N° 508. BVA, Istanbul (fotokopii pri INI)
T.t.d., N° 517. BVA, Istanbul (fotokopii pri OIS)
T.t.d., N° 533. BVA, Istanbul (fotokopii pri OIS)
T.t.d., N° 549. BVA, Istanbul (fotokopii pri OIS)
T.t.d., N° 567. BVA, Istanbul (fotokopii pri OIS)

T.t.d., N° 571. BVA, Istanbul (fotokopii pri OIS)
T.t.d., N° 650. BVA, Istanbul (fotokopii pri OIS)
T.t.d., N° 672. BVA, Istanbul (fotokopii pri OIS)
T.t.d., N° 673. BVA, Istanbul (fotokopii pri OIS)
T.t.d., N° 854. BVA, Istanbul (fotokopii pri INI)
T.t.d., N° 1006. BVA, Istanbul (fotokopii pri INI)
T.t.d., N° 1007. BVA, Istanbul (fotokopii pri OIS)

b) O b j a v e n i

B a r k a n, Omer Lutfi, XV ve XVI ne as rlarda Osmanl iapa-
ratorlugunda ziraf ekonominin hukukf ve malf esaslar .
Birinci cilt: Kanunlar, Istanbul, 1945.
B o j a n i k, Duřanka: Edne ohridsko kanunname, Glasnik na INI,
god.III, br.1, Skopje, 1959, 185-195.
V a s d r a v e l l i, K. Joan: Armatoli ke kleftes is tin Make-
donian, Tessaloniki, 1948(na grčki).
V a s d r a v e l l i, K.I.,: Istorika arhia Makedonias, A', Arhion
Tessalonikis, 1695-1912, Tessaloniki, 1952(na grčki)
V a s d r a v e l l i, K.I., Istorika arhia Makedonias, V', Arhion
Verias-Nausis, ¹⁸⁹⁸~~1898~~ 1886, Tessaloniki, 1954, (na grčki).
V l a j i n a c, Dr Z.Milan: Iz putopisa Hansa Dernřvama (1553-
1555 god.), Brastvo, XXI, Beograd, 1927, 56-104.
V o j n o v i ć, Dr Lujo: Zapisi plemenitoga gospodara Marina
Marojice Kaboge izvanrednoga poslanika republike
dubrovačke na Carigradskome dvoru god.1706-1707, Spo-
menik, XXXIV, Drugi razred, 31, Beograd, 1898, 203-249.
G r z e g o r z e w s k i, Jan: Z sidsyllatow rumelijskich epoki
wyprawy wiedzenskiej, Akta tureckie, We Lwowie, 1912.
G r é g o r a s, Nicéphore: Correspondance, Paris, 1927.

- G z l ŝ b o v z, D. Gzlbz: Osmano-turski izvori za bŷlgarskata istoriŷ. Svezka I, Nekolko stari osmano-turski d rŷavni dokumenti odnosno voŷniganitŷ, Godiŷnikŷ, kn. XXXIV, Sofiŷ, 1938, 1-70.
- G z l ŝ b o v z, D. G.: Osmano-turski izvori za bŷlgarskata istoriŷ. Svezka II, Edinŷ zakonŷ i drugi dŷrŷavni dokumenti, Godiŷnikŷ, kn. XXXV, Sofiŷ, 1939, 1-36.
- D a n i ŷ i ō, Dj: Hŷŷsovuŷlj. Stefan kralj potomji car srpski pot-
tvrdjuje crkvŷ bogorodiŷinoj u Treskavcu priloge..., Glas-
nik druŷtva srbske slovesnosti, knj. XIII, Beograd, 1861,
369-377.
- D i n i ō, J. Mih.: Tri francuska putopisca XVI veka o naŷim zemlja-
ma, Godiŷnica Nikole Ųupica, XLIX, Beograd, 1940, 85-118.
- D o k u m e n t i za bŷlgarskata istoriŷ, III. Podbral i prevel
Panŷo Dorevŷ, Sofiŷ, 1940.
- D j u r d j e v, Blaniŷlav: Kanun-nama bosanskog sandŷaka iz go-
dine 1530, GZM, sv. III, Sarajevo, 1948, 189-200.
- E v l i j a Ųelebije, Putopis, Odŷlomci o jugoslovenskim zemljama,
Preveo, uvod i komentar napisao Hazim Ųabanoviŷ, I, Saraje-
vo, 1954; II, Sarajevo, 1957.
- E v r e ŷ s k i izvori za obŷestveno-ikonomiŷeskoto razvitie
na balkanske zemi prez XVI vek, t. I, Sofiŷ, 1958.
- E l e z o v i ō, Gliša: Turski spomenici, knj. I, sv. 1, 1348-1520,
Beograd, 1940.
- Ų i v o t o p i s a n i e, PSp. god. I, kn. V i VI, Braila, 1872, 3-103.
- I n a l c i k, Halil: Hicri 835 tarihli, Ųŷret-i defter-i sancak-i
Arvanid, Ankara, 1954.
- I r e ŷ e k, Dr Konst.: Stari pŷteŷestviŷ po Bŷlgariŷ otŷ 15-18
stoletie, PSp. kn. III, Srŷdecŷ, 1882, 60-83; kn. VII, Srŷ-
decŷ, 1884, 96-127.
- I h ō i e v z, D.: Turski dŷrŷavni dokumenti za kardŷaliitŷ, Sborni
kn. XXII i XXIII, Sofiŷ, 1906-1907, 1-71.
- I h ō i e v z, D.: Turski dŷrŷavni dokumenti za Osmanŷ Pazvant-
oglu Vidinski, Sbornikŷ, XXIV, Sofiŷ, 1908, 1-128.
- K a n u n i i kanun-nama za bosanski, hercegovŷaŷki, svorniŷki,
kliŷki, crnogorski i skaŷarski sandŷak, Sarajevo, 1957.

- K u r i p e š i ć, Benedikt, Putopis kroz Bosnu, Srbiju, Bugarsku i Rumeliju 1530, Sarajevo, 1950.
- L a p e, Ljuben, Odbrani tekstovi za istorijata na makedonskiot narod, Skopje, 1959.
- M a k e n z i j e v a, G. Mjur - I r b i j e v a, A.P.: Putovanje po slovenskim zemljama Turske u Evropi, Beograd, 1868.
- M a t k o v i ć, Dr Petar: Dva talijanska putopisca po Balkanskom Poluotoku iz XVI veka, Starine, knj.X, Zagreb, 1878, 201-256.
- M a t k o v i ć, Dr P.: Putovanja po Balkanskom Poluotoku XVI veka, Rad, knj. LVI, Zagreb, 1881, 141-232; knj.LXII, Zagreb, 1882, 44-133; knj.LXXI, Zagreb, 1884.....; knj. C, Zagreb,....., 165-168; knj.CXII, Zagreb, 1892, 154-243; knj.CXVI, Zagreb, 1893, 1-112; knj. CXXIV, Zagreb, 1895, 1-102; knj.CXXIX, Zagreb, 1896, 1-89.
- M a t k o v i ć, Dr P.: Putopis Marka Antuna Pigafette u Carigradu od god.1567, Starine, XXII, 1890, 68-194.
- M a t k o v s k i, Dr Aleksandar: Turski izvori za ajdutstvoto i aramistvoto vo Makedonija (1620-1650), Skopje, 1961.
- M i l e t i ć, L.: Stari pštuvaniš prěz Bělgaris, Sbornik, kn. VI, Sofis, 1891, 113-167.
- N o v a k o v i ć, Stojan: Beležke doktora Brauna iz srpskih zemalja, Spomenik, IX, Beograd, 1891, 31-45.
- N o v a k o v i ć, S.: Zakonik Stefana Dušana cara srpskog, 1349 i 1354, Beograd, 1898.
- N o v a k o v i ć, S.: Zakonski spomenici srpskih država srednjega veka, Beograd, 1912.
- O s m a n l k a n u n n a m e l e r i, Millî tettebuler mecmuas, I, N° 2, Istanbul, 1331 (1912/13), 305-347.
- P a l m o t i ć, Gjenerić, Jaketa: Dubrovnik ponovljen, Dubrovnik, 1878.

- P o l o ž e n i e t o na bŕlgarski narod pođ turskoto robstvo.
Dokumenti i materiali, Sofiŕ, 1953.
- P r o t i ć, S.K.: Putovanje kroz Srbiju 1719 i 1720 god., Otadžbi-
na, god.VII, knj.XII, sv.81, 82, 83 i 84, Beograd, 1889,
619-630; god. VIII, knj.XXII, sv. 85, 86, 87 i 88, Beo-
grad, 1889, 57-80.
- R a đ o j ć i ć, Nikola: Dušanov zakonik, Novi Sad, 1950.
- R u v a r a ć, I.: Opis turskih oblasti i u njima hrišćanskih
naroda, a naročito naroda srpskoga, sastavljen god.
1771 srpskim patrijarhom Vasilijem Brkićem, Spome-
nik, X, Beograd, 1891,.....
- S a m a r đ i ć, Radovan: Beograd i Srbija u spisima francuskih
savremenika, XVI-XVII vek, Beograd, 1961.
- S l a v e ũ k o v ũ, R.P.: Izvŕšćeni iz 16 topisa na Popŕ ũevča
otŕ Trŕvna, Sbornikŕ, kn.II, Sofiŕ, 1890, 310-316.
- S t o ũ k o v, Rusi: Novi svedeni za minaloto na bŕlgarski se-
liga prez XV i XVI v., Istorioeski pregled, god.XV,
br.6, Sofiŕ, 1959, 77-88.
- T o m i ć, N. Jov.: Opis dva putovanja preko Balkanskog Poluostrva
francuskog poslanika de He-a u 1621 i 1626 g., od
nepoznata pisca, Spomenik, XXVII, Drugi razred,
33, Beograd, 1900, 49-96.
- T u r s k i d o k u m e n t i za makedonskata istorija, tom II,
1803-1808, Skopje, 1953; tom III, 1809-1817, Skopje,
1955; tom IV, 1818-1827, Skopje, 1957.
- U z u n g a r s z l ŕ, Ismail Hakkŕ: Kanun-i Osmanf Meftum-i
Defter-i hŕkanf, Belleten, cilt XV, Ankara, 1951.
- F i l l i p o v i ć, Nedim: Jedna kanun-nama zborniŕkog sandŕaka,
GZM, sv. III, Sarajevo, 1948, 223-234.

- H a n, G.I.: Putovanje kroz porečinu Drina i Vardara po preporuci carske akademije nauka proputovao u 1865. Preveo s nemačkog Mihailo Nik.Ilić, Beograd, 1876.
- H a d Ć i b e g i ć, Hamid: Kanun-nama sultana Sulejmana Zakonodavca iz prvih godina njegove vlade, GZM, sv. IV-V, Sarajevo, 1950, 295-382.
- H a d Ć i b e g i ć, H.: Rasprava Ali Čauša iz Sofije o timarskoj organizaciji u XVII stoljeću, GZM, sv.II, Sarajevo, 1947, 139-205.
- Š o p e v a, Dušanka: Makedonija vo XVI i XVII vek. Dokumenti od carigradskite arhivi (1557-1645), Skopje, 1955.

II. L I T E R A T U R A

- A n t o l j a k, Stjepan: Prilog proučavanju trgovačkih veza između Dubrovnika i Skoplja u 15 i 16 stoljeću, Godišen zbornik na Filozofskiot fakultet na Univerzitetot vo Skopje, Istorisko-filološki oddel, kn. 10-11 (1957-1958), br.3, Skopje, 1959, 57-74.
- B a Ć d a r o v z, G.: Iz makedonskata zemz, Sofis, 1906.
- B a l a s Ć e v z, T. i I h Ć i e v z, D.: Privilegijitē na kristinitē - raz vz Osmanskata imperis i dokumenti vzrhu tēh, Minalo, Bzlgaro-Makedonsko naučno episanie, god.I, kn. 1, Sofis, 1909, 15-37.
- B a p Ć o r (monografija vo rukopis pri INI).
- B a r b a r, Dr Leo: Zur wirtschaftlichen Grundlage des Feldzuges der Turken gegen Wien im Jahre 1683 /Wiener Stastswissenschaftliche Studien, Band XIII, Heft 1/, Wien und Leipzig, 1916.
- B l a o a (monografija vo rukopis pri INI).

- Božić, Ivan: Dubrovnik i Turska u XIV i XV v., Beograd, 1952.
- Bojanić - Lukač, Dušanka: Karpošev pokret i izvori za njegovo izučavanje (doktorska disertacija u rukopis)
- Deržavin, S.N.: Istorija Bolgarii, III, Moskva-Leningrad, 1947.
- Djurđjević, Branislav: O vojnucima sa osvrtom na razvoj turskog feudalizma i na pitanje bosanskog agaluka, GZM, sv.II, Sarajevo, 1947, 75-137.
- Elezović, Gliša: Dervendžije. Jedan prilog za istoriju našeg naroda pod Turcima, Južna Srbija, knj.III, br. 28, 1923, 321-329.
- Elezović, G.: Sokolari i Sokolarstvo. Iz istorije sokolarstva, Skoplje, 1923.
- Elezović, G.: H. Hadžibegić, Kanunnama sultana Sulejmana. Istoriski časopis, II, Beograd, 1951, 230-251.
- Zavoev, Petar : Gradet Ugipt, Sofis, 1943.
- Zlatarski, N.V.: Nova političeska i socialna istorija na Bxlgarij i Balkanskij poluostrvo, Sofis, 1921.
- Ivanov, Jordan, : Severna Makedonija, Sofis, 1906.
- Ireček, Dr K.: Voennistvo pxt ot Bxlgrad za Carigrad i Balkanskite prohod, Bxlgarska istoričeska biblioteka, god.IV, tom IV, 1932, 1-162.
- Ireček, Dr Konst.: Istorija na bxlgarite, Sofis, 1929.
- Ireček, Dr K.: Pxtni bxlški za Sredna Gora i za Rodopskite Planini, PSp., kn.IX, Srđec, 1884, 1-51.
- Istorija naroda Jugoslavije, Knjiga druga, Beograd, 1960.
- Istorija na Bxlgarij, I, Sofis, 1954.
- Istorija na Bxlgarij, I, Sofis, 1961.
- Ihšiev, A.D.: Materiali za istorija ni pod turskoto robostvo, Izvestia na Istoričeskoto družestvo, II, Sofis, 1906, 91-208.

- I h ě i e v z, D.: Privilegijit⁶ na hristiznit⁶ - ras vz časnit⁶ sultanski zeml (hassz-mukata karieleri), Minalo Bzlgaro-Makedonsko naučno spisanie, god.I, kn.2, Sofi⁸ 1909, 141-156.
- J i r e ě e k, Dr K.: Vojna cesta od Beograda za Carigrad i Balkanski klanci, Zbornik Konstantina Jirečka, I, SAN, Posebna izdanja, knj.CCCXXVI, Odelenje društvenih nauka, Nova Serija, knj.33, Beograd, 1959, 71-190.
- J i r e ě e k, K. - R a d o m j i ć, J.: Istorija Srba, II, Beograd, 1952.
- J o v a n o v i ć, S. Petar: Poreče, Srpski etnografski zbornik, knj. LI, Naselja i poreklo stanovništva, knj. 28, Beograd, 1935, 243-335.
- K o s t i ć, Dr Mitar: Najduk Jegen-pašina pohara patrijarškog blaga iz Gračanice 1688, Južni pregled, god.IX, br.1, Skoplje, 1934, 17-21.
- K a b r d a, J.: Les codes (kanunname) ottomans et leur importance pour l'histoire économique et sociale de la Bulgarie, Sbornik v čest na akademik Nikola V.Mihov, Sofi⁸, 1959, 183-190.
- K ě n ě o v z, Vasilz: Makedoniz. Etnografiz i statistika, Sofi⁸, 1900.
- /K ě n ě o v, V./: Pxtuvanje po dolinit⁶ na Struma, Mesta i Br⁶galnica, Sbornikz, kn. X, Sofi⁸, 1894, 469-535; kn.XI, Sofi⁸, 1894, 195-250; kn. XX, Sofi⁸, 1904, 212-317.
- L a b a n i c a (monografija vo rukopis pri INI).
- L a p e, Ljuben: Prilog kon izučuvanjeto na društveno-ekonomskite i političkrite priliki na Makedonija vo XVIII vek, Glasnik na INI, god.II, br.1, Skopje, 1958, 91-156.
- L e n j i n, I.V.: Razvitak kapitalizma u Rusiji, Beograd, 1958.

- M i l l e r, F.A.: Mustafa paša Baŭraktar. Ottomanska imperija v naĉale XIX veka, Moskva-Leningrad, 1947.
- M i l o j e v i ć, Ž. Borivoje: Južna Makedonija. Antropografska ispitivanja, Beograd, 1920.
- M u t a f ĉ i e v a, O. Vera: Kategorizite feudalno zavisimo naselenie v našite zemi pod turska vlast prez XV-XVI v., Izvestiŝ, 9, Sofiŝ, 1960, 57-93.
- M u t a f ĉ i e v a, P.V.: Kŝm vzprosa za položenieto na voĉnuŝkoto naselenie, Dŝrŝavna biblioteka "Vasil Kolarov", Izvestiŝ za 1952, 247-276.
- N o v a k o v i ć, Stojan: Srbi i Turci XIV i XV veka, Beograd, 1893.
- N o v a k o v i ć, S.: Stara srpska vojska, Beograd, 1893.
- N o v a k o v i ć, S.: Tursko carstvo pred srpski ustanak 1780 - 1804, Beograd, 1906.
- P a k a l z n, Zeki Mehmeŝ: Osmanliŝ tarih deyimleri ve terimleri sozlŝgŝ, I/V, Istanbul, 1948.
- P a s t u h o v ŝ, Ivanŝ: Bŝlgarska istoriŝ, II, Sofiŝ, 1943.
- /Petrov, Gorĉe/: Materiali po izuĉvaniemto na Makedoniŝ, Sofiŝ, 1896.
- P o p - G e o r g i e v, Dr Dimitar: Sopstvenosta vrŝ ŝiflicite i ŝifligarskite agrarno-pravni odnosi vo Makedonija do Balkanskata vojna 1912, Skopje, 1956.
- P o p o v i ć, Duŝan, O hajducima, II, Beograd, 1931.
- P u r k o v i ć, Al. Miodrag: Popis sela u srednjevekovnoj Srbiji, Godiŝnjak Skopskog filozofskog fakulteta, IV,2, 1939-1940, Skoplje, 1940, 53-160.
- R a ĉ o v a n o v i ć, S. Vojislav: Tikveŝ i Rajec, Antropografska ispitivanja, Beograd, 1924.
- R e ŝ n i k na sŝvremennŝ bŝlgarski kniŝoven ezik, tom III, Sofiŝ, 1959.

- S a k a z o v, Ivan: Bulgarische Wirtschaftsgeschichte, Berlin und Leipzig, 1929.
- S e l i g e v, A. Makedonskie kodiki XVI-XVIII vekov, Sofi, 1933.
- S m i l j a n i ć, Dr Toma: Kičevija, Srpski etnografski zbornik, knj.LI, Naselja i poreklo stanovništva, knj.28, Beograd, 1935, 337-483.
- S m i l j a n i ć, T.: Mijaci, Gorna Reka i Mavrovske Polje, Srpski etnografski zbornik, knj. XXXV, Naselja i poreklo stanovništva, knj.20, Beograd, 1925, 1-122.
- S m i l j a n i ć, T.: Plemenske odlike Mijaka, Narodna starina, 7, knj.III, Zagreb, 1924, 61-74.
- S o k o l o s k i, Metodija: Dervendžiski sela vo Veleškata nahija od 1460-1544 godina, Glasnik na INI, god.IV, br. 1-2, Skopje, 1960, 171-197.
- S o k o l o s k i, M.: Gradot Veles vo periodot od okolu 1460-1544 godina, Glasnik na INI, god.III, br.2, Skopje, 1959, 147-177.
- S o k o l o s k i, M.: Prilog kon proučuvanjeto na tursko-osmanskiot feudalni sistem so poseben osvrt na Makedonija vo XV i XVI vek, Glasnik na INI, god.II, br.1, Skopje, 1958, 157-228.
- S t o j a n o v s k i, Aleksandar: Kon prašanjeto za hristijanite-spahii vo Makedonija, Glasnik na INI, god.IV, br.1-2, Skopje, 1960, 304-316.
- S t o j a n o v s k i, A.: Pogled na ekonomsko-društvenite priliki vo Kičevskata nahija vo vtorata polovina na XV vek, Glasnik na INI, god.II, br.2, Skopje, 1958, 115-158.
- T v e r i t i n o v a, K voprosu o krest6snostve i krest6znamenon zemlepol6zovanii v Osmanskoj imperii (XV-XVI vv), Učen6ce zapiski Instituta vostokovedeni, XVII, Moskva, 1959, 1-50.

- T o m i ć, N. Jov.:** Danak u krvi. Priložak proučavanju istorije srpskog naroda u XVI veku, Beograd, 1898.
- T r i f u n o s k i, Dr Jovan:** Skopski Derven, antropografska ispitivanja, Srpski etnografski zbornik, knj.LXVII, Naselja i poreklo stanovništva, knj.34, Beograd, 1954, 297-461.
- T r i f u n o s k i, Dr F.J.:** Sliv Markove Reke - antropografska promatranja, Skopje, 1958.
- K a m i l o v, Dr Kiro:** Materiali za Jordan Džinot, Skopje, 1950 (rakovis pri INI).
- U z u n ĉ a r s z l z, I.H.:** Osmanli² devleti teskilatından Kapu-kulu ocakları, I, Ankara, 1943.
- F i l i p o v i ć, Nedim:** Pogled na osmanski feudalizma (sa naročitim obzirom na agrarne odnose), Godišnjak, god.IV, Sarajevo, 1952, 5-146.
- H a m m e r, J.:** Des Osmanischen Reiches Staatsverfassung und Staatsverwaltung, Bd. I, Wien, 1815.
- H a d ž i b e g i ć, Hamid:** Džizija ili harač, Prilozi, III-IV, 1952-53, Sarajevo, 1953, 55-135.
- H a d ž i b e g i ć, H.:** Kanun-nama Sultana Sulejmana Zakonodavca. Odgovor na kritiku Gliša Elezovića, GZM, sv.IX, Sarajevo, 1954, 185-204.
- H a d ž i b e g i ć, H.:** Porez na sitnu stoku i korišćenje ispaša, Prilozi, sv VIII-IX, 1958-59, Sarajevo, 1960, 63-10.
- H a d ž i V a s i l j e v i ć, J.:** Grad Debar u vreme oslobodjenja 1912 g., Bratstvo, XXXI, Beograd, 1940, 124-183.
- H a d ž i V a s i l j e v i ć, Dr J.:** Kostur i njegova okolina, Beograd, 1927.
- H a d ž i V a s i l j e v i ć, Dr J.:** Skoplje i njegova okolina, Beograd, 1930.
- O v e t k o v a A. Bistra:** Izvzaredni dancovi i državni povinnosti v bŕlgarskite zemi pod turska vlast, Sofi⁸, 1958.

Cvetkova, A. Bistra: K voprosu o položenii derventdžijskogo naseleniia v bolgarskikh zemliakh v period tureckogo gospodstva, Uchenye zapiski Instituta slavjanovedeniia, XX, Moskva, 1960, 196-220.

Cvetkova, A. B.: L'evolution du regime féodal turc de la fin du XVIe jusqu'au milieu du XVIIIe siècle, Recueil études historiques à l'occasion du XIe congrès international des sciences historiques, Stockholm-aost, 1960, Sofia, 1960, 171-206.

Cvetkova, A.B.: Prinos kǝm izučavaneto na turskii feodalizm v bolgarskite zemi prez XV-XVI v., Izvestiia, tom VI, Sofia, 1956, 115-191.

Gvišić, J.: Osnove za geografiju i geologiju Makedonije i Stare Srbije, III, Beograd, 1911.

Zenker, Dr Th. Julius: Türkisch-arabisch-persisches handwörterbuch, Leipzig, 1876.

Šabanović, Hazim: Bosanski pašaluk, Sarajevo, 1959.

Šopova, D.: Koga Skopje bilo centar na sandžak vo periodot od paganjeto pod turaka vlast do krajot na XVI vek, Glasnik na INI, god.I, br.1, Skopje, 1957, 89-98.

x x , Bitolsko, Prësapa i Ohridsko (Pisni beleški), Sbornik, kn.IV, Sofia, 1891, 3-101.

III. Anketirani licat

Stojko Trajkovski(s. Biljanovce); Faik Ibrahimov (Bistrenci); Mirko Pankovski i Dragan Karadževski (Brodec); Panče Krstevski i Velko Radev (Bujkovci); Cvetan Jakimov i Serafim Jovanovski(Veternica); Arslan Merdžan i Šasivar Selman (Vešala); Dime Angelov i Milan Bogoevski (Babrovnik); Jane Dodev (German); Nikola Stojanov i Atanas Sinadinov (Gradnanci); Koce Andonov (Demir Kapija); Demir Liman i Gorgija Gurčinevski (Dolno Kosovrast); Spiro Topev

i Vasilka Kolimaškova (Gavato); Vasil Cvetanovski i Kiro Danjanovski (Ehlovec); Pavle Petruševski (Zelenikovo); Dedinče Karanfilovski i Viktor Siljanovski (Ivančista); Koce Nikolov i Ilija Bogoevski (Izvor); Jovan Sarievski i Jovan Miloševski (Ilino - Golemo); Zarija Naumovski i Dejan Šterioski (Javorec); Koljo Čakmakov i Mite Šošev (Kosturino); Risto Gogor i Jakim Ristovski (Krklja); Ačko Ristov i Đanko Ristevski (Kratec); Nuredin Ramadanov i Husein Imer (Krušje); Petruš Ristovski i Tanasko Petkovski (Kučkovo); Gene Nikolovski i Petre Dimitrovski (Letevci); Atanas Bočvarov i Trajko Dimitrov (Dolno Lipovik); Šerif Džafer i Sali Ademi (Lokavica); Stavre Lazarevski i Rampe Dilevski (Mavrovo); Pero Aleksovski i Stojna Stoilkovska (Metreževo); Jordan Zdravkov i Slavko Conev (Moročvis); Fidanika Ristova i Angel Ristov (Novo Selo - Radoviško); Denko Todorov i Anga Cvetkova (Odredno); Sadik Ismail (Palivodenica); Milan Bude i Risto Trpanovski (Pletvar); Alekso Tolev i Risto Kupan (Prdejci); Milan Krstevski i Boris Marčeski (Prisad); Doci Bajazit (Pustenik); Jovan Zafirov (S'lp); Bedri Sadik (Smesnica); Hamid Redžep (Sogle); Vasa Senkoska i Arkadija Pecovski (Sretkovo); Vasa Ristova i Unče Janevski (Stepanci); Stojko Jovanovski i Angel Markov (Stracin); Simonovski Trajan i Milan Petrušev (Sušica-Katlanovska); Sande Tonevski i Mone Petkov (Tenotarci); Mijo Temelkov i Orđan Talevski (Toplica); Temelko Nedev i Petre Kamčev (Pariš); Risto Kočov i Mito Stankovski (Turka); Gorge Georgievski i Misail Janevski (Cerovo) i dr.

K R A T E N K I

BVA	- Vasvekalet Arsivi (Arhiva na Pretsedatelstvoto na Vladaata vo Istanbul).
GZM	- Glasnik Zemaljskog muzeja u Sarajevu
Godišnik	- Godišnik na Sofi ski universitet , Istoriko-filologičeski fakultet .
Godišnjak	- Godišnjak istoriskog društva Bosne i Hercegovine.
Izvesti	- Izvesti na Instituta za b lgarska isto- ri .
M. d.	- Maliye defteri
OIS	- Orijentalni institut - Sarajevo.
INI	- Institut za nacionalna istorija-Skopje.
Prilozi	- Prilozi za orijentalnu filologiju
PSp.	- Periodičesko spisanie na B lgarskoto knižovno društvo.
Rad	- Rad Jugoslovenske akademije znanosti i umjetnosti.
Sbornik	- Sbornik za narodni umotvereni , nauka i knjižnina.
Sidžil	- Bitoški kadiski sidžil.
Spomenik	- Spomenik Srpske kraljevske akademije.
T.t.d.	- Tapu tahrir defteri